

HAYDAR KARATAŞ

Gece Kelebeği

Perperik-a Söe

HAYDAR KARATAŞ
Gece Kelebeği
Perperık-a Söe

HAYDAR KARATAŞ 1973 yılında, Tunceli'nin Hozat ilçesine bağlı Haçeli köyünde doğdu. Köyünde okul olmadığından, henüz altı yaşandayken, babası onu sırtına alıp 1938 yılında askerî kışla olarak kullanılmış bir binada bulunan yatılı okula götürdü. O zamana kadar yalnızca Zazaca konuşan Karataş, burada Türkçe öğrendi. İstanbul Kocasinan Lisesi'nde okurken sol fikirlerle tanıştı ve pek çok kez gözaltına alındı. 1992 yılında tutuklanarak Türkiye'nin çeşitli hapishanelerinde on yıl dört ay hapis yattıktan sonra, 2002 yılının Haziran ayında Gebze Cezaevi'nden tahliye edildi ve ülke dışına çıktı. İsviçre'nin Zürih şehrinde yaşamakta olan Karataş'ın pek çok dergi ve gazetede makale ve denemeleri yer almıştır. *Gece Kelebeği / Perperik-a Söe* (2010) ve *On İki Dağın Sırrı* (2012) adlı romanları İletişim Yayınları tarafından yayımlanmıştır.

İletişim Yayınları 1478 • Çağdaş Türkçe Edebiyat 205

ISBN-13: 978-975-05-0770-0

© 2010 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1-8. BASKI 2010-2014, İstanbul

9. BASKI 2016, İstanbul

EDITÖR Belce Öztuna - Aylin Aydın

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hasan Deniz

DÜZELTİ Begüm Güzel

BASKI ve CİLT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

HAYDAR KARATAŞ

Gece Kelebeği Perperik-a Söe

Gölüzar'a...

*“Eno tuver Sahan sı merd?”
“Neno miver...”¹*

I

Annem o günleri şöyle anlatırdı: Bir ikindi vakti Balıkan Dağı'ndan aşağı, bir adam koşarak iniyormuş. Kan ter içinde kalmış, meşe çalıları arasında yuvarlanarak gelen bu adam, amcam Sahan'ın eşkıyalarından biriymiş. Koşarken bağıryormuş:

“Fecire Hatun! Fecire Hatun!”

Bizim konağın bulunduğu tepeyi tırmanmaya başlamış, iki kez gerisin geri yuvarlanmış, ellerini kendine destek yaparak dört ayak üzeri bayırı çıkıp, evin kapısında iki dizinin üstüne küt diye yığılmış. Yüzü allak bullakmış:

“Fecire Hatun! Fecire Hatun!”

Veysel Dayı, bir üsküre su yetiştirmeseymiş, kan ter için-

1 “Sahan'ın öldürülmesini hatırlıyor musun?”
“Hatırlamıyorum...”

de kalmış bu adam, oracıkta öyle, Fecire Hatun diye diye, çat diye ölürmüş.

Veysel, “Su!” diye bağırmış. “Çabuk bir tas su!”

Bakır üsküreyi kovaya daldırıp, nefessiz düşmüş adama bir tas su vermiş. Adam elleri titreyerek almış. İçerken suyun yarısı dökülmüş. Kekelemiş yeniden:

“Fecire Hatun... Fecire Hatun... Hıdır Efendi, Hıdır Efendi'ye haber sal...”

Adam sözünün devamını getirememiş, birden bütün köy, çoluk çocuk, Balıkan Dağı'nın yoluna düşmüş. Bu Bahtaryan köyleri, duyduklarına inanamıyormuş.

Haber Sincik Dağı'ndaki babama ulaşmış. Atlar kişnemiş, nal sesleriyle beraber bir toz bulutu ayaklanmış çıplak tepelerinde Sincik Dağı'nın.

Annem, varmış Balıkan Dağı'ndaki mağaraya, Sahan Ağa'nın kesik başıdan hâlâ kanlar geliyormuş. Akan kanlar, taş mağaranın kapısından kendisine ince bir yol yapmış. Sahan Ağa'nın iki eşkıyası, ağalarının başında öylece duruyormuş. Sanki yaşıyormuş gibi başında nöbet tutuyorlarmış.

Annem, “Kadınlar, kadınlar nerede?” diye sormuş. Yoklarmış. Pırço, mağarada uyurken Sahan Ağa'yı öldürmüş, başını kesip Hozat Alayı'na, General Alpdoğan'a götürmüş.

Pırço, ufak tefek, başında huni biçiminde bir miğferi ve kırk candarması olan bir adammış. Kırkının da boyları aynı Pırço gibi ufak tefekmiş. Uzaktan üçgeni anımsatan bu huni miğferin hikâyesi, kendisiyle aynı ismi taşıyan büyük büyükbabası Pırço'ya kadar gidermiş. Büyükbaba Pırço, adamlarıyla birlikte, Tunç askerlerinden kaçıp İç Dersim'e sığınmış. Pırçolar bu dağların ardında çoğalmışlar; topraksızlarmış ve haydutluktan geçinirlermiş. Bir de cesurlarmış.

Huni biçimindeki bu tunç miğferi Pırço bir ipile boynuna geçirip sırtına salarmış. Huni sırtında değil, başındaysa, eyvah, Pırço yine vurguna gidiyor, derlermiş. Erzurum'a, Si-

vas'a, ta Karadeniz illerine kadar gider, candarma karakollarını basar, köy vurup ganimet getirirmiş.

Annem, Süleyman Salih Bey'in kızıydı. Güzel kadındı, ince uzun boyluydu, maviye çalan yeşil gözleri vardı. İlk evliliğini Ovacık taraflarında Munzur adında biriyle yapmıştı. Bu evlilikten Baki, Hasan, Ali Rıza adında üç oğlu, kendisiyle aynı adı taşıyan Fecire adında bir de kızı olmuştu. Fecire Zazaca'da gün atımı anlamına geliyordu.

Munzur veba salgınında ölünce, annem dört çocuğuyla, babası Süleyman Salih Bey'in Zeranik'teki evine döner. Ancak babası Süleyman Salih Bey de bir süre sonra ölür ve annem küçük çocuklarıyla kalakalır. Babasının ölmesiyle birlikte annem kendisini büyük bir kavganın içinde bulur. Amcaları, bir kadının baba topraklarında hakkı olmadığını düşünmektedir. Annemin tek kardeşi Kahraman Salih Bey ise bu tartışmalardan hep uzak kalmaya çalışır. Anneme pek arka da çıkmaz. Kendisiyle evlenenin, Süleyman Salih Bey'in geniş topraklarının da varisi olacağı düşüncesiyle annem defalarca kaçırılmaya çalışılır. Çevredekiler anneme, bu kaçırılma girişimlerinden kurtulması için Kopo Rayber'den² koruma talep etmesini salık verirler. Annem, bir adamıyla Kopo Rayber'e haber yollar, ne var ki adam bu haberi annemi kaçırmak isteyen taliplerinden birine söyler ve bir oyunla onu Kopo Rayber'le görüşmeye götürüyoruz diye ata bindirip Sevkan adındaki bir zorbanın evine götürürler.

Annemin kardeşi Kahraman Bey, o zamanlar Erzincan ilinde dava vekilidir. Yusuf Ağa'ya haber yollar, kız kardeşinin kaçırıldığını, kurtarılmasını ister. Kahraman Bey'in dostu Yusuf Ağa, Sowge köyünü adamlarıyla basıp annemi kendi evine getirir.

Yusuf Ağa, Olbeg Bey'in oğludur. Bahtaryan aşireti kendi içinde arazi kavgasına tutuşup otuzun üzerinde adam ölün-

2 Rayber: Dersim ve çevresinde bir çeşit yerel otoriteye verilen ad.

ce, Dersim aşiretleri bir araya gelir, aşireti barıştırmak ister, ancak hiçbir şekilde ölümlerin önüne geçilemez. Bunun üzerine aşiretler, Erzincan taraflarında hukuk eğitimi almış Olbeg Bey'in bu sorunu çözebileceğini düşünür. Olbeg Bey hem Türktür hem de Alevi değildir. Aşiretin adamları, bizi barıştırmak için inancıyla Kemah'a giderek Olbeg Bey'i Werozlar'a getirir. Dedikleri gibi de olur. Olbeg Bey mahkeme kurup aşireti barıştırmak ister. Bunun üzerine, Bahtaryanlar Olbeg Bey'in orada kalmasını ve aşiretin başına geçmesini ister. Derler, sen ki, cemaatimizi yapıp bizi barıştırdın, burada kalıp aşiretin başına geç. Torut'ta Olbeg Bey'e el birliğiyle bir konak yaparlar. Bir tepeye kurulmuş, çifte camekânlı, iki katlı bu konak Rus Harbi zamanında yakılmış, ancak duvarları uzun yıllar ayakta kalmıştır.

Dersim konakları kesme taşlardan yapıldı. İki kat kesme taş duvar çıkılır, alt kat binek hayvanlarına ayrılır, üst kat ise oturmak için düzenlenirdi. İşlemeli gürgen direk üzerine yekpare çıkılan konağın üst direkleri çapraz şeklinde orta direkte birleştirilir ve tahta döşeme çekilirdi. Konağın altı ise, balıksırtı parke yapıldı. O zamanlar İç Dersim'de kesme taş ustası Ermeni duvar ustaları vardı. Söz sahibi olanlar evlerini Ermeni ustalara yaptırdı. Sıva kullanmadan yapılan taş duvarlar dışarıdan bakınca muhteşem görünürdü. Evin orta direği Harput'tan kağnılarla getirilirdi.

İpek yolunun bir kolu, Erzincan ve Aşağı Torunoba'dan bugün Geçitkaya denilen yerden geçip, Orta Dağ üzerinden Hozat'a gelirdi. Diğerisi ise Harput'tan Hozat'a.

Kağnılar geçermiş bu yollardan. Ermeni olayları zamanında, devletin İç Dersim'deki Ermenilere ulaşamaması için Dersimliler bu yolları bozmuş. Geçitleri yıkıp yolları taşlarla kapatmışlar.

Olbeg Bey'in konağı için de, tahta ve orta direk Harput'tan kağnılarla getirilmiş. Konak yapıp Olbeg Bey yerleştirilmiş.

Ama cem, Olbeg Bey'den gizli tutulurmuş. Olbeg Bey gizli-
den cem tutulduğunu duyup ceme katılmış. Sünniliği bira-
kıp Aleviliğe geçmiş.

Olbeg Bey'in oğlu Yusuf Ağa zamanında da bu konak bir-
çok kez saldırıya uğrar ve askerler tarafından yakılır, her se-
ferinde yeniden yapılır. Son konak Pakire'de yapılmıştı, an-
cak o da askerler tarafından yakılınca, oğlu Hıdır yeni kona-
ğı Werozlar köyünde yeniden yaptı.

Yusuf Ağa, Erzincan'da görevli dava vekili Kahraman Bey'-
in dört çocuk annesi dul kardeşinin kaçırılıp Sowge köyüne
getirildiğini duyunca adamlarıyla köyü basar, annemi alıp
Werozlar'daki bu konağa getirir. Yusuf Ağa annemi bir süre
konakta ağırladıktan sonra, dava kâtibi Kahraman Bey'in iz-
niyle oğlu Hıdır'la evlendirir.

Babam, on yıl Ankara'da eski yazı ile okumuştur. Dedesi
Olbeg'in Türk olduğunu annem bana anlatırdı. Benim doğ-
duğum Werozlar'daki konak, gene kesme taşlardan, tek di-
rek üzerine oturmuş, üstü tahta, altı balıksırtı parke, üç bü-
yük odadan oluşurdu. Kerpiç duvarlı iç odalar, ceviz oyma-
lı kapılarla birbirine bağlanırdı. Bu evi hayal meyal hatırlı-
yorum. Duvarları beyaz alçı işlemeliydi. Kapıdan içeri girdi-
ğinizde, Hazreti İbrahim'in, İsmail'in gözlerini bağlarken iki
kanatlı koçun yanı başında belirmesini temsil eden bir resim
sizi karşılardı. İbrahim'in bıçağı handiyse ışıldardı. Ocak de-
diğimiz şöminenin üstündeki çıkıntı duvarda ise iki alageyik
resmi vardı. Çarmıha gerilmiş Hazreti İsa ve koyunları otla-
tan Musa iki pencere arasına resmedilmişti. Tahta tavanda
ise On İki İmam'ın resmi vardı. Sıncık Dağı'nı arkasına alan,
yüksek bir vadiye kurulmuş bu konaktan Hozat tepeleri bel-
li belirsiz görünürdü.

Ermeni olayları sonrası, babam ve kardeşi Sahan, Bahtar-
yan aşiretinin yönetimini babaları Yusuf Ağa'dan tamamen
almış. Yanlarına topladıkları silahlı birliklerle Bahtaryan

bölgesinin güvenliğini sağlarlarmış. Annemin önceki evliliğinden olma dört çocuğunu da bu konağa getirmek istemişler. Ne var ki, çatışmaların yoğunlaştığı bir dönemdir bu.

O zamanlar Bahtaryan bölgesinde, Yusuf Ağa'nın iki oğlu Sahan ve Hıdır'ın birlikleri dışında bir de Pırço'nun birliği vardı. Pırço'nun birliği çok cesur bir birlikti, tepeden tırnağa tüm teçhizatı Tunç askerlerinden³ kalmaydı. Tunç askeri, Erzincan tarafından iki kez Dersim'e saldırır, ama hiçbirinde giremez. '38'de asker Dersim'e girince, amcam Sahan ve babam Hıdır'ın birlikleri Pırço'nun birliğiyle birleşir.

Annemin ilk evliliğinden çocukları, Werozlar'a, onun yanına gelmek için yola çıkarlar. Erzincan Kemah'ta, tuz madeninde çalışan Baki henüz on dört-on beş yaşındadır, Ali Rıza ise on bir-on iki yaşında. Henüz sekiz yaşında olan Hasan da yanlarındadır. Konakladıkları Eniesıt köyünde asker köyü basar, tüm köyü alıp Erzincan tarafına sürgüne götürür. Baskından kurtulanlar Bahtaryan bölgesine doğru kaçar. Askerlerin köylülerle birlikte iki çocuğu da götürdüğünü duyan amcam Sahan, babam ve Pırço'nun adamları askerlerin peşine düşer. Kemah'a kadar gelirler. Ermenilerden boşalan muacır⁴ köyüne yakın bir vadide askerlerin önüne çıkarlar, orada büyük çatışma olur, çok sayıda askeri öldürüp silahlarını, atlarını ve erzaklarını alırlar. Ancak Ovacık'tan getirilen kafiileyi bulamayıp köye dönerler.

Orada öğrenirler. Esir kafilesindekiler yolda öldürülmüştür. Baki kafiledeymiş. Askerler onun boynuna halka geçirip yola çıkardıklarında Ali Rıza kaçmış ve kafileyi bu muacır köyüne kadar takip etmiş. Köylülerin dediğine göre, askerler esir kafilesini köyün altında çadır kurmuş bir başka askerî birliğe teslim ettiklerinde gün batmak üzereymiş. Sabaha doğru bağırırlar gelmiş. Köylüler ne olduğunu anlaya-

3 O bölgede, Hun ordularına verilen ad.

4 Muhacir, 93 Harbi sırasında Balkanlar'dan getirilen göçmenler.

mamış. Meğer geceleyin getirdikleri kafiledeki esirleri süngüden geçirirlermiş.

Kafiledekilerin süngüden geçirildiği yer düz bir tarlaymış. Ertesi gün nöbetçiler kafilenin peşinden gelen Ali Rıza'yı görmüş. Çocuk, muacır köyüne doğru kaçmış, anlatılanlar doğruysa, bu muacır köyü Ali Rıza'yı saklamış. Askerler köyü arayıp herkesi bir yere toplamış, ancak çocuğu bulamamışlar. Ali Rıza, ne olup bittiğini görmek için saklandığı evin penceresinden dışarı bakarken bir asker tarafından fark edilmiş ve yakalanıp götürülmüş. Onu evinde saklayan adam, çocuğu kendine çoban yapmak için alıkoyduğunu söylemiş. Askerin başındaki komutan ise çocuğun Ermeni olduğunu ileri sürmüştü. Elbiselerini babama vermişler. Ali Rıza'nın elbiselerinde iki süngü deliği varmış. Biri karnını delip elbisesinin arkasından bir kalem başı kadar çıkmış, ötekini ise ciğerlerine saplamışlar.

Baki ile Ali Rıza'nın ölümünü annemden saklarlar. Annem uzun bir zaman, Baki'nin Ali Rıza'yı Kemah'a çalışmaya götürdüğünü ve ölümden kurtardığını sanarak yaşıyor.

Babam öldürüldükten sonra, onun birliğinde yer alan Doğan, sürgün dönüşü anneme gerçeği anlatmış. Ancak annem ilk anda inandıysa da, bir süre sonra inanmaz oldu. Hep çocuklarının çıkıp geleceğini hayal ediyordu. Bu bekleyişi her geçen gün artınca, annemin üçüncü kocası olacak Doğan onu alıp olayın geçtiği köye götürdü. Aynı hikâyeyi bir kez de orada anlattılar anneme.

Baki'nin öldürüldüğü yer düzlük bir buğday tarlasıymış. Annem, bir insan boyu yükselen ekin tarlasının sarı bir kız saçı gibi rüzgârda püfür püfür estiğini anlatırdı. Ölüler, dozerin kazdığı bu tarlanın altındaymış. Ali Rıza'yı ise köylüler köy mezarlığının hemen yanı başında bir tepeye gömmüş. Annem, Ali Rıza'nın ölmesinden çok, o tepeye yapayalnız gömülmesine üzülmüştü.

Annem, Baki ile Ali Rıza'nın hikâyesini bana her anlattığında ardından Zazaca bir ağıt mırıldanırdı. Kızı Fecire'nin kaderini ise hiçbir zaman öğrenemedi.

II

Çok geçmeden babam da vurulacaktı. Onun vurulmasını hayal meyal hatırlıyorum. Trrrrrrrrt, takır takır, trrrrrrrrrt, ardından tır tır tır, uvv, tırrrt, uvv, silah sesleri tüm köyü inletiyor, konağın camları zangır zangır titriyordu. Annem ne yapacağını bilemiyordu. Kolumdan tutup, önce bir makatın altına soktu beni, sonra oradan çekip buğday ambarı olarak kullandığımız sacın arkasına itekledi.

Dışarı koştu, içeri geldi, çığlıklar attı, bağırdı. Ben bağırdım. 'Ne olacak, beni bu demir yığının altına atıp nereye gidiyor annem?'

Bağırdım:

"Anne! Anneee!"

Annem, imdat çağırıyor...

"Çöyder! Yusuf Ağa'nın oğlu pusuda!"

Koştı, yanıma geldi, kolumdan tutup sac ambarın arkasından yukarı çekti. Koltuğunun altına alıp yan dereye doğru koşmaya başladı. Sonra geri döndü, evin içinde gidip geldi.

"Ah ocağı yanasıca, ah, ah..."

Silah sesleri durur gibi oldu, yeniden tır tır tır, tırrrrrrrrrt, trrrrrrrt devam etti. Gürültüyle bir bomba patladı. Annem vurulmuş gibi çığlıklar attı.

"Çöyderrr! Çöyderrr!"

Yeniden tak, tak, uvv, uvvv diye silah sesleri geldi. Hava, metalimsi barut kokusuyla doldu. Sustu. Her yer sustu. Meşe dalına bir serçe konsa, gök gürleyecekmiş gibi bir sessizlik oldu.

“Uyy, anam uyy, haber salın, şu Dersim’e haber salın. Bilgeler bilgesi Hıdır Efendi Olbeg Bey’in dünyalar naçarı torunu, Yusuf Ağa’nın oğlu vurulmuş deyin... Uyy anam, uyy, haber salın Demenan’a, Laçınan’a, haber salın Yemen ellerinden Seyman’a, Fizzan’dan Hizzan’a haber salın. Vurulmuş deyin, uyy anam, uyy, haber salın Fizzan’daki Sağır Sultan’a, dünya yanmış deyin...”

Vurulmuştu. Babam vurulmuştu. Amcam Sahan gibi, başını kesip götürmüşlerdi.

III

Babamın öldürülmesi büyük bir olaydı. Köylüler şaşkıındı. Onları çekip çeviren, ne yapmaları gerektiğini söyleyen tek kişi olan babam da vurulmuştu. Aslında diğer bölgelerdeki sürgünler neredeyse bitmişti, sadece Bahtaryan bölgesi kalmıştı. Bunun sebebi, askerlerin geniş ormanlık ve dağlık alana yayılmış Bahtaryan köylerine girememesiydi. Ancak babam ve dağdaki silahlı eşkıyaları çekip çeviren beş adamı öldürölünce köylülerde bir korku başladı. Daha önce annemi el üstünde tutan köylüler, babamın öldürölmesiyle, bir öcölnden kaçır gibi ondan kaçmaya başladılar.

Köylüler, geceyi geçirmek için ormanlara çekilir, gündüzleri ise tekrar evlerine gelip işlerinin başına dönerdi. Ancak, köylüler annemin geceleri onlarla birlikte ormana gelmesini istemiyordu. Korkuyorlardı. Olur da askerler ormanda yerlerini bulursa, bir eşkıyanın karısıyla ele geçmek istemiyorlardı. Zaten pek çok söylenti de başını alıp gitmişti. Annem bu söylentiler karşısında ne yapacağını bilemiyordu. Ona, kızını alıp Erzincan tarafına gitmesini söylüyorlarmış. Anlaşılan annemin gözü bunu pek kesmemiş. Dediğine göre, yollardan korkuyormuş. Tek başına bir kadının, küçük bir kız

çocuğu ile koca dağları, üstelik hiçbir binek hayvanı olmadan nasıl gidebileceğini aklı almıyormuş.

Akşamları, köylüler küçük gruplar halinde, geceyi geçirmek için ormana giderken, annem beni sırtına alır, Balıkan Dağı'ndan aşağı doğru, gür meşe ormanları arasından inen ve yazları kuruyan bir dere yatağına götürürdü.

Güneş, Balıkan Dağı'nın arkasına doğru çekilmeye başladığında, köylüler, birer ikişer aileler halinde ormana giderken, annemle ben bizim evin yanında bulunan büyük bir taşın dibine oturur, onlara bakardık. Her şey öylesine hızlı değişmişti ki, birden dışlanmıştık. Anneme bakıyordum, sessizdi. Ne yapacağını bilemez bir haldeydi. Belki ağlamak, isyan etmek istiyordu. Ama susmuştu. Onu o kadar iyi anlıyordum ki, ağlamamam ve bizim neden onlarla gitmediğimiz sorusunu sormamam gerektiğini biliyordum.

Tüm köylülerin bizi o taşın dibinde bırakıp gitmesi öylesine içime dokunurdu ki... Evleri hemen bizim aşağıımızda olan, Veysel Dayı'nın benim yaşlarımdaki kızı Gülendir'in bizim orada kalmamıza üzüldüğünü düşünürdüm nedense. Sonradan düşündüğümde, annemin o esnada neler hissettiğini ve neden orada oturduğunu anlayabiliyorum. Zaten bu ikimizin sırrıydı, onlar bizim orada oturduğumuzu sansındı. Annem üzülmesin diye ona sarılır, öperdim. Ormanın yolunu tutan köylülerin arkasından bakmak acıydı. Bunun için bir an önce güneşin vadiyi terk edip Balıkan Dağı'nın arkasında kaybolmasını isterdim. Bazen de annemi çekiştirip, hadi biz de gidelim, derdim.

Hava karardığında oturduğumuz yerden kalkar, evin yanındaki bir meşe çalısının bulunduğu yere giderdik. Sanırım annem bu meşe çalısının içerisinde para saklıyordu. Annem meşe dallarının arasına girer, yaprakların arasında elleriyle bir şeyler arardı. O aradığı şeyi bulduğunda, Balıkan Dağı'ndan, gür meşe ormanları içinden aşağı doğru akan ve

yazları kuruyan bir dere yatağından yukarı doğru yürürdük. O dere yatağını çok iyi hatırlıyorum. Kurumuş dere yatağının çekilmiş suları, çakıl ve kuru meşe yaprakları arasında belli belirsiz bir ıslaklık bir görünüp bir kaybolurdu.

Karanlıkta, bu kurumuş dere yatağından yukarı doğru yürür, suların, altını şemsiye gibi oyduğu ve meşe damarlarının bir sarmaşık gibi aşağı doğru sarktığı oyuğa girerdik.

Sanırım uzun bir süre annem ve ben, bu meşe damarlarının altında saklandık. Nedense orada kendimi güvende hissediyordum. En azından, köylülerin ormana çekilirken, annemin sırtına destek alıp oturduğu evimizin yanındaki o büyük taş kütesinden daha güvenilir bir yerdi. Sel sularıyla oyulmuş, meşe damarlarının altındaki o evimize alışmıştım da. Sabahları, aşağı sarkmış meşe damarlarının arasından güneş içeri sızar, kıpırdayan meşe yapraklarının gölgesi su da balık pulları gibi oynasardı. Yılanlar gibi aşağılara sarkan meşe damarlarına ve güneşte oynayan meşe dallarına bakar, kafamda şekiller çıkarırdım.

O evimize alışmıştım. Ancak annem bir akşam beni sırtına alıp, tarlalar arasından, babamın vurulduğu dere yatağından, Hozat'a doğru bir tepenin arkasındaki meşeliğe götürdü. Meşe ağaçları önceki yerimize göre daha kısaydı. Bodur meşe ağaçlarının arasından her yeri görebiliyorduk. Ancak ben buna rağmen bu yeni evimizi hiç sevmedim. Gece boyunca ormanın içinden tuhaf tuhaf sesler geliyordu. Oysa kaldığımız o dere yatağında, sadece damarlardan aşağı süzülen ince bir su sesi duyardım.

Eski yerimize gitmek için ağlıyordum. Annem, sonunda bir gece beni alıp gene o güvenli evimize götürdü. Ancak daha gün ağarmadan kalkıp, bizim evlerin yukarısında, ormanın içerisine saklanmış bir kayalığa gittik. İlk defa yerimizi gizlemeden, bizim evlerin arkasındaki sırttan köye indik.

Herkes bizden kaçıyordu. Geceleri ormana gitmelerinin sebebi bizmişiz gibi bakıyorlardı yüzümüze. Sanki bizimle konuşmaları büyük bir felaketmiş gibi nefret doluydular. Belki de üzülüyorlardı, ama “Gidin! Çekip gidin!” der gibiydiler.

Bu bakışların bende yarattığı etki, beni de köylülerin safına geçirmiş gibiydi. Ben de, “Gidelim anne,” diyordum. Ama o gideceğimiz yerin neresi olduğunu bilmiyordum ve zaten gidebileceğimiz bir yer de yoktu. Tek bildiğim, o dere yatağında altına saklandığımız meşe ağaçlarının damarlarının aşağı sarktığı yerd.

Sonunda annemle kendimize daha güvenli bir yer bulduk. Yeni evimiz bir söğütlüktü. Annem, meşe dallarını ve evden getirdiği bir palası da yere sermişti. Bazı zamanlar gündüzleri de bu yeni yuvamızdan çıkmıyorduk. Annem iki küçük dalı birbirine bağlayarak ince söğüt dallarından bir bebek ördü bana. Çok güzel bir bebektir, yapraklardan elbiseler giydirdik. Otlardan saçlar taktık başına. Tütün yaprakları gibi sararmış iki meşe yaprağından bir etek giydirdik bebeğimize. Annem, benimle konuşur gibi bebeğimizle konuşuyordu. Bebeğe isim aradık. Türkçe’de “Gece Kelebeği” anlamına gelen “Perperık-a Söe” ismini verdik. Bu ismi neden verdiğimiz ben de bilmiyorum. Sanırım, bebeğimize giydirdiğimiz eteğin sarımsı iki meşe yaprağının kelebek kanatları gibi durmasındandı. Annem bana anlattığı tüm masalları, artık Perperık-a Söe’ye anlatıyordu. Ve annem söğüt dallarından bu yeni evimizde hep masallar anlattı. Masal anlatırken, Perperık-a Söe’nin annemi nasıl can kulağıyla dinlediğine bakar, şaşardım.

Bu yeni evimizde annemin anlattığı masallardan en güzeli “Alık ile Fatık”tı. Sanırım her gün annem bu masalı bana anlatmıştır. Bazı günler, birden daha çok anlatmıştır.

Annem, “Güzel gece kelebeğim,” diye başlardı masala ve

eğer annem bu sözü kullanmamışsa, “Perperık”ı unuttun,” derdim, bunun üzerine annem, Perperık-a Söe’nin saçlarını okşar, masala yeniden başlardı.

“Güzel gece kelebeği, bir varmış bir yokmuş, bir zamanlar Fatık ile Alık adında iki kardeş varmış. Fatık ile Alık küçük-müş, onları çok seven bir anneleri varmış. Bir gün anneleri hastalanır ve ölür. Fatık ile Alık’ın babaları, ‘Güzel çocuk-larım, anneniz öldü, ben yemek yapmasını bilmiyorum, el-biselerinizi temiz yıkayamıyor, size yeni elbiseler dikemi-yorum. Size yeni bir anne getirsem ne dersiniz?’ der.

Alık, annesinin yaptığı güzel yemekleri düşünüp sevinir, ‘olur’ der.

Ancak Fatık, ‘Baba, eğer getireceğin kadın ben ve Alık’a üvey evlat muamelesi yapmayacaksa getir, onu bizim de görmemiz lazım,’ der. Baba, henüz yedi yaşındaki kızının böyle-sine akıllı konuşmasına sevinir.

‘Çok haklısın, akıllı kızım. Kendime eş olarak alacağım kadın eğer size de anne olursa onunla evleneceğim. Bunun için onu bir hafta deneyeceğim, eğer sizi anneniz gibi sevmez, onun gibi güzel yemekler yapamazsa, onunla evlenmem,’ der...”

Annemin yaptığı bebek çok güzeldi. Bebeği eline alıp onunla konuşuyordu. Kaç gün bu yeni evimizde kaldık hatırlamıyorum. Annem bana söylemesi gereken sözleri bir masal anlatıyormuş gibi, bu bebeğe anlatıyordu.

Sonradan annemin ince söğüt dallarından ördüğü o bebekle beni nasıl oyalamış olduğunu hayretler içerisinde gördüm. Meğer ben bebeğin ortaya çıkmasını seyrederken, onun kulaklarına fısıldanan tatlı sözleri dinlerken arkamızda bir dünya yok olmuş. Bir akşamüzeri, annem, yere serdiğimiz palası katlayıp söğüt dallarının arasına koydu. Anladım, gidiyorduk, yeni bir ev aramaya gidiyorduk.

Söğütlükten çıktık, yanmış tarlaların arasından bizim evin

sırtını yasladığı tepeye doğru yürüdük. Her yerden hâlâ dumanlar yükseliyordu. Bizim ev de için için yanıyordu.

Annemin ördüğü bebek kucağımdaydı. Annem yanmış evin etrafında dizlerine vurarak gidip geldi. Yıkılmış duvarın altından görünen bir şeyi çekip çıkarmaya çalıştı. Ormana giden köylüleri izlediğimiz taşın dibine oturduk. Kim-seler yoktu, evleri bize en yakın olan Veysel Dayı'nın yanmış evinin oradan bir kedi gözüktü. Durup bize baktı, bir iki miyavladı, sanki yanımıza gelmekle gelmemek arasında kararsız kaldı. Bizden bir tek yiyecek kırıntısının çıkma-yacağını anlamış olmalıydı ki, yıkılmış taş yığınların arasına döndü.

Veysel Dayı'nın kızı Gülendir benden bir-iki yaş daha büyüktü galiba. O da kedinin durduğu o yerde durup bize bakar, ancak yanımıza gelmezdi. Artık her şey yok olmuştu. Tarlalar, evler, ağaçlar... İnsanları ise alıp götürmüşlerdi. Eğer bir yerlerde öldürülmemişlerse, kaderleri bilinmedik diyarlara sürgündü. Ben ve annem gibi saklananların hayatta kalma umutları yakılmış, kül yığını olmuştu.

Werozlar'dan ayrılmamız, köyün yakılması, köylülerin ortadan kaybolması sonrası oldu. Annem beni sırtına aldı, bizim evlerin arkasından, Sincik Dağı'nı paralel alan tepeye doğru tırmanmaya başladık. Ovacık tarafına, dayım Kahraman Salih Bey'in köyü Zeranik'e gidiyorduk.

Ormanlar bitti, çakıllı taşlı çıplak bir tepenin dibinde oturup aşağılara, ormanlar arasındaki evimize baktık. Güzel evimiz hâlâ için için yanıyordu. Harabeden yükselen dumanlar, uzakta tüten bir evin bacası gibiydi. Bir yılan gibi kıvrılıp giden dere yatağı akşam güneşinin altında parılıyordu. Susamıştım. "Su" dedim. "Anne, su." Su yoktu. Annem artık süt gelmeyen memesini çıkarıp ağzıma verdi.

Tepenin başında birkaç karakeçiye denk geldik. Birisi keçileri askerlerin eline geçmesin diye dağa salmıştı.

Benim ayağымda hâlâ babamın aldığı yeşil laylon⁵ ayakkabı vardı. Ancak gene de bu lastiklerle uçsuz bucaksız çakıltaşlarıyla dolu dağlarda yürümek zordu. Volkanik çakıltaşları bıçak gibi ayağımı kesiyordu. Annemin ayağındaki çarıklar ise çoktan yırtılmış, annem yalınayak kalmıştı. Buna rağmen beni sırtından indirmiyor, sürekli kardeşi Kahraman Bey'e gittiğimizde güzel yemekler yiyeceğimizden bahsediyordu. Bu güzel yemekleri yemek için yapmam gereken tek şeyse ağlamamaktı.

Ancak, bir süre sonra Kahraman Bey'in evinde bizi bekleyen güzel yemekleri unutup ağlamaya başlıyordum. Uzakdaki yemeklerin hayalini aç karnıma anlatmak zordu. Annemin bana ezerek verdiği o acımsı ot köklerini de artık yemek istemiyordum. Bazen bir kamçı gibi yüzümüze çarpan rüzgâr ise yolu daha bir çekilmez kılıyordu. Arkadan estiği zaman sorun yoktu, ancak rüzgâr bize karşıysa adım atmak dahi imkânsız hale geliyordu. Böyle anlarda kayaların arasına giriyor, rüzgârın hafiflemesini bekliyorduk.

Böyle kaç gün dağlarda yürüdük hatırlamıyorum. Sonradan Werozlar'dan Ovacık'a kadar olan bu mesafeyi gözümün önüne getirdiğimde, bu yolun dağlardan üç dört gün sürmüş olabileceğini düşünüyorum. Aslında Ovacık'a gitmek için orman yolu vardı. Bu yol hem çakılsızdı hem de sarp dağları aşmaktan daha kolaydı. Ancak biz hayatımızın içerisine saplandığı zorluğu görüyormuş gibi daha çetin olanı seçmiştik. İnsanlardan ne kadar kaçarsak, hayatta kalma şansımızın o kadar fazla olacağını biliyorduk.

Kahraman Bey'in köyüne yaklaştıkça soğuk hava ve rüzgâr bize, yeni kaderinize hoş geldiniz der gibiydi. Ama yolun çakılı ve insanın yüzünü kesen o dağ rüzgârı bitmişti. Ve artık sık meşe ağaçlarının altından yürüyorduk. Annemin doğduğu topraklardı bu topraklar ve annem her ağacı,

ormanın her gizli yerini eviymiş gibi tanıyordu. Adeta elle-riyle her ağaca, her kuytu yere dokunarak yürüyordu. Sesin-deki fısıltı da değişmiş, daha güvenli ve neşeli bir hal almış-tı. Ben de artık yürüyor, yer yer neredeyse annemin yanı ba-şında koşuyordum. Meşe ağaçları arasında gizlenmiş bir ya-bani armut varmış, onu arıyorduk. Küçük kırmızı meyvele-ri olan armut ağacını bulduk, aylar ağacın tüm dallarını kır-mıştı, ama gene de bir iki tane meyveyi annem koparıp ba-na, aşağıya atabildi.

Ormandan bir tıkırtının gelmesiyle, annem ağaçtan ken-dini yere attı. Daha sık bir meşe çalısının altına sığındık. Ağaçların arasında iki-üç karaltı gördük. Meşe çalısının al-tında uzun bir süre öylece kaldık. Ağzımda hâlâ küçük kır-mızı meyvelerin tatlımsı tadı vardı. Hava karardığında or-mandan akan bir derenin içinden daha aşağılara indik. De-renin kıyısında, dağınık halde yanan zayıf gaz lambalarının ışığı görünüyordu. Dayım Kahraman Bey'in evi o yanan ışık-lardan biri olmalıydı. Annem bana tarif de etti. Ancak gene de hangisinin dayımın evi olduğunu çıkaramadım.

Karanlık bir ovaya indik, ışıklar bir görünüp bir kaybol-du. Munzur Nehri'nin gümbürtüyle akan sesini duyduk. Bir su kanalına girdik ve annem beni gene sırtına aldı. Kö-pekler havlarsa korkmamalıymışım. Onlar, dayım Kahra-man Bey'in köpekleriymiş. Bu tarla da amcamınmış, şu tar-layı ise, Kahraman Bey, Ermeni Koçar'dan satın almış. Bu büyük ceviz ağacını Süleyman Bey'in babası Salih Bey dik-miş. Salih Bey, Sivas Yıldızeli'nden dönerken yol üstünde gizlenmiş bir ceviz ağacı fidesi görünce, adamlarına, "Bu ulu bir ağaç olmalı, söküp Zeranik'e götürelim," demiş, öyle de çıkmış. Fırtına yarısını alıp götürdüğü halde hâlâ cevizleri-ni tüm köy yermiş. Annemin tüm bunları neden anlattığını anlamıyordum. Büyük dedem olacak Salih Bey'in, Kızılbaş İsyanı'na katılıp Erzurum'da asılmasının anlamı neydi? Ama

annem durmadan kendi ailesinden bahsediyordu, güzel yemeklerin bizi beklediği dayım Kahraman Salih Bey'in evine ise bir türlü varamıyorduk.

Ağlarsam askerler duyarmış, annem beni öyle bir yerden götürecekmiş ki, dayım Kahraman Bey'in kuş uçurtmayan kocaman iki kangalı dahi bizi fark edemeyecekmiş. Ay ışığına da çıkmamalıymışız. Bunun için böyle kuytu ceviz ağaçlarının gölgesinden yürümeliymişiz. Ancak nasıl olduysa, bir ceviz ağacının arkasından korkunç bir karaltı üzerimize atladı, annemin elleri beni kenetledi, aynı anda bir köpek sürüsü hep bir ağızdan havlamaya ve bize doğru gelmeye, gece karanlığında mermiler ıslık çalarak patlamaya başladı.

Bizi göz açıp kapayıncaya kadar derdest edenler, birden sakinleşti. Anlamadığım bir dilde konuşuyor ve anneme büyük saygı gösteriyorlardı. Meğer bizi böyle derdest edenler, annem o armut ağacının üzerindeyken ormanın içinde gördüklerimizmiş. Orada bir kadın fark etmiş, ancak bulamamışlar.

Bizi bulan bu üç adamla birlikte, köpek havlamaları arasında dayım Kahraman Bey'in evine vardık. Ben korkudan annemin boynuna sarılmıştım, annem anlamadığım dilde bu üç adamla kavga ediyormuş gibi konuşuyordu.

Bunlar, dayım Kahraman Bey'in sakladığı üç Ermeniydi. Onun evinde kaldığım süre içerisinde, konağın altına gizlenmiş bir sığınakta yaşayan iki kadın ve beş çocuğa daha rast gelecektim. Üç erkek tüm gün ormanda yaşıyordu. Dayım Kahraman Bey'in köyünü koruyordu bu Ermeniler.

Açlık çok büyüktü. Tarlalar iki yıldır yakılıyordu. Askerler sadece dağa kaçmış insanları toplayıp sürgüne götürmüyordu, buldukları keçi, koyun ve sığır sürülerine de el koyuyordu. Dağlara kaçan insanların tek geçim kaynağı hırsızlıktı. Eğer içlerinde erkekler varsa, geceleri askerlerin yakmadığı köylere giriyor, ellerine geçen her bir şeyi alıp gidiyorlardı.

Dayım Kahraman Bey Erzincan'da dava vekiliydi. Ovacık ve çevre köylerini askerlerin tahribatından kurtarmıştı. Hırsızlığa karşı ise, gündüzleri ormanda, geceleri köyün içinde gezinen Ermenilere vermişti korumayı.

Ancak buna rağmen, dayım Kahraman Salih Bey'in evine gelmemizden birkaç gün sonra, hırsızların akıl almaz bir yöntemle dayımın evi başta olmak üzere tüm köyü talan etmesini önleyemediler.

Karanlık bir gece, evlerin yanında yer alan, hayvanların kışlık yiyeceklerinin toplandığı samanlık yanmaya başlamış, köylüler panik içerisinde samanlığı söndürmeye çalışırken, hırsızlar bu panikten yararlanıp ahırdaki hayvanları, buğday çuvallarını alıp gitmişlerdi.

Dayımın oldukça büyük bir evi vardı. Geceleyin ortaya çıkan iki kadın ve beş çocuğu da sayarsak, evde dayımın eşi, iki çocuğu, nenem, yani dedem Süleyman Bey'in karısı, ben ve annem vardık. Ancak o hırsızlık olayı sonrası, dayım adamlarıyla karısını ve iki çocuğunu Erzincan'a gönderdi. Kendisini orada bıraktığı için nenem dayıma kızgındı. Ama annem hiç söylenmiyordu.

Nenem bir gözünün toprağa baktığını söylüyordu, ama dayım, kız kardeşi ile yeğenini götürmeliydi. Bizi götürmemişti ve kar yağmaya başlamıştı. Annemin tüm yol boyunca bana anlattığı güzel yemekler ise yoktu. Hırsızlardan geriye kalan buğdayları kaynatıp yemiştik. Tek yemeğimiz goni denen acımsı bir dikenin yılan gibi kıvrılan kökleriymiş. Karı eşeleyerek çıkarılan goniler ocağın yanında üst üste atılmıştı. Goninin damarlarından sarımsı, sümük gibi bir sakız sızardı dışarı.

Nenem yeterli beslenme olmadığı için bir süre sonra yatağa düştü. Annem odanın baş köşesinde duran ve benim oynamak için altın sarısı tunç topuzlarını çevirdiğim karyolayı alıp, ocağın yanına getirdi ve nenem bir daha bu yatak-

tan kalkmadı. Nenem, tunç topuzların parıldadığı karyolada söyleniyor, tüm emirleri yataktan veriyordu.

Nenem, oğlu Kahraman Bey'e kızıp duruyordu. Ona göre, başımıza gelen her şeyin sorumlusu dayımdı. Baki ile Ali Rıza'nın ölüm sebebi, amcalarına uyup anneme birkaç tarla vermemesiydi.

Gece oldu mu ortaya çıkan iki Ermeni kadın ile beş çocuk da vardı. Üstelik kadınlardan birinin karnı büyüdükçe büyüyordu. Nenem bunlara da söyleniyordu. Oğlu Kahraman Bey evinde sakladığı bu Ermeniler sayesinde, ileride Erzin-can Ovası'ndan geniş topraklar almayı düşünüyormuş.

Nenemin anlattığı dayımla, annemin yolda anlattığı dayım sanki farklı kişilerdi. Artık onun bir kurtarıcı değil, bizi kovalayan, gelip evimizi yakan askerlerin yanında dolaşan bir asker olduğuna kanaat getirmiştım.

Hayatta kalmamız gene de bizi bir gece derdest eden o üç Ermeni sayesinde oldu. Geceleri çıkıp gelen Ermeniler bir-iki sefer balık getirdi. Külün içine gömülmüş balıkları yemek, goni yemekten iyiydi. Ve bir gün iki kocaman domuz getirdiklerinde, evin gizli yerlerinden çıkan iki kadın ile çocuklarda bir sevinç başladı. Nenem, bu yaşa kadar domuz yememişti, bundan sonra da mundar bir eti yiyip cehenneme gitmek istemiyordu. Buna rağmen domuzlar yüzölüp, ocaktaki közün üzerinde etler piştikçe nenem daha önce söylediklerini unutarak çiğnemedi yutmaya başladı. Etlerin geri kalanı kocaman kara bir kazanda kaynatılıp kavurma yapıldı.

Bu iki domuz, bizi Kahraman Salih Bey'in terk edilmiş çatısı altında on bir kişilik yeni bir aile haline getirmişti.

Nenem bir süre sonra öldü. Bir sabah kalktığımda annemin, nenemin karyolasının yanında ona sarılıp ağladığını gördüm. Ermeniler görünürde yoktu. Nenem üşüyormuş gibi, annem yorganı ikide bir düzeltip, soğuk hava geçmesin diye karyolanın kenarlarına sokuşturuyordu.

Beni kucağına aldı, dışarı çıktık, aylardır dışarı çıkmadığı-mı o zaman fark ettim. Her taraf bembeyazdı ve korkunç bir rüzgârla birlikte kar yağıyordu.

Annemin nenem için hazırladığı, dayım Kahraman Salih Bey'in tunç topuzlu karyolası tüm kış öyle yerli yerinde kaldı. Domuz kavurması bitince yeniden damarları yılan gibi birbirine dolanmış goniler ocağın yanında yığılmaya başladı. Yeni bir yiyecek yolu da bulmuştuk, annem samanlıktan bir kucak yonca getiriyor, yoncaların tohumlarını seçip gonilerle birlikte kaynatıyordu. Ancak tüm yoncalar elden geçmiş, goniler gene zehir gibi acı olmuştu. Çaresizdik, burnumdan akan suları tutamıyordum.

Annem gene akşamları Alık ile Fatık'ın masalını anlatmaya başlamıştı. Masalı anlatırken, bir tarla kuşunun nenemin karyolasının altından uçtuğunu gördük. Pencereden girmiş olamazdı. Sanırım gündüz annem ocak için odun getirmeye giderken kapı aralığından girmiş olmalıydı. Annem eline kara palası alıp kuşu odanın içinde kovalamaya başladı. Tarla kuşu kaderine razı olmuş gibi gelip ocağın yanına düştü. Kalbi körük gibi inip kalkıyordu. Annem kuşu yakalayıp boynunu kopardı, tüylerini yolup ocaktaki közün üstüne attı.

Yeni yiyeceğimiz artık kuşlardı. Arka odanın kapısını açıyor, yem varmış gibi samanı yerlere serpiyordu, kuşlar girer girmez de kapıyı kapatıyor, odanın içinde bir kovalamacadır başlıyordu. Kuşlar bu tuzağımızı anlamış gibi, aralık kapıdan girmez oldu. Ama gene de bizi birkaç hafta idare etmişlerdi. Annem bu küçük kuşlardan çorba, gonilerle kaynatıp bulamaç yapıyordu.

Bir gece, annem Alık ile Fatık'ı anlatırken, nenemin öldüğü gece ortadan kaybolan iki Ermeni yarım torba unla çıka geldi. Annem bu unu samanlıkta sakladı ve her gün un çorbası yaptı.

Karların erimesiyle birlikte taze otlar kaynatmaya başla-

mıştık. Dayım da buğday yüklü katırlarla çıkagelmişti. Uzun boyluydu, başında şapkası vardı, takım elbiseli ve kravatlıydı. O gelince tüm kış bir kez dahi görmediğim köylüler, bir bir çıkıp konağın önünde toplanmaya başladı. Annem ise, kardeşinin gelmesi üzerine arka odaya gidip oturmuştu. Ben de gittim, kışın evin altındaki sığınakta yaşayan Ermeni kadının beni kucağına alıp götürdü. Kahraman Salih Bey'i görünce sustum, cebinden çıkarıp dört tane şeker verdi, şekerler mavi, sarı ve beyaz benekliydı. Kadın beni kucağından indirince koşarak annemin yanına gittim. Şekerleri anneme verdim, almadı. Bu kadar bir şeker iki günlük yiyeceğimizdi, ama annem almamıştı.

Katır yükleri çözüldü, buğdaylar konağa taşındı. Sonra köylülere dağıtıldı. Ancak dayım, geldiği gibi çekip yeniden Erzincan'a gitti. Yağ olmasa da buğdayımız vardı. Ermeniler yeniden eve yerleşti, artık saklanmıyorlardı. Ön odayı annemle ben, arka odayı ise onlar almıştı. Annemle iki Ermeni kadın, el değirmeni ile buğday öğütüp ekmek yapıyordu. Aret Amca, ailemizin yeni babasıydı. Her şeye o karar veriyordu. Çene kemikleri yoksulluktan şekilsiz bir patates gibi dışarı fırlamış Kirkor, Ermenice ile Zazaca'yı birbirine karıştırarak konuşuyor, hızlı hızlı evin etrafında gidip geliyordu. Kirkor'un benden birkaç yaş büyük kızı Meri ise biz çocukların başıydı. Bizi peşine takıp karların yeni yeni kalkmaya başladığı yerlerden ot toplatıyordu. Hangi otun zehirli olmadığını, hangisinin pişirildikten sonra, hangisinin tarladan toplanıp doğrudan yendiğini biliyordu.

Karlar hızla eriyordu, ancak gene de günler geçmek bilmiyordu. İlk yağmur bulutlarının gelmesiyle, dayım Kahraman Salih Bey'in konağı başta olmak üzere Zeranik köyünde büyük bir heyecan başladı. Bir sabah köylüler erkenden köyün mezarlığında toplandı. Herkesin elinde bir şey vardı. Kiminde tencere, kiminde davul, ayran yayılan tuluk...

Sabahın o saatinde insanların böyle telaş içinde koşuşturmasını anlamak zordu. Benim aklıma gene kaçmak geldi. Kim bilir nerelere gidiyorduk. Ancak bu telaş, daha önce annemle benim kaçışımıza hiç benzemiyordu.

Tüm köy dağ yoluna doğru tek sıra oldu, bir erkek bir kadın, bir erkek bir kadın, bir yılan gibi dağa giden patıkaya koyulduk. Öndekiler davul çalıyor, davullu adamların arkasına dizilmiş kadın ve erkekler bir şeyler tekrarlıyordu. Varmamız gereken yere varmıştık. Dağın tepesinde kocaman bir ateş yakıldı, tencerelere, davullara, meşklere vurulmaya, aşağı vadilere seslenilmeye başlandı, ateşin etrafında gidip gelindi, odunlar atıldı ateşe.

Nisan ayının başlarına denk gelen bu ateş yakma, baharı karşılama töreni, beri bayramıydı. Odun yığınları arasına yerleştirilen saman torbası eğer patlayarak yanarsa o yaz bereketli geçecek, buğday bol başak verecek, meşkler dolu ayran eksik olmayacak, tencereler ocaktan inmeyecekti. Ancak odun yığınları arasındaki saman torbası, davul ve meşklere sesini duymamış gibi, ateşin etrafında tüm gelip gitmemize rağmen sönmüş, yağmurun bastırmasıyla alevler de içten içe cılızlaşmıştı.

Davul ve zurnalarla çıkılan dağdan büyük bir üzüntüyle geri inmiştik. Köyde pişirilen buğdaylar, karların altından yeni yeni yeşermiş otlarla karışırılıp dağıtıldı ve beri bayramı son buldu. Kirkor Amca'nın kızı Meri'nin söylediğine göre, ateşin iyi yanmaması kışı kovmamış, baharın gelişini müjdelememişti. Yine de karlar erimiş, otlar topraktan fışkırmıştı. Ölmek, aç kalmak yoktu artık, buğdaylar ekilecek, bir buğday tanesi kırk elli çoğalarak evimize geri gelecekti. Evin bir köşesinde, dayımın getirdiğ ve tohum diye ayrılmış buğday çuvalı da gidecek, yerine kırk torba buğday dizilecekti.

Buğday çuvalımız tarlalara serpildi ve önlerinde koyun,

keçi ve inek sürüleriyle Erzincan tüccarları görünmeye başladı. Herkes değerli bir şeylerini satıp kendine bir hayvan alıyordu. Aret Amca bir inek aldı, Kirkor Amca bir boynuzu kırılmış yaşlı bir keçi. Annem ise gizli zulasını açmış, tüccarın eline saydığı birkaç altın parayla ancak iki tane koyun alabilmişti. Tüccarın dediğine göre, koyunların ikisi de hamileymiş, ancak sadece biri doğurdu.

Kendine hayvan alabilenler mutluydu, bu yeniden hayat demekti. Onlar doğuracak, süt verecek, gün gelecek bir sürüye dönüşecekti.

IV

Çuvallardaki buğday tarlalara atılmış, tarlalar yeşermişken birden kar yeniden başlamış, yeşilin üstünü ölüm havası soluyan beyaz bir örtüyle örtmüştü. Koyunlarımızdan biri de karnında siyah beneği, alnında akıtması olan beyaz bir yavru doğurmuştu. Ancak diğeri kısır çıkmıştı. Tüccarlar anne mi kandırmış, ona kısır koyun satmıştı.

Derken buğday başakları sütlenmeye başladı. Birkaç haftaya başakları toplayıp yeniden ekmek yapabilecektik. Ancak bir sabah öğlene doğru köyde büyük bir panik başladı. Güneye açılan vadiden, gökyüzünü kaplayan karanlık bir bulut köye doğru geliyordu. Gökyüzünden gelen bu bulut çekirge sürüsüydü, asker geçen yaz ekinleri yakmıştı, gelen yeşil kanatlı canavarlar ise, önlerine çıkan her şeyi kemirip, arkalarında çorak topraklar bırakıyordu.

Kapılar kapatıldı, çekirgelere karşı büyük bir savaş başladı. Ancak onlar gene bir delik bulup evin içine kadar giriyordu. Her yer çekirgeydi. Başlarında iki kocaman anteni olan, yeşil kanatlarının uçları buğday başakları gibi sararmış çekirgeler tüm umutları alıp gitmişti.

Tohumluk buğday bulmak için köylüler Erzincan yolunu tuttu, çekirgeler oraları da vurduğu için büyük bir hayal kırıklığı ile geri dönüldü. Elde ne var ne yok yeniden tarlalara atıldı.

Çekirgelerin zulmüne rağmen mutlu sayılırdık. En azından kaçmıyor, gidip ormanda yatmıyorduk. Sürgün tehlikesi ise tamamen ortadan kalkmış gibiydi. Annemi soran filan da yoktu. Herkes kışa hazırlık yapmaya çalışıyordu. Her gün bir yerlerden çıkıp gelen, üstü başı perişan, açlıktan avurtları çökmüş, çene kemikleri dışarı fırlamış insanlar ekmek dileniyordu.

Her geçen gün kadınların sesi daha bir çıkıyordu. Sanki yer yarılmış da erkek adına ne varsa yutmuştu. Akşamüzeri ve sabahın erken saatlerinde evlerin kapısında beliren askerler, her geldiklerinde bir erkeği alıp askere götürüyordu. Hiç kimse askerlik yapmamıştı ve bunun bir yaşı yoktu. Altmış yaşına gelmiş erkekler dahi dört yıllığına askere alınıyordu. Bu, sürgünden daha ağır bir ölüm demekti. Toprakların kuruyup çatlamasının, çekirge sürülerinden arda kalan ekinlerin toprakta sararıp solmasının bitmez tükenmez sebebi bu askerlikti.

Dayım Kahraman Salih Bey'in kocaman evinde mutlu sayılırdım. Annemin, Werozlar'da saklandığımız söğüt çalısının içinde yaptığı bebeğim hâlâ bendeydi. Kirkor Amca'nın kızı Meri, bebeğime çok güzel bir elbise yapmıştı. Meri, bana Ermenice kelimeler de öğretiyordu. Kara gözlü, saçları boynunun iki yanından kalın birer sicim gibi örülmüş, koca memeli bir kızdı. Yaşıtı pek çok kız olmasına rağmen tüm zamanını benimle geçirirdi. Sanırım bizim de onlar gibi kaçak olduğumuzu düşünüyordu. Bana, kaçıp bıraktıkları evlerini anlatırdı. Dediğine göre, çok uzaktan gelmişlerdi. Evleri bizim gibi topraktan değilmiş. Evlerinin kırmızı çatılarından yağmur sularının aktığı, sokaklarından arabala-

rın geçtiği bir köymüş onlarınki. Nedense annemle beraber Meri'nin geldiği o köye gitmeyi çok istiyordum. Meri, uçları kuş gagası gibi turuncu kocaman memelerini çıkarıp Per-perik-a Söe'nin ağzına veriyordu. Meri bebeğimin sütannesiydi. Bebeğin ismini tekrarlayıp sonu gelmez bir gülmeye tutuluyordu.

Tüm yazı çekirge sürülerinden, askerlerin önüne gelen erkeği alıp götürdüğünden habersiz, bu bebekle geçirdim. Per-perik Zazaca'da kanat anlamına geliyordu. Per-perik dedikçe, bir çift renkli kanadın ayaklanıp uçtuğunu hayal ediyordum. Sanırım Meri'nin gülmesi bundandı. Sadece kanattan bir canlı kelebek...

Sonra nasıl olduysa, Aret Amca ve iki arkadaşı ormanda askerler tarafından yakalandı. O günü hiç unutmam, Meri'yle birlikte dayım Kahraman Salih Bey'in arka odasında bebeğimizle oynuyorduk. Meri bir çığlıkla dışarı fırladı, bir an evin önü kadınlarla doldu. Ermeni kadınlar, Meri kendini yerlere atıyordu. Henüz birkaç aylık bebeği olan bir anne, kucağındaki küçük bebeğiyle bir top gibi yerlerde yuvarlanıyor, üstünü başını yoluyordu. Kadınlara yarı Ermenice yarı Zazaca bir şeyler söylüyor, dövünüyordu. Annem beni kucağına aldı. Karşı vadideki ormanın içinden, ne söylediği anlaşılmayan bir erkek sesi geliyordu.

Zorluklarla dolu bir yılı geride bırakmıştık. Af ilan edilmiş olmasına rağmen, hâlâ bir yerlerden çıkıp gelen kaçaklar vardı. Ormanlardan topladıkları cevizleri köylülere verip, karşılığında un ve yağ alıyorlardı.

Bazen de bakıyorduk, bir sabah evlerin yanında bir baraka dikilmiş. Kimse bir şey demiyordu. Yaşlı erkekler ve kadınlar hep birlikte yeni gelene ev yapıyordu. Ev yapmak zor olduğu için, yamaçların güneye bakan yakasında toprak kazılıyor, sağlam sollu ağaçlar atılarak üstleri meşe yaprakları ve toprakla örtülüyordu. O yaz Zeranik'te bu şekilde yapıl-

miş beş-altı baraka hatırlıyorum. Neredeyse her gün evlerin ahırlarına, çocuklu, kocasız bir kadın gelip yerleşiyordu. Tarla vardı, ancak tohum olmadığı için köyün yarısı boştu. Bunun için ele gelen ne varsa toplanıyordu.

Dayım Kahraman Salih Bey'in ahırına Demananlı bir kadın ve iki çocuğu yerleşmişti. Kadının sekiz-dokuz yaşında, sarışın, mavi gözlü Melek adında bir kızı ve üç yaşında, zayıf boynu bir leylek gibi uzamış, gözleri kocaman dışarı fırlamış Mehmet Ali adında bir oğlu vardı. Üzerlerinde elbise namına hiçbir şey yoktu. Melek, ben dahi girsem, ahırın karanlık bir yerine gidip, dizlerini karnına çekerek otururdu. Mehmet Ali yerde sürünen kocaman iki göz gibi gelirdi bana, yürüyebilmesine rağmen yerde sürünüyor, ıslak toprak bulunca yemeye başlıyordu. Anne ise, sabah erken kalkıp karşıdaki palamut ormanına gidiyordu.

Sanırım, 1939 Sonbaharı'nın nasıl bir sonbahar olduğunu bana en iyi hatırlatan olay, dayım Kahraman Salih Bey'in ahırında gördüğüm bu manzaraydı. Ateşin yakıldığı köşede bir palamut yığını vardı. Palamut, tuza yatırılmamış zeytin meyvesinden daha acı, kara meşe meyvesidir. Annesiyle kızı ateşin kenarında kuruttukları bu palamutları bir el değirmeninde öğütüyorlardı.

Derken bir gün kalktığımızda karların etrafımızdaki tepeleri beyaz bir kefen gibi örttüğünü gördük. Dayım Kahraman Salih Bey'in ahırında kalan kadının gittiği palamut ormanı da artık karlar altındaydı. Kış etrafımızı bir çember gibi çevirmiş, ama köye henüz kar yağmamıştı. Dağlardan hâlâ çıkıp gelenler vardı. Annemler, bu gelenlerle bağırtilar içinde konuşuyor, onların da gidip teslim olmasını istiyorlardı. Artık idam yoktu, hapis yoktu. Devlet teslim olan herkese bir kimlik veriyor, yakaladığını askere alıyordu. Ancak insanlar, ısrarla, çoluk çocuğu ile birlikte, ormanların içinde kazdıkları inlerde saklanmaya devam ediyordu.

Karın köylere düştüğü gün, kırmızı tüyleri bakır tonunda parıldayan kocaman bir at, köyün içinde kişneyerek gidip gelmeye başladı. Havlayan köpeklere karşı şaha kalkıyor, tüm köyü kişnemeleriyle inletiyordu. Öfke içinde ayağa dikilmiş atı zapt etmek imkânsızdı. Adeta evleri yıkmak, kendisine havlayan köpekleri ayağının altına alıp ezmek istiyordu. Çok geçmeden, atın neden böyle bir çalımla köye girdiği anlaşıldı. Bu kocaman, bakır kırmızısı at, dayım Kahraman Salih Bey'in ahırında kalan kadının atıymış. Kadının kocası vurulurken bu atın üstündeymiş. At tüm yaz dağlarda dolaşmış, sonunda sahibinin izini bularak peşinden gelmişti. Annemin dediğine göre, köpekler, kediler ve atlar sahiplerinin kokularını alıp gelirlermiş. Bu kırmızı at, kışın bastırmasıyla, Demanan bölgesinden, sahibinin peşinden çıkıp gelmişti.

Bir binek hayvanı aslında çok şey demekti. O güzel atın geldiği günün akşamı, dayım Kahraman Salih Bey'in arka odasının yarısı uçup gitmişti. Deprem gece yakalamıştı. Bizim buğdaylar yıkılan duvarın altında kalmıştı. Yapılan barakaların neredeyse hepsi ya yıkılmış ya da sarsıntı bir tarafını atmıştı. Büyük bir panik vardı, Tanrı bizi rahat bırakmıyordu. Bir-iki gün sonra, Erzincan'da depremin taş üstünde taş bırakmadığını öğrendik. Dayım Kahraman Salih Bey, kardeşini, kardeşinin karısını ve iki çocuğunu depremde kaybetmiş halde, bir sis bulutu içinde, karısı ve çocuklarıyla çıkageldi. Annemle kaldığımız büyük odaya yerleştiler. Nemin hâlâ yerli yerinde duran tunç topuzlu karyolası gene baş köşeye alınıp desenli yastıklar ve örtülerle süslendi. Duvarlara kocaman duvar halıları asıldı. Bir de kaşları yukarı kalkık, parmakları arasında tuttuğu ağızlıklı sigarasıyla bir adamın fotoğrafı, tüm odayı cepheden gören, yastık ve örtülerle süslenmiş karyolanın karşısındaki duvara asıldı. Fotoğraftaki bu adam, Mustafa Kemal Atatürk'tü.

'38'de yaşananlara kulağını tıkayan Erzincan yıkılmıştı, Erzincan'daki boşalmış Ermeni köylerine kaçan Dersimliler kafileler halinde, terk ettikleri köylerine dönüyordu. Katırlara yüklü erzakları, sırtlarına geçirdikleri evleriyle her gün birileri köyün içinden geçip gidiyordu. '38'i Erzincan'a kaçarak atlatanlar, deprem felaketinde ailelerinin çoğunu kaybederek geri dönmüştü. Giderlerken Dersim'deki evleri belki daha duruyordu, ancak şimdi o evler yakılmış, duvarları da hi karlar altında kalmıştı.

Dayım Kahraman Salih Bey'in gelmesiyle herkes onun ağzından çıkanlara bakar oldu. Uzun boyu, başında kocaman lenger şapkası ve kulak altlarına kadar uzanan bıyıklarıyla, insana ürküten bir güven veriyordu. Dayım birkaç gün önce çıkıp gelen atı kadından aldı, beraberinde getirdiği elbise-lerden bir kısmını kadına verdi, köyden yanına aldığı birkaç kişiyle birlikte yeniden Erzincan'ın yolunu tuttu.

Köydeki yoksulluğu gören dayım Kahraman Salih Bey, bu halde kışı geçirmenin zor olduğunu anlamıştı.

İki gün sonra, iki katır ve bize bir imdat gibi yetişen atla yüklü olarak geri döndü. Bana sarı bir elbise ve altı kocaman tırtırlı bir de kara lastik getirmişti. Sarı elbisemi kendisi bana giydirdi, ayakkabılarımı giymem için elime verdi. Tepeden doğru bana bakarak, "Hadi giy! Ne duruyorsun?" dedi. Ayağımda annemin kış için diktiği, altındaki tüyleri daha yeni dökülmüş, sıgır derisinden bir çarık vardı. Çarıkla birlikte ayağımı lastik ayakkabının içine sokmaya çalıştım.

Duvarlarda yankılanan koca bir kahkaha attı.

İlk defa askerlerden kaçmayan bir insan görüyordum. Askerler geldiğinde dayım onları karşılıyor, sordukları her bir soruyu cevaplıyordu. Erzincan'da dava vekilliği yaptığı için askerler de dayıma saygı duyuyordu. Askerler, eskisi gibi ahırları filan da aramıyordu. Her geldiklerinde dayımın yanına varıp, defterlerine bir şeyler yazdıktan sonra gidiyor-

lardı. Asker kaçaklarını ve nüfus kaydı olmayanları arıyorlarmış.

Sanırım beni ve annemi resmî kayıtlara geçiren, dayım Kahraman Salih Bey oldu. Annem babamın anısına, annesi Gülüzar'ın ismini bana verdi. Annemin babadan kalan arazilerinden yararlanmam için baba ismimi filan, hepsini yazdırdı.

Nüfus memurlarının geldiği o günü hatırlıyorum, deprem olduktan epey sonraydı; dayım Kahraman Salih Bey, iki nüfus memurunu at ve katırlara bindirerek Zeranik'e getirdi. Nüfus memurları, daha önce bizim yattığımız, ancak şimdi sadece dayımın kaldığı büyük odaya alındı ve bizler tek tek odaya çağrılarak, iki memurun önündeki defterlere kaydedildik.

Odaya ben ve annem birlikte alındık. Annem o an nereden bulunduğunu anlamadığım kalın bir yorganı başına dolamıştı. Kendine doladığı yorganın içinde kaybolmuş annem yüzünden odada büyük bir arbede yaşandı. Dayımın tüm ısrarlarına rağmen annem başına geçirdiği yorganı açmak bilmiyordu. Dayım büyük bir hiddetle yerinden kalkıp yorganı çekti, ancak annem yorgana daha bir sarıldı ve ortalığı inleyen bir çığlık attı. Memur olarak gelen iki adam dayımı sakinleştirmeye çalıştı. En sonunda dayımın karısı gelip annemi bir kenara çekti, memura annemin yüzünü şöyle bir gösterdi.

Bu kayıt esnasında bazı kadınlar ormana kaçmıştı. Yani memurlar herkesi kaydedemedi çekip gitmişti. Dayım günlerce burnundan soluyup durdu. Ancak yapacak bir şey yoktu, kocaları ölmüş, sürgüne yollanmış ya da askere alınmış kadınlar, yabancı iki adamın önündeki kocaman defterlere isimlerinin yazılmasına ve kadın mı, erkek mi diye yüzlerine bakılmasına anlam veremiyordu.

Bu nüfus kayıtları en çok, köyde saklanan Ermenilere yaradı. Dediklerine göre, dayım bunları kaydedip din hanelerine "İslam" yazarak onları kurtarmıştı.

Dayım Kahraman Salih Bey'in köyünde geçirdiğimiz o kışın bende kalan bir başka anısı da, Laçınuşağıgillerden Hem-e Albeg'in, dört çocuğu ve karısıyla beraber palamut ormanlarında, kazdığı barakada donarak ölmesiydi. Bir tek büyük oğlu İdare kurtulmuştu. Hem-e Albeg, devletin '38 sonrası Çavdar Hüseyin'den sonra en çok aradığı kişilerin başında geliyordu. Hem-e Albeg, '38'de Laçınan köylerine gelen askerlerden beş eri rehin almıştı. Albeg, bu askerleri dağa kaldırmış, onlardan birini Hozat'a, General Abdullah Alpdoğan'a göndererek sürgün kafilesindeki iki kardeşinin bırakılmasını istemişti. Albeg, bir cevap alamayınca elindeki üç askeri öldürüp birer kulağını kesmiş, bunları bir başka askere verip Hozat'a yollamıştı.

Albeg bununla da yetinmemiş, Aşağı Torunoba'da oğlu İdare ile birlikte, gece girdiği bir askerî çadırda bir erin boğazını kesmişti. Devlet her tarafta Albeg ve ailesini arıyordu. Albeg de karısını ve çocuklarını alıp, Yukarı Ovacık'ta kimsenin onu tanımadığı bir yere gelmiş ve Munzur Dağları'nın Orta Dağ tarafına düşen palamut ormanlarının içinde kendisine bir barınak yapmıştı.

Gağand Bayramı'ydı. Yerde bir metreden fazla kar vardı. Tüm köy, önde lakan dediğimiz kar ayakkabısı giymiş, deprem sonrası köye gelip yerleşmiş Hüseyin Ali'nin arkasında, köyün mezarlığına gitmek için tek sıra halinde yola dizilmiştik. Karda yürümek zor olduğu için annemin sırtındaydım. Birden, derin vadilerden, inliyormuş gibi, kurt ulumasına benzer bir insan sesinin geldiğini duyduk. Ses çok uzaktan geliyordu. İnce bir toz bulutu gibi yağan karın içinde yitip gidiyordu. Yerimizde durduk. Sesin geldiği yönü seçmek için kimileri eğilip kulağını kara dayadı. Karda yankılandığı için sesin geldiği yönü seçerken hep bu eski usulü kullanırdık. Gelen sese karşı ses verildi. Ancak sesin nereden geldiğini anlamak zordu. Bizi mezarlığa götüren Hü-

seyin Ali ile birlikte bir başka adam sesin geldiği yönü seçmek için karşı tepeye tırmandı. Bizler hâlâ öyle tek sıra halinde, karların içinde bekliyorduk.

Hüseyin Ali ile yanındaki adamın karşı tepeye ulaşmasıyla, yola dizilmiş bizlerde gene bir sessizlik başladı. Bizim kafilenden iki-üç kişi daha ayrıldı. İmdat sesi, karşı palamut ormanlarından geliyormuş.

Böylelikle kafil mezarlığa gidemedi. Bulunduğumuz yerde, karda bir daire oluşturduk. Herkes yanında getirdiği, yanması için yağa bulanmış mumlarını dairenin ortasında dilekler tutarak ateşe verdi. Getirilen niyet lokmaları parçalar halinde dağıtıldı. Doğanın tanımadığımız sahipleri için yanan çıraların yanına lokmalar kondu ve gerisin geri köye döndük.

Önceden ben, annem, tunç topuzlu karyolada yatan nemem ve sonradan bize katılan Ermeni kadınların oturduğu ve dayım Kahraman Salih Bey'in gelmesinden sonra duvar halılarıyla süslenen, kocaman Atatürk resminin asıldığı odanın camına adeta yapışarak, tüm gün, bizi o karların içinde bırakıp giden Hüseyin Ali ile yanındaki adamın geri gelmesini bekledim. Biliyordum, gelen bu imdat sesi her kime ait ise, alınıp bu odaya getirilecekti.

Kar akşama kadar hep aynı şekilde yağmaya devam etti. Zaten kar hep yağırdı, günlerce, haftalarca, durmadan yağırdı. Sonunda Hüseyin Ali ile yanındaki adam, kızak haline getirilmiş bir tezkereyle, karları adeta bir kar canavarı gibi yararak çıkıp geldiler. Tezkerede genç bir adam vardı.

Oda sıcak olduğu için tezkereyi ara hole bıraktılar. Ve tüccarların annemi kandırıp sattıkları kısır koyun annemin ağlamaları arasında kesildi, getirilen genç adamı bizim kısır koyunun postuna koydular. Postun içine konmuş adam, dayım Kahraman Salih Bey'in ahırında gübreye gömüldü. Genç adam, on yedi yaşında ya var ya yoktu. Saçı sakalı uza-

miş, birbirine karışmıştı, kıl yumağı içindeki gözleri kocamandı. Donan dili kırılmış, burnu kırmızı bir balon gibi şişmişti. Canlı olduğunu gösteren tek şey gözleriydi. Sanırım bu genç adam iki günden fazla koyun postu içinde, ahırdaki gübre yığına gömülü kaldı. Bu, Albeg'in büyük oğlu İdare'ydi.

İdare, koyunları kırptığımız bir makasla tıraş edildi, sakalı kesildi, iki günün sonunda gübre yığından ve koyun postundan çıkarılıp üzerine kovalarla soğuk su döküldü. Onun ahırda gübreye gömülü olduğu iki gün boyunca oradan neredeyse hiç ayrılmadım. Dayımın ahırında kalan kadın ve iki çocuğu ile oyunlar oynuyorduk. Dayım, Erzincan'dan, ahırında kalan bu kadınla çocuğu için elbiseler getirmişti, ancak yiyecek hiçbir şeyleri yoktu, tek yiyecekleri, el değirmeninden geçirdikleri palamut unuydu. Az bir buğdayla karıştırılmış bu un zehir gibi acıydı. Buna rağmen kadın ve iki çocuğu, insanın midesinin acı bir zehre kesmesine sebep olan bu palamut ekmeğini kaynar suya doğrayıp büyük bir iştahla yiyordu.

İdare, o kış yarı ölü gibi köyün içinde dolanıp durdu. Askerler gelip gitti, ancak kimse İdare'nin Hem-e Albeg'in oğlu olduğunu söylemedi. Palamut ormanındaki barınakta donan ailesi ise, o mezarda tüm kış boyunca kaldı. Sonradan annemin söylediğine göre, İdare, anne babasını ve dört kardeşini buradan çıkartıp, onlara ormanın içinde bir mezar yapmış.

Karlar hızla eriyordu. Dağlardan kopup gelen kar suları ortalığı inletiyordu. Bu gümbürtü bahardı. İnsanlar telaşlı, hayvanlar telaşlıydı. Ekilecek bir toprak bulmak, bir sonraki kışa amansız yakalanmamak demekti. Koyunumuz, benekli, alnında küçük bir akıtması olan bir yavru dünyaya getirmişti. Kucağıma alıp gezdiriyordum bu yavruyu.

Sürgün ve askerden kaçan dayımın akrabaları bir bir

çıkıp gelmeye devam ediyordu. Dersim'i '38 vurmuştu, Erzincan'ı ise deprem ve dünya bir savaşın pençesindeydi. Avrupa kıtasında süren savaşın etkileri bu dağların arasına kadar gelmişti. Gidenler geri geliyordu ve savaş güçsüzleri vuruyordu.

Dayım Kahraman Salih Bey'in çabası, babaları Süleyman Salih Bey'in saygınlığını korumak, onun aşiretin başında olduğu zamanlardaki gibi topraktan dolayı aşiret içinde kavga çıkmamasını sağlamaktı. Tüm bu saygınlığı korumak, Kahraman Salih Bey'in omuzlarındaydı ve kız kardeşi, yani annem hedefteydi. Annemin kocasının büyük arazileri vardı, oraya gitmeliydi, o devasa verimli arazileri ele bırakmak olmazdı. Ve henüz gelenek değildi, kız çocuğuna topraktan pay verilmesi.

Annem ise, onlardan tarla istemediğini, istediği tek şeyin kızıyla başını sokacak bir barınak olduğunu söylüyordu, ancak o arazileri başkalarına bırakmak olmazdı, annem gitmeli ve kocasının arazilerine sahip çıkmalıydı. Bu bir nevi sürgündü, üstelik askerin değil, geleneklerin sürgünü. Tüm bu sorunlardan iyice bunalmıştı annem, koyunumuz ve yavrusuyla birlikte gene uzaklara gidiyorduk. Koyunumuz yavrusuyla otlarken biz yenebilecek otları topluyor, onları akşam pişirip yemek yapıyorduk.

Sonunda araziler paylaşıldı ve anneme hiçbir tarla verilmedi. Annemin bazı akrabaları yanlarında kalmamızı istedi. Ne var ki, annem dayımın evde olmadığı bir gün göç bohçamızı hazırladı ve yola çıktık. Dayımın Erzincan'dan getirdiği güneş sarısı, etek uçlarında beyaz fırfırları olan elbiseyi giydirdi annem bana. Ayaklarıma da gene dayımın getirdiği cızlavet lastikleri. Hiç konuşmuyordu, o güne kadar bana giydirmedeği bu elbiseyi neden şimdi giydirdiğini anlamıyordum. Beni hazırlayınca, yeni kader yolculuğumuzun tek komutu olan, "hadi" çıktı ağzından.

Elimden tuttu, kapıdan çıkarken son bir kez dönüp odaya baktı. Tüm eşyamız toplanmıştı, odanın bir köşesinde, dibinde biraz arpa unu kalmış kıl bir çuval dışında bize ait hiçbir şey yoktu. Dışarı çıktık, Ali Hüseyin, boynuna bir ip geçirdiği koyunla merdivenin dibinde duruyordu. Yanında elbise dolu bir torba vardı. Bazı kadınlar köyün çıkışına kadar bize eşlik etti. Kadınlar yolda yememiz için anneme ekmek veriyordu. Dayımın karısı uzun bir süre bize eşlik etti.

O da bizden ayrılınca, annem, ben, koyunumuz ve Ali Hüseyin kaldık. Ali Hüseyin depremde tüm akrabalarını kaybetmişti. Dediğine göre Çanakkale’de savaşmıştı. Yol boyunca Ali Hüseyin anneme Çanakkale anılarını anlattı. Nasıl yaralandığını, askerlerin ölümleri arasında nasıl ölü numarası yaptığını anlatıp durdu. Gittiğimiz bu yol da neymiş, onlar Çanakkale’ye iki ayda gitmişlermiş...

Ali Hüseyin’le vahşi suların aktığı dereleri aşıp Hozat tarafına geçtik. Yapraklar yeni yeni açmıştı, yaban domuzlarının ayak izleri toprakta öylece duruyordu. Yolumuzun geçtiği her köy viraneydi. Yıkılmış, yakılmış çıplak duvarlar dışında yaşama ait hiçbir iz yoktu. Sürgünden kurtulan bazı köylerde ise sadece kadınlar ve kız çocukları görünüyordu. Geceyi geçirmek için bir köyde kaldık. Meşe yapraklarının doldurulduğu kıl çuvallar diken gibi batıyordu. Köyde ne kadar insan varsa tek bir damın altında kalıyordu. Bunların bir kısmı yataktan hiç kalkamayacak durumdaydı. Ve onlar Zeranik’tekiler kadar şanslı değildi. Orman köylerinde sebze namına “glüng” denilen, beş dal halinde, orman içinde ve tarlalarda çıkan, kökü beyaz ot dışında yiyecek hiçbir şeyleri yoktu. Bu otu yemek, onları hayatta tutmak yerine öldürüyordu.

Bu otu yemek için kendilerine has bir çözüm bulmuşlardı. Glüng otu kaynatıldıktan sonra soğumaya bırakılıyordu. Üstte oluşan pelteyi toplayıp, bu pelteden çorba yapıyorlar-

dı. Annem, yola çıktığımızda kadınların verdiği ekmekleri gecelediğimiz köydekilere verdi. Belki tüm kış boyunca ot kökleriyle beslenen ve ekmek yüzü görmeyen bu insanlar anneme büyük bir minnetle baktılar. Ekmeği, glüng lapası-
nın içine doğrayıp kaynattılar.

Ertesi gün Ali Hüseyinsiz yola çıktık. Yanımızda kendimizi koruyacak hiçbir şeyimiz yoktu. Sanırım bundan olsa gerek, annem sık meşe korularına geldiğinde yüksek sesle konuşuyor, ara sıra bağıırıyordu. Yabani hayvan izlerine bakıyor, telaşlanıyordu. Koyunumuz da gitmek bilmiyordu. Yolların ona yabancı olması, hayvancağızın ayaklarını yere dayayıp durmasına yol açıyordu. Böyle anlarda, annem yavruyu kucağıma verip beni önden yürütüyordu. Böylelikle koyunun beni takip etmesini sağlıyorduk.

Bir dereyi geçerken, koca boz bir ayı ile yavrusuna denk geldik. Bizi gören ayı yolun ortasına dikilip durdu. İki ayağı üzerine kalkıp bize baktı. Yavrusu kendisine yetişince hızla ormanın içine girdi. Annemin dediğine göre, boz ayılar yolda insana denk geldiler mi, selam verip geçmek lazımmiş. Onlar kimseye karışmazmış.

Ama ayı ve yavrusu beni korkutmuştu, ağlamaya başlamıştım. Bir tepeye çıkınca durduk. Annem, Ali Hüseyin'e beddualar okumaya başladı. Allah Ali Hüseyin'in belasını versindi.

“Gerçi o da olmasaydı, nasıl geçerdik o dereleri...”

“Çanakale’de savaşmış, savaşan kişi hiç yol arkadaşlarını bırakıp geri döner mi?”

“Ne yapsın zavallı, onun da tüm ailesini deprem almış.”

“Bizimle gelseydi ne olurdu, iki tarla da ona verirdim, kendisine ekip biçerdi.”

Annem tüm yol boyunca böyle söylenip durdu. Bir Ali Hüseyin’e küfürler etti, bir onu övdü. Ve birden yolumuzu Elkaji tarafına çevirdi. Oradan birilerini yanımıza alıp gi-

decektik. Üç-dört hanelik bir köye geldik. Ancak evler yerli yerinde durmasına rağmen köyde kalan kimse yoktu. Annem, pencere çerçeveleri yarı yanmış evlerden birini göstererek bu evin sahibinin amcam Sahan'ın en yaman savaşçısı olduğunu söyledi. Kendi kendine akan çeşmenin yanına oturduk. Annem bohçasında sakladığı ekmekten bir parça çıkarıp bana verdi, tek kabımız olan tası çıkarıp koyundan biraz süt sağdı. Ekmeğimizi sütle yedik. Ne yapacaktık? Akşam olmak üzereydi.

V

Garipuşağı'na doğru yürüdük. Bu köy Sıncık Dağı'nın eteğinde, Ovacık tarafına bakan son köydü. Köyün altına vardığımızda iki köpek bize doğru havlayarak geldi. Genç, zayıf bir kadın köpekleri durdurdu. Kadın yanımıza gelir gelmez annemi tanıdı. '38 öncesi, Werozlar'dan bu köye gelin gelen birisiydi. Bizi alıp evine götürdü. Evde kendisi dışında iki küçük çocuğu daha vardı. Kocasının askere alındığını sanıyordu. Köyü ve ekinleri askerler yakmış, ancak köylüler, Seyit Rıza'nın oğlu Şah Hasan'ın adamlarının ormanda sakladığı buğday ambarını bulmuştu. Tüm köyün sadece bir tek ineği kalmıştı. Onun dışındakiler askerlerin eline geçmişti. Bu inek de nasıl olmuşsa, iki gün sonra çıkıp gelmiş. Kadının anlattığına göre, bu inek olmasaymış çoluk çocuk kışı çıkaramazmış. Birkaç tarlayı da ekmişlerdi. Dağdan topladıkları çarşır mantarını sütte kaynatıp bize getirdiler. Tuz yoktu, yine de günler sonra böylesine iyi bir yemek bulmak güzeldi.

Kadın bizi ve koyunumuzu aynı odaya aldı. Koyun sabaha kadar kulağımın dibinde geviş getirip durdu. Sabah, kadınla annem evlerin arkasındaki bayırdan bir çeşit dikenli ot top-

lamaya gittiler. Kadın bu otu kaynatıp sıkı. Yağ yerine koyunun sütünü koydu. Dağ köyleri her zaman daha şanslıydı, neredeyse her ot yeniyordu ve her otun kendine ait bir tadı vardı. Güneş köyün üstüne doğru yükselmeye başladığında, ben, annem, koyunumuz ve bize tüm misafirperverliğini gösteren kadın, yola koyulduk. Yolumuz, kayaların arasından hep güney sırtlarına doğru gidiyordu. Güneşi iyi almayan vadilerde hâlâ kar vardı. Ve nihayet akşama doğru, geçen sonbahar annemle terk ettiğimiz topraklar görünmeye başladı. Aşağıda, bir vadinin dibinde Malmes köyü görünüyordu. Kadınla annem güneşli bir kayanın dibine oturdu, koyunumuzun ipi kadının elindeydi. Anneme hep nasihatlerde bulunuyor, ne yapması gerektiğini söylüyordu. Bundan sonraki yolu tek başımıza gidecektik. Kadınla annem uzun süre birbirlerinden ayrılamadı. Bir-iki kez ağlayıp birbirlerine sarıldılar. Kadın, “Gel seni de bir öpeyim, elbisen de kelebek kanatları gibiymiş,” dedi bana. Eteklerinde beyaz fırfları olan sarı elbiseme baktım. Perperik-a Söe, dayım Kahraman Salih Bey’deyken kaybolmuştu. Belki de Meri onu alıp götürmüştü. Köye gidince annem bana yenisini yapacağını söylemişti.

Kadınla vedalaştım, kayalıklar arasından aşağı doğru inmeye başladık. Bir süre bizimle vedalaştığı tepede durup arkamızdan baktı. Annemle uzun süre konuşmadık. Sık ormanlar arasından geçip, Hozat yoluna girdik.

Annem, “Kelebeğim, bu yol bizim kapının önünden geçer,” dedi.

“Nereden geliyor anne?”

“Kim bilir, kızım... kim bilir.”

Farkına varmadan annemin ayakları telaşlandı, koyunun ipini daha bir çekiştirmeye başladı. Bebek diye kucağıma aldığım küçük taşım düştü. Aldım. Koşup yeniden anneme yetiştim.

“Anne...”

“Söyle kızım.”

“Ya köyde kimse yoksa?”

“Halan gelmiş.”

Cevap verirken yüzüme dahi dönüp bakmadı. Daha bir hızlandı, kafasının içindeki sorulara cevap arıyormuş gibi, elindeki koyunun ipini çekiştirdi.

“Hadi, kızım! Gördüğün her taşı kucağına alıp taşıma.”

Annemin neden böyle kaygılı olduğunu anladım. Halam kimdi, şimdiye kadar neredeydi? Çocukları var mıydı? Vardıysa kaç taneydi? Tüm bunları aklımdan geçirip kafamda halamın nasıl biri olabileceğini canlandırmaya çalıştım. Ya kocası, vardıysa ve hayattaysa, nasıl biriydi? Tüm bu soruları yol boyunca kendime sorup durdum.

Werozlar’a geldiğimizde hava neredeyse kararmıştı. Bizim evleri görür görmez hatırladım. O söğüt çalısının içinden çıkıp geldiğimiz sonbahar akşamını düşündüm. Bizim evin yanında, annemle oturduğumuz taşın dibinde, dumanların yer yer tüttüğü evlere son kez bakışımızı. Yıkılmış, artık tanınmaz bir hale gelmiş köye bakan annem hüzünlendi, ayakları yavaşladı. Sanki ayakları ordan öteye gitmek istemiyormuş gibi durdu. Elini tutmam için bana uzattı, patika yolun yamacına oturmak istermiş gibi kendine yer aradı. Ancak, gene telaşlandı, “Hadi kızım, hadi,” dedi. Gelmiştik, terk ettiğimiz evimizin harebesiyle yüz yüze gelmiştik. Elimdeki çakıl taşlarını yere bıraktım.

Halam, yıkılmış duvarların üstüne meşe dalları atıp bizim evlerin içine yerleşmişti. Üstündeki çalı çırpıdan anladığım kadarıyla, o da bizden birkaç hafta önce dönmüştü. Geldiğimizi gören bazı kadınlar dışarı çıkıp bize baktı. Bir komşumuz dışındaki kadınlar yabancıydı. Boşalan köyümüze, çevreden başka evsizler gelip yerleşmişti. Bizim kapının önünde üç küçük erkek çocuğu, saç baş dağınık, birbirine sokul-

muş bize bakıyorlardı. Diğerlerinden biraz daha küçük olanı, sol başparmağını ağzına koymuş, süt dolu bir memeyi emer gibi emiyordu. Neredeyse benim yaşıtım bu çocuklar, bir beni, bir annemi tepeden tırnağa süzüyor, tek kelime dahi etmiyorlardı.

Annem çocukları tek tek öptü. İsimlerini sordu.

Tam bu esnada, bir kucak dolusu odunla halam göründü. Görünmesiyle, bir kedi gibi annemin üstüne atılması bir oldu. Bir makineli tüfek gibi konuşuyor, sanki ayaklarına söz geçiremiyormuş gibi, yerinde duramaz halde dolanıyordu. Habire çocuklarını çekiştiriyor, onları tüyleri kabarmış bir tavuk gibi önüne katıp içeri götürüyor, kanatları şişmiş daha büyük bir öfkeyle, dışarı gelip annemin önünde dikiliyor, bağırıp çağırıyordu. Bu esnada nasıl yapıyorsa, bana doğru bir hamle yapıp beni de annemden alarak, çocuklarıyla birlikte üzerine çalı çırpı attığı karanlık damın içine sokmak istiyordu. Annem, kocasının evini terk etmeyecekmiş, toprakların başında kalacakmış. Kendisi olmasa, çoktan başkaları gelip koca köyü alacakmış. Annem ne yaptıysa kadın nefes dahi almadı.

Halama göre, annem beni de ona bırakarak, koyununu alıp gitmeliymiş. Hava iyice kararmıştı. Geldiğimiz yoldan yeniden geri döndük. Bize yakın komşu olan Dervişler köyünün yoluna girdik. Tepeyi dönünce, annem seslendi, bir kız çocuğu, annemin sesine ses verdi. Annem kendini tanıttı. İki kadın gelip bizi aldı.

Onlara göre, tüm bunlar erkeklerin olmaması yüzündendi. Erkekler olsaymış böyle olmazmış. Ama erkekler yoktu, sadece çocuklarla kadınlar vardı. Ve bir erkeğe sahip olmak, bir köye sahip olmaktan daha önemliydi.

Ocakta cılız bir ateşin yandığı evlerden birine gittik. Ne yapacaktık, dayım Kahraman Salih Bey'in evine geri mi dönecektik? Annem birazcık Türkçe bilseymiş, mesele yok-

muş. Deşt'te Fevzi Müdür varmış, ona gider derdimizi anlatırmış, o da bizim sorunumuzu halledermiş. Üstelik annemin kimliği varmış, kimlik varsa korkmaya gerek yokmuş. Ama annem, değil Deşt müdürüne gitmek, müdürün ismini duymaktan dahi korkuyordu. Ertesi gün, anneme, "Fevzi Müdür'e gidelim," dedim.

Ancak bizi götürecek kimse yoktu. Türkçe bilen birileri lazımdı. Derdimizi anlatacak birileri. Bir haftayı geçkin bu köyde kaldık. Annem bir-iki sefer halamla konuşmak için Werozlar'a gidip geldi. Ve sonunda Torut'ta Türkçe bilen bir muacırın olduğu söylendi. Annemle çıkıp Torut'a gittik. Torut, dağın yamacında, bir dağ çöküntüsüne kurulmuştu. Annem yolda, dedem Olbeg Bey'in ilk konağı burada yaptırdığını söyledi. Olbeg Bey, adil, hakkaniyet yanlısı bir adammış. Köyün epey dışında, duvarları neredeyse toprağın altında kalmış bir yeri göstererek, "İşte burası büyük deden Olbeg Bey'in konağı," dedi. Deşt'e kadar uzanıp giden vadiyi bir kartal gibi kanatları altına alan tepeden Olbeg Bey'in büyüklüğünü anlamak mümkündü. Köyde Türkçe bilen muacır bulduk. Zazaca'yı yarı Türkçe ile karıştırarak konuşan muacır kırk yaşlarında, konuşurken bir gözü sürekli seğiren, kocaman kırmızı burunlu bir adamdı. Götürmeyi kabul etti. Ancak, bunun için annemin ona bir para ödemesi lazım olmuş. Annem, para yok, sonra ödesem olmaz mı deyince, yine gözünü kırıştırarak, o zaman olmaz, dedi. Adam bizi bırakıp yürüdü, annem peşinden koşarak kolunu tutuyor, gitme diye yalvarıyordu.

Gözünü seğirtip duran adam, "Herkes öyle diyor, sonra verecem diyor. Benim de geçinmeye ihtiyacım var," dedi.

Annem:

"Sana iki tarla veririm, ek biç."

Adam gülmeye başladı.

"Tarla, ha ha, tarla, tarladan çok ne var. Tohum var mı, sen ondan haber ver... tohum?"

Haklıydı. Tarladan çok ne vardı?

Annem, “Bir kuzu vereyim sana,” dedi bu kez.

Kolunu annemden kurtarmaya çalışan adam, kuzu lafını duyunca birden yerinde mih gibi durdu. Gözünü kısarak, şüpheyile bir anneme, bir bana baktı.

“Kuzu mu?” dedi.

“Evet, kuzu. Bir kuzum var, bizi müdüre götürürsen, sana bir kuzu veririm. Ovacık’tan getirdim. Dervişler köyünde.”

Adam, hesap yapıyormuş gibi tek gözünü iyice kıstı.

“Bak, kuzu dedin...”

“Sen bizi Fevzi Müdür’e götür de.”

Adam duyduklarına inanamıyordu. Hâlâ sesinde büyük bir şaşkınlık vardı.

“Öyleyse sen bu işi oldu bil.”

Orada kendisini beklememizi söyledi. Başına geçirdiği bir şapka ile çıkageldi. Önümüze düşüp bayırdan aşağı hızlı hızlı yürümeye başladı. Yolda ikide bir anneme, “Fevzi Müdür beni tanır, ben bir söylerim, o önündeki kâğıda basar mührünü, artık Allah gelse bozamaz o mührü,” diyordu.

Bir ara telaşla anneme dönüp, “Ama var sende nüfus, değil mi?” diye sordu.

Annemse peşi sıra koşarak, “Var, var. Kardeşim Erzincan’da memur, bana da kızıma da kocaman nüfuslar yaptı,” dedi ve nüfus kağıtlarımızı çıkarmak için elini memelerinin arasına daldırdı.

“Dur, aha burda, bak kardeşim kendisi çıkarttı.”

Muacır, hızlı hızlı yürürken, şöyle gözaltından bir baktı annemin çıkardığı kâğıtlara. Ancak onun asıl görmek istediği kuzumuzdu. Bunun için, bir an önce Deşt kasabasına varıp, aynı telaşla geri dönmek istiyordu.

“Tamam, madem var, o zaman sen oldu bil. Her gün yüz insan geliyor, beni Fevzi Müdür’e götür diye. Soruyorsun, her şeyim var diyor, oraya gidiyorsun, yok. Yani olur mu?

Artık kanun var, artık herkesin bir ismi, bir de aile ismi var. Ama madem senin var, sen o zaman bu işi oldu bil. Değil Werozlar'ı, istersen Habeşistan'ın mührünü iste Fevzi Müdür'den, şimdi her şeye o bakıyor. Candarma da ona bağlı. Seypertek'te koca Seyit Ağa'yı da ben götürdüm Fevzi Müdür'e. Herkes bana gelir, Hozat'tan, Orta Dağ'dan. Herkesin duası vardır bende.”

Yolun bir yerinde yavaşladı, bir tehlikeyi haber verirmiş gibi, “Demek sen Hıdır Efendi'nin eşisin?” dedi.

Annem adımlarını hızlandırarak adama yetiştii.

“Hıdır öldü kardeşim. Hem ben...”

Adam:

“Yok, yok, öyle dediylerdi de, ben onun için sordum. Hıdır Efendi adamlarıyla bize gelmişti. Okumuş yazmış bir adamdı. Gene de Ankara'yı bırakıp buraya gelmesini...”

“Gelmiş işte, o kanundan yanaydı, ama kim kardeşini bırakıp gitmiş şu dünyada...”

“Öyle... Benim babam da kardeşini bırakmamış. Onlar da o zamanlar Bulgar'da eşkiyaymış. Hemi de has Osmanlı komitacısı, aynı Çavdar Hüseyin gibi, boydan boya fişeklikler bağlarmış.”

Adam böyle konuştukça annemi bir telaş alıyordu.

“Çavdar Hüseyin'i gördün değil mi?” diye sordu anneme.

“Kardeşim, ben Çöyder möyder bilmem, onlar eskide kaldı...”

“Yok, bacım kötü bir niyetim yok. Ben onu da gördüm. Kışın bizim köye geldi. O ne boy, sanırsın bir kavak ağacı göklere ağmış...”

Annem:

“He allah belasını versin.”

“Devlet çok para koymuş onun başına, götürene Abdullah Paşa değil bir köy, Eleziz'in⁶ yarısını gözünü kırpmadan verir.”

6 Elazığ iline yörede verilen ad.

“Verir kardeşim verir, kaynım Sahan’ın başını kesip götürren Xıde Pırço’ya da verdi!”

“Pırço’yu, Paşa dahi kurtaramazdı. Dedesi Tunç askerlerine bile saldırmış. Ta gidip Erzurum’u basıp Osmanlı’nın paşasını esir almış.”

Annem, bu sohbetten kaçmaya çalışıyordu:

“Onlar eskidendi kardeşim, ne oldu, kimsenin yanına kaldı mı, olan fakir fukaraya oldu, kadınlar kocasız, çocuklar babasız kaldı. Eskiden kimsenin yüzüne bakmadığı, kör topal erkek için dahi nice güzel kadınlar kavga eder oldu.”

“Erkeksiz olur mu, olmaz tabii, toprağı kim ekecek, üst baş kim getirecek; millet ortada kaldı. Biz muacırız, hasbe-has Osmanlıyız, ama Abdullah Paşa bizim muacırları dahi sürgüne gönderdi. O Çöyder mi, Çavdar mı, hep ondan dolayı oldu.”

Uçsuz bucaksız bir ovanın kuzey yamacına kurulmuş Deşt köyüne gelinceye kadar adam konuşup durdu. Köye girince, annem başına örttüğü eski şalvarından yırttığı bir bezi başına sardı. Köyün su kanalının yanında durup elimi yüzümü yıkadı. Sarı eteğime yapışmış çamuru elini ıslatarak çıkarmaya çalıştı. Elimi tuttu. Patika bir araba yoluna çıktı. Yolun sağında, bahçelerini akasyaların, üzüm asmalarının süslediği subay lojmanları vardı. Lojmanların çinko çatıları güneşte parlıyordu, onların önünde, daha önce hiç görmediğim bir dünyaya ait bisikletli subay çocukları oynuyordu. Geçerken durup bize baktılar. Onları görünce, Ermeni Meri’nin bana anlattığı köyün böyle bir köy olabileceğini hayal ettim. Kiş-neyen atların nallarının taş döşeli sokaklarda takırdadığını, Meri’nin kırmızı kiremitli evinin penceresine çıkıp sokakta koşuşturan at arabalarına baktığını düşündüm.

Her yer asker doluydu. İkişer sıra halinde ovanın içinde koşan askerler yere yatıp kalkıyor, arada bir top mermisi gümlüyormuş gibi komut veriyorlardı. Gene de her yer öy-

lesine sessizdi ki, ayak sesimiz dışında hiçbir şey duyulmuyordu. Önünde askerlerin sıra sıra dizildiği büyük bir binanın önüne geldik.

Bizi getiren muacır, “Burada durun,” dedi.

Annem beni bacaklarının arasına alıp yere çömeldi, bacakları titriyordu.

Dayanılmaz bir çiş sancısı tutmuştu beni.

“Anne, çişim,” dedim.

Annem ses vermedi. Etrafımızda askerlerin ayak seslerini duyuyorduk. Zaman durmuş, geçmek bilmiyordu.

Muacır:

“Hadi, Fevzi Müdür seni görecekmış.”

Annem, ses vermedi.

Muacır:

“Hala hala⁷ bacım, sen demedin mi gidelim? Buraya kadar gelmişiz, Fevzi Müdür buraya getir demiş, sen gelmiyorsun. Orada, gelip beni Fevzi Müdür’e götür diyorsunuz, buraya geldiniz mi, yerinize çömelip duruyorsunuz. Bacım, sen demedin mi beni Fevzi Müdür’e götür? Hala, hala!”

Adam, annemin kolundan tutup çekiştirdi. Ancak, o “hadi” dedikçe, annemin başı omuzlarının arasında daha bir kaybolup gitti.

“Ama olmaz ki, bacım, ben kuzumu alırım, ben onu monu bilmem. Benim de işim gücüm var, ta oradan kalkıp buralara geliyorum, buraya geldikten sonra bu merdivenleri çıkmazsınız... Ya supan allah, bak ben kuzumu alırım.”

Başka bir adam geldi, bizi getiren muacır Türkçe dilinde bir şeyler söyledi. Bu adam, Fevzi Müdür denilen kişi olmalıydı. Annemin yüzünü görmek istermiş gibi, bir-iki eğilip sıkı sıkıya kapanmış anneme bakmaya çalıştı. Tercüme etmesi için, muacıra bir şeyler söyledi.

Muacır:

7 Allah allah.

“Korkma diyor, derdi neyse söyleyin. Açsanız ekmek getirsinmiş asker.”

Bir asker kocaman iki somun ekmek alıp getirdi.

Annem:

“Ona söyle, kocamın kız kardeşi bizi köyden kovdu, kızım la gidecek yerimiz yok, devletin kapısına gelmişiz.”

Adam uzun uzun bir şeyler anlattı, sık sık babamın ismi geçiyordu. Annem babamdan söz edilince telaşlandı.

“Kardeşim, bizi köylülerimizin gittiği yere göndersin, bana ne kocamdan, kendisi...”

Muacı:

“Müdür Bey diyor, korkmayın, sürgün artık yok, nüfus kâğıdın varsa...”

Annem, büyük telaşla, memelerinin arasına sakladığı kocca bir kâğıdı çıkarıp muacıra verdi.

“Yukarı gidecekmişiz,” dedi muacı.

Kalkıp muacıran arkasından, ağır bir beton kokusunun geldiği binaya girdik.

Muacı:

“Ben sana dedim, Fevzi Müdür çok iyi bir adam, odaya girince elini öp.”

Odaya girer girmez, annem müdürün ayaklarına kapanıp ağlamaya başladı. Kucağındaki iki somun ekmek odanın bir tarafına uçtu. Annem bir sandalyeye oturtuldu ve adam bir masada kâğıtları karıştırmaya, raflardan dosyalar indirip yerine koymaya başladı. Bir başka sivili çağırdı.

Sağ gözünü seğirtip duran muacı:

“Kimliği kime çıkarttınız diye soruyor Müdür Bey.”

Annem:

“Söyle, kardeşim Erzincan’da ceza vekili.”

Muacı çevirdi.

“İsmi neymiş?”

Annem:

“Kahraman Salih Bey.”

Kahraman Salih ismini duyunca müdür yerinden kalkıp yanımıza kadar geldi.

Kürtçe, “Kahraman Bey benim okul arkadaşım olur,” dedi. “Ben şimdi sana arazinizin tapusunu veriyorum. Zaten kayıtlarda o köyün Yusuf Güzel’e ait olduğu yazılı.”

Annem, adama cevap verecek yerde muacıra döndü:

“Ona söyle, Yusuf Ağa, zamanında köyü tapulatmış, ama kocamın kız kardeşi bizi kovdu.”

Fevzi Müdür, bir kâğıt imzalayıp mühürleyerek anneme verdi. Askerden iki ekmek daha istedi. İmzalanmış ve kocaman kırmızı bir mührün vurulduğu kâğıdı aldı annem. Üstünde ne yazdığını bilmediğimiz bu mektupla merdivenlerden inip yeniden lojmanların dizildiği yola girdik. Çişim iyice sıkıştıyordu.

Muacır, “Şu söğüt ağacının arkasına götür, kızcağız çişini yapsın,” dedi.

Annem, bana:

“Bak dayının arkadaşısıymış, Hızır yolunu rast getirsin.”

Ve tabii muacır, dönüş yolunda bir kuzudan bahsediyor, bir Fevzi Müdür’ün ne kadar iyi olduğunu anlatıp duruyordu. Bize verilen ekmeklerin ikisini alıp ceketinin altına koydu.

“Ben demiştim Fevzi Müdür gibisi yoktur diye, şimdi bu kâğıtla istersen git Erzurum’da kendine köy al.”

Sonuçta benekli, alnında güzel akıtması olan kuzumuz gitmiş, yerine beyaz, kırmızı mühürlü, annemin diğer önemli kâğıtlar gibi göğüs çatalında sakladığı bir kâğıt gelmişti.

VI

Konuşurken sağ gözü seğiren muacır, Dervişler köyüne kadar gelmiş, güzelim kuzumuzu kucağına alıp gitmişti. Gi-

derken, ağız kulaklarına varıyor, ikide bir arkasını dönüp diğer kadınlara, “Bu kadının kardeşi var ya, Fevzi Müdür’ün mektepten arkadaşıymış. Alimallah, o karı bu kadının tarlalarını vermesin, Fevzi Müdür orduyu sürer köyün üstüne,” diyordu.

O konuştukça, kadınlar söylenmeye başlıyordu.

“He, kan emici, şu Munzur Baba bizi sana da muhtaç hale getirdi ya... Bırak kadının kuzusunu.”

Adam gözünü seğirterek konuşmaya devam ediyordu. Yavrusunu bırakmak istemeyen koyunumuz ise kuzunun etrafında gidip geliyordu.

“Demedi demeyin, o karıya söyleyin köyü terk etsin. Yoksan alimallah, ordu ayağa kalkar, sadece o değil, olan fakir fukaraya olur, koca ordunun bastığı yerde ot bitmez. Değil kazma, Hızır aleyselamin öküzünü karasabana soksan dahi asker postalinin altında ezilmiş topraktan tek bir dirhem buğday çıkmaz.”

Kadınlardan biri:

“He köro köro, madem öyle, kadının kuzusunu niye bırakmıyorsun?”

Muacı, sağ gözünü kırıştırtarak, konuşulanları hiç duymamış gibi devam ediyordu:

“Şimdi Cihan Harbi çıkmış, ordu onun için Dersim’den çekildi. O Çavdar Hüseyin sanıyor, ordu artık geri gelmez. Ordu Yunan’ın Bulgar’ın sınırına gitti. Fevzi Müdür, ben Seypertekli Seyit Ağa’yı kendisine götürdüğümde söylediydi. Seyit Bey, buna da şükür, Cihan Harbi patlak vermeseydi, şu Dersim’de değil insan, ot dahi bitmez, taş taş üstünde kalmazdı. Fevzi Müdür, Seyit Ağa’ya da dediydi, Seyit Rıza bunu bildiği için Erzincan’a gitti.”

Karşımızda bir taşın üstüne oturmuş, kucağında kuzumuzla durmadan bir şeyler anlatan muacıra, bizi evinde ağırlayan Perhan adında bir kadın önünden aldığı taşı fırlattı.

“Daha ne istiyorsun, kadının kuzusunu da aldın. Al git.”

“Tamam, bacım, kızma. Şu koca Dersim ben olmasam ne yapar? Bana her geleni, karşılığında hiçbir şey almadan Fevzi Müdür’e götürürüm. Asker bana hakaret eder, beni itip kakar. Ama ben, sırf bu zavallıların derdi devletin kapısında duyulsun diye, bir derman bulayım diye...”

Perhan, yerden aldığı bir ikinci taşı havaya kaldırarak, “Hadi oradan köpoğlu, derdimize derman olmak içinmiş!” diye bağırdı.

Muacır, kuzumuz kucağında dağ bayırına paralel patikadan çekip gitti. Annemse, pazarlığı yapan kendisi değilmiş gibi hâlâ kuzusuna ağlıyordu.

Ertesi gün annemle, Perhan’ı da yanımıza alarak Werozlar’a gittik. Halam annemi görünce yeniden bir ateş topu olup saldırmaya başladı. Kâğıdı annemin elinden aldığı gibi, devlet mührü demeden yırtıp attı. Ayaklarıyla yırtılmış kâğıdın üstünde tepindi.

İnce, sivri burnu ve bir çalı gibi kabarmış saçlarıyla adeta kirpiye benziyordu.

Perhan, “Tamam, sen de Yusuf Ağa’nın kızısın. Herkese yetecek tarla var, dereden o yanı da sen al. Veli Ağa konağına yerleş. Duvarları da öyle duruyor. Zaten, erkek olmadan, bir hayvan olmadan bu köyü kim ekip biçecek?” dedi.

Halam, “Ben niye oraya yerleşiyormuşum? Burası babamın toprağı, onun yeri babasının evi, gitsin Zeranik’e iki tarla versinler. Ben niye verecekmişim...” diye cevapladı.

Perhan beni göstererek, “Bu kız çocuğu ne olacak, onun kızıysa, senin de yeğenin. ’38’de ele geçmesin diye onu nasıl sakladığını hepimiz biliyoruz?” dedi.

Halam, kolumdan tuttuğu gibi beni yanına çekti.

“Verin, yeğenime ben bakarım.”

Yeniden büyük bir boğuşma oldu. Geri döndük. Korkmuş, ağlamıştım.

Yolda Perhan annemi, “Bend köyü boş, hayatta kalan yok. Olmazsa oraya gidersin. Soğuk bir çeşmesi de var,” diye tesselli etmeye çalıştı.

Annem:

“Ben orada kadın başıma ne yapayım? Her yer boş, Banemik köyü de boşmuş, evler dahi yakılmamış. Perhan, insanın olmadığı yerde hayat olur mu? Yaban kurtları gelip bizi parçalar. Kimse kalmasa dahi, nasıl gidip o ölümlerin arasında yaşar insan.”

Dervişler köyüne geldik. Benekli, alnında akıtması olan kuzumuzun karşılığında aldığımız kırmızı mühürlü kâğıt halamın ayakları altında ezilmişti.

Ertesi gün Perhan’la annem, Perhan’ın iki kızı yola düşüp Bend köyüne gittik. Sincik Dağı’nın arka yüzünde, Kırgan köyü ile Abasan köyü arasında huni gibi dağın içine kurulmuş bir köydü burası. Ceviz ağaçları tüm köyü sarmış, yaban armutları ve bir-iki elma ağacı çiçek açmıştı. Kuş sesi dahi gelmiyordu. Evlerin hemen altında, meşe ormanının derinliklerinden kaynayarak çıkan soğuk bir çeşme akıyordu. Çeşmenin başında oturduk. Bu yüksek tepelerin arasına yerleşmeyi aklım almıyordu. Perhan’ın kızları, kimisi tamamen yanmış, bazıları yarı yıkılmış evlere girip çıkmaya başladı. Ne olduysa, Perhan kolumdan tuttu, telaş ve korku içinde bu ıssız köyü terk ettik. Çiçek açmış yaban armudu ağaçlarını, elma ağaçlarını, ceviz ağaçlarını, yıkılmış evleri bırakıp gittik. Uzun süre kimse konuşmadı. Dervişler’e geri geldik. Fevzi Müdür’ün bize verdiği ekmeğin bir kısmını, glüng otunun soğumaya bırakılmış lapasına doğrayarak çorba yaptık. Sonradan anneme Bend köyünde ne olduğunu sordum. Kızlar bir evin içinde açlıktan ölmüş iki insan cesedi görmüş. Yaban hayvanları yemiş cesetleri.

Tek çare yeniden Fevzi Müdür’e gitmekti. Ama bu nasıl olacaktı? Bizden bir şey istemeyecek, Türkçe bilen birini

bulmalıydık. Çıkıp muacıra gittik. Aradan bir haftadan fazla zaman geçmesine rağmen kuzumuz hâlâ kucağındaydı. Otları dahi yerden eliyle koparıp yavrunun ağzına veriyordu. Tek söylediği şey şu oldu:

“Olmaz bacım, sen o kâğıda sahip çıkacaktın. O senin tapundu, koca devlet mührü vardı üzerinde... olmaz.”

Annem, yeniden yalvarmaya, ona bildiği tüm uluların, tanrıların ismini saymaya başladı.

“Muacır, sen şu koca Dersim’in dili oldun. Bu kadar insanı ev baht sahibi yaptın. Allah tuttuğunu altın etsin muacır, Düzgün Baba’nın hakkı için, Oria Hıdır yardımcın olsun... Sultan Baba olup ayaklarına gelmişim.”

“Olmaz bacım, ben sana dediydim, sahap çık o kâğıda. Üstünde koca devlet mührü vardı.”

Annem, yeniden yalvarmaya başladı. Muacır, Nuh deyip Peygamber demiyordu. Yalvaran annem, bu kez beddua etmeye koyuldu. Muacır bir ara merhamete gelir gibi oldu, sağ gözünü seğirterek, “Kekliğim olmasa seninle gelirim,” dedi.

Keklik dediği kucağında tuttuğu, bir yandan konuşurken, öte yandan yerden otlar seçip ağzına verdiği benekli kuzumuzu. Annemin tüm yalvarmaları sonuçsuz kaldı. Döndük. Hava kararmaya başlamıştı. Annem artık Alık’la Fatık masalını anlatmıyordu. Eskiden ne zaman yalnız kalsak başlardı bana bu masalı anlatmaya. Umutsuzduk. Elimizi attığımız her yer susuz bir çöle dönüyordu. Nereye gitmişti o yardımsever insanlar, tanımadık bir ses duyduklarında dahi dağları aşıp giden o güzel insanlar neredeydi? Muacırın bizi Fevzi Müdür’e götürmesi için elimizde verecek hiçbir şeyimiz yoktu. Koyunu vermek mi? Ne yiyecektik. Onun sütünü biriktirip, bizi bekleyen zalim kış için çökelek ve yağ yapıyorduk. Çökeleğin suyunda otlar pişirip yiyorduk. Muacır şimdi koyunumuza göz dikmişti. Artık ona verecek bir şeyimiz olmadığını bildiği için yalvarmalarımızı sadece dinliyor-

du. Öyle ki, annem o kadar kendisine yalvarmasına rağmen, bazen dönüp yüzümüze dahi bakmıyordu.

Dervişler'e Kızılmezra tarafından geldik. Babamın orada çok iyi dostları varmış, bakarsın Türkçe bilen birini buluruz diyorduk. Kızılmezra, ormanın içinde, kayalıklar arasında, tepeye kurulmuş bir köydü. Yılan gibi kıvrılıp giden dar bir patikadan yürüyorduk. Annem ikide bir, "Hadi kızım, bir de seninle uğraşmayayım. O taşı da at kucağından," diyordu.

Taş dediği benim yeni bebeğimdi. Yetişmek için adımlarımı hızlandırdım. Birden nereden çıktığını anlamadığım siyah, koca bir köpeğin havlamasıyla annemi paçasından tutup çekmesi bir oldu, köpek annemi kaşla göz arasında bayırdan aşağı çekip götürmüştü. Annem, eline geçen her ota, taşa tırnaklarıyla yapıyor, yerinde durmuş bağırان bana, "Kaç kızım," diye sesleniyordu. Kara köpek bir derenin içinde annemi bırakıp gerisin geri uzaklaştı. Annem ayaklarını salladıkça, çenesinin iki yanından dışarı fırlamış vahşi dişlerini göstererek hırlayan köpek, yeniden saldırmak için fırsat kolluyordu. Annem o panik içinde eline geçen bir taşı fırlattı, köpek benim tarafa gelmesin diye eline aldığı çalıyla köpekle adeta boğuştu.

Bayırdan yukarı tırmanarak yanıma geldi. Ben hâlâ aynı yerde durmuş çığlıklar atıyordum. Annem sıkı sıkıya bana sarıldı. Köpeğin bize saldırdığı yerde, yolun ortasındaydık. Kara köpek annemin bacağının yarısını neredeyse koparıp götürmüştü. Ayak bileğinin üstündeki et parçası kalkmış, öylece sallanıyordu. Annem ağlıyor, Tanrı'nın bizi içine düşürdüğü kadere beddualar ediyordu. Bazen de muacira küfürler savuruyordu.

Nice sonra köyden bir kadın geldi. Annemin koluna girip köye götürdü bizi. Kara köpeği bulmak lazımdı. Yoksa annem hastalanıp ölmüş. Köpek bulundu ve kara tüylerinden bir tutam alınıp kalkmış etin üstüne yapıştırıldı. Birkaç

saat sonra annemin bacağı davul gibi şişti. Tüm gün kuru ot doldurulmuş bir çuvalın üstünde yatıyordu. Ben de yanında oturuyordum.

“Korkma kızım, bir-iki güne bir şeyim kalmaz, iyileşirim, koyunumuzun yanına gideriz. Kim ne bilir, bizi nasıl özlemiştir. Ben otururum, sen onu otlatırsın...” diyordu annem bana. Ne yapacağımı bilemiyordum. Bazen annemi ateşler basıyor, alnında acıyla karışık boncuk boncuk terler oluşuyordu.

Annem, evine getiren kadından bizi Dervişler’e götürmesini istiyordu. Orada koyunumuz vardı. Annemin haline üzülen kadın, “Bir katır olsa, senin söylemene gerek yok anam, seni atar götürürüm. Ancak bu bacakla, nasıl gideriz?” diyordu.

Annem:

“Perhan’a haber ver, o bir çaresini bulur, beni götürür.”

Kadın:

“Anam, sen düşünme böyle şeyler, birkaç güne kalmaz bu şişler iner, kızınla çıkar gidersin.”

“Şu tepeye çık, Perhan’a seslen, en azından gelip şu kızı al-sın. Bizim orada koyunumuz var...”

Annem o kuru ot dolu çuvalın üstünde günbegün zayıflıyordu. Sargılar çözülüp, eskisinin yerine kara köpeğin tüylerinden yeni tüyler konuyordu. Ne yapacağımı bilmiyordum. Gidip çeşmeden ona su getiriyordum. “İç anne, iç,” diyordum. Ona anlatmak için masal bilmediğime kızıyordum. Alık’la Fatık, masalın devamında bir ahıra kapatılıyordu ve yatıp kalktıkları bu ahırda bir inek imdatlarına yetişiyordu. Sahi, o inek neden “Boynuzumu kaldırın, oradan gelen sıvıyı emin,” demiyordu şimdi? Ya Tanrı, Hızır denen o her imdada yetişen Düzgün Baba neredeydi? Neden çıkıp gelmiyordu Sultan Baba dağındaki kurtarıcı?

Bugün dönüp arkaya baktığımda, annemin ölmesi duru-

munda ne yapacağıma dair hiçbir anı yok bende. Benim gibi, anne babaları ölmüş kaç çocuk vardı şu Dersim’de ve onlar ne yapmışlardı? Bunları o kuru ot çuvalının üstünde yatan annemin yanında hiç düşündüm mü, bilmiyorum. Ama sanırım, benim yerime annem düşünmüştü tüm bunları. Ot çuvalının üstünde tüm gün yatıp bana bakıyordu. Bakışlarında acıyla birlikte büyük bir kaygı ve özlem vardı.

Çeşmeye gidip su getirmek dışında yanından hiç ayrılmadım. Evinde kaldığımız ve bize kuru ot çuvalını veren kadının pişirip soğutmaya bıraktığı glüng lapasını bir kaşığın ucuyla alıp annemin kurumuş dudaklarına götürüyordum. Yemesi için yalvarıyordum. Ama, o kadar halsiz düşmüştü ki, bazen dudaklarını aralayacak kuvveti dahi bulamıyordu.

“Hadi anne, ye, ne olursun ye anne,” diyordum. Perhan’a haber verebilseydim ve annem içseydi koyunumuzun sütünü iyileşirdi. Ama kim haber verecekti? Neden tüm bu köy kulaklarını tıkamış, böyle büyük bir sessizlik içerisinde annemin ölmesini bekliyordu? Biz ne yapmıştık onlara, neden bu kadın Perhan’a haber vermiyordu? Perhan çok iyi bir kadın, kızları da çok iyi. Onlar, hangi otun ilaç olduğunu, hangisinin insanı iyileştirdiğini bilirdi. Şimdi Perhan’ın haberi olsun, kızlarıyla hemen çıkıp gelir, gelirken yolda bin bir ilaç toplar, onları annemin ağzına götürür götürmez annem hemen konuşmaya başlardı. “Kalk, Perhan kalk, bu Kızılmazra kör olsun. Bir kara köpeklerine dahi sahip çıkmadılar. Kalk gidelim, buradan,” derdi. Perhan, katıra dahi gerek yok, annemi sırtına alıp götürürdü. En güzel yataklarda annemi yatırıp gece gündüz başında bekler, taze koyun sütüyle beslerdi.

Kadın, annemin artık öleceğini anlayınca, “Gidip şu tepeden Dervişler’e sesleneyim. Madem koyunun var, içersin sütü, iki günde kendine gelirsin,” dedi.

Bu sözleri duyan annemin gözleri büyük bir minnet duygusuyla açılıp kapandı.

Kadın:

“Madem koyunun var, içer sütünü iyileşirsin. Olmazsa, koyunu buraya getirsinler, bacım bende süt müt yok. Şu paspal Kare’nin iki keçisi var, o da Nuh diyor Peygamber demiyor. Verse bir üsküre süt kıyamet mi kopar? Görsen keçilerin memeleri de böyle yerden gidiyor. Olmazmış, herkese süt verirse kışın çocuklar ne yermiş.”

Kadın bir yandan konuşuyor, bir yandan annemin altındaki otları düzeltip başının altında toplayarak yastık yapmaya çalışıyordu.

“Neyimiz eksikti? Şu Kızılmezra’da her evden yüz keçi çıkardı yılkiya. Ne inek kaldı, ne insan. Sürgüne de götürmedi bizi o Abdullah Paşa. Sürgün bundan iyiydi bacım. Devlet sana o kadar haber ettiydi, gelip teslim olsun diye, sen de gitmedin bacım... Gitseydin, devletin ekmeği mi yok...”

Kadın durmadan söyleniyor, bir devlete, bir eşkıyalara küfürler edip duruyordu. Ne zaman gidecekti, Perhan’a ne zaman haber edecekti?

“Allah o Abdullah Paşa’nın belasını versin, hadi ölümü çok gördün bize, ya sürgün... Bacım ben razıydım, hiç değilse bu yetimlerin babaları yanlarında olurdu. Giderdik sürgüne, Hozat’ta bir ay bizi bekletip geri yolladı. Madem öyle, keçilerimizi ver, devlet benim iki keçime mi kaldı? Demezsin ne yer bu dört çocuk, hadi babalarını aldın, bu yetimlerin günahı ne...”

Kadın söylendi, elbise yerine giydiği ve arkasından sürüklenen çaput yığınıyla evin içinde habire dolanıp durdu. Gören onun bu karanlık inde dünya işi var sanırdı.

“Ha gidiyorum, benimkiler az, bir de seninkine bakamam.”

Seninki dediği bendim. Kadın çıkıp gitmişti. O gidince bende büyük bir sevinç başladı.

“Anne, Perhan geliyor, bak şimdi kızlarıyla çıkıp gelir. Gideriz burdan. Süt içersin...”

Sevinçle annemin etrafında gelip gidiyordum. Sanki, annem iyileşmiş gibi sevinçten içim içime sığmıyordu. Terini siliyor, gözlerini açtıkça glüng lapasından vermeye çalışıyordum. Kadın gittikten sonra annemin gözlerinde de bir canlanma olmuştu. Neredeyse yerinden kalkıp: “Hadi kızım gidelim bu Allah’ın belasası Kızılmezra’dan, devlet vurmuş, bir de Hızır aleysselam yakıp kavurmasın bunları... hadi kızım, kalk,” diyecekti. İki gündür hiç konuşmuyordu da, iki gün sonra, çatlamış dudakları ilk kez aralanıp, “Au” demişti. Su istiyordu benden, kalktım, bakır üsküreyi alıp çeşmeye gittim. Taşların arasından, tahta bir oluktan akan suya elimdeki bakır üsküreyi uzattım. Suyu götüremedim. Alınyazım oradaydı. Bir çalı süpürgesi gibi üstüme atlamış, beni koltuğunun altına sıkıştırdığı gibi yokuşu hızla inmeye başlamıştı. Bacaklarım çaresizlikten çırpınıyor, ağzımı kapatan parmaklardan kurtulmaya çalışıyordum.

Halam kaçırmıştı beni, annemin son nefesini duymadan, Perhan’ın geldiğini görmeden alıp götürmüştü beni.

Derin ormanlardan, derelerden inip, yokuşlar çıkan tepelerden geçip, Werozlar’a gelmiştik. Benim için yeni bir hayat, yeni bir kader başlamıştı. Ne yapacaktım? Tüm gün ağlıyor, anne diye diye tüm köyü inletiyordum. Benim durmadan ağladığımı gören halam, bir hışımla üstüme geliyor, saçlarımdan tutup yerlerde sürüklüyordu.

“Allah belasını verdi, öldü, öldü... o Yusuf Ağa’nın evinden içeri girdi gireli gün yüzü görmedi bu ev. İki kardeşi birbirine düşman etti. Yusuf Ağa’nın her tepede bir konağı vardı, her cemaate sözü geçerdi, Süleyman Salih Bey’in torunuymuş, Salih Ağa’yımış, verselerdi ya iki inek görseydim. O kör muacira vereceğine o gül gibi kuzuyu bu sabilere verseydi. Biri açlıktan öldü. Bir üsküre süt verseydi de

ben onun ayaklarına kurban olaydım... Al madem kardeşimin kızı, o da bizimle ölsün...”

Benim için o bir hala değildi, saç başı birbirine karışmış meşe çalısydı. Yerinde durmadığı gibi, söylenmesi de bitmiyordu. Küfürlü sözleri Tanrı'dan başlıyor, Dersim'in tüm ziyaretlerinden geçip Paşa'ya geliyordu.

“O körden paşa mı olurmuş, paşa dedim mi ben Ali Şer Efendi'ye derim; paşalar hazret soyundandır. İncinseler dahi incitmezler, küfür etsen gel otur derler. Paşa'ymış. Paşa dediğin, şu yoksulun başına bu bombaları yağdırır mı?.. Hadi yağdırdın, hiç görülümüş müdür, paşanın ekinleri yakıp, mal davarı elinden alıp fakir fukarayı karın içinde açlığa teslim ettiği...”

“Gidip teslim olsaydı ya, kocasını da alıp gitseydi, gitseydi şu köyler de yakılmazdı. Kardeşi ceza vekiliymiş, bir eli Ankara'daymış... Verseydi ya iki inek, söyleseydim ben de, Süleyman Salih Bey'in torunuymuş.... sen de sus, geldiğinden beri zır zır zır... Öldü, kara bir köpek verdi belasını.”

Halam durmadan söyleniyordu. Bazen de, çocukları aralarındaki kavgayı bırakıp bana saldırıyordu. Kuru ot yığınlarının arasındaki köşeye gidip gizli gizli ağlıyordum. Ne olmuştu anneme, sahiden ölmüş müydü, belki de Perhan gelmiştir? Tüm gün aynı sorular binlerce kez aklıma geliyordu. Annemin son kez bana “au” diyen sesini işitir gibi oluyordum.

Rehineliğimin ilk iki günü neredeyse evin içinde geçti. Halamın tarlaların arasında topladığı otlar dışında yiyecek hiçbir şey yoktu. Kızlarının birinin burnundan da sakız gibi sarı bir su akıyordu. Bu sarı su, glüng otunun yol açtığı hastalıktı. Sarı suyu kesmenin tek yolu ekmekti.

Evin önüne çıkıyor, Sıncık Dağı'nın eteklerine doğru bakıp Dervişler köyünün hangi tepenin arkasında olduğunu çıkarmaya çalışıyordum. Bu tepelerden birinin arkasınday-

dı. Halamın ot toplamaya gittiği bir anda, ormanın içine uzanan bu patikadan çıkıp gitmeyi düşünüyordum. İlk kaçtığımda, Bese adında bir kadın halama, “Çocuk odur gidiyor Bale, Allah’ın bize çektiirdiği az mı, bir de bu çocuğu annesinden kaçııp getirdin... Çocuğu sel alır,” demişti.

Tarlaların arasından bir hışımla gelen halamı görünce, korkudan yerimde durup bağırmaya başladım. Beni dövecek diye korkuyordum, ancak ilk defa ağzından tatlı sözlerin çıktığını gördüm...

“Gel, Gulem, ben de senin annenim, gel. Annen öldü... Bak birazdan yağmur gelecek, sel seni alıp götürür.”

Ormanların uzanıp gittiği güney tarafından kapkara bir bulut hızla geliyordu. Şimşekler, gök gürlemeleri ile beraber fındık büyüklüğünde dolu yağmaya başladı. Bir ara kesilir gibi oldu, ancak sonrasında yağmura çevirdi. Neredeyse üç gün boyunca dur durak bilmeden yağmur yağdı. Bir duruyor, bulutların arkasından güneş görünür gibi oluyorsa da yeniden yağmaya başlıyordu. Ağlamıyordum, kapının eşiğinde durup yağan yağmura, suların toprakta kendine yol edip gitmesine bakıyordum. Tabii evin içi de dışarıdan pek farklı değildi. Zayıf toprak dam yağmur sularını tutmuyor, yerde koca koca göletler oluşturunuyordu. Burnundan koyu bir sakız gibi sarı sular akan kız, meşe kütüklerinin içten içe yandığı ocağa gittikçe daha çok sokuluyordu. Burnundan akan sarı su, damlayan toprak dam gibi, belli aralıklarla ocaktaki sıcak külün içine damlıyordu. Bazen içeri gidip ocağın yanına konmuş taşın üstüne oturuyor, o kız gibi, yanan kütüklere bakıyordum. Üstünde yattığımız ot çuvaları neredeyse su göletinin içinde yüzüyordu.

Üç gün sonra yağmur kesildi, bulutlar yüksek tepeleri terk edip gitti ve sıcak bir yaz güneşi geldi. Kuşburunları bir günde açmış, nereden çıktığını anlamadığım bal arıları, kanatları benekli kelebekler havada uçuşmaya başlamıştı.

Sürgün öncesi, annemle oturduğumuz taşın dibine yeniden oturmaya başlamıştım. Oturup ötelere bakıyordum. Sanki anlamadığım bir his burada beklememi söylüyordu bana. Halam bazen benim orada olup olmadığımı bakıyor, yeniden evin içine dönüp söylenmeye başlıyordu. Konuşacak bu kadar çok şeyi nereden buluyordu? Ve neden hiç yorulmuyordu? İçeriden hep sesi geliyordu.

“O kör olasıca Paşa, madem yaptın, kökünü kazısaydın şu Dersim’in.”

Bazen tüm köy duyacak şekilde bağılıyor, devlete, kendisini sürgüne göndermeyen askerlere sövüp sayıyordu. Halam, kocasını ve en büyük oğlunu '38'de kaybetmişti. Kocasını, kocasının kardeşlerini, en büyük kızını Emirhan Deresi'nde askerler öldürmüştü. Sonra da ölüleri gaz döküp yakmışlardı. Bir erkek kadar güçlüydü halam, koca koca meşe kütüklerini omzuna koyup eve getirirdi.

“Madem yaktın hepimizi, herkesi yaksaydın, yaksaydın ben de o zaman sana yiğit adammış deseydim. Hangi kanunda var yılanın yaralı bırakıldığı?”

Yılan kimdi, yiğit kimdi... Halamın bu sözleriyle uyanıyor, gün atar atmaz önceden annemle gelip oturduğumuz o taşın dibine oturuyordum. Sanki her bir şey yerli yerindeydi. İnsanlar koşuşturuyor, Gülendar evin kapısından kafasını gösterip bizim orada oturup oturmadığımıza bakıyordu. Nereye gitmişti Gülendar, belki de ölmüştü. Ölüm ne kadar sıradan ve ne büyük bir çareydi. Geçmişe ait her şey neden bu kadar güzel geliyordu bana? Veysel Dayı da oradaydı. Evi hiç yıkılmamış, yanmamış gibiydi. Siyah benekli kedisi, gene öyle yerle bir olmuş halde taşların arasında geziniyor, avını arıyordu... Neredeydiler?

Güneşin Balıkan Dağı'nın arkasında kaybolduğu bir akşam, aşağıdaki söğüt çalısının içinden bir başın görünüp bana el ettiğini gördüm. “Gel,” diyordu bana, “sessizce gel.”

Birden bu söğüt dallarının ne zamandır kıpırdanıp durduğunu fark ettim. Ve sanki defalarca, “Hadi beni gör artık,” demişti bana. Beni çağıran eli görür görmez, eve doğru baktım. Halam söyleniyordu.

“Paşaymış.... Bizim Ermeniden...”

Korkuyla hemen aşağı söğüt çalısına yöneldim. Başını sıkı sıkıya bağlamış, sadece gözleri görünen bir kadındı beni orada bekleyen. Perhan değildi. Söğütlükten bir-iki adım yukarı geldi, arkasını döndüğü gibi sıkı sıkıya boynuna sarıldım. Derenin içinden aşağı doğru koşmaya başladık.

“Sakin sesini çıkarma, Perhan bizi bekliyor şu aşağıda.” Derenin içinde koştuk. Kadın suya bir girdi, bir çıktı. Yüzümüzü yırtan çalı çırpıyı umursamadan gidiyordu. Babamın vurulduğu yere yanaştığımızda halamın sesini duydum.

“Geliyor, halam geliyor,” dedim.

“Korkma, korkma, sen sıkı tut beni, yeter.”

Dereyi dönüp ormanlık bir tepeye yöneldiğimizde halamın öfkeli sesi tüm köyü inletiyordu.

“Kaçırdılar, kızı kaçırıdılar, kardeşimin biricik yadigârını kaçırıdılar.”

Tepeyi döndüğümüzde Perhan'ın, elinde kocaman bir silahla bizi beklediğini gördüm. '38 sonrası ilk defa silahlı birini görüyordum. Beni kendi sırtına aldı. Aşağıdan, Kızılmezra'nın altından dönüp Dervişler'e yöneldik.

VII

Annemin bacağındaki şişler neredeyse inmişti. Beyaz kavak ağacından bir sopadan destek alarak yürüyordu. Tek koruyucumuz Perhan ve iki kızıydı. Kızlar yenebilecek her otu topluyor, kurutup kışa hazırlık yapıyordu. Annemin Zeranik'ten getirdiği yarım teneke kadar tohumluk arpanın

bir kısmını da evin önündeki evleğe serpmişlerdi. Domuzlar gelip evleği bozmasın diye gece neredeyse her kıpırtıya koşuyorlardı.

Annem ise yeniden bana kavuşmuş olmaktan mutluydu. Koyunumuzu otlatmaya götürüyorduk. Eskisinden daha güzel bir bebek yaptı bana ve yeniden Alık ile Fatık'ın masalını anlatmaya başladı.

“Güzel kızıma söyleyeyim, Alık hem küçük hem de sağlamış. Ala karga, ‘Bana yağlı tirit ekmeğinizden bir tike vererseniz size bir haber söyleyecem,’ der. Alık, ala karganın etraflarında dolanıp tiritlerine ortak olmasına kızar, kalkıp kovalamak ister. Ama Fatık, ‘Dur Alık, bir tike verelim, bakalım bize ne söyleyecek?’ der. Bir tike alıp ala kargaya atar. Ala karga, ‘gıkırı kı, gıkırı kı’ diye kuyruğunu bir yukarı bir aşağı oynatır. Bacadan zıplayıp...”

Ben hemen araya girerdim. Sanki o esnada ala kargayı görür gibi olurdum. “Evin önündeki ardıc ağacına konar,” diye tamamlardım.

Annem, “Üstüne tünediği bacadan uçup ardıc ağacına konar,” diye devam ederdi. “Size bir haberim var, size bir haberim var.

“Fatık:

‘Söyle ala karga, söyle!’

‘Üvey anneniz sizi götürüp ziyarete kurban edecek, sizin tiridinizi bitirmenizi bekliyor.’

Fatık, üvey annelerinin ikide bir gelip kendilerine neden baktığını anlamış.

‘Hadi, Alık kaçalım.’

Alık:

‘Ala karga kendini çok zeki sanıyor, öyle yapıyor ki, kalan tiridimizi yesin.’

Ala karga, Alık'ın gitmek istemediğini görünce, yeniden etraflarında kuyruğunu bir yukarı bir aşağı oynatarak, ‘Ben

Alık'ın nasıl geleceğini biliyorum, ben Alık'ın nasıl geleceğini biliyorum,' der.

Fatık:

'Ne olursun söyle ala karga, hadi söyle...'

'Tiridinizden bir lokma verirsiniz söylerim, tiridinizden bir lokma verirsiniz söylerim...'

Ala karga, ardıc ağacından uçup ceviz ağacının dalına konar."

Yeniden eski günlerimize dönmüştük. Koyunumuz, ben ve annem. Tek varlığımız koyunumuzdu. Hayatta kalma hayalimiz onun memelerindeki sıvıya bağlıydı. Koyunumuzu alıp her gün bir yere gidiyorduk. Zeranik'ten gelirken taktığımız ip hep boynundaydı. Annem bu ipin bir ucunu koyunun boynuna, ötekini ise kendi bileğine bağlamıştı. Gece uyurken dahi ipi bileğinden çıkarmazdı.

Havalar gittikçe ısınmaya başlamıştı, otlar hızla büyüyordu. Evin önündeki arpa evleği neredeyse yetişkin bir erkek karışı kadar boy vermişti. Arpa erken olurmuş, olur olmaz, biçip bir kısmını yeniden toprağa atacakmışız. Köpeğin ısırduğu bacadaki yara gittikçe küçüldü, küçük bir ceviz kadar bir siyahlık kalmıştı. Her gün koyunumuzu otlatırken annem bu küçük siyahlığı sıkarak siyah pis bir kanla birlikte irini dışarı atıyordu. Bir süre sonra da beyaz kavak sopasını tamamen bıraktı. Dikkatli bakmayınca bacağının aksadığını dahi çıkarmak güçtü.

Tabii bacak iyileşir iyileşmez annem yeniden Fevzi Müdür diye tutturmaya başladı. Beyaz Dağ köylerinin birinde Türkçe bilen biri varmış, oraya varacak, o adamla birlikte Fevzi Müdür'e gidecekti.

Perhan, "Ben de sizinle gelirim," diyordu.

Annemi anlamıyordum; o müdürün verdiği, üzerinde kocaman kırmızı bir mührün olduğu kâğıdı halam yırtmış, o yetmezmiş gibi, çamurun içinde bir de çiğnemişti.

Bir gün, biz evin yanındaki bayırda koyunumuzu otlatırken, on beş-yirmi candarma görüldü. Herkes içerlere kaçtı. Ancak köyün içine girmeden karşı bir tepeden Sıncık Dağı'na doğru gittiler. Annem, "Korkma kızım, onlar Hüseyin-e Çöyder'i arıyor. İki askerin boynunu kesmiş," dedi.

Hüseyin-e Çöyder, Dervişler'de kaldığımda adını en çok duyduğum kişiydi. Derken, daha güneşin görüldüğü bir akşamüzeri, Hüseyin-e Çöyder köyün içinde görüldü. İki kocaman İngiliz beşlisi taşıyordu. Silahlardan birini sırtına çaprazlama asmıştı, ötekini ise bir baston gibi elinde tutuyordu. Başında, öldürdüğü askerlerden birisinin miğferi vardı. Yuvarlak demir miğferin sağ kulak tarafında bir delik görünüyordu. Elbiseleri, yine öldürdüğü askerlerden alınmıştı. Ayağındaki asker potinleri yanlardan yırtılmıştı, ama kimsede çarık dahi yokken asker potinleri epeyce lüks sayılırdı. Çok uzun boyluydu. Ve tüm vücudu mavzer mermilerinin şeritleri altında neredeyse görünmez bir haldeydi. Vücudunun, mermi şeritlerinin örtmediği yerlerini ise, parlak konserve kutularının parçalarıyla süslemişti.

Her ağızlarını açtıklarında kendisine beddua eden kadınlar, onun toprak bir damın üstünde belirdiğini görünce etrafına toplanmıştı. Perhan'ın dahi ona koyunumuzun sütünde: bir üsküre dolusu getirmesine hayli şaşırmıştım.

Kadın ve çocukların arasına oturmuş Hüseyin-e Çöyder'e tüm dikkatimle baktım. En çok, uzun sivri kemerli burnunun iki yanında, neredeyse iki karanlık çukur içinde kaybolmuş küçük gözleri dikkatimi çekti. O kadar uzun boylu olmasına rağmen, gözlerinin şaşırtıcı derecede küçük olması tuhaftı ve gözleri bir bilye gibi karanlık çukurun içinde dönüp duruyordu. Ellerini yer yer yırtılmış asker parkasının cebine sokuyor, öldürdüğü askerlerden ganimet olarak aldığı şeyleri etrafındakilere gösteriyordu. Bir ara yırtık parkasının cebinden neredeyse bir kiloluk kocaman bir konser-

ve kutusu çıkardı. Dere yatakları, açılmış asker konservele-
rinin kutularıyla doluydu. Ancak açılmamışını ilk defa gö-
rüyordum. Koca konserve kutusunu gören kadınlar, “O ne,
Çöyder Çöyder, patlar,” diye bağırıyorlardı.

Hüseyin-e Çöyder, kadınların cehaletini küçümseyen
kahkahalar attı.

“Ha ha... kocalarınız bu kutulardan yemek için gidip tes-
lim oldu... Ha ha.. Tabii yiyemediler, onları topladılar, Emir-
han Deresi’nde birbirine bağlayıp ateşe verdiler... Ha ha.”

Kemerinin alından çıkardığı bir bıçakla konserve kutusu-
nu ağır ağır açmaya başladı. Onu gören, konserve değil de,
sarayın define odasının kilidini çeviriyor sanırdı. Herkes ne-
fesini tutmuş, kapalı kutunun içinden çıkacakları bekliyor-
du. Konserve kutusunun kapağı nihayet açıldı, içinden bir
erkek başparmağı kadar kalın karalahana sarmaları siyah bir
yağın içinde göründü. Dikkat ettim, Çöyder konserve ku-
tusunu açarken Perhan dahil kimseden çıt çıkmadı. Lahana
sarmalarının üstündeki suyu kafasına dikti ve büyük bir er-
deme erişmiş gibi karnının derinliklerinden gelen bir “ohh”
çekti. Sarmaları parmakları arasında tuttuğu bıçakla küçük
küçük parçalara böldü, bize uzatarak, “Hadi alın. Siz o koca-
larınızdan daha erkeksiniz...” dedi.

Perhan:

“Çöyder Çöyder, öldürdüğün askerlerin erzaklarını bize
verme, günahıdır...”

Hüseyin-e Çöyder, Perhan’ın bu sözlerine bir yandan tok
bir kahkaha ile cevap verirken, diğer yandan elindeki lahana
sarmalarını kadınlara uzatmaya devam ediyordu.

“Valla bu senin kocanı öldüren askerinin istahakı...”⁸

Onun böyle konuşmasına kadınlar hep bir ağızdan gülü-
yordu.

Perhan:

“Çöyder, hakketten çadırlarına kadar girip kestin mi boy-nunu askerlerin...”

Hüseyin-e Çöyder, Perhan'ın sorduğu bu soruya daha bir güldü. Gözleri güvensizlikten fıldır fıldır dönmesine rağmen, kadınların kendisine bu tür sorular sormasından büyük zevk aldığı her halinden belliydi. Büyük bir kahraman edasıyla oturduğu tahta kürsünün üstünden kendini gerilere atıyor, namlusundan tuttuğu İngiliz beşlisinin dipçığıyle toprağı dövüyordu. Kat kat giydiğı elbisesinin altına elini sokarak, “Aha bu famlayı⁹ çadırdan öldürdüğüm kâfirin sırtından çıkardım. Safi yün, karın içinde yat, soğuk nedir bilmezsin,” dedi.

Sonra iç cebinden çıkardığı, kayışı kopmuş saati gösterdi: “Aha bu da kâfirin saati.”

Her yerinden, öldürdüğü askerlere ait eşyaları çıkarıp gösteriyordu. Cebinden çıkardığı bir başka bıçağı gösterdi bu kez:

“Bu bıçak Pakire Dağı'nda babamı öldüren gâvura ait...”

Perhan:

“Yapma Çöyder Çöyder, nereden bileceksin hangi asker öldürdü?”

“Ha ha, bacıma bak, o asker Habeşistan'a kaçsaydı dahi ben gene peşinden gider, babamın intikamını alırdım. Almasaydım, bana da Çöyder demezlerdi.”

Annem:

“He kardeşim, Allah senin de sonunu hayır etsin. Hıdır Efendi'ye de ben yapma derdim. Ne oldu?”

Hüseyin-e Çöyder, yeniden kahkaha attı:

“Fecire Hatun, Hıdır Efendi okumuş adamdı, ama o da yanlış yaptı. Babasının yaptıklarına sessiz kaldı. Şu Dersim birbirinin malına göz dikmeseydi, değil Paşa, onun ordusu dahi gelseydi, giremezdi. Ben niye yapmadım? Tek bir fukaranın geçisini dahi almadım. Aha, donuma kadar her bir şey candarmanın, onlar düşmanlarını bırakıp birbirine girdi.”

Perhan:

“Çöyder, şu Dersim’in tüm kadınları sana kaldı, erkek si-
nek arasan dahi kalmadı.”

Hüseyin-e Çöyder, Perhan’ın bu sözleri üzerine yeniden
kahkahayı bastı:

“Ben kışın çok kadın ve çocuk kurtardım açlıktan.”

Kadınlardan birini göstererek:

“Aha, Milte, ben olmasaydım, evinin altında çocuklarıy-
la ölmüştü.”

“Allah razı olsun, Hüseynim, Albeg sürgünden dönsün,
iste, sana koç kurban edeyim. Sen Munzur Baba’nın elçisi-
sin bize.”

VIII

Annemin bacağı iyileşir iyileşmez yeniden yollara düştük.
Koyunumuz biz yokken Perhan’a emanetti. Torut’u geçip, Be-
yaz Dağ yakasından Bornek köyüne gidiyorduk. Torut’ta bir
grup askere denk geldik. Annem, “Korkma onlar Hüseyin’e
Çöyder’i arıyor,” dedi.

“Anne! Gece çadıra girip kesmiş mi kafasını askerlerin?”

“Nereden bileyim kızım, yalan mı söylüyor, doğru mu
söylüyor, kim bilir. Günahı boynuna.”

Gece bir köyde konakladık. İki katlı, önlerinde kocaman
çardakları olan evleri vardı. Erkeklerin çoğu askere alın-
masına rağmen, yine de epey iş yapacak yetişkin oğlan gö-
ze çarpıyordu. Gittiğimiz her yerde annemi tanıyorlardı.
Bir eve misafir olduk. Ocağın üstünde, kara bir tencere-
nin içinde bulgur çorbası kaynıyordu. Kır sakalı göğüs hi-
zasına kadar uzamış yaşlı bir adam, alevler içinde kaynayan
bulgur tenceresinin altına küçük odun kırıntıları atıyordu.
Bir kürsüyü anneme uzatarak, “Otur Fecire Hatun otur, siz

kendinizin de bizim de kökümüzü getirdiniz,” dedi.

Elinde maşa niyetine tuttuğu bir meşe çalısıyla tencerenin altındaki közleri karıştıran yaşlı adam, anneme kimlerin sürgüne gittiğini, kimlerin öldüğünü sorup durdu.

Sonra, “Gidip teslim olsaydın, af çıkmıştı,” dedi.

“Sey Hıdır, kadın başıma nereye gidecektim? Beni şu Fevzi Müdür’e götürecek bir dil bilen dahi yok...”

Yaşlı adam:

“Demek onları da orada öldürmüşler, ne adamdı, ne adam.”

“Ölünün yakıldığı nerede görülmüş; kimse bilmiyor, kim yaşıyor, kim öldü.”

Yaşlı adam, durmadan anneme isimler soruyor, kimin nerede öldürüldüğünü öğrenmeye çalışıyordu. Adamın gelinleri, torunları da etrafımızda halka olmuştu. Onlar konuşurken benim aklım ateşin üstünde kaynayan bulgur çorbasındaydı. Kadınlardan biri, kara tencereyi alıp ocaktaki küllerin içine bıraktı, ancak yememiz için hiçbir işaret gözük-müyordu.

Bulgur çorbası nihayet geniş bir tasın içine boca edildi ve elimize verilen tahta kaşıklar hızlı hızlı derin tasın içine girip çıkmaya başladı. Ancak herkes o kadar hızlı yiyordu ki, ben tahta kaşığı bir kez ağızıma götürünceye kadar diğerleri aynı şeyi neredeyse iki kez yapıyordu. Yaşlı adam, tasın dibini bana bırakmalarını söyledi. İlk defa bu kadar merhametli bir ev görmüştüm.

Ertesi gün yaşlı adam, on beş-on altı yaşlarında, Sayder adında bir genci yanımıza katarak bizi Fevzi Müdür’ün yanına gönderdi.

Annem yolda, “Onların dilini nerede öğrendin, Sayderim?” diye sordu.

Sayder, sesine gururla karışık bir hava katarak, “Analık, Eleziz’de çalıştım ben,” dedi.

“İyi, Allah razı olsun.”

Sayder:

“Devlet şimdi kanun çıkarmış, herkese devlet dili öğretecekmiş. Bizim köye de geldiler, Deşt’e dahi mektep açacaklarmış, babam askerden gelsin, ben de gidecem analık.”

“Baban ne zaman gelecekmiş?”

“Daha belli değil analık, harp çıkmasaydı belki de gelmişti. Alaman Urusun memleketine saldırmış. Dersim ne ki, taş taşın üstünde kalmamış.”

“Vah, vah, olan çoluk çocuğa oluyor. Ne istiyorlar?”

“Analık, bu dünya harbi, gördün, tiyareler¹⁰ nasıl bombaladı Dersim’i; ben Eleziz’deyken, Dersim’i bombalamaya gelen tiyareleri aha böyle yakından gördüydüm. O ne kadar tiyare, biri inip biri kalkıyordu.”

“Seyit Rıza Erzincan’dan getirildiğinde sen Eleziz’de miydin?”

Sayder, o nasıl laf, der gibi anneme baktı.

“Oradaydım elbet analık, teyy bir görsen iğne atsan yere düşmezdi, Muş’tan, Bingöl’den Rayber’e af istemek için insan gelmişti. Paşa’yı da ben gördüm.”

“Allah belasını versin o körün, şu çoluk çocuğu bir kaşık sıcak suya muhtaç etti.”

“Öyle deme analık, Allah’a küfür et ama Paşa’ya küfür etme, alimallah hemen hapse atarlar. Ben sana değil, şu küçük kıza üzülürüm.”

“Ben küfür etmedim kardeşim, Allah belasını versin dedim.”

“Ben de onu diyorum analık. Rayber’e demişler seni Eleziz’e, Paşa’ya götüreceğiz, nereden bilsin, asmaya götürüyorlar, bilseydi Rayber’in talipleri, Erzincan tekmil ne yapıp edip alırdı elinden candarmanın.”

“Niye almadılar, alsalardı ya, alsalardı o deprem onları vurmazdı.”

10 Tayyare.

Çocuk, dur durak bilmeden anneme bir şeyler anlatıyordu.

“Analık bilimiysen, ben üzüm bağında da çalıştıldım. Bir görsen, aha her bir üzüm böyle bu kadar, ye yiyebildiğin kadar.”

“Garip anana da getirseydin bari.”

“Kurusunu getirdim analık, yaşı erken çürüyor. Oysa kurusunu sakla, kışın ye, kaynat hoşaf yap, zaten sıcak su deydi mi, aha kocaman oluyorlar.”

“Çekirge sizin tarlaları da vurdu mu Sayderim?”

“Vurmaz olur mu analık? Ağaçlarda yaprak dahi bırakmamışlar. Eleziz’in yarısını da çekirgeler alıp götürdüydü. Onun için tüm kışı bir çuval unla çıkardık. Bizim bu aşağı deredeki küçük tarlada gene de mahsul çıkmış, ama onu da Seydesen Ağa almış, vere vere bizimkilere bir avuç buğday vermiş. Analık, şimdi Hıdır Efendi’nin tüm tarlaları sana kaldı, değil mi?”

“Ne bana kalması, üç köy, ikisinde bir Allah’ın kulu yok, Werozlar’da ise kız kardeşi var.”

“Anam diyor, toprağın varsa iyi, insan ölse dahi gam yemez, babam gelsin, Eleziz’e yeniden çalışmaya gidecem. Analık, para biriktirsem iyisinden bana bir tarla satarsın değil mi?”

“Satarım Sayderim, ama her tarla bir morabanın,¹¹ bakalım kim sürgünden döner, kim dönmez.”

Annemle Sayder’in konuşmaları Deşt Ovası’na gelinceye kadar gelişigüzel devam etti. Ovada gene bir sessizlik başladı, askerler hâlâ ikişerli sıra halinde koşuyor, yerlere yatıp kalkıyordu. Lojmanları geçip yeniden büyük binanın önüne geldik. Tercümanımız kapıdaki askere durumu anlattı. Ama sonra geri dönüp yanımıza geldi.

Annem:

“Ne oldu kurban?”

¹¹ Maraba.

“Bekleyin diyor analık.”

Bekliyorduk, annem gene başını örtmüştü ve ben gene onun bacakları arasına sığınmış, kuş yavrusu gibi başımı kolları arasından çıkarmış etrafa bakıyordum. Babamı öldüren askerlerin bu askerler olup olmadığını merak ediyordum. Ancak buna rağmen, askerlere karşı hissettiğim hiçbir şey yoktu. Köylere geldiklerinde herkesin kaçtığı o askerlerin içindeydik ve hiçbir şey hissetmiyordum. Sanki askerler köylere geldiğinde tehlikeli, evlerine döndüklerinde tehlikesizdi. Ya da başka bir şeydi bu, ama onların köylere gelirken bana verdiği korku, ben onların içine geldiğimde yok olmuştu.

Bizi getiren Sayder ise, öyle yerli yerinde dikilip duruyordu. Bir ara eğilip pantolon paçasını çorabın içine soktu, bir süre sonra eğilip çorabın içinden yeniden çıkardı. Ellerini cebine soktu, çıkardı. Dünya durmuştu. Candarmaların ayak sesleri duyuluyordu, kavak ağaçlarının yaprakları kıpırdıyordu ama sanki her şey bizim dışımızda, sesten ve gürültüden ibaretti. Bir rüya görüyormuşuz da, biz o rüyanın dışındaymışız gibi.

Sayder bir daha paçalarını çoraplarının arasına soktu çıkardı, of çekti, geçmeyen zamana isyan eder gibiydi.

“Analık?” dedi.

Annem, bir rüyadan cevaplar gibi:

“Söyle, kadın senin verdiğin kâğıdı yırttı de. Söyle Sayderim.”

Biraz zaman geçti.

“Analık, gidelim diyorum?”

“Gidin mi dedi?”

“Yok, analık, başka zaman geliriz.”

Annem, yerinde kıpırdadı, ne diyeceğini bilemedi bir an. Gidip gitmemek arasında kararsız kaldığını anlıyordum. Gelip giden askerler de bize bakıp duruyordu.

“Kurban, peki ben bu kız çocuğuyla ne yaparım?”

“Yarın geliriz analık.”

Bir Sayder’e, bir annemin yüzüne bakıyordum. Annemin yüzü çok çaresiz görünüyordu. Sayder ise bir an önce bu cehennemden çıkıp gitmek istiyordu ve annem biliyordu ki, Sayder giderse bir daha kıyamet kopsa gelmezdi buraya. Zaten oraya kadar nasıl bizimle geldiğine de şaşmıştım. Annem, acı ve yalvaran bir sesle,

“Sayderim, bu analığın kapına düşmüş, biraz daha bekle-yelim, kimse gelmezse gidelim,” dedi.

“Yok, analık, beklerim beklemesine, hani sana kötü bir şey olmasın diyorum, bu kadar beklemek... Ne bileyim...”

“Ben derim, onun bir suçu yok, ben zorladım.”

“Yok, analık, benim kimlik var.”

Cebinden çıkarıp anneme gösterdi.

“Fevzi Müdür kendisi gelip köyde bize verdi. Bana dedi artık senin ismin Serdar, babam olur dedi, Eleziz’de ben çalışırken, Sayder diyorum, kimse anlamıyordu, Serdar demek gerekmiş.”

“Sayderim, benim kocaman bir köyüm var, morabalar sürgün bitsin bir bir geri gelir. Hapistekiler çıkar, askerdekiler döner, biraz daha bekle, Fevzi Müdür’e söyle devletin mührünü kocamın kız kardeşi yırttı, de yırttı, devletin tapusunu ayaklarının altına alıp çiğnedi. Sen bunu söyle, gidelim. Gerisi ona kalmış.”

“Yok, analık, ben... Tamam, hani dedim Sin’e gideriz, orada yatar sabah gene geliriz...”

“Sayderim, sen sadece onu söyle, de devletin mührünü ayaklarının altına aldı. Sonra iste, analığın da sana bir köy versin. Bak yarın öbür gün evleneceksin, bir tarlanız dahi yok. Sen söyle müdüre, ben sana Mahmut Ağa’nın tarlasını vereyim. Mahmut Ağa, o tek tarlayla on nüfusa bakardı, iki tarafından iki pınar kaynamakta, suları da bir soğuk, karpuz atsan beş dakikada çat diye ortadan çatlar.”

Annem kendi kendine konuşup durdu. Güneş Şakak köyü üstünden Pakire Dağı'na döndü. Sayder yerinde gelip gitti, pantolonunun paçasını bir çorabın içine soktu, bir giydiği kara lastiğin üstüne saldı. Sonunda bir asker Sayder'i alıp gitti. Sayder gidince annemde bir telaş başladı.

“Benim yüzümden,” diye söylenmeye başladı, “Vah, vah... gencecik çocuğu, vah, vah... çocuk analık gidelim, bir iş var bu işte dediği... vah, vah...”

Zaman uzadıkça annemin telaşı daha da arttı. Daha bir telaşlanmaya başladı. Nihayet Sayder bir askerle çıkıp geldi.

“Analık, Fevzi Müdür, Çavdar Hüseyin'i soruyor, geliyor mu oralara diyor?”

“Kardeşim ne Çöyder'i, ben Çöyder möyder bilmem, Allah onun da belasını verir.”

Sayder, dönüp yanındaki askere bir şeyler söyledi.

“Hadi analık, gidelim. Ben dediydim, o bilmez Çöyder'i...”

“Ben nasıl görürüm o şeytanın yüzünü. Koca ordu yolları düştü, bulamadı.”

Ovayı geçinceye kadar annem söylendi durdu. Muacirle birlikteyken elimi yüzümü yıkadığımız yere geldiğimizde iki avuç su içti.

“Ne dedi, Sayderim?”

“Bir şey demedi analık, ‘Tamam, kadını al git,’ dedi. Ta Ankara'dan büyük biri gelmiş, analık adamı görsen, bana okuma bilip bilmediğimi sordu, ‘Atatürk'ü seviyor musun?’ dedi.”

“Ona söyleseydin ya, kocasının kız kardeşi Atatürk'ün mührünü yırtıp ayaklarının altında çiğnedi...”

Ova bitti, orman başladı.

“Sayderim Allah tuttuğunu altın etsin, Anafatma yolunu rast getirsin.”

“Analık, valla ben söyledim, ‘Tamam,’ dedi, ‘Sen kadını al git,’ dedi...”

“Sayderim, benimle gel, Bend köyünde kimse kalmadı, benim bir koyunum da var, kız kardeşini, anneni al gel; evleri de öyle duruyor, bir görsen, insan kıymaz duvarlarına baksın, sanki sabun kalıplarından yapılmış dersin... Biraz tohumluk arpa da var, atarız tarlalara, tarlalarını görsen, bire kırk, elli verir...”

“Analık, orayı kim bize verir, aşiretler bizi ateşe verir.”

“Sen söyle anana, de tarlaları, evleri duruyor, de tapusu da var. Al gel, ben gelir kendim söylerim ama benim koyunum var Dervişler’de. Perhan da bizimle gelir, iki de kızı var, biriyle evlenirsin. Bir görsen ne kadar güzeller, ben Yusuf Ağa’nın geliniyim, tüm köylerin tapusu bende.”

Annemin yeni hayalini artık biliyordum. Bu fikir, Sayder’e de güzel gelmişti. Sayder kendisini bu yeni hayale öylesine kaptırmıştı ki, bizden ayrılacağına, Torut’un altındaki tepeye kadar bizimle yürüdü.

“Analık, bizim tek bir tarlamız yok, ekiyorsun, onu da Seydesen Ağa senden alıyor. Biliyorsun çekirge vurdu geçen yıl, tek bir mahsul almadık. Babam gelseydi askerden...”

“Gelir, Sayderim baban da gelir, gelir bir de bakar, oğlu ona koca bir köy hazırlamış, iki katlı evler, bir de görsen tüm Dersim ayaklarının altında, Haydaran Dağları böyle ayaklarının altında. Aşiret maşiret kalmadı.”

Bir süre sessiz, yan yana yürüdük.

“Analık, evleri öyle duruyor dediydin, değil mi?” diye sordu Sayder.

“Duruyor Sayderim, hem de ne evler, iki katlı önlerinde kocaman çardakları, Ermeni evleri, hem de ne evler. Şu Dersim kaç kez yıkıldı, kaç kez Ermeni yeniden yaptı, Ermeni taş çekiç vurdu mu taş peynir kalıpları gibi olur ellerinde. Bir görsen Sayderim, iğne soksan taşların arasında kendine yer bulmaz, dersin taş değil, sabun kalıplarını üst üste koymuşlar. Sen anana söyle, onu da al gel, boş köy, bir görsen, bir çeşme-

si var insan kıyamıyor şırıltısını dinlemeye, taşların arasından böyle kaynar. Çeşmenin başında oturdun mu kalkmak nedir bilmezsin, sanırsın bir ceylan sürüsü köpürdeyen suyun içinde kanatlanmış uçar. Bir görsen ne güzel ceylanlar.”

Annem durup durup Bend köyünü anlatıyordu yeni baştan.

“Biz Perhan’la gittiydik. Kıyamadık ayrılmaya, ama Sayderim, insanın başında bir erkek olmadı mı...”

“Orası öyle analık, yoksana ben de Eleziz’den gelmezdim. Şimdi bir sürü de param vardı. Analık, ben Eleziz ovasında pamuk da topladıydım. Ova güzel derler ya, yalan, insan, gölgesinde oturacak bir ağaç dahi bulamaz. O ne sıcak, bir görsen, bir gölge bulup uzansan sinekler hemen oracıkta seni yer. Hele ovanın suyu, analık analık, sidik ovanın suyundan daha bir soğuk, bir de içinde sinekler kaynar.”

“Sayderim, ovada insan ölür, odun yok sobaya atasın. Bir görsen, dersin hiç insan eli değmemiş. Hem de kocaman ulu ağaçlar evlerin içine kadar gelmiş. Hem de ne ulu ağaçlar, ağaç değil her biri ziyaret, keser mi insan öyle ulu ağaçları?”

“Kesmez analık, ulu ağaç kesilmez, bizim ziyaretteki ulu ağacı yıldırım vurduydu, kimse odununu dahi getirip yakmadı. Bir kışı soğukta geçirdik, gene de yıldırımın vurduğu ulu ağacı kimse kıymadı yakmaya.”

“Aferin Sayderim, ulu ağaçlar yakılmaz. Şu doğada her mahlûk varlığını ulu ağaçlara borçlu. Ulu ağacın gölgesinde kurtla kuzu dahi kardeş olur...”

Bir süre gene sessiz yürüdük. Meşe ağaçları iyiden iyiye yaprak vermişti, küçük tarla kuşları önümüzde bir çalıdan kalkıp bir başka çalıya konuyordu. İkinci gölgesinin vurduğu küçük bir dereden geçip, bir patikadan çıplak bir tepeye doğru çıktık.

Ayrıldık.

“Ben bir koyunumu görmeye gideyim, anneni görmeye gelirim,” dedi annem.

“Bilmem analık, bilmem.”

Tek başımıza kaldığımızda sordum:

“Anne, oraya mı gideceğiz?”

“He kızım, başımızda bir erkek olsun. Ne kadar iyi bir çocuk, bizimle ta çıkıp oralara geldi, üstelik hiçbir şey de istemedi.”

IX

Sayder'den ayrıldıktan sonra uzun bir süre sessiz yürüdük. Torut köyüne geldik. Büyük dedem Olbeg Bey'in konağını yaptığı arsada bir süre oturup Torut köyüne baktık. Annem çok eskiden bu köyde Ermenilerle Alevilerin iç içe yaşadığını, sonradan boşalan Ermeni evlerine devletin muacırları yerleştirdiğini söyledi. Dediği bu tarih o kadar eski olmalıydı ki, büyük dedem Olbeg Bey muacırların uzun süre bu köye yerleştirilmesini istememiş, ancak o zaman Osmanlı candarması varmış, Gur askerleriyle¹² gelip konağı yıkmışlar, uzun bir süre kalmış Gur askerleri. Ama muacırlar iyi insanlarmış, çok insana yardım etmişler.

“Ama o muacı kuzumuzu aldı...” dedim.

“Şimdi her şey değişti kızım, insaniyetlik bitti. Eskiden şu Dersim'de bir kadın gitti mi bir kapıya, ne kavga olursa olsun biterdi. Aşiretler her bir şeyi kaldırdı, Dersim'in mührünü tanımadılar.”

Annem Kırdışki diliyle¹³ bize seslenen bir adamla konuştu. Kalkıp Dervişler'e gittik.

Werozlar'a ilişkin artık hiçbir umudumuz kalmamıştı. Orası artık halama aitti. Devletin mührünü dahi ayaklarının altında çiğnemiş halam, koca bir köyü almış, sürgün yıllar-

12 Hamidiye Alayları.

13 Kırdışki: Kürtçe.

rının bitmesini, insanların gelip kendisine çalışmasını bekliyordu. Perhan'a kalırsa, dayım Kahraman Salih Bey'in yanına dönmeliymişiz. Annem, Perhan'ın bu fikrine hiç sıcak bakmıyordu.

Ben de oraya gitmek istiyordum. Dayımın karısı bize kal dememiş miydi? Sonradan neden dayımlara gitmediğimizi öğrenecektim. Annemin içindeki acı daha derindi. '38'de kaybettiği çocuklarının acısı üzerine adeta bir fermuar çekmişti ve ağabeyinin çocuklarına sahip çıkmamasının acısını yaşıyordu. Tüm düşündüğü, Bend'e gidip yerleşmekti, ancak tek başına buna pek cesaret edemiyordu.

Perhan'sa, "geçen yıl ölmedik ya, artık ölmeyiz" fikrindeydi. Kızlarıyla yiyecek adına ne bulurlarsa toplayıp kurutuyorlardı.

Dervişler'e döndükten sonra, annemin tüm umutları iyice yok olup gitti. Koyunumuzu alıp uzaklara gidiyorduk. Koyun otlarken çayırların arasından yemlikler topluyor, akşam eve dönerken topladıklarımızı Perhan'ın damının üstünü serip kurutuyorduk. Annem büyük bir özenle sakladığı arpayı da çıkarıp toprağa serpti. Kızlar, Perhan ve annem, kürek ve kazmayla toprağı eşeleyip arpa tohumunu ektiler.

Perhan:

"Fecire Hatun, geç attık, ben sana dediydim, bak diğeri birkaç güne kalmaz baş verir. Burada bir görsen ne arpa olur, her arpa başı bir çocuk başı kadar büyük olur. Bir baş versin sen gör, başaklar nasıl başını aşağılara eğer. Sen tutturmuşsun Werozlar, toprak aynı toprak değil mi, aha oradan vuran rüzgâr buraya da geliyor."

Bizim ot toplamamıza da şöyle diyordu:

"Fecire Hatun, kızlar her gün bir çuval ot topluyor, arpa da bir başak versin, tüm kış bize yeter, karıştırır yeriz, size de yeter, bize de..."

Günler hızla geçiyor, annemin huzursuzluğu artıyordu.

Evimiz yoktu, kış için başımızı altına sokacağımız bir dama ihtiyacımız vardı.

Perhan:

“Kalırsınız burada, şu duvarların üstüne iki dal atarız, kim dışarıda kalmış ki siz kalasınız.”

Annem:

“Perhan, bu sürgün yarın öbür gün biter, insanlar aç kurt gibi gördükleri toprağa saldırır, insanın bir tarlası olmadı mı ne yer ne içer? Herkes bir yeri üzerine geçirdi, fırsat bu fırsat herkes bir yeri tapuluyor, hiç Allah’tan korkmazlar, Allah kimseye fırsat vermesin.”

Annem, her gün aynı şeyleri yorulmadan tekrar edip duruyordu.

“O güzelim köy boş durur Perhan, tek bir sahibi kalmadı. Çocuk da gelecek, ne de güzel evler, candarma geldiğinde tapu da çıkartırız.”

Perhan:

“Yok bacım, orası kime yar oldu, kışın imdat desen duyan olmaz. Görmedin mi, ölümler öyle boş evlerin içinde kurumuş. Kurda kuşa yem oluruz.”

Hayat her geçen gün bize yeni yüzünü göstermekten, her gün önümüze yeni bir zorluk çıkarmaktan geri durmuyordu. Bizim böyle zor durumda olduğumuzu duyan bir adam, annemin taliplisi olarak bir gün çıkıp geldi. Biz annemle Beyaz Dağ köylerine giderken annemi duymuştu. Sonradan sık sık göreceğim annemin bu taliplisi, çoktan ellisine merdiven dayamış, ak bıyıklarını koç boynuzları gibi badem yağı ile sivriltilmiş, kulak altında kocaman bir bıçak yarası olan birisiydi. Nereden bulmuşsa altına bir de yaşlı katır çekmişti, ancak onu görenler sanırdı ki, altındaki yaşlı bir katır değil, adeta Zaloğlu Rüstem’in atı. Katıra binmek için bir taşın ya da bayırın meyiline çekerken, “Deh yavrum, deh! Hey mübarek, ha şöyle,” der, yaşlı katırına atlar,

topuklarını katırın karnına vurarak, “deh, deh, niç, niç” diye sürerdi onu.

Kendisinin zengin olduğunu anlatıp dururdu. Tüm candarma komutanlarını tanırmış, sürgüne götürülmeyen pek çok kişi bunu ona borçluymuş. Her geldiğinde Perhan’ın kapısının önünde hep aynı yerde bir kürsüye oturur, üst üste attığı bacaklarını sık sık değiştirir, Perhan’a bir şeyler anlatırdı.

“Yani ben sana söyleyeyim Perhan Hatun, ben yetişemedim Cemşit Ağa’nın Xeyme’de¹⁴ öldürülmesine. Abdullah Paşa bir gün beni görmese nerede kaldı Alişan Efendi diye sorarmış. Yani yetişseydim, Paşa’ya derdim, aman Paşam, Cemşit büyük adam, Diyap Ağa’nın özbeöz oğlu, o Diyap Ağa olmasaydı Paşa, Paşa olur muydu?”

Perhan’ın sözlerini onaylamasını istiyormuş gibi bir süre bekleyip, oturduğu kürsüyü ileri geri oynatarak sağ ayağını sol ayağının üstüne atardı.

“Yani Perhan Hatun, olmazdı, Diyap Ağa olsaydı, şu ’38 de olmazdı. Ben gittim, askerler Cemşit Ağa yaylasına doğru yola çıkmış, eyvah dedim, eyvah, Cemşit Ağa tüm hı-sım akrabasıyla öldürülür mü? Öldürülüp de karısı sağ bırakılır mı? Akıllı devlet adamı ne yapıp edip o Xeyme yaylasını toptan ateşe verir, gene hatunu sağ bırakmazdı. Hadi Cemşit Ağa’yı öldürdün, demez misin...” Sanki kendisini dinleyen kadınların yüzlerini okumak istiyormuş gibi durdu. Üstüne kurulduğu kürsüyü ileri geri oynattı, biraz daha dikleşti. “Yani şey,” dedi, “Perhan Hatun, yani demez misin, Hatun Hozat’a inip üçüncü orduyu toptan ateşe verir...”

Perhan:

“Alo, Alo, sen kimsin Abdullah Paşa seni dinlesin?”

14 Xeyme: yörede yaz aylarında çıkılan, tarıma kısmen elverişli, yayla yerine veril-en ad.

Annemin taliplisi, Perhan'ın kendisini alaya alan bu sözlerine hiç aldırmazdı. Üst üste attığı bacaklarını değiştirerek, cemaate sözü geçen insanların kullandığı kelimeleri kullanırdı. Devlet ileri gelenlerinin dahi kendisiyle oturup konuştuğunu ima ederek, her yerde itibar sahibi olduğunu anlatmaya çalışırdı. Annem ise hiç oralı değildi. Sanki adam bunca yolu onun için çıkıp gelmiyordu. Onun her “Perhan Hatun” dediğinde gözaltından kendisini kesmesine olumlu olumsuz hiçbir tepki vermiyordu. Sanki Alişan Efendi'nin Perhan'la konuşmalarının çoğunu da duymuyor gibiydi.

“Senin söylediğin de laf Perhan Hatun, Alover burada olsaydı da bir sorsaydın.”

Perhan, sesine kızgınlıkla karışık bir alay ifadesi katarak, “Alo Alo, bir de yaşayan birilerini şahit göster,” derdi.

“Perhan Hatun, Alover büyük adamdı, şu Bahtaryanlar onun çok günahını aldı, benim de günahımı alan çok oldu, Allah bilir ben bir Allah'ın kulunu candarmaya bildirmedim. Öyle olsaydı dağ gibi iki kardeşimi verir miydim? Ölüsünü dahi vermediler bana.”

Durdu, üst üste attığı bacaklarını yeniden değiştirdi, yorulmuş gibi nefes aldı. Hafiften gerindi:

“Şimdi Perhan Hatun, ben Diypap Ağa Hazretleri'nin kapısında büyüdüm. Cemşit Ağa koca sürüsünü bir bana emanet ederdi. Yani şimdi Perhan Hatun, şu Dersim'in her karış toprağını devletin uçağı on kez bombalamış, yani Perhan Hatun, ben o Xeyme'de kurtulduysam, yani ben Abdullah Paşa'ya o dünyalar güzeli ve insaniyet sahibi, üstelik Diypap Ağa Hazretleri'nin oğlu Cemşit Ağa'nın yerini Abdullah Paşa'ya mı bildirmişim?”

Perhan:

“Şu Dersim yıkıldı Alo, yeniden kurulur mu Allah bilir. Ölenleri Allah kurtardı, hapislere girenler, askere alınan ko-
ca yaşlı adamlar ve sürgüne gidenler olur da sağ dönerse iş-

te o zaman üzülrüm. Alo'm, Dersim'e işte o zaman ateş düşer, söyle düşen bu ateşi kim söndürür?"

"Yani sönmez Perhan Hatun ama sürgüne gidenler de gelmez, ben de sana onu söyleyeyim. Ege'nin bağlı bahçeli Rum evlerini devlet sürgünlere verdi. Kim döner bu cehenneme, kış oldu mu bir kale gibi tüm dağlar üzerine kapanır, bu dağların arasına düşmüş turna kuşu dahi yol bulamaz gitmeye. O turna ki, şu yeryüzünün en kutsalı Hazreti Ali Efendimizin mührünü taşır kanatlarında, o kuş dahi bu dağların arasında esir kalır bir kış boyunca. Ben şu gözlerimle şahit olmuşum, koca bir turna kuşu tüm kış şu Dersim'de esir kaldı, esir kaldı da Cemşit Ağa her gün has arpa ekmeği ile besledi."

Durdu, üst üste attığı bacaklarını değiştirdi, genzini temizleyerek anneme baktı:

"Yani Perhan Hatun, hiç cennete gidenin cehenneme geri döndüğü görülmüş müdür? Görülmez Perhan Hatun, yani insan, kapısına gelmiş kısmeti tepmez; şu Dersim kadın kaynıyor, bana kendileri haber gönderir, ama Perhan Hatun, ben şu Dersim'in en seçkin kapısında büyüdüm, rayberlerin oturduğu sofrada eklemek yedim... Yani kimde kaldı böyle at gibi katır?

Yani Perhan Hatun, sürgündekiler dönmez, hem devletin hiç isyan etmiş affettiği gözükmüş müdür? Af çıkacak da sürgündekiler dönecek, o cennetim incir, üzüm bağlarını bırakıp bu cehenneme gelecek; bir görsen Rum nasıl evler yapar, çimentodan, her ev sanırsın Seyit Rıza'nın Ağdat'taki sarayı... Yani niye bırakıp gelsin, muacırlar dönüp gitti mi, gitmedi. Yani gitmez. Yani Perhan Hatun, ben Allah'ın bir nasibiyim, bu zamanda hangi kadın istemez başında bir erkeğin olmasını?"

O ana kadar hiç konuşmadan beni bacakları arasına alıp duvarın dibinde oturan annem yerinden fırlayarak dedi ki:

“Hadi oradan seni Abdullah Paşa’nın köpeği, sen adam ol-saydın Cemşit Ağa’nın yerini bildirmezdin...”

Eline aldığı taşı adamın kafasına indirmek isteyen anne-mi Perhan tuttu.

“Bırak konuşsun bacım, can sıkıntısı işte, bırak konuş-sun...”

“Başka yerde konuşsun. Her yer kadın, üç kadın aldı, dör-düncüsünü alıp ne yapacak, aldıklarının karnını doyur-sun...”

Annemin günlerdir gelip giden bu adam karşısındaki ses-sizliğinin birden bir öfke patlamasına dönüşmesi, taliplisini korkutmuştu. Hemen katırının yularına elini attı.

“Yani suç bende, yani ben dedim ağa kızı, gün görmüş, küçük kızı ile ortada kalmış diye çıkıp geldim, yani suç ben-de Perhan Hatun, yani ben dedim, Yusuf Ağa’nın gelini, ben istesem şu Dersim’den kız oğlan kız on kadın alırım, ben sırf acıdığım için oralardan çıkıp geldim buralara.”

Annem:

“Hadi oradan, ben senin neden buralara geldiğini çok iyi biliyorum.”

Annemin taliplisi bir yandan katırına binmeye çalışırken, diğer yandan anneme cevap yetiştiriyordu:

“Yani, o eskidendi, ben şimdi gitsem Yusuf Ağa’nın tüm arazisini üstüme tapularım. Şu Sincik Dağı’nın dahi tapu-sunu çıkarırım. Yani ben üzüldüm, Perhan Hatun, koca Yusuf Ağa’nın gelini, kızıyla ortada kalmış diye çıkıp gel-dim...”

Daha fazla dinlemeye tahammülü olmayan annem, adama saldırmak için bir hamle daha yaptı. Bu olaydan sonra anne-min taliplisi bir-iki kez daha geldi ve ’38’de tüm akrabalarını kaybetmiş başka bir genç kadını alıp gitti.

Annem bu belayı üstünden savınca bir hayli rahatladı. Her gün yeni insanlar görünüyordu, herkes yeni bir yerin, geleceğini kuracağı yeni bir toprak parçasının peşine düşmüştü. Biraz dil bilen ya da dil bilen birini bulan, daha önce gidip görmediği, ayağının dahi değmediği herhangi bir köyü üzerine geçirebiliyordu. Bunun için gerekli olan tek şey Türkçe bilen biri ve iki şahitti.

Dervişler'de kaldığımız o bahar aylarında her gün yeni bir olaya tanık oluyorduk. Bunlardan biri de, kolsuz, otuz yaşlarında bir adamla beş çocuğunun çıkıp köye gelmesiydi. Adam, daha küçük yaştayken değirmen kanalına düşüp kolunu değirmenin su çarkına kaptırmıştı. Kesik kolunun yerinde üst üste giydiği elbiselerinin kolları sallanırdı. Tek koluyla bu boş elbise kollarını iyi bağlayamadığı için üç dört elbise kolu, ölü kuş kanatları gibi kendisinden habersiz yanında sallanırdı. Musa adındaki bu kolsuz adam, yaklaşık on beş-yirmi kadın ve çocuk arasındaki tek erkekti.

Kolsuz adam, karısı ve beş küçük çocuğu, gelir gelmez yıkılmış boş bir eve yerleştiler. Tek kolu olmasına rağmen adam o kadar güçlüydü ki, sağlam koluyla, yıkılmış duvarın kocaman taşlarını kaldırıp yerine koyuyordu. Tek koluyla koca ağaçları kesiyor, peşinden sürükleyerek duvarların üstüne koyuyordu. Kolsuz adam ve karısı öylesine hızlı işe güce karışmıştı ki, onlar koşuşturdukça küçük çocukları civcivler gibi arkalarında cıyaklayarak koşuyordu. Yanlarında getirdikleri darıyı kaşla göz arasında kocaman bir tarlaya serptiler ve kuşlar toprağı eşeleyip henüz filizlenmemiş tohumları yemesin diye tarlanın etrafında dolanıp durdular.

Kendisine yerleşecek bir köy bulan kolsuz adam, gidip bir inek ve üç karakeçisini de Dervişler'e getirdi. Sadece Dervişler'dekilere değil, çevre köylerden dahi hasta çocukları için

gelenlere süt vermeye başladı. Kadınlara kızıyor, onlara akıl veriyordu:

“Böyle durduk yerde beklenilir mi, kış geldi mi ne yer bu çoluk çocuk? Darı ekin, bir avuç içi darı bir tarlaya yeter, bir darı bire yüz verir, arpa öyle mi?”

Adam kafayı darı ile bozmuştu, ona göre herkes darı ekmeliydi, bir avuç darı tohumu tüm tarlaya yetermiş, bir avuçtan alıyormuşsun bir çuval, üstelik darı dediğin bir ayda, hadi bilemedin bir buçuk ayda olup bitermiş. Sahiden de adamın darısı bizim arpa evleğinden daha hızlı büyüyüp başak verdi.

Ancak kendisine bir toprak parçası buldum diye seven adamın tüm neşesi, yerleştiği evin sahiplerinin çıkmasıyla kaçıp gitti. Evin sahibi tüm çoluk çocuğuyla Emirhan Deresi'ndeki katliamda ölmüştü. Ancak, ölenin başka bir köyden çıkıp gelen akrabaları tarlayı ekemeyeceğini söylüyordu.

Kolsuz adam, gelenlere yalvarıyordu. Ancak hayat o kadar merhametsizdi ki, ondan ektiğinin üçte ikisini istiyorlardı.

Böylelikle adam ve karısı kendisine en büyük dert ortağı olarak annemi buldular.

“Ben bilseydim Fecire Hatun, tüm kış şu zavallıların kurasından kıstığım darımı bu çorak toprağa atar mıydım? Her taraf boş tarla, ben niye getirip altın sarısı darımı sahibi olan tarlaya atayım? Sen söyle, Fecire Hatun, niye atayım? Sen bana demedin mi, Bend köyüne gidelim, kocaman boş bir köy, sen demedin mi, tarlaları sulak, bire elli-yüz verir diye; gitmedim, niye, dedim insan yüzü görelim, bu zavallılar da çocuklarla oynayıp büyüsün. Yani ben morabalıktan kaçıp buralara gelmişim. Bu kadar yolu çıkıp gelmişim, şu tek kolumla çalışıp ekmişim, ürünümü başkasına vermek için mi?”

Ancak yapacak bir şey yoktu. Adam darısını tarlaya atmış ve darı artık ürüne durmuştu. Öldürülen adamın akrabala-

rı çıkmış, Musa'nın karısı ve çocuklarıyla ektiği tarlaya ortak olmuştu.

Annemin yeni hayal ortağı, kendine ekecek bir toprak parçası arayan Kolsuz Musa ve onun çelimsiz, arkasından ağlaşıp koşuşturan çocukları ile hep kavga ettiği karısı Hece olmuştu. Hece, nasıl becermişse, siyah keçi kılından bir çuvalı kendisine elbise yapmıştı. Kocaman siyah gözleri ve ince küçük bir burnu vardı. Siyah çuvalın içindeki kadının vücut hatları hiç belli olmazdı. Bazen iki küçük oğlan çocuğu bu çuvalın içine girer, annelerinin bacakları arasında saklambaç oynuyormuş gibi kıkır kıkır gülerlerdi. Üçü kız, ikisi erkek çocukların hepsinin göz ve burunları aynı annelerine benzerdi. Yüzleri apak beyaz, kaşları ve burunları anneleri gibi incecikti. Kadın, gördüğü her bez parçasından ip, her parçasını bir yerden bulduğu çaputlardan çocuklarına elbise yapardı.

'38 öncesi Demenan tarafında yaşarlarmış. Marabalıktan, ağaların zalimliğinden yakınıyorlardı. Bunun için, bahar yağmurlarına aldırmadan, azgın kar sularının çağıladığı dereleri bin bir zorlukla aşmış, ta Dervişler'e kadar gelmişlerdi.

Kara çuvalın içinde, apak yüzlü bu kadın ineğini ve keçilerini alıp bizimle meraya gelirdi. Annemin koyunun boynuna geçirdiği kıl iptе gözü vardı. Her gün, annemi bu örken ipini kendisine vermeye ikna etmeye çalışırdı.

“Fecire Hatun, bak her gün beraber otlatırız benim keçilerle senin koyunu, topu topu iki hayvan nereye gider. Allahını seversen, şu örken ipini ver bana şu çocuğa çorap yapayım. Keçilerin kılı büyüsün, sana daha büyük bir örken örerim.”

Annem, Hece etrafında gelip gittikçe kızılıyordu.

“Bacım, ben gece dahi bu ipi elimden çıkarmam. Koyun da alıştı, Allah seni inandırсын bir keresinde çıkardım, ko-

yun sabaha kadar meleyip durdu. Alıştı zavallı, hani benim de bileğime bağlı olmadı mı şu ip, bir kolum yok sanırım. Şu Gülüzar'ım yanımda yokmuş gibi bir titreme tutar beni.”

“Fecire Hatun, şu zebillere bak, insanın içi parçalanır, ver şu ipi, şunlara bir çift çorap yapayım. Bir tekini örmüşüm, evde durur, yarısını versen gene olur. İnsan bu kadar uzun ipi Kamber Ağa'nın atına dahi bağlamaz. Yazık.”

“Hecem veririm vermesine, ama bileğimde olmadı mı şu ip, sanırım asker gelip Dersim'i toptan götürmüş, götürmüş de beni bu dağların arasında bir başıma bırakmış.”

Annemle Hece'nin arasında günlerce bu ip didişmesi sürüp gitti. Kadın anneme bir kızdı, bir yalvardı. Sonunda ipin bir kısmını alıp örmeye başladı.

Hece, “Her yer boş anam, kuş dahi uçmaz üzerinden ama nereye ayak bassan birileri çıkıp geliyor, yok bilmem neyim olur, bilmem ben neyiyim. Şu Dersim'de insan kalmadı ama gene de bir avuç kadar toprağı bize çok gördüler, Mameki¹⁵ köylerine, Orta Dağ köylerine, gitmediğimiz yer kalmadı, kimse bir karış toprak vermedi,” diyordu

Biz de onlardan pek farklı sayılmazdık. Neye el atmış, kimden umut beklemişsek her bir şey elimizde kalmıştı. Başımızı sokacak tek gözlü toprak bir damı dahi Tanrı bize çok görmüştü. Bazen, annemin bir bir adlarını saydığı ziyaretlerin tılsımının nerede olduğunu düşünüyordum. Ya Tanrı, nasıl bu kadar acının yaşanmasına göz yumabiliyordu? O nasıl bir Tanrı'ydı, yaşadığımızın düş, düşümüzün gerçekmiş gibi var olmasına izin verebiliyordu? Görmez miydi, hayal kırıklığının insanı sisler içinde belirsiz bir düşe çevirdiğini, görmez miydi, hayalin kendi kutsal varlığının dahi önüne geçtiğini?

“Hece, kocana söyle, çıkıp Bend'e gidelim. Sen Bend köyünü görmemişsin, bir görsen, dersin şu Dervişler de ney-

15 Mameki: Tunceli ili.

miş, Pertek Ovası neymiş dersin. Bir görsen, kıyamazsın evlerine bakasın, iki katlı, önünde kocaman çardakları, bir de ulu meşe ağaçları var, kara meşe her biri göklere ağmış, başı Buyer Baba'ya değmiş sanırsın. Ermeni yapmış, yapmış da karşısına geçip bakmış yaptığı eserine. Taş ustası dedin mi, Ermeni'den başkasını tanımayacaksın şu dünyada. Kopo Rayber konağını yaptırmak için gidip ta Erzurum'dan usta getirdi, o koca Kopo Rayber üç kez konağını yıkıp yeniden yaptırdı, yaptırdı da beğenmedi, gidip Halvoru'dan Ermeni ustaları getirdi en sonunda. Dedi, ben görmedim Ermeni gibi taşı peynir kalıplarından farksız kesen. Ermeni'nin elinde taş dile gelip konuşur. Dedem Süleyman Salih Ağa'nın ilk konağını da Ermeni ustaları yapmıştı. Dünya Harbi'nde Osmanlı yıkıp geçti, ama duvarları hâlâ öyle durur. Ermeni taş harç vurmaz, Hecem. Ermeni taş sanki çekiç vurmaz, parmaklarının ucuyla adeta bir Yemen halısı okşar gibi okşar. Ben çocukken, çok Ermeni ustanın çekiç sesini dinledim, bir görsen, Ermeni ustası elindeki çekiçle taş vurdukça sanırsın bülbüller şakır. Ermeni taş ustaları bir de acı ağıt yakar ki, elinin altındaki taş dile gelip ağlar.”

Annemin tüm bu sözlerini bir masal dinler gibi dinleyen Hece:

“Orası öyle Fecire Hatun, ama bilmem ki, ben de lace Murte Areyici'ye¹⁶ diyorum gidelim Bend köyüne, bu kadın söyleye söyleye ağzında tüy kalmadı. Tapusu da varmış.”

Annem hemen heyecanla atılırdı,

“Var bacım, tapusu da var, Hıdır Efendi ölmeden önce söylerdi bana, babaları Yusuf Ağa şu Bahtaryan köylerinin tamamının tapusunu çıkarmış. Ta Cumhuriyet'ten evvel, Dersim daha Erzurum'a sancakken tapulatmış. Şu Torut'taki muacır da kendi kulaklarıyla duydu Fevzi Müdür'den. Fevzi Müdür, her yer bu kadının, tek varis o dedi. Dediymi de,

16 Değirmenci Murtaza'nın oğluna. Kocası Kolsuz Musa'yı kastediyor.

muacırın ağız kulaklarına vardı. Aha şu taşın üstüne oturup Perhan'a da söyledi. Söyledi de, şu Dervişler duydu."

"Bilmem ki, Fecire Hatun, ben de gidelim diyorum, kimse de yokmuş, bir de ceviz ağaçları varmış, cevizin olduğu yerde insan kışın sade ceviz yese dahi yeter. İki ceviz insanı tüm gün ayakta tutar. Bir de su içirtir. Kış günü su içti mi insana ölüm olur mu?"

"Olmaz Hecem, biz kızımıla, tüm kışı merekte¹⁷ yonca tohumu seçerek geçirdik. Yonca tohumu, kaynat kaynat kaynamaz, yersin mideye gitmez, hadi gitti, hastalık vurmuş atlar gibi ağzın yeşil yeşil köpürür. Ceviz öyle mi?"

"Ceviz gibisi yok, bir ceviz ağacı benim şu zebilleri bir kış götürür."

"Götürür Hecem, bir görsen ne cevizler, her biri bir dağ, dallarının biri yerde biri gökte, bir de nasıl tutarlar, böyle dalları üzüm asması gibi eğilip aşağı gelir. Bir de çeşmesi var, soğuk meşe ağaçlarının arasından köpürdeyerek çıkar. İnsan kıymaz baksın, taşların arasından fokurdayan suyun içinde sanırsın ki, bir ceylan sürüsü kanatlanmış uçar. Şu Perhan'a ben kaç kez dedim gel gidelim diye, içinde ölümler kıvrılmış yatar der. Hecem, onlar da insan değil mi, zaten bir görsen birbirine sarılmış kemikler. İnsan şöyle bir kar küreğiyle toplar. Hecem insaniyetlik öldü mü, bir kürek toprak gördü mü o kemikler, alimallah Hızır Aleyselam'ın tüm hayır dualarını alırsın. Seyit Rıza, o yaşlı haliyle gidip Laçınan Çukuru'nda tüm hısım akrabasının kemiklerini birbirinden ayıklayıp, her birine o ormanın içinde birer mezar yaptı. Yapmadı mı Hecem?"

"Yaptı."

"Hecem, ölümler o yaz güneşinin altında koktu, koku şu Dersim'i ayağa kaldırdı, kaldırdı da, Rayber o kokunun arasında tek tek ölümleri ayıkladı, kim kimdir söyledi, her biri-

17 Merek: samanlık.

ne bir mezar yaptırdı, biz o yaşlı adam kadar da mı olamayız? Bir görsen apak kemik kalmış zavallılar, bir kar küreğinin üstüne koyar, bir çukura gömeriz. Üstüne bir de kavak ağacı dikeriz. Olmadı, gider seninle gömer geliriz, sonra da gelip çoluk çocuğu götürürüz.”

Annem Bend köyüne gidip yerleşme derdindeyken, Musa darı tarlasının etrafında gelip gidiyordu. Bizim ilk ektiğimiz arpa evleği ise büsbütün yeşil yeşil başaklar vermişti. Bir iki güne kalmaz ilk başakları toplayıp ayran çorbası yaparmışız. Tek korku, gece birilerinin başakları çalmasıydı. Domuz ve ayılardan da korumak lazımmiş. Bir köpek olsaymış işler daha kolaymış.

Arpa başakları büyüdükçe her çıtırtıda dışarı fırlar olmuştuk. Perhan'ın iki kızı, küçük arpa evlekleri etrafında gelip gidiyordu. Anneme şöyle diyorlardı:

“Analık, biz sana dememiş miydik, buranın arpası çok güzel olur diye, dur daha bu ne ki, sen dur bir sararmaya başlasınlar, bir sarı düşsün başağa, ner bir başağı bir çocuk başı kadar büyür. Oldu mu başaklar, bir bir toplar evde kuruturuz, birazıyla ayran çorbası yaparız, geri kalanını yine top-rağa atarız. Üç ürün kaldırır, dört arpa çuvalını şöyle şurada yan yana dizeriz.”

Ancak, bir gece Dervişler'e gelen askerler bizim arpa evleğini postallarının altında bir harman gibi ezdi. Yüzlerce, binlerce asker, darı tarlasının yarısını, bizim iki evlek arpayı postallarıyla ezip geçti. Annem, Perhan, Perhan'ın iki kızı, herkes ağlıyordu. Ben bu ağlaşmaları duyunca önce asker bizi götürmeye geldi sandım. Ancak askerler gittikten sonra durumu anladım. Bizi müdüre götüren muacir askerlere eşlik ediyordu. Kimse cesaret edip onlara arpa tarlasını çiğnediklerini söyleyememişti.

Tüm hayaller askerlerin postalları altında ezilmişti. Ekecek yeni bir arpa tohumumuz yoktu. Kolsuz Musa'nın da-

rı tarlası bizim arpa evleğine göre iyi durumdaydı. Askerler tarlanın içinden geçip gitmişti, ancak bizim arpa evleğinde sanırdın ki, atlar tepişmişti.

Ancak asker postalları altında ezilmiş arpa evleği, aynı bizim hayatımız gibi, tam öldü derken yeniden ayağa kalktı, arpa başakları cılız başlarını, devrilmiş boyunlarının üstüne dikip sararmaya başladı. Kızlar, annem, Perhan, sararan başakları toplayıp bir heybeye dolduruyorduk. Beklendiği gibi bir ürün olmamıştı, ancak askerlerin ayak basmayacağı başka bir yere arpanın bir kısmı yine de tohum olarak atıldı. Yaz ortasına doğru bu arpa yeniden yetişecek ve kış geç gelirse, sonbahara bir ürün daha alabilecektik. Evdeki arpa çuvalı az da olsa bizi rahatlatmıştı. Ama bir evimiz henüz yoktu.

Perhan:

“Fecire Hatun, gel şu inadından vazgeç, sana da şu boş evi hazırlayalım, ağaçları dahi duruyor. Biraz meşe yaprağı keseriz, üstüne biraz da toprak attık mı tamam.”

Annem:

“Yok, Perhan, ben senden razıyım, şu ziyaret razı olsun, ben de Hıdır Efendi’nin karısıysam o köyü o kadına bırakmam. Eskiden biraz merhametim vardı, bir tarla parçası da ona veririm derdim. Ama o beni şu muacırın kapısına düşürdü ya...”

“Yapma anam, bak kış geldi gelecek, ben sana değil, şu kıza üzülürüm. İnsanın evi gibisi var mı?”

“Perhan, kuru evi kim ne yapar, bak Bend köyünde de evler vardı. Hem de ne evler, camekânlı, her penceresi bir insan boyunda, sabah sanırsın güneş evin içinde doğmuş. Yiyecek bir şey olmadı mı, insanın kendine ait tarlası olmadı mı, nasıl yaşar insan? Bak şu Kolsuz Musa yollara düşmüş, her yer paylaşılmış, morabalığa dahi kimse bizi almaz. Bir kadını morabalığa kim alır, bize tarlasını verecek adam de-

mez mi, kim ekip biçecek bu tarlayı, toprağı ekecek hayvanın var mı diye sormaz mı?”

“Sorarlar.”

“Sorarlar Perhan, şu Dersim bir cehenneme döndü. Bu dağları ateşe verdiler, söndürmeden de bırakıp gittiler. Perhan, kökünü getirmede, yılanı yaralı bırakıp gitti o kör.”

Annem duruyor, duruyor, yeniden konuşmaya başlıyordu.

“Perhan, dönmeden sürgünler, bir karış toprak bulduk bulduk, bulmadık kadın başımıza rezil oluruz. Kız çocuğu bu. Erkek çocuğu olsa ben de başımı alıp giderim. Başımızda bir erkek olsa, gider şu Bend köyüne yerleşiriz. Gördün evleri de ne kadar güzel, senin kızlar o kutu gibi evleri görür görmez ağlamaya başlamadı mı? O güzelim tarlaları sanırsın ip çekip çizmişler, böyle evlek evlek nasıl da birbirinden ayırmışlar... Gelmezseniz gelmeyin, o Kolsuz Musa da gelmesin, karısıyla gidip öyle çuvalın içinde yaşasın. Şu arpadan kalan payımı da alayım, koyunumu da alır, kızım-la çıkıp gideriz.”

XI

Annem böyle konuştuğça, Bend köyüne gitme fikri her geçen gün daha büyük bir korkuya neden oluyordu. İçinde insanların açlıktan kuruyup kaldığı bir yere, orası cennet dahi olsa kim giderdi? Annem de bunu biliyordu, yine de oraya gitme fikri onu ayakta tutuyordu. Bense hayallerin bittiği yerdeydim. Yeni bebeğim dahi hayallerimin değil, korkularımın dert ortağıydı benim için. Hem bir çocuk neyi hayal ederdi ki, oyuncak mı? Hayatımda hiç görmediğim oyuncakları nasıl hayal edecektim? Annemin yanında olmak yetiyordu bana. Böyle o nereye gidiyorsa, yanı başında şalvarını tutup gezmek dışında bir şey istemiyordum. Ekmek ha-

yali kurmayı da neredeyse unutmuştum. Oysa Ovacık'a, dayım Kahraman Salih Bey'in köyüne kaçarken karnım aç diye ne çok ağlamıştım. Ama insan alışıyordu, yokluğu kabullenmek ölümü kabullenmek gibi bir şeydi. Yokluğu artık kanıksamıştım. Karnım aç demenin hiçbir anlamı yoktu. Hayvanlar gibi ot toplayıp yemek, açım demekten daha anlamlıydı. Ama gene de tek özlediğim şey tuzdu. Tuz oldu mu otun dahi tadı güzeldi. Zeranik'te dahi tuz bulamazken, burada nasıl tuz bulacaktık? Ama annem, aşağı tumdan yemlik toplarken hep şunu derdi:

“Güzel kızım, perperikem, bir de tuz olsaydı, tuz olsa bunu kaynatır ıspanak gibi sıkar, tuzlayıp yerdik.”

Bu tuzun nasıl bir şey olduğunu da aklım almıyordu.

“Anne, bizde tuz neden olmuyor?”

“Perperikem, tuz olmaz, tuz Allah'ın bir lütfudur. Tuz gibisi yoktur, eskiden babanın adamları gidip Kemah'tan tuz getirirdi. Özbeöz kaya tuzu, böyle parmaklarının arasına bir tutam alıp çorbaya atsan tamam, o çorba tadından yenmez. Çocukların burnundan gelen bu sarı su da tuzsuzluktan, ekmeğe gelmez derler ya, sen inanma gece keleşim, tuz olmadığı için insanların içi çürüdü.”

“Ama anne hani sen bana bir taş vermiştin ya, yala diye, o taşlardan bulup glüngün içinde kaynatsak olmaz mı?”

“Olur olmasına ama o taşları bir karakeşiler bulabilir, keçi çok akıllı bir hayvandır. Bir de keçi çok kibardır. Keçiler atlardan dahi kibardır. Aynı insanlar gibi otları seçerler, tuz kayalarını bulup dilleriyle yalarlar. Dilleri de böyle dikenlidir keçilerin.”

“Musagilin keçilerinin dilleri de dikenli midir?”

“Dikenlidir, böyle avuçlarını aç, keçiler o dikenli dilleriyle elini yalar, böyle için gıdıklanır.”

Sonra bana, yemlikler toplayıp yediğimiz bir tepedeki taşlıkların üstünde tuzla ilgili Zazaca bir masal anlattı. Derviş-

ler köyü, o taşlı tepelikten çok güzel görünürdü. Kim ne yapar, kim hangi tarlada çalışır, ayna gibi görünürdü. Perhan, arpa evleğinin içinde bir şeylerle uğraşır, mamuğ dediğimiz kızılıcık çalısının dallarını gece yabani hayvanlar yemesin diye yukarı kaldırıp başka bir ağaçla çalılara destek yapardı. Kızılıcık çalısı, kuşburunlarından daha çok çiçek vermişti. Dolu vurmazsa, bir de ayı gelip yemezse kızılıcık reçeli yapacaktık. Milte ise derenin ağzındaki bir tarlanın içinde, elinde çapa, köklü bitkiler çıkarırdı. Kolsuz Musa ve karısı Hece, ciyaklayan çocukları, darı tarlasının etrafında gider gelirlerdi.

O tepede oturup bakarken, bitki köklerini çıkaran Milte'ye nedensiz üzülürdüm. Kuru bir meşe sopasına taktığı tek dişli kazmasıyla bitki kökleri çıkarırken, çocukları yere çömelir, kazmanın inip kalktığı toprağa bakarlardı. Milte çocuklarını alıp hep uzak yerlere giderdi. Sessizdi, çocukları da en az onun kadar sessizdiler. Belki o da söyleniyordu, ama kimseler duymazdı. Oturduğu zaman, çocukları tavuk yavruları gibi hemen ona sokulur, başlarını sağlı sollu onun dizlerine koyarlardı. Belki o da masal anlatıyordur onlara, ama nedense onun hep ağladığını düşünürdüm. Çavdar Hüseyin onu alıp bu köye getirmişti.

Tuzun önemini anlatan masalın tamamını nedense hatırlamıyorum. Annem, “Gece kelebeğime anlatayım,” deyip başlamıştı anlatmaya:

“Bir zamanlar zengin mi zengin, namı yedi düvelde süren bir padişah ve onun birbirinden çok sevdiği üç oğlu varmış. Ancak padişah hangi oğlunun kendisini daha çok sevdiğini bir türlü çıkaramamış, bir gün aklına şöyle bir fikir gelmiş, demiş bunların her birini çağırıp sorayım, böyle kendi kendime kuruntular kuracağıma onlara sorup hangisinin beni daha çok sevdiğine karar verirsem, onu halkımı yönetsin diye yerime aday gösteririm.

Fikrini vezirine açmış. Veziri, 'Doğrusun Hünkârım, oğullarını ben tek tek huzuruna çağırayım, sen de sor,' demiş.

Padişah, 'Öyleyse büyük oğlanı çağırın gelsin,' demiş. Büyük oğlan babasının neden kendisini huzuruna çağırıldığını anlayamamış, her akşam babamla birlikte yemek yeriz, bir şey duyduysa neden akşam yemeğinde söylemez diye düşünmüş, ancak hiç ses çıkarmadan babasının huzuruna çıkmış.

'Buyur baba, beni çağırmışsın,' demiş.

Padişah, büyük oğlunu karşısına oturtuktan sonra, onu neden çağırıldığını söylemiş.

Büyük oğlan, önce ne söylesem babam sevinir diye düşünmüş, sonra babasının tatlıyı çok sevdiğini hatırlayınca, onun bu haline gülmüş.

'Tey, baba senin merak ettiğin şeye bak, sen dünyanın en merhametli padişahısın, en tatlı babasısın. Tabii ki seni şeker kadar severim.'

Babası en büyük oğlanın verdiği cevap üzerine rahatlamış. 'Demek ki, beni çok seviyor,' deyip, mutluluktan iç geçirmiş.

Vezirini çağırıp büyük oğlanın cevabını ona da söylemiş.

'Hünkârım, ben sana söylemiştim hepsi de seni çok seviyor,' demiş.

Ancak, baba her birinin kendisini nasıl sevdiğini merak etmeyi sürdürmüştü.

'Ortancayı çağır,' demiş.

Ortanca oğlan da, büyük ağabeyi gibi kaygılanmaya başlamış. Babam acaba bana ne açıklayacak diye düşünmüş. Babasının huzuruna çıkmış. Babası aynı şeyleri ona da söylemiş.

Ortanca oğlan, acaba ne söylesem babamın hoşuna gider diye bir süre düşünmüş. O da, babasının, yemeği ve yemeklerden en çok tatlıyı sevdiğini hatırlayıp gülmüş.

'Tey, sevgili babacığımın düşündüğü şeye bak, seni dün-

yadaki en güzel tatlıdan daha çok seviyorum. Bal nasıl bir şeyse, seni o baldan daha bir seviyorum,' demiş.

Babası, ortanca oğlanın bu cevabı karşısında oturduğu tahtında daha bir yayılmış, mutluluktan ağzı kulaklarına varmış. Bunlar böyle dediklerine göre, kim ne bilir, beni en çok seven en küçük oğlum ne der, diye düşünmeye başlamış. Padişahın en zeki bulduğu da, bu en küçük oğluymuş. Onun kendisini nasıl sevdiğini bilmesine rağmen vezirinden en küçük oğlanı huzura çağırmasını istemiş.

Küçük oğlan gelmiş. Babası, aynı şeyleri ona da anlatmış. Küçük oğlan, babasını ne kadar sevdiğini bildiğinden hiç duraklamadan, 'Baba, ben seni tuz kadar seviyorum,' demiş.

Masalın burasında, öfkelenen baba çok sevdiği oğlunun öldürülmesini ister, ancak onu öldürmeye götüren, öldürmek yerine onun kaçmasını sağlar. Dağlar, köyler geçen küçük oğlan, kralları yeni ölmüş, başka bir devlete gelir. Oranın kralı olur ve babasını yönettiği bu yeni devlete davet eder.

Padişah kendisini davet edenin ölüm emrini verdiği oğlu olduğunu bilmez. Büyük hazırlıklar yapılır, padişah, önemli tüm adamları ve iki oğluyla çıkıp gelir. Oğlunun yönettiği ülkeyi çok beğenir." Hatırladığım şey, o ülkenin insanları çok mutluydu, insanları barış içerisinde yaşıyorlardı ve bu masalın en sevdiğim yeri, tuzdan çok, masadaki yemeklerdi. Ama o kadar güzel yemekleri gören padişah, onlar tuzsuz diye yemiyordu.

Her yemeğin tadına baktığında yüzünü ekşiten padişaha oğlu,

"Zatîâliniz bir de şundan denese," diyordu.

Padişah bir de ondan deniyordu. Ama gene yüzünü ekşitiyordu.

"Bir de şundan denesiniz."

Padişah ondan da denerdi. Ama, neyi deniyorduysa yüzünü kötü kötü ekşitiyordu.

“Yemeklerin görüntüsü çok güzel, ama aşçılarının tüm yemeklerin tuzunu unutmuş,” diyordu.

Annemin anlattığı bu masal nasıl devam ediyordu hatırlamıyorum, ancak padişah bu küçük ülkeyi yöneten kralın kendi oğlu olduğunu anlıyordu.

Bizim her şeyimiz tuzsuzdu, tatsızdı. Ve annem, tuzun nasıl bir şey olduğunu bu masalla bana anlatmıştı. Tuz olsa, taze meşe yaprağını dahi tuza banıp yiyebilirmişiz.

“Tuz olsa, güzel kızım, şu çocukların karnı böyle şişmez, böyle toprak gibi solucanlar karınlarından dışarı çıkmaz.”

Ama hayatımız tuzsuzdu, tarlaların arasından topladığımız yemlikleri, madımak otunu, gruzu, glüng otunu, semizotunu, her bir şeyi tuzsuz yerdik.

Bazı günlerde benimle tek bir kelime dahi konuşmazdı annem. Böyle haftalarca hiç konuşmadan yan yana yürüdüğümüz çok olmuştur. Kendi kendine söylenir, hiç tanımadığım insanların adını sayıp onlarla kavga ederdi. Böyle anlarda, o nereye giderse şalvarını tutup yanı başında giderdim. Kucağımda bana yaptığı yeni bebek vardı. Artık bu yeni bebeğimle sessiz konuşmasını öğrenmiştim. Bebeğimle aramızdaki oyunları kimseler duymaz, kimseler bilmezdi. Annem kendi kendine konuşup dururken, ben ve bebeğim başka bir dünyaya giderdik. Bana kalırsa, o bebek benimle o yıllarda hep konuşup durdu. Kendisine ait bir sesi dahi vardı, gözlerini bana nasıl kırdığını, benimle konuşurken minnacık parmaklarını nasıl açıp kapattığını, uyurken kalbinin nasıl attığını, hepsini bir bir bilirdim. O benim için cansız bir bebek değildi. Üstündekiler otlarla örölmemişti, onu Perhan’ın kızları giydirmemişti. Onu doğuran bir anne vardı, onu büyüten biri vardı, onu seven, o yalnızken onun için ağlayan, kaygılanan biri vardı.

Onunla dünyanın en güzel oyunlarını oynar, aynı korkuları yaşırdık. Halamın gelip bizi kaçıracığı fikri ikimizin de yerimizde donup kalmamıza yeterdi. Tek başımıza dışarıya çıkmaya korkardık.

XII

Kolsuz Musa, darı tarlasını biçip mahsulünün üçte ikisini, tarlanın sahibinin akrabalarına vermek zorunda kalınca annemle Bend köyüne gelmeye karar verdi. Darıyı verdiği o gün, Kolsuz Musa her zamankinden daha öfkeliydi. Neredeyse bir hafta sadece onun öfkeli sesi dışında hiçbir şey duymadık.

“Yani olmaz böyle şey, akrabaymışlar, akrabalığınız ben darıyı tarlaya atınca mı aklınıza geldi? Madem akrabaydınız, zavallı Veli’nin ölüsü çoluk çocuğu ile Emirhan Deresi’nde kurda kuşa yem olurken neredeydiniz?”

Kolsuz Musa, o kadar öfkeliydi ki, konuştuğunda nefes almayı unutuyor sanırdı insan. Kolsuz yanında üst üste giydiği kazakların kolları ise, en az onun kadar öfkeli bir halde sallanıp duruyordu. Omzu hizasında küçük bir yumruk gibi hareket eden kesik kol da öyleydi, yuvadan uçmak isteyen küçük tarla kuşlarının tüysüz kanatları gibi, kazak kollarının altında çırpınıp duruyordu. İnsan onun yeniden eski halini almak istediğini sanırdı. Hal böyle olunca, Kolsuz Musa’nın derdini en iyi anlayan annem oldu.

“Yani Fecire Hatun, sen beyler kapısında büyüdün. Süleyman Salih Bey’in torunusun, yani Fecire Hatun, sen Yusuf Ağa’nın gelini, Hıdır Efendi’nin mahmudesisin, sen söyle, zavallı Veli’nin ölüsü dahi kimsesizlikten ortada kalmadı mı? Ortada kaldı da koku ortalığı götürmedi mi? Götürdü de candarma kendi öldürdüğü adamı gaz döküp yakma-

di mi? Yakmasaydı o ölüleri, hastalık bu genç cumhuriyeti kökten ortadan kaldırmaz mıydı? Yani Fecire Hatun, candarma paşası dahi ölüsünü böyle ortada bırakana küfürler etmedi mi? Etti yani.”

Kolsuz Musa, duruyor duruyor yeniden konuşuyordu. Kendisi sorup kendisi cevaplar veriyordu:

“Yani Fecire Hatun, ölüsüne dahi sahip çıkmayanlar gelmiş bana, zavallı Veli'nin tarlasının varisi biziz derler. Siz o zavallı Veli'nin hısım akrabasının cesetlerini öyle kızgın güneşin altına bırakmasaydınız, bırakıp da dağı taşı öyle kokutmasaydınız...”

“Yani Fecire Hatun, ölmeseydi, o koca Paşa da, şu soysuzların kökünü getirseydi. Paşa gelip gördü, şu ağaların zulmüne o dahi bir çare bulamadı, Fevzi Çakmak Hazretleri'ne ‘Yak,’ dedi. Dersim'deki ağaların açtığı çıbanı bir an önce kapatmazsak onlar bize zulümlerden zulüm seçtirirler.”

“Yani Fecire Hatun, sen gün görmüş insansın, şu ağaların yaptığı zulüm az mıydı? Yani görülmüş müdür hiç, tarlaya tohum atıldıktan sonra gelip toprağa sahap çıkıldığı...”

“Yani Fecire Hatun, sen ne desen haklısın, hemi de yerden göğe kadar haklısın, sen dedin bana, ben demedin demiyorum. Dedin, ‘Musa Bey, gel Bend köyüne gidelim. Tapusu da var,’ dediydin. Dedin, ‘gel, orası son Ermeni köyü, tarlaları da iple çizilmiş,’ dediydin. Dedin de ben, zavallı Veli'nin ruhu şad olsun dedim. Toprağın altında rahat etsin zavallı Veli dedim. Yani, görsün tarlasında hayat olduğunu. Ben nereden bileyim, yedi sülale öteden akrabalarının çıkıp geleceğini. Gelip de ocağıma incir ağacı dikeceğini.”

“Yani Fecire Hatun, ben neden gitmeyeyim, o yayla gibi köye, ulu ağaçları da var dediydin sen, cevizleri, armut ağaçları, bir de içinde karacaların kanatlanıp uçtuğu köpüklü bir çeşmenin çakıl taşları arasında köpürdeyerek çıktığını sen söylemedin mi? Söyledin, söyledin de, ben kulakları-

ma pamuk tıkadım. Yani kim gelir, ormanın içinde boğulmuş, çukurlar içine gömülmüş şu Dervişler'e, ben sırf zavalı Veli'nin ruhu şad olsun diye geldim. Ta Beyaz Dağ köylerinde dahi, bana dediler, 'Git Veli'nin hiç kimsesi hayatta kalmadı, elini çabuk tut,' dediler, 'ilk ayağı kim basarsa her şey onundur,' dediler. Madem akrabaydınız, Veli'nin ölüsünü neden karıncalara yem ettiniz, ettiniz de candarma merhamete gelip gaz döküp yaktı."

Annem:

"Musa ben sana dedim, dedim de senin kulakların seni dahi duymuyordu."

"Haklısın, Fecire Hatun, ne desen haklısın, ben duymadım, Hazreti Peygamber dahi cennetteki köşesinden kalkıp gelseydi ben gene duymazdım."

Böylelikle kalkıp Bend köyüne gittik. Perhan, kızları, Dervişler'deki diğer kadınlar gitmememiz için yalvarıp durdular. Ancak, annem ve Kolsuz Musa'yı artık kimse tutamazdı. Koyunumuzu, ineği ve keçileri alıp yola çıktık.

Perhan ve kızları bizimle bir tepeye kadar geldi.

Perhan:

"Fecire Hatun, gitme, o dağların arasında imdat deseniz sizi duyan olmaz. Bunun kışı da var. İnsan insana baka baka büyür, insan bir dağ başında neye bakar, imdat desen sesini duyan olmaz. Hele kış oldu mu?"

Ama bir parça toprak olmadan yaşamayı annemin akli almıyordu. Marabalık korkunç bir şeydi ona göre. Bir yarım gün yürüdükten sonra, daha önce Perhan ve kızlarıyla geldiğimiz Bend köyüne vardık. Ancak bu kez orman yolundan gelmiştik. Hece, yolda birkaç kez, 'Daha çok var mı?' diye sordu. Ağlayan küçük iki çocuktan birini sırtına, ötekini kucağına almıştı. Bir tepeden, dağ eteğindeki küçük köy görününce mola verdik. Kolsuz Musa, sırtındaki darı ekmeğinden hepimize bir parça verdi. Darı ekmeği su olmadan ye-

nen bir ekmek değildi. Normal ekmek lokmasının yarısı kadar ısırsan dahi, bir avuç odun talaşı yutmuş gibi boğazına yapışır, gözlerinden kuru yaşlar akardı.

Buna rağmen, Kolsuz Musa:

“Yani Fecire Hatun, ben böyle darı ekmeği görmedim. Sanırsın darı değil hasıl buğday ekmeği, şuna bak ne de tatlı. Bir de su olsa, bir de sen o zaman ye. Yani sıcak suya doğra, sanırsın hasıl buğday unundan pişirilmiş yufkayı yoğurda doğramışsın. Şeker nasıl bir şeyse, öyle insanın ağzında eriyor mübarek. Yani demişlerdi de ben inanmamıştım. Demişlerdi, Veli'nin tarlası bire elli verir, darısı da pancar gibi tatlı olur demişlerdi de ben inanmamıştım. Yani olmasa bu ağalar olur muydu o zulüm, olmasaydı, Paşa sürer miydi o orduyu bu zavallı milletin üstüne, demez miydi, potinlerin altında dahi ezilir. Yani Fecire Hatun, Osmanlı gitti, yani görülmüş müdür devletin içinde bir başka devlet...”

“Musam sen bir de Bend'in ekmeğini gör, Ermeni şu dünyayı bırakıp gitti. Muş'u, Eleziz'i, koca Van Ovası'nı ama şu Bend'i bırakmak elinden gelmedi. Vazoğlu, Halbori gibi köyü bıraktı. Bu Bend gibisi yok, burdan iyi görünmüyor, şu cevizi görüyor musun Musa?”

“Yok, Fecire Hatun, şu evlerin önündeki yeşillik mi?”

“Onlar hep ceviz, böyle, iç içe girip ta o kayalığa kadar çıkarlar. Onları toptasak dahi tüm kış çoluk çocuğa yeter. Her gün bir avuç verdik mi, tamam.”

Gözlerimizden yaşlar getiren darı ekmeğini yedikten sonra, yokuş aşağı yürümeye başladık. Aşağı yürümek çok kolaydı.

Annem:

“Musa bir de köpeğimiz olsa.”

“Olur, Fecire Hatun, ben gider bir de köpek getiririm. Hozat Alayı'nın çöplüğü köpek dolu, ipi atar birinin boynuna alır getiririm. Bir görsen hepsi de has kangal, sahiplerini kaybeden köpekler askeriyenin çöplüğüne toplandı. Ya-

ni gider getiririm, hem de has kangal, kangalın sesi de güzel çıkar. Havladı mı sanırsın davul çalar, bir de tok havlarlar.”

Taşıdığı çocukların yükünden mi ne, Hece, Musa’nın bu tür konuşmalarına bazen ters cevaplar veriyordu.

“He, kolo kolo, sen önce şu sebillerin karnını doyur. Darını gelip elinden aldılar, sesin çıkmadı. Koca kangalı nasıl besleyeceksin?”

Musa:

“Yani Fecire Hatun, kadın aklı, kangal seni besler, kangala üç ay tek üsküre lap vermesen dahi bana mısın demez. Ot yer, kedi gibi fare avlar, kurdu iki hamlede yakalar, hadi milcanlar, hadi. Bunlar da ayaklarını sayıyorlar Fecire Hatun, bak seninki nasıl yürüyor...”

Yeni bir hayata gidiyorduk, sarp dağların eteklerinde terk edilmiş bir hayatı canlandırmaya, annemin deyimiyle iple çizilmiş, dağların ardında saklanmış bu küçük Ermeni köyüne hayat vermeye gidiyorduk. Açlık denen zulümden kaçışımızın son durağına. Sahi, Ermenilerin tarlaları neden bu kadar güzeldi, ceviz ağaçlarını, armutları, elmaları nasıl böyle bir ok hizası gibi tek sıra dikebiliyorlardı? Zeranik’teki Ermeni arkadaşım Meri ne güzel anlatmıştı, kopup geldikleri o uzaktaki köylerini. Keşke oraya, o kadar uzaklara gitseydik. At arabalarının tekerleklerinin taş kaldırımlarda yankılandığı, at nallarının birbirini kovaladığı o güzel köye gitseydik. Ancak hayat denen şey bizi daha bir yükseklere sürüyordu. Werozlar, dağların ardındaydı, Dervişler daha bir uzaklarda ve şimdi de ötesinde hayatın olmadığı, dağların ardındaki Bend’e gidiyorduk.

Kurt çokmuş, varsın çok olsun, bu ormanlar boz ayı yatağıymış, varsın boz ayı yatağı olsun. Kolsuz Musa, gidip bir kangal getirecekti. Bu yıl geçti, seneye arpayı attık mı, iple çizilmiş tarlalarımıza, değil bir kangal, on kangal köpeği dahi getirirdik. Koyunumuz yeni yavrular doğuracaktı, annemin dediğine göre iki de keçi aldık mı... Keçiler çok kibar

hayvanlar, bir de temiz olurlar. Tüyleri, kille yıkanmış insan saçı gibi parlar. Keçiler, koyunlar gibi değil, iki ayaklarını üstüne kalkıp, meşe ağaçlarının dallarını bir insan gibi ön ayaklarıyla eğip önüne getirir. Keçilerin bir de dikenli dilleri olur, çocukların minnacık ellerini yalamayı da çok severler. Bir keresinde avucumu açıp Kolsuz Musaların keçisine uzatmıştım, ne güzel yalamıştı avuç içimi, sanırsın köpüklü bir su insanın derisi altında yürüyor. Babamın da çok keçisi varmış, yüz keçiye birden salarmış annem meraya, iki de çobanları varmış. Candarma alıp götürmüş hepsini. Annemin dediğine göre, kanun çıkarmış devlet, herkesin davarını toplayıp götürmüş. Annemin dediğine göre, asker bu dağların ardında köy olduğunu dahi bilmezmiş. Kimin aklına gelirmiş burada köy olduğu.

Bu ıssız dağların ardında, küçük bir pınarın meşe ağaçları içinde kaynadığı Ermeni köyünü canlandırmaya gidiyorduk. Altı çocuk, iki kadın, bir de bir kolu olmayan Kolsuz Musa. İnek, üç keçi ve boynunda ipi koyunumuzla on dört kişiydik.

Bir tepe inip küçük bir tepe daha tırmandık. Böyle kaç küçük tepe inip çıktığımızı hatırlamıyorum. Ancak, her tepeyi döndüğümüzde Bend köyü evleriyle daha bir yakın görünüyordu. Tepeleri bir bir geride bıraktıkça, Kolsuz Musa'nın sesi daha bir heyecan dolu çıkıyordu.

“Yani Fecire Hatun, getirdik mi kangalı, sesi bu derelerde bir davul gibi yankılanır. Kurdun tek korkulu rüyası has kangaldır. Ben bu Hece'ye dedim, ip atıp şu kangalı beraber götürelim. Yani bırakmadı Fecire Hatun, yani kadın akli ermiyor her şeye. İnsanın kangalı beslediğini kim görmüş? Kangal sahibini besler, sahibi gene kangalı beslemez. Yani Fecire Hatun, kangal bir insandan daha akıllıdır, hain insanın gözüne bir bakar, öyle havlar. Kangalın iyi niyetli insana havladığını kim görmüş? Yedi ced yabancı gelse dahi kan-

gal gözüne bakar, kötü insansa götürüp ahıra bağlasan gene susturamazsın, yaralı bir ceylan gibi inler, sahibine yalvarır. Yani Fecire Hatun, kangal köpek değil, köpek donuna girmiş insandır, kimin kim olduğunu bir bakışta anlar. Yeter ki sen kangala saygılı ol. Yani bey kapısında büyümüş gibi saygı bekler. Sen kötü söz söyle, bir çocuk gibi küser. Kangal küsmüşse günlerce ağzına bir şey komaz, dünyayı sel götürse gene havlamaz. Yani havlaması için onure edeceksin kangalı, küsmüşse, bir çocuk gibi yalvaracaksın.”

“Bak işte Fecire Hatun, şunun dediği lafa bak! Senin babanın kangalı üç gün küsüp ormana gitmedi mi, gitti de rahmetli baban peşinden gitmedi mi? Yani Fecire Hatun, kadının aklı...”

Hece:

“Babama niye küssün kangal, Çingene ekmeği verince köpeği kandırıp götürdü. Babam da peşinden gitti.”

Kolsuz Musa, karısının bu kadar kuru kafa olmasına tahammül edemiyordu. Hele onun, böyle lafın ortasında konuşmasına ifrit olurdu.

“Yani Fecire Hatun, şu ahmağın dediğine bak. Kangal hiç küçük bir çocuğun peşine düşüp gider mi? Kangal o kadar aptal mı? Her gün evin içinde kavga olursa, yani kadınla erkek arasında saygı kalmazsa kangalın ruhu incinir. Kangalı incitmeyeceksin, Paşa’nın ordusu yeniden şu Dersim’in üstüne kalksa ve de yerde bitmiş ot dahi bırakmasa, yani postallarının basmadığı tek çakıl taşı kalmazsa dahi, kangalı unutup da incitmeyeceksin. Unutursan kangal küser, küser de bacak kadar bir çocuğun peşine takılıp gider. Zaten kangal da bir çocukların peşine takılıp gider, çocuklar kangalın sırtına binsin, başını çevirip bakmaz, çünkü çocuklar masume pak soyundandır. Çocuklar iyilikle kötülüğü bilemeyecek bir saflığa sahiptir. Yani Fecire Hatun, senin bu Gülüzar, candarmanın neden bu Dersim’i yakıp yıktığını bilir mi? Bil-

mez, anlatsan anlamaz da, yani çocuk ne bilir? Yani Fecire Hatun, çocuk hiç bilir mi, insanın insandan neden korktuğunu, bilmez. Korkar da bilmez...”

Kolsuz Musa böyle konuşurken birden bir tepeyi dönmüş, Bend köyü ile karşı karşıya gelmiştik. Kolsuz Musa’nın sözü yarıda kaldı, keçiler ineğin iki yanına sokuldu. Annem koyunun ipini kendine doğru çekti. Ağlayan çocuklar sustu. Kolsuz Musa’nın ineği yavrusunu arıyormuş gibi üst üste böğürdü. Boynunu yukarı kaldırıp burun deliklerine gelen havayı kokladı. Kaybolmuş bir hayatı arıyormuş gibi gene uzun uzun böğürdü.

Hemen alt yanımızda bir insan boyu kadar uzamış yonca tarlası vardı. Bend köyü ile aramızda sadece küçük bir dere kalmıştı. Derenin iki yanı ceviz ve söğüt ağaçlarıyla doluydu. Tarlalar, derenin iki yanından meşe ormanının içine doğru uzanıyordu. Boş tarlalar, gelincik ve papatya çiçekleriyle doluydu. Kırmızı, mavi, siyah, pembe gelincikler hafif bir rüzgâr esintisiyle dağ bayırına doğru boyunlarını bük müştü.

Öyle tepede dikilip kalmıştık. Sanki tüm o yolu, o yarım günü geçkin yolu bu tepede durup karşımızdaki evlere bakmak için gelmiştik. Kimsenin ayakları gitmek istemiyordu. Her yer sessizdi, yürek çarpıntımız, havadaki nefesimizin sesine karışıyordu. Ayaklarımız oradan öteye gitmek istemiyordu. Ne kadar öyle yerimizde dikilip kaldığımızı hatırlamıyorum. Sonra ayaklarımız bizden habersiz yürümeye başladı. Yonca tarlasını, küçük bir dereyi geçip boş bir tarlaya çıktık. Diğer evlerden bir yüz metre yanda olan tek katlı toprak bir evin önüne geldik. Evin kapısı içeri doğru aralanmış, üst kapıyı tutan menteşelerden ikisi kopmuştu. Kapının sağ yanında üst üste dizilmiş bir odun istif i vardı. Odun istifinin üstündeki kıl çaputlar daha dün atılmış gibi öylece duruyordu. Üstten içeri doğru düşmüş kapıdan sanki yaşlı

bir teyze başını uzatıp, bize “Buyur, hoş geldiniz,” diyecekmiş gibi bir his vardı içimde. Daha önce Perhan ve kızlarıyla geldiğimiz çeşmenin olduğu yere doğru yürüdük. Anlaşılmaz bir koku vardı, adım attıkça daha bir keskinleşen, ağdalı bir reçine gibi insanın boğazına yapışan bir koku. Birkaç evin birbirine sokulduğu ve kapılarının çeşmenin olduğu meydana açıldığı yere geldik. Kolsuz Musa’nın ineği burnunu havaya dikip yeniden böğürdü. Ineğin böğürmesiyle kapılardan biri adeta devrilerek açıldı ve insan kılığında bir karaltı bağırtılar arasında üstümüze atıldı. Karaltı bağırmak yerine adeta tıslıyor, bir Kolsuz Musa’nın, bir karısı Hece’nin, bir annemin üstüne saldırıyor, sanki biz çocuklardan birini kapmak istiyordu. Bu bağırtı ve karmaşa içerisinde karaltı aramızdan geçip yandaki meşe çalılarının içinde gözden kayboldu.

XIII

Bu panik ve korku arasında nasıl olduysa kendimizi geldiğimiz yolda bulduk yeniden. Her şey göz açıp kapayıncaya kadar olup bitmiş, Bend köyünü artık arkada bırakmıştık. Bir tepeye tırmanmış, gerisin geri Dervişler’e dönüyorduk. Hatırladığım tek şey, Hece’nin bitmek bilmeyen bağırtısıydı. Çocuklarını adeta arkasından sürükleyerek neredeyse bizden iki yüz metre ileride gidiyordu. Kolsuz Musa ise bir artçı gibi Hece ile aramızda aynı mesafede, önündeki keçilerle ineği sürüyordu.

Hece makineli tüfek gibi konuşuyordu:

“Dört aydır, anam dört aydır bu kolsuz değirmenci, çoluk çocuğu peşine takmış gezdiriyor. Söyleyin, kim kime bu zamanda toprak vermiş? Dön gidelim diyorum. Sağır Sultan duydu da o duymadı, duymadı bu çocukların feryadını. Hadi, madem öyle erkektin, neden kalmadın, kalsaydın da ben

de görseydim. Bend köyüymüş, Ermeniler tarlalarını iple çizmişlermiş, evleri de sabun kalıpları gibi kesme taşlardanmış, anam, taş duvar kimin karnını doyurmuş? Dedim, ‘Etmeyen Musa, şu çoluk çocuğu peşine düşürüp böyle perişan etme, bir kadının sözüne inanıp da bizi yollara düşürme.’ Sağır Sultan duydu, Bend’de kurumuş cesetlere sarılıp yatan birinin olduğunu.”

“Anam ben derdimi kime anlatayım, şu Dervişler yalvardı, ‘Etmeyin, gitmeyin, gidip de o zavallıyı derdinden alıkoymayın,’ dedi de, bizimkisi bir kadının peşine takıldı geldi. Anam, sende Werozlar’ın da tapusu vardı, vardı da ne oldu, bu zamanda tapuyla iş mi olur? Tapun vardı da neden böyle başını sokacak bir in dahi bulamazsın kendine? Anam, düşünene tekme vuran çok, insan bir düşmesin.”

Hece durmadan konuşuyordu, konuştuğu, geldiğimiz yolu daha bir hızlı çıkıyordu. Böyle yokuş yukarı çocuklarını peşinde sürükleyen Hece’yi gören biri, onun yürümek yerine dağ bayırını emekleyerek çıktığını sanırdı. İkide bir dönüp kocası Kolsuz Musa’nın kendisini takip edip etmediğine bakıyor, onun kendisi gibi acele etmediğini görünce öfkeli sesi daha bir hiddetleniyordu.

“Sana azdır, Kolo Kolo, sana azdır, adımlarını say sen. Şu çoluk çocuğu yollara düşürüp de buralara getirdin, hiç Allah’tan korkmaz mısın, demezsin, bu çocuklar bu dağ başında nasıl büyüyecek? İnsan insana bakarak büyür. Demezsin bu çocuklar burada insan yüzü görmeden nasıl büyür? Ayaklarını say, başımıza az bela getirdi. Bekle onu, bekle.”

Hece, Musa’nın bizi beklemesini istemiyordu. Kolsuz Musa mahcuptu, sanki anneme ve bana üzülmüyordu, bizim bir an önce kendisine yetişmemizi bekliyor gibi bir hali vardı. Bizi o dağların ardında bırakıp gitmek istemiyordu. Ama konuşmuyordu da, ağzından çıkan tek söz şuydu:

“Fecire Hatun, koyunu önden çek.”

Ancak annemin, koyunun sanki böyle her ota kafasını uzatmasını beklermiş gibi bir hali vardı. Konuşmuyordu, koyuna deh dahi demiyordu. Sanki o dağların ardında geceye kalmak, bir daha Dervişler'e dönmek istemiyordu. Sanki Hece'nin sesini ne duyuyordu ne de onun öfkesine dair bir işaret vardı yüzünde.

Kolsuz Musa bir süre sonra ormanda kayboldu. Karısı ile kavga sesleri bir süre daha gelmeye devam etti.

“Yazıktır Hece Hece, o nereden bilsin orada ölülerle yatan birinin olduğunu. Kim duymuş cesetlerle yatıldığını.”

Ve Hece'nin o öfkeli sesi:

“Şu çoluk çocuğun düştüğü hale bak. Sen öyle erkektiy-sen, ektiğin darıyı yedi yabancıya vermeyecektin. Sen ektiğin darıya sahip çıkmadın. Ermeni köyüymüş, yok evleri çimentodan yapılmış gibiymiş. Anam, ben dediydim, ‘bu ceset kokusu, ceset kokusunu kim bilmez,’ dedim, yapmayın, şu Dervişler ayaklarımıza kapandı yapmayın dedi. ‘Orada ölülerle yatıp kalkıyor,’ dediler. Dedilerdi de, bir kadının peşine takılmış benim kolsuz kocamı ikna edemediler...”

Bir süre sonra derin bir sessizlik başladı. Meşe ormanları gittikçe sıklaştı. Dervişler'e gitmek istemiyorduk. Kalın meşe ağaçları arasında kıvrılıp giden patika yolun çatallaştığı bir yerde, Kolsuz Musaların gittiği patika yolu bırakıp güneş alan yamaçlardan gün batımına doğru yöneldik. Bir süre sonra ormana akşam gölgesi çöktü. Yaklaşık bir saat böyle sık meşe ormanları içinde yürüdükten sonra çıplak bir tepeye çıktık. Çıktığımız bu tepe Sıncık Dağı'nın güney tepelerinden biriydi. Çıplak tepeye çıkınca annemin sesinin sakinleştiğini fark ettim. Nedense yukarılara çıkmak bize daha bir güvenli geliyordu. Geçen sonbahar kaçarken de ormanları geçip çıplak dağlara çıktığımızda annemin gene böyle sakinleştiğini fark etmiştim. Çıplak dağın bayırları yemyeşil çayır otlarıyla doluydu ve püfür püfür hafif dağ rüzgârı esi-

yordu. arşı otu bir yonca tarlası gibi birbirine dolanmıştı. Küçük bir ceylan kafilesine denk geldik. Ceylanlar başlarını kaldırıp bir süre bize baktılar.

Annem:

“Gel kızım, gördün mü dağ keçilerini?”

“Gördüm, anne.”

“Dağ keçilerinin sahibi Sultan Baba’dır, onları yaz kış Sultan Baba korur. Sultan Baba yetimleri kanatları arasına alır, onları öldürmez. Gördün mü, adam ölülerini bırakıp gitmemiş, orada onlara sarılıp yatmış. Ermeni, toprağına çok sadık, gördün Perperikam, bırakmadı biz evlerin kapısından bakalım dahi.”

“Sultan Baba, Düzgün Baba’dan büyük mü anne?”

“Büyüktür Perperikam, Sultan Baba her şeyden büyüktür. Hazreti Ali kutsal atı Düldül’üyle en son Sultan Baba’da kaybolmuş, bir görsen Sultan Baba ne kadar yüksek bir dağdır, buradan dahi dumanlı başı görülür ya, bak işte şu kapkara bulutların arkasında, başı hep böyle dumanlı olur. Kızdı mı, bomba atar, taş yağdırır.”

“Askerlerin başına da yağdırır mı?”

“Yağdırır, ama küstü. Küstü de, sesini bir daha çıkarmadı Sultan Baba. Şu Dersim’in her yerine kar yağar, bir Sultan Baba’nın zirvesine yağmaz. Bir de sıcakmış, dışarıdaki fukaralar onun zirvesine kadar ulaşmış ve de ölmemişse alıp sıcak külleriyle ısıtırmış, taşlarından da yanıyormuş gibi dumanlar çıkar. Küstü güzel kızım.”

“Küsmeseydi askerlerin başına taş yağdırır mıydı?”

Bir süre cevap vermedi. Sanki hangi yöne gideceğini bilmiyormuş gibi etrafa baktı. Ve kendi kendine konuşuyormuş gibi, “Yağdırırdı, küsmeseydi... Yağdırırdı,” dedi.

Bir bayırdan aşağı yürüyüp yola çıktık. Yolun kenarında üst üste konmuş taşları eğilip öptü. Bunun ne demek olduğunu biliyordum, ben de dudaklarımı taşların arasındaki

kırmızı bir taşa dokundurdum. Annem bir daha eğildi. Başını taşlara koyup ağlamaya, dualar etmeye başladı. Ben de onun gibi eğilip bu taşlardan dileklerde bulunmak, bir daha bir daha, binlerce insanın gelip geçtiği, geçerken önünde eğilip başını koyduğu bu güzel taşları öpmek, bir daha öpmek istiyordum. Ama annem kadar güzel şeyler, isimler saymasını bilmiyordum.

Annemin böyle eğilip bir ziyareti öperken yanında beklemek nedense çok hoşuma giderdi. Sanki anlamadığım bir dille bana seslenir gibi bir şeydi bu. Sesi tılsımlı bir ninni gibi yerin derinliklerinden geliyordu sanki. O dualar Zazaca'da hep şöyle başlardı:

“Ya Kerte Hızır, ya Koye Sultan Babay, ya Kemere Duzgın, to gırsa...”

Ne kadar çok dağ ve taş vardı, ne çok Hızır vardı. Her dağ, her tepe, her ağaç dile gelip konuşuyordu annemin o sesinde, her şey susuyordu, fısıldayan sesimizi dinliyordu. İmdat sesimiz, tılsımlı bir rüzgâr sesi gibi sesleniyordu. Dağların tepelerinde, yol ağızlarına üst üste konmuş o kadar çok Kert vardı ki, sanki her biri benim için yerin kulakları gibiydi. Yerin bu kulaklarına annem o kadar güzel fısıldardı ki, toprağın gözyaşlarını görür gibi bir hisse kapılırdım.

Sahi kim demiş toprağın konuşmadığını, dağların konuşmadığını kim demişti? “Ey Hızır, büyükler büyüğü Sultan Baba Dağı, Düzgün Baba Dağı'ndaki yüce kaya, sen büyüksün...” diye devam edip giden duaların dile gelip konuşmadığını kim demişti? Annem böyle taşların üstüne kapanıp fısıldarken onların dile gelip konuştuğunu ben kaç kez görmüştüm. Kaç kez annemin o taşların arasından kaybolup gittiğini, yeryüzünün, dağların, taşların, ağaçların, rüzgârların sahibiyle konuştuğunu ben kaç kez görmüştüm. Ve ne güzel ağlardı anneciğim o dağların tepelerindeki ıssız taşla-

ra. Ve dağlar ne kadar ıssızdı, ne kadar sessiz ve sahipsizdi. O dağlarda, dağ keçileri, keklikler, bir de yarpuzların, sarı sarı kokan anafatma çiçeklerinin bin bir çeşidi olurdu. Ve rüzgâr dağlarda ıslık çalarak eserdı. Ve dağlar, küçük bir çocuk yeni ıslık çalmayı öğreniyormuş gibi dudaklarını aralayıp bir çalar, bir susardı. Kulağını verdin mi yere çok uzaklardan “vuuvuvv” diye bir ses gelirdi. Nedense ben o ıslık sesinin annemin o dağda yalvaran sesi olduğunu düşünürdüm. Sarı kekliklerin, karacaların o ıslığın sesinde otladığını, yarpuz ve kekik kokularının o ıslık sesinde püfür püfür yayıldığını duyardım. Ve bu yalnızlık, dağların başındaki bu yalnızlık ne kadar garipti, nasıl da insanın içini burkar, insana ait tüm kelimeleri alıp götürürdü.

Annem uzun bir süre öyle taşlara kapanıp durdu. İsyan etmeden, sesinde hiçbir öfke izi olmadan yalvardı, Kert’le konuştu, konuştukça Kert taşlarıyla daha da bir oldu. Sustu. Boğazına takılan hıçkırıkların geçmesini bekledi. Yeniden ağladı, yeniden dağların, büyük ziyaretlerin isimlerini bir bir andı. Başını Kert’e koyup uyudu. Bir-iki hıçkırdı, burnunu sildi. Bazen ben dizlerinde uyurken yaptığı gibi, saçlarımı okşuyormuş gibi taşları usul usul okşadı. İncinmesinler diye onları ince dudaklarıyla küçük küçük öptü. Hani yapabilse, taşların arasından süzölüp gitmek, ıslık çalan rüzgârın kanatlarına ruhunu bırakmak istermiş gibi yeniden yeniden taşlara sokuldu.

Saçıma bağlı ipten bir parça koparıp elbisesinin kol yeninden kopardığı bir beze ekleyerek taşların arasına koydu. Koyarken, dudaklarını yeniden küçük küçük kıpırdattı.

Tüm bunları artık o kadar iyi biliyordum ki, bu, ibadetimizin son kısmı demekti. Önce ziyaret taşlarıyla konuşulacak, dağların, büyük kurtarıcıların isimleri anılacak, acı çekmişler hatırlanacak, onlara ağlanacak ve kendimize ait bir şeyi oraya bırakıp gidecektik. Yerin kulaklarına benzettiğim

bu taşlar dualarımızı iyi duymuşsa esen rüzgâr tüm dualarımızı alıp sonsuzluğa götürecekti.

Nedense onun içten içe şöyle dediğini duyar gibi olurdum: “Hani olsa, bir de mum yakıp koysak, buraya mum koysak tüm dileklerimiz yerine gelir. Buradan tüm dağlar görülür, güneş en son burayı bırakıp gider, buradan Sultan Baba, Kemere Duzgen, Silver Star, Gola Ostoru, her yer görünür, olsa bir de mum yaksak.”

Kalktık. Koyunumuz da yanımıza çökmüş geviş getiriyordu. Annem bir-iki ipini çekti, yeni bir hayata doğru yürümeye başladık. Hece’nin sesi, Kolsuz Musa’nın ikide bir dönüp arkasına bakan acı ve keder yüklü yüzü, her bir şey annem o taşlara kapanırken geçip gitmişti.

“Gel kızım, bak Werozlar, gördün mü.”

“Orası mı anne?”

“Gel şimdi şu tepeden daha iyi görünür?”

Böyle anlarda sanki benimle değil de, kendi kendisiyle konuşuyormuş gibi gelirdi bana. Sıncık Dağı’nın o güney tepesinden, Hozat yolunun dağı bir bıçak gibi kesip gittiği yerde akşam güneşinin altında, annem nereye bakıyorsa oraya ait insanları, kimlerin oralarda yaşadığını, nasıl öldürüldüklerini de bir bir bilirdi. Her köyü bilmek, her dağın hikâyesini anlatmak bana hep bir masal gibi gelirdi. Bu dağların hikayesi çok eski zamanların hikayesiymiş gibi dinler, hatta annemin anlattığı o zamanları, yaşayan insanları bir bir görür gibi olurdum. Babam adamlarıyla Sıncık Dağı’nda saklanırmış, amcamsa akşam güneşinin başını bir kor ateşine çevirdiği Balıkan Dağı’nda. Annem Hozat’a doğru sac çatısı küçük bir su göleti gibi parıldayan bir yeri gösterdi:

“Orası Kerelan, bak karakolun çatısı parlıyor, orası değil kızım, o Balıkan Deresi’nin suyu, bak çatısı parlıyor, gördün mü?”

“O bizim gördüğümüz candarmalar orada mıydı?”

“Orası da ayrı. Amcanla baban gidip o karakolu yaktı.”

“Candarmalar kavga etmediler mi?”

“Etmez olurlar mı, ama onlar geceleyin karakolun içine girdiler, candarmaları, kumandanlarını öldürdüler, iki askeri de kollarını bağlayıp Bahtaryan köylerinde gezdirdiler, sen askerleri görünce ağlamıştın, hatırlıyor musun?”

“Hatırlamıyorum,” dedim, o zamanlar aklım almıyordu, hep aynı şeyleri sorardım. Annem bu sorularıma eğer iyi günündeysen cevap verir, bana her olayın hikâyesini anlatırdı.

“Babamın silahı da vardı, değil mi anne?”

Annem, çocukluğuma gülerdi.

“Herkesin silahı vardı, devlet kandırdı, ‘Getirin silahlarınızı verin, anlaşalım,’ dedi, babanla amcan, ‘devlet bizi kandırıyor, silahları toplayıp, sonra da Ermeniler gibi bizi katleder,’ dediydiler, ama kimse dinlemedi. Herkes kendisi götürüp verdi silahını, vermeseydi kimse ölmezdi.”

“O zaman halam da evimizi almazdı?”

“Almazdı tabii, tarlalar yanmaz, köyler böyle sahipsiz kalmazdı.”

Annemin anlattığı hikâyeyi Sincik Dağı’nın o tepesinden görüyormuş gibi oldum. Çavdar Hüseyin ile Pırço’nun oğlu Hıdır’ın kendilerine bağladıkları meşe çalılarıyla bir kaplumbağa gibi karakolun içine girdiklerini görüyordum. Çavdar Hüseyin’in Dervişler’deki tipi gözümün önüne geldi, göz çukurunun içinde bir bilye gibi dönen küçük gözlerini düşündüm. Keşke babam da Çavdar Hüseyin gibi tek başına dolaşsaydı. Gidip bize candarmaların konservelerini getirseydi. Çavdar’ın ne çok bıçağı vardı öyle.

“Anne.”

“Söyle kızım.”

“Çavdar Hüseyin o bıçakları o karakoldan mı almış?”

“Kim bilir kızım, o her deliğe girip çıkıyor, hangisi doğ-

ru kim bilir, günahı boynuna, ölüleri soyuyormuş, dediklerine göre.”

Annem, Çavdar’ı sevmiyor diye düşündüm. Ne zaman sorsam Çavdar’a dair, hep kesip atıyordu.

“Çavdar Hüseyin hep dağlarda yaşıyor, değil mi anne?”

Annem beni duymamış gibi, durduğumuz tepenin dibinde, bir derenin kuzey yamacına yerleşmiş köyü göstererek:

“Bak burası da Sovge, bu yol böyle tüm köylerden geçerek Hozat’a gider. Ermeni zamanında kağnılar, kervanlar geçermiş bu yollardan.”

Akşam güneşi neredeyse Balıkan Dağı’nın zirvesinde bir ateş koru gibiydi, mora çalmıştı. Oturduk. Annem böyle akşam, güneşin batışını nerede görse, orada oturup giden güneşin arkasından bakar, ağzını küçük küçük kıpırdatıp dualar ederdi.

Bir süre orada, akşam güneşinin karşısında oturduk. Güneş bir sarardı, bir kızıl mora çaldı. Bizi bırakıp gitmek istemiyormuş gibi bir süre öylece durdu, sonra yavaş yavaş Balıkan Dağı’nın arkasına saklandı. Arkada kızıl toz bulutu içerisinde bir gökyüzü kaldı. Birazdan kalkıp, hemen aşağıda, bir derenin içinde, dağın kuzey yamacına kurulmuş köye gidecektik.

Annemin, giden güneşin arkasından, neden böyle büyük bir yalnızlık içerisinde oturup baktığını düşündüğüm çok olmuştur. Batan güneşin arkasından bakıp insanın kendi yalnızlığına ağlaması benim için hep büyük bir kederdi. Küçük dağ vadilerine kurulmuş, mezra gibi küçük küçük Dersim evlerinin her akşam güneşin kendilerini bırakıp gitmesine aynı annem gibi ağladığını biliyordum. Güneşteki ateşti bize yalnızlığı ve sevgiyi hatırlatan. O her akşam giderdi, onu yitirme korkusu, sabahın tan atışında yeni bir hayatın müjdesiyle dağılırdı. Sahi, güneşten bir zararın geldiğini kim görmüştü şu Dersim’de, soğuktan, kışın hayatı bir cehenne-

me çeviren kardan ve azgın sellerden bizi koruyan kimdi? Doğaya hayat veren, çiçekleri renk renk açtıran, onlara çeşit çeşit kokular dağıtan kimdi? Suları ıslıl ıslıl yakan, içinde alabalıkları pul pul güldüren kimdi?

Akşam güneşinin karşısına geçip dualar eden annemin kucağına oturur, başımı büyük bir huzur içinde onun omzuna koyar, bir boşluğa bakar gibi bakardım. Sanırdım ki, güneş her kıpırdadığında annem kulağıma başka bir dua mırıldanıyor. Bazen de ağıt yakardı. Bu ağıtların belli sözleri yoktu, tamamen annemin içinden gelen sözlerden oluşurdu. Daha önceki kocasından olma çocuklarının hayat öyküsünün böyle anlarda dile gelip konuştuğuna çok tanık olmuştum. Baki fakir, Baki'nin babasını veba alıp götürmüş, Baki bir tuz madeninde köle, hiç korkmaz mısın candarma, Bakim sizin gibi kimsesiz. Annesini merak eder Baki, Baki'nin ayaklarına sevk zinciri bağlanmış, Baki daha çocuk, nasıl taşısın sevk zincirini...

Bu ninnileri dinlerken gözlerim hep açık, bir boşluğa baktırmışım gibi bakardım. Annemin mırıldanır gibi çıkan sesi öylesine büyük bir ahenkle dağda esen rüzgâra uyardı ki, rüzgârın otları nasıl eğdiğine, bazen önüne kattığı kuru bir ot çalısını nasıl burgaçlar yaparak sürüklediğine bakar, rüzgârın önüne koyup sürüklediği ot çalısını nedense Baki'ye benzetirdim. Biz de bir kuru ot çalıydık, en hafif rüzgâr dahi bizi alıp götürürdü, bazen ıslık dahi çalmadan burgaçlar çizerek, çakıl taşları arasında sürükleyerek alıp götürürdü. Bir de kırlangıç kuşları, neden hep böyle yükseklerde bir onlar vardı? Taşlara konarlardı, çarşır kümelerine, geveng otuna, uçmaya hazırlanırken birbirlerine sesleniyormuş gibi bir-iki ötüp uçarlardı. Nedense kırlangıç kuşları bana hep hüzün verirdi. Belki onların hep böyle çift çift yaşamalarındandı bu. Ama anneme sorarsan, dünyada her bir şeyi Tanrı ikişer halde yaratmış, insanlar ölümü yaşar-

ken tanırmış, kırlangıç kuşları ise üç yavru yaparmış, yumurtadan ilk çıkanı diğerlerini beklemediği için beslemez, ölüme bırakırmış. Oysa kırlangıçlar aynı gün yumurtalarından çıkarmış, dünyaya gelirken kardeşini bekleyeni beslermiş anne baba, acele edeni ise ölüme bırakırmış, acıyı başta tanıdıkları için hep iki iki dolaşırlarmış. Ama gene de her kuşun, her taşın bir hikâyesinin olmasını kafam almıyordu. Sultan Baba Dağı'nın, uçakların köylere bomba attığı gibi bombalar atmasını, gece birden etrafı aydınlatmasını anlamıyordum.

Güneş bizi bırakıp biraz daha yüksekteki bir tepeye çıktı. Gitme zamanıydı. Annem, ayaklarını altına kıvrımış, geviş getiren koyunumuzun ipini çekti. Son bir kez etrafına baktı. Sıncık Dağı'nın hemen dibinde, bir derenin kuzey yakasına yaslanmış küçük köye doğru inmeye başladık.

XIV

Boz çakıllı tepeden aşağı inerken, çarşır kümeleri arasında saklanmış keklik yumurtaları bulduk. Annem yumurtaları çarşır otu ile beraber puşusunun içine koyup bağladı.

Bir derenin çatağında odun toplamaktan gelen iki kadına rastladık. Biri ötekinden birkaç yaş daha gençti. Kadınlar, o tepede otururken bizi gördüklerini söylediler. İki kadının ayak tabanları katırtırnağı gibi nasır bağlamış, nasırların arasında bir parmak girecek kadar çatlaklar oluşmuştu. Yoksulluk öylesine kanıksanmıştı ki, bir avuç buğdayı olan garipsenir, üzerinde giyecek bir şeyi olan tuhaf karşılanır hale gelmişti.

Köye girinceye kadar kadınlar anneme başlarından geçenleri, nasıl kurtulduklarını anlatıp durdular. Yaşlı olanı, kardeşinin küçük oğlu dışında tüm akrabalarını kaybetmişti.

Erkek çocuk ise, kısa süre önce kendisini tutan glüng otu hastalığından ölmüştü. Öteki kadının ise altı çocuğundan dördü ölmüş, ikisi evde ölümü bekliyormuş. Kadınla kocası ve büyük oğlu, asker köye geldiğinde ayrı yönlere kaçmışlar. Koca, büyük oğlanla davarı alıp Balıkan Dağı tarafına kaçmış. Kendisi ise çocuklarla daha önce ormanda hazırladıkları ine girmiş. Kendileri kurtulmuş, ancak kocasından ve oğlundan bir daha haber alamamış. Ali Boğaz'da öldürülenlerin arasında olduğunu duymuş, sonra da Bingöl tarafında hapiste olduğunu...

İki kadın bizi kaldıkları eve götürdü. Buraya ev demek için bin şahit isterdi. Perhan'da kaldığımız yerden daha bir karanlık ve adeta küçük bir mezar gibiydi. Yıkılan evin ocak tarafını çalı çırpıyla kapatıp altına girmişlerdi. Ocağın çıkıntısındaki taş duvarın üstünde yanmış uçları görünen tahtaların diğer tarafı yere konmuştu ve bir köşede ateşin yandığı dam, bir çatı katını çağırıyordu. Evin içinde birçok çocuk vardı, çocukların hepsinin burnundan, halamın kızıninki gibi sarı sular akıyor, ocakta yanan ateşe sokuldukça sokuluyorlardı. Çocuklar öylesine zayıftı ki, ocaktan alevler çıktıkça kocaman patlak gözler dışında bir şey görünmüyordu. Bizi duyan başka kadınlar da geldi ve hep bir ağızdan konuşmaya başladılar.

Orada, üstünde hiç elbise olmayan, Haskar adında bir kadın daha vardı. Kadınlar konuşurken ne yaptıysam gözlerimi Haskar'dan alamadım. Ocaktaki alevlerle birlikte, bu garip kadının yüzü renkten renge giriyor, kadın sanki karanlıkta tıslayan bir yara gibi kendi kendini dövüp duruyordu. Tırmalayarak kanlar içinde bıraktığı çıplak memelerini bana göstererek, onları emmemi istiyordu. Haskar öyle yaptıkça anneme daha bir sokuldum. Bir ara elini bana doğru uzatınca, annem, "Tey, anam bu kadar çocuk içinde bula bula benim kızı mı buldun," dedi.

Haskar, annemin beni bacakları arasında saklamak istediğini görünce, ona doğru tısladı. Bir başka kadın, “Haskar, o senin kızın değil. Hıdır Efendi’nin kızı, hatırlıyor musun, Sahan Ağa’nın kardeşi Hıdır Efendi’yi,” dedi.

Haskar bir şeyler hatırlamış gibi durdu. Başını evet anlamında salladı. Bana, “Sen Sahan’ın kızısın?” diye sordu.

Annem:

“Benim kızım Haskar, Sahan’ın çocukları yok.”

Bir başka kadın:

“Haskar, bu Fecire Hatun, Hıdır Efendi’nin eşi, Hıdır Efendi’nin cenazesine gitmiştik, hatırladın mı?”

Haskar, ölüm daha yeni olmuş gibi birden bağırmaya başladı. Ağlarken söyleniyor, tırnaklarını etine geçirip paralıyordu.

“Hıdır Efendi’yi kim tanımaz. Kardeşim Gagım’ın oğlu, Göyr, onun yanındaydı. Bana, niye söylemezsiniz, her şey olup bittikten sonra bana söylüyorsunuz. Bu Sıncık Dağı’nın sahibi varsa, sizin kökünüzü getirsin. Bana niye söylemediniz Hıdır Efendi öldü diye. Göyr’e, kardeşim Gagım’ın oğlu Göyr’e ne olmuş? Ben kör olayım. Ben daha geçen gün git-tim, ormanda çağırıp durdum. Bana cevap vermedi. ‘Gel,’ dedim, ‘kardeşimin bir tanesi, gel, askerler gitti,’ dedim. De-dim de ses vermedi.”

Haskar karanlık köşesinden kalkıp ateşin yanına gitti. Bacak arasındaki kılları görünmesine rağmen hiç aldıracağı yoktu. Başını kaşıyormuş gibi, ikide bir elleriyle oralarını kaşıyor, küfür edip duruyordu.

İkide bir anneme dönüp, “Demek sen Pakire’den, Turabi’nin karısısın,” diyordu.

Kadınlar:

“Haskar, Haskar, gene karıştırdın. Hıdır Efendi’nin eşi Fecire Hatun, tanımadın mı?”

Haskar, bir şey hatırlıyormuş gibi başını kaşıdı.

“Hatırlamaz olur muyum, Goke, Hıdır Efendi’yi kim bilmez. Kardeşim Gagım’ın oğlu Göyr’le beraberdiler. Benim Gagımımın oğlu şu Dersim’de bir taneydi. Bir gelsin, gelsin benim ceylanımı da alıp beraber getirir.”

Haskar sustuğunda kadınlar yine hep bir ağızdan konuşuyor, bazen birbirleriyle kavga dahi ediyorlardı.

“Anam anam, onlar Laçınan Ovası’nda ölmüşler. Otuz beş aile, Seyit Rıza’nın tüm ailesi oradaymış.”

Bir başka kadın, öteki kadının söylediğine itiraz ediyordu.

“Anam, onların boynuna sevk zinciri takıp götürdüklerini Malmesanlılar kendi gözleriyle görmüş. Haçeli’de Ali Kadir oradan kurtulan tek insan. İki iki birbirlerine bağlayıp süngüden geçirmişler.”

Kimse bilmiyordu kendi akrabalarının nerede öldüğünü. Haskar’sa kadınlar konuşurken, annemi izliyordu. Annemi tepeden tırnağa süzüyor, yanına gelip koyunumuzu okşuyor, sonra anneme dönüp, “Demek sen Pakire’den Turabi’nin karısısın?” diyordu.

Kadınlar:

“Haskar, daha biraz önce Hıdır Efendi’yi hatırladın, kardeşin Gagım’ın oğlunun Hıdır Efendi’ye yoldaş olduğunu söyledin.”

Haskar:

“Tey, Hıdır Efendi’yi kim bilmez, o Gur candarmasının boynuna ip geçirip getirmedi mi bizim damın başına? Hani ağladıydı candarma, ağladı da Hıdır Efendi su verdiydi.”

Annem:

“Karışmayın, fukarada akıl mı kalmış.”

Getirdiğimiz keklik yumurtalarını bir tencerede kaynat-tık, otların içine doğrayıp yedik. O geceyi koyunumuzla birlikte orada geçirdik. Sabahleyin içine düştüğümüz yoksulluğu daha iyi gördük.

Her yerde çaresizlik, hayata daha sıkı tutunmayı berabe-

rinde getirmişti. Oysa geldiğimiz bu köyde hayatta kalmak için hiçbir kısıpırtı yoktu. Çocukların yarısı ölmüştü, geri kalanların da ölmesini bekliyor gibiydiler. Bir kız çocuğunu verip karşılığında bir teneke tohumluk arpa almışlardı, ancak arpayı serptikleri tarlayı vahşi domuz sürüleri sökmüştü. Pençesinde boğuştukları çaresizlik, askerlerin gelip köyleri yaktığı zamanki çaresizlikten daha büyüktü. Bu çaresiz bekleyiş annemi de korkutmuş olacak ki, ertesi gün köyden hemen ayrıldık.

Güneş yüzünü gösterir göstermez yola düştük. Tarlaların içinden geçen Hozat yolunu takip etmeye başladık. Bu yol, sık meşe ormanları arasından gidiyordu, küçük dere-ler ve meşe ormanları ile örtülü tepeler dönerek ilerliyordu. Dere yataklarının bazıları yeni yeni başlayan sıcakların etkisiyle tamamen kurumuş, geriye sadece çakıl taşları kalmıştı.

Bir süre hiç konuşmadan böyle, sık meşe ormanları arasından, küçük dere-ler geçen patika yolda yürüdük. Suyun neredeyse çekildiği küçük bir dere-ye koyunumuzu yıka-dık. Dervişler'e dönüyorduk. Koyunumuzun çökeleği, yağı oradaydı, Perhan'ın kızlarının toplayıp kuruttuğu otlar, arpa payımız, her bir şey Dervişler'deydi. Ancak gene de san-ki nereye gideceğimizi bilmiyormuşuz gibi geliyordu bana. Annem yol boyunca sürdürdüğü yalnızlığını, kuru bir dere yatağından yönümüzü kuzeye doğru çevirince bozdu. Ova-cık'a, dayım Kahraman Salih Bey'e gidiyorduk. Zaten o bize kalın dememiş miydi?

Annem adımlarını hızlandırdı.

“Hadi kızım, Allah bu Bahtaryanların belasını versin, bunlar iki kardeş birbirine girip köklerini getirmede mi? Bunlardan hayır olsaydı, bahtları bu kadar kara olmazdı. O verimli Tebriz topraklarını bırakıp buralara kadar gelmez-lerdi, gelip de bu kadar dert görmezlerdi. Hadi kızım, kar-deşin kardeşi attığı nerede görülmüş, ben giderim dedim,

dayının karısı yalvardı, etme, gitme dedi, dedi de ben anlamadım. ‘Al,’ dedi, ‘hangi odayı istiyorsan o odayı al, amcaların senin payını vermiyor diye insan özbeöz kardeşine bir allahaısmarladık dahi demeden çekip gider mi?’ Ölürsem kardeşimin yanında ölürüm, bana ‘al,’ dedi, ‘istediğin tarlayı benim payımdan al,’ dedi de ben anlamadım, kızdım. Çocuklarıma sahip çıkmadı diye kızdım, şu koca Dersim’i candarma alıp götürdü, yaşasaydılar ne olacaktı, kurtulanlar yaşadı mı? Çocukların hepsi saçkıran girmiş gibi bir bir ölüp gitmiyor mu?”

Sonra sözlerini, geceyi geçirdiğimiz köye getirdi:

“Size verdiğim o koyunumun sütü zehir olup burunlarınızdan gelsin. Hepsi gözlerini şu koyunun memelerine dikti, anam, böyle durulur mu? Üstünde yattığınız otlar pire kaynıyor, sabaha kadar bir damla uyku dahi gözlerimize girmedi. Siz o Perhan’a kurban olasınız, kadın yabanda ot bırakmadı, her bir şeyi toplayıp kuruttu. İnsanın yerinde durarak ölümden kurtulduğu görülmüş müdür? Anam, devletin sizi öldürmesine gerek yok, siz kendiniz diri diri mezara girmişsiniz. Hiçbir şey gelmiyorsa elinizden otların tohumlarını toplayın, yok, has buğday ekmeği istiyorlar. Siz adam olsaydınız bir genç kızı vererek aldığınız arpa tarlasına sahip çıkardınız. Gel kızım...”

Annem söylendi durdu. O böyle konuşurken, ben suların çekildiği dere yatağından parlak taşlar topluyordum. Çok seviyordum kurumuş dere yataklarında suyun biçim verdiği taşları toplamayı. Annem benim oyalandığımı görünce:

“Hadi kızım, at onları, ne yapacaksın?”

Kurumuş dere boyunca çıktığımız tepenin öbür yüzünden Emirhan Deresi’ne doğru indik. Burası kuru bir vadinin içiydi. Annem, yuvarlak halka biçiminde, katran yakılmış bir düzlükte oturup ağlamaya başladı. Kömür tozu dökülmüş gibi, tek bir otun bitmediği kara halkanın içinde taşlar-

dan ve topraktan bir tümsek yükselmişti. Oranın altındaydı komşularımızın bazıları.

Hayat ne kadar garipti, ne kadar zalim ve acımasızdı. Yayıpalyındık. Annem, elindeki koyunun ipini çekiyor, hayata dair tek varlığımız olan koyunumuzun peşinden gidiyorduk. Bir orman yoluna saparak Balıkan Dağı'nın eteklerinden giden patika yoldan Dervişler'e döndük. Annem, dayımlara gitmekten vazgeçmişti.

XV

Perhan, kızları ve Kolsuz Musa, bizi görünce havalara uçtular. Kızlar hemen koyunun ipini annemin elinden alıp kapının önündeki bir kancaya bağladı. Elleriyle koyunun ağzına bir şeyler verdiler.

“Demek geldin, bak Goe tüyleri nasıl bembeyaz olmuş, Fecire Teyze, yıkadınız mı bunu?”

Annem, bir kürsüye oturmuş, hiç konuşmuyordu. Perhan'ı, Kolsuz Musa'nın acı yüklü sesini duymuyordu bile...

Kolsuz Musa:

“Yani Fecire Hatun, Allah seni inandırсын, ben çocukları dağın bu kıyısına getirir getirmez geri döndüm. Döndüm, gerisin geri Bend'e kadar gittim. Bak Hece de geldi... Gel gel, kulağımın etini yedin, bak Fecire Hatun gelmiş.”

Hece eğilip annemi omzundan öptü...

Hece:

“Fecire Hatun, kusura bakma, Allah vurmuş bize, ağzımızdan çıkanı kulağımız duyuyor mu?”

Kolsuz Musa:

“Kız otur, yani Fecire Hatun nereden bilsin orada ölülerini evin içine dikip onlarla yaşayan birinin olduğunu... Yani derlerdi de inanmazdım. Derlerdi de Ermeni'nin yası-

nın büyük olduğunu, inanmazdım. İki yıl oldu anam, iki yıl bir ölü kokar mı daha? Biz o tepeden iner inmez ceset kokusu vardı. Vardı da, ben nereden bileyim. Yani ben, Laç Deresi'nden yükselen ceset kokusunu bilirim. Yani ben Laçınan Çukuru'na da gittim. Kimse Laçınan ormanına yanaşmadı... Bir koku, dersin yağmur sonrası toprak buharlaşıyor... Yani ben ceset kokusunun topraktan çıkan buhar gibi tüttüğünü ilk kez orada gördüm. Yani millet kızar ama devlet merhamete geldi de gaz döküp yaktı ölüleri. Alimallah, yakmasaydı kalanlar da o kokudan ölürdü.”

Perhan:

“Dur Musa, Musa, gene başladın. Yakmasaydı, yakmasaydı da, koku Eleziz'i, Erzincan'ı alsaydı, alsaydı da ben görseydim...”

“Yani Perhan Hatun, ceset kokusu açlıktan daha kötüdür. Ben geldim Fecire Hatun, seslendim, ağladım, yani o Bend yarılmış, siz yok olmuştunuz. Döndüm, bu Hece başımın etini yedi.”

Kadınlar, Kolsuz Musa, karısı Hece ne yaptıysa, annemin ağzından tek bir kelime çıkmadı. Sustu, uzaklara bakıp durdu. Kolsuz Musa bir ara kalkıp annemin ayaklarına kapandı...

“Fecire Hatun, çoluk çocuğum var, bana beddua etmeyeydin. Bu yaşma kadar kimsenin tavuğuna kişt demedim. Kimseyi kırmadım. Yani bir günahım varsa, o da bu Hece'ye söylediğim laflardır. O da şu Sultan Baba Dağı bilir ki, sadece ağzımdan çıkar. Yani, o da olmasa yaşayamam. Ne yapayım, ağzıma sahip çıkamam. Babası, tek kolu olmayan bir adama kaçtı diye beni her gördüğünde yüzünü çevirdi. Yani candarma öldürmeseydi de yüzünü gene bana çevirseydi. Yani ben onun da acısını çekerim, bu Hece'ye dedim, 'Candarma onların yerini bulur, babana karışmam ama kardeşlerine üzülürüm.' Yani hiç görülmüş müdür lodun¹⁸ altına gi-

18 Hayvanlar için toplanmış, kışlık ot yığını.

rildiği, yani bilmez misin, ordu girdi mi, ne var ne yok yakar... yani yaktı, Perhan Hatun...”

Perhan:

“Musa, Musa, bu kadını ağlatma...”

“Kız ağlama? Yani herkesin çoluk çocuğu öldü... Yani Fecire Hatun ben kimsenin tavuğuna kişt demedim, çoluk çocuk ölümden kurtuldu, yani ben de daha çocukken Tanrı'ya olan diyetimi ödedim. Yani yarım insan yaşarım. Yani Fecire Hatun, Hece ile çocuklar olmasa, şu Çavdar Hüseyin gibi bir kırma alıp dağa çıkarım. Yani, bu acı bize reva mıydı? Hadi öldürdün, bombalar yağdırdın, tarlaları, evleri yakıp hayvanları neden toplayıp götürdün? Yani Perhan Hatun, köpek dahi aç kalınca yavrusunu yer. Yani Canabı Hak insana her bir zulmü verir de açlık zulmünü vermez. Kulun ayaklanacağını bilir. Yani Canabı Hakk'ın merhamete geldiği tek şey açlıktır. Yani Hazreti Yunus Alayse lam Tanrı'nın gazabını açlıkla yenmiştir. Oruç tutunca Yunus Alayselam, Tanrı, 'Ey Yunus, ben büyük olduğumu sanırdım, meğer sen benden daha büyükmüşsün, ben bu insana gücümü gösteremedim, sen onları açlık orucuna davet ederek benim varlığımı hatırlattın,' demiş. Yani insan oruç tutmasa, yani hatırlamasa yoksulluğu, yani Perhan Hatun, yani insan hep bolluk içinde yaşasa kıymetini bilir mi sahip olduğu bu tabiat ananın. Yani üşümese, bilir mi ağacın kıymetini, suyun nimetini...”

Kolsuz Musa, birden yerinden fırlayıp yeniden annemin ayaklarına kapandı.

“Yani Fecire Hatun ayaklarına gelmişim, şu çoluk çocuğumun günahı senin boynunadır. Ben daha yedi yaşındaki çocukken kolumu verdim. Kazmayı dahi kaldıramam, kaldırıram ayağıma gider, vallahi döndüm, geri döndüm, dağlar sesime cevap verdi, evin içinde kuruyup kalmış Ermeniler, ölülerini gömmeyen o ecnebi dahi dile gelip konuştu...”

Jel Ana olup yitip gittiniz. Düzgün Baba nasıl kız kardeşi Jel'i yıllar yılı aradı, ben de seni arayıp durdum. Yüreğim çatladı... Sen Yusuf Ağa'nın gelini, Süleyman Salih Ağa'nın kızıydın. Yani deden, Atilla ordularına karşı koydu. Yani Timur Mısır'a kaçtığında dedene elçi gönderdi...

Tamam, konuşma, konuşmak istemiyorsan konuşma benimle, en azından şu Perhan Hatun'la konuş, en azından bir yüzüne bak. Bak ki, ben bileyim bana beddua etmediğini, beni affettiğini. Sen bizim büyüğümüz, anamızsın. Yani kim gidip de, dağ dağ kimin nerede öldüğünü öğrenip her biri için çıra yakmıştır? Yani şu Dersim'i ceset kokusu aldı. Kimse korkudan ormanlardan çıkamadı, kimse korkudan ölüsünü gömemedi. Ölüler o kızgın güneşin altında yandı. Yani sen gidip Hıdır Ağa'yı, okumuş o bilge adamın başsız cesedini getirip törenlerle gömdün. Yani, kim yapmış senin yaptığını, kim Hozat'ın içine kadar girip Sahan'la Hıdır'ın kesik başını o asılı direklerden kaçırmaya çalışmıştır... Ayaklarına geldim Fecire Hatun, konuşmayacaksan, öksür, öksür ki, ben bileyim bana beddua etmediğini...”

Kolsuz Musa'nın bu sözü üzerine annem, oturduğu kürsünün üstünde bir-iki kıpırdadı. Başını başka yöne çevirdi. Ama konuşmadı. Annemin kendisine tepki verdiğini düşünen Kolsuz Musa bir çocuk gibi yerinden fırladı, kapının orada kancaya bağlı koyunun yanında oturup büyük bir acıyla onu izleyen Perhan'ın kızları Goe ile Sede'nin yanına fırladı. Bir birini, bir ötekini tutup silkeledi.

“Ben size dememiş miydim, ben dememiş miydim, ben dememiş miydim...” diye bir o yana, bir bu yana koşup durdu. Koşarken, kolsuz kazak kolları onu o kadar komik gösteriyordu ki, Perhan'ın kızları Goe ile Sede kahkahalarla gülüyordu.

“Yani ben dedim, ben dedim Fecire Hatun bize küsmemiş. Gelir dedim, sor, Goe ile Sede'ye sor. Ben söylemedim

mi kız Hece, demedim mi, Fecire Hatun yarın öbür gün gelir. Gelir, yeniden bize yol gösterir. Şöyle yapın, böyle yapın der. Yani, der 'Bend olmadıysa olmasın, varsın o ecnebi orada ölüleriyle yaşasın. Şu Dersim'de her taşın altından bir su fışkırır,' der 'gelin burada bir köy kuralım. Bir köy kuralım da, şu Dersim görsün. Toprakdan dolayı birbirinin kökünü getiren, taş üstünde taş bırakmayan şu Dersim görsün...' Yani dedim. Dedim Fecire Hatun, nice zorluklar yaşamış, başsız cesedi sırtlayıp getirmiş. Kimin ölüsü bir avuç toprak gördü..."

Kolsuz Musa, annemin kendisine beddua etmediğini duydukça onun etrafında dönüp durdu.

Ancak annem, sonraki günlerde neredeyse hiç konuşmadı. Derin bir sessizliğe gömüldü. Sadece koyunumuzu alıp köyün dışına çıktığımızda bana masallar anlatıyor, konuşuyordu.

Dayım Kahraman Salih Bey'in getirdiği sarı entarim artık lime lime olmuştu. Gene Erzincan'dan dayımın getirdiği Erzincan kundurası yırtılıp gitmişti. Annem iskarpinin tabanına çarık yapımında kullanılan kuru derileri ekleyerek yeni bir ayakkabı yaptı bana. Böylelikle üstleri kurumuş deriden yeni bir ayakkabım oldu. Giyilmeyecek bir hal alan elbiseimin yerine, annem Perhan'ın kızlarıyla eski bir palası sökmeye başladı. Sökülen palastan bir pantolonla kazak yapıldı. Artık ben de köyün diğer kız çocukları gibi, keçi kıldan yapılma kara çulların içine girmiştım. İlk günler kıldan yapılma bu yeni elbiselerime alışamadım. Tüm vücudum dışarı verdi. Öğle saatlerinde, güneşin iyice kızdığı anlarda bu kıldan çulların içinde durmak imkânsızdı. Koyunumuzla köyün dışındaysak, annem öğle saati geldiğinde bu kıl elbiseleri üstümden çıkarıyor, yanında çıplak oturtuyordu. Ancak, ne yaparsak yapalım bir ısırgan otu gibi insanın çıplak etini yiyip bitiren kıl çullardan kaçmak imkânsızdı. O elbi-

seyi giydiğim an sanırdım ki, küçük sivilceler halinde dışarı vermiş vücuduma tuz basılıyor.

Ancak her şey için bir çözüm vardı. Bir gün annemle yeni bir çare bulduk. Annem kumlu toprakla tüm vücudumu ovuyor ve ardından elbiseyi giydiriyordu. Deneyerek en güzel toprağı da bulmuştuk. Köyün yukarısında, hemen hemen her gün dibine oturduğumuz kayalıkların yanında kırmızı bir toprak vardı. Annem ne zaman toprakla vücudumu ovmaya kalksa, o kırmızı toprağı istiyordum. O toprakta sanki insanı rahatlatan bir şeyler vardı. Annem o toprakla beni ovmadığı zaman tüm gün kaşınıyor, toprağı sürmedi diye kaşındığımı söylüyordum. Bir süre sonra kıl çullarıma vücudum alıştı. Böylelikle ayakkabı tabanları dışında, köydeki diğer çocuklarla aynılaştım.

Diğer köylülerle aramızdaki farkın ortadan kalkması en çok annemin zoruna gidiyordu. Annem sözü geçen kapılarda büyümüş, bey kapılarında gelin olmuştu. Bu Bahtar-yan köyleri eskiden annemin eline bakarmış. Kolay değilmiş, tüm aşireti çekip çeviren bir kapıya gelin gitmek. Hele annem birisine beddua etti mi, o kişi hangi ziyarete giderse gitsin, isterse Sultan Baba Dağı'na gidip yalvarsın, kurbanlar kessin, gene de annemin ettiği bedduanın ahı gidip onu bulurmuş.

Ama annemin de korktuğu şeyler vardı. Delilerden korkardı. Ona göre delilerin ahını almak günahların en büyüğüydü. Bunu sık sık bana da tembih ederdi. Üç şeyden korkmalıyımışım, ulu ağaçlara, her biri Sultan Baba'nın gözyaşı olan çeşmelere ve de budalalara kızmayacakmışım. Hele budalalara bir kızılınsın, onlarla alay edilsin, o insan ne yaparsa yapsın af edilmezmiş. Budalaya deli demek de günahmış. Annemin dediğine göre, budala insan iyilikle kötülüğü bilmezmiş. Kötülüğü tanımazmış budalalar. Onların söyledikleri, aklın değil, kalbin sesiymiş. Kalp temiz-

miş, oysa akıldaki fesatlıklar saymakla bitmezmiş. Tanrı insanın ruhunu yıkamış, bakmış akılla baş edemiyor, onu öyle bırakmış. Bırakmış ki, insan acı çeksin, acılarını hatırlayıp, yaptıklarının ağırlığı altında ezilsin. Ama budala seslenirse, Sultan Baba Dağı, Tanrı hemen onu dinlermiş. Budala Haskar, Sultan Baba olmasaymış derdinden ölürmüş, Sultan Baba Dağı, onun aklını alıp Tanrı'ya vermiş. Ne olduğunu anlamasın, kendi kızını niye boğduğunu bilmesin, unutsun ki, düşmanlık denen şeyden uzak kalsın. Şu Dersim de eskiyi unutmadığı için tüm bunlar başına gelmiş. Eski millet, kul olup ziyaret ziyaret gezmiş, ama Tanrı yola gelip onlara unutturmamış, unuttursaymış biz tüm bunları görmezmiştik. Seyit Rıza ulu adammış, ama o da unutmamış, oğlu Baba'yı öldürdüler diye acısından Sin köyünü yakmış. Baba'nın dört çocuğu yetim kalmış, Seyit Rıza gidip o güzel Sin köyünü yakmış, çoluk çocuğu yetim bırakmış. Sultan Baba bakmış, aşiretler birbirinin kökünü getirecek, orduyu üzerlerine göndermiş.

“Hükümet Sultan Baba mı?” diye sordum.

“Olur, mu kızım... Hükümet Ankara'da, Sultan Baba niye hükümet olsun, bismillah ya Sultan Baba, ya Düzgün Baba kayası...”

Kafam sık sık karışırdı, annem kendisi demişti.

“Ama sen dedin, anne.”

“O başka,” dedi. “Dersim kanununu bozdular; hiç, bir kadın bir kapıya gittiğinde kavga sürer mi, kadının öldürüldüğü hiç görülmüş müdür? Sultan Baba baktı, kanun bozuluyor, yol verdi Abdullah Paşa'ya, ‘Gir bunların kökünü getir,’ dedi. ‘Yoksa bunlar toptan ikrarı bozacaklar,’ dedi.”

“Peki, babam,” dedim, “babam?”

“Baban okumuş adamdı, amcan Sahan babasını dinledi ama baban aşiretler arası hiçbir kavgaya karışmadı. Allah belasını versin, onlar da içten birbirini yedi. Meşe yaprağı yü-

zünden otuz cenazeyi art arda dizdiler. Önce öldürüp sonra da beraber ağladılar.”

Budala insanlar yaptıkları her bir şeyi iyilik olsun diye yapmış. Sır bilmezlermiş, neyin zararlı, neyin yararlı olduğunu bilmezlermiş. Hesap bilmedikleri için hep doğruyu söylerlermiş. Sovge köyünde gördüğümüz Haskar aklıma geldi. Haskar birkaç kez Dervişler’e de gelmişti.

“Peki, Haskar,” dedim, “anne, Haskar da kötülüğü bilmez mi?”

“Bilmez.”

Haskar’ın üstünde elbiseleri yoktu. Saçlarını çektiği için, alnının üstündeki saçlarını neredeyse söküp atmıştı. Kızını saklandığı yerde boğmuştu Haskar. Bir kayalığın kovuğunda saklanıyormuş. Candarmanın sesini duyunca, askerlerin kendilerini gördüğünü sanmış ve elinde hazır tuttuğu iple kızını boğmuş. Bu nedenle annem ne zaman delilerden bahsetse aklıma Haskar gelirdi.

“O zaman niye kızını öldürmüş, anne?”

“Nereden bilsin kızım, sanmış asker onları görmüş. Zaten onun için aklını aldı Sultan Baba.”

“Niye aldı?”

Bu sorularım anneme göre çok anlamsızdı. Ben anlamadıkça kızıyordu.

“Aldı kızım. Baktı dağ taş Haskar’a ağlıyor, Sultan Baba imdadına yetişip aklını aldı, aldı ki, unutsun.”

“Ama gene de elbise giymiyor,” dedim.

“Kim bilir, belki olsa giyer, Allah kimsenin aklını almasın, aldı mı ne yapacağını bilmez. Görmedin mi, kızının bileğine taktığı boncukları öyle avucunun içinde hep tutar. Onları köy köy gezip gösterir.”

“Ya Çavdar Hüseyin?”

“O iblis niye bom¹⁹ olsun?”

19 Deli.

“Ama sen ona da deli demiştin?”

“Deli değil de ne, deli olmasa o tenekeleri kendine bağlar, onlara da madalyon der mi?”

XVI

Annem, akli olmayan insanlarla ilgili bir masal da anlatırdı. Sanki bu masalların dahi anlatılacak yerleri vardı. Mese-la, köyün arkasındaysak, genelde Alık ile Fatık'ı anlatırdı. Dervişler'in güney yamaçlarındaysak, Torut köyüne giden yolun hemen dibinde yarısı kurumuş bir ardıç ağacı vardı, orada bana, içinde ikide bir “kurbağa kardeş” geçen masalı anlatırdı. Ardıç ağaçları hep yol kıyılarında olurdu. Bunların pembe, muşmulaya benzer, dört küçük çekirdekli meyveleri olurdu. Bu masalda da, aynı Alık ile Fatık'ta ala karganın “grukk, grukk” dediği gibi, deli kardeş “Söyle kurbağa kardeş, demek yavruların evde aç, süt istiyorsun,” deyince, kurbağa “gwrakk, gwrakk” diye onu cevaplardı. Gözümde bu deli kardeşi de canlandırırdım. Kocaman bir adamdı, değirmen taşını tek başına kaldırır, kışın keçileri alıp Sultan Baba Dağı'nın doruklarına kadar giderdi. Bu masalla birlikte, Torut'a giden o yolun dibindeki yarısı kurumuş ardıç ağacını hatırlamamın bir sebebi de, orada annem bana bu masalı anlatırken askerin köye gelmesiydi sanırım.

Annemin o günlerde bana anlattığı çok masal vardı, ancak bugün üç masal dışında hiçbirini hatırlamıyorum. Bizim masal zamanımız, akşam güneşi köyü terk etmeye başladığı, gölgeler yavaş yavaş derelere indiği zamandı. Bu akşamüzeleri, köyün dışında oturur, güneşin çekilmesini bekler, başımı annemin dizlerine koyar, masalı dinlerdim. Koyunumuz da bu anları bilir gibiydi. Gelip yanımıza çöker, o da köyde olup bitene, güneşin bizi bırakıp gitmesine üzülyormuş gi-

bi dizimizin dibinde, ağır ağır geniş getirirdi. O masal şöyle başlıyordu:

Perperıkam, bir varmış bir yokmuş. Bir zamanlar bir pirke ile iki oğlu varmış. Pirkenin oğullarından birinin akli yerindeymiş, ancak diğerrinin akli kıtmış. Pirke ile oğullarının üç keçisi, bir de inekleri varmış.

Pirke artık yatalak bir kadınmış, bunun için akıllı oğlu yaşlı annelerine bakarken, bom olanı keçilerle ineği meraya götürüp otlatırmış.

“Bir gün, birileri bom kardeşe demiş, ‘Kardeşin hep seni çalıştırıyor, kendisi evde oturuyor. Bir gün de sen evde otur, o davara gitsin.’ Bom olanın akli yatmış buna.

Akşam eve geldiğinde, ‘Ben yarın davara gitmeyecem,’ demiş. Kardeşi, ‘Niye, ne oldu, sen gitmezsen yatalak annemize kim bakar, buğdayı değirmene kim götürür, ekmeği kim mayalar?’ demiş.

‘Ben yaparım,’ demiş öbürü, ‘zaten sen annemize de iyi bakmıyorsun.’

Kardeşi, bakmış olacak gibi değil, ‘Tamam,’ demiş kendi kendine ‘nasıl olsa bir gün evde kalır, benim evde oturmadığımı görür.’

Ertesi sabah keçi ile ineği alıp yabana gitmeden önce kardeşine yapılacak işleri bir bir anlatmış. Yatalak anne konuşmadığı için annesinin bütün ihtiyaçlarını kardeşine bir bir açıklamış.

Davarı alıp gittikten sonra pirkenin bom oğlu işe koyulmuş. Evi süpürmüş, ahırları küremiş. Ancak bir süre sonra canı sıkılmış. Kürsüyü alıp yataktaki annesinin karşısına oturmuş.

‘Daye,’²⁰ demiş.

Pirke seni duyuyorum anlamında gözlerini açıp kapatmış. ‘Daye, kardeşim sana iyi bakıyor mu?’

20 Daye: Anne.

Pirke gene gözlerini açıp kapatmış.

‘Sana banyo yaptırıyor mu, üst başını temizliyor mu?’

Pirke gene gözlerini açıp kapatmış.

Ama oğlu bunu, kardeşinin kendisine iyi bakmadığına yormuş.

‘Öyle mi, o zaman ben şimdi sana bir kazan su koyayım. Kurnanın içine oturtup sırtını bir güzel ovayım,’ demiş.

Yatalak anne, gözlerini hayır anlamında hızlı hızlı açıp kapatmış. Ancak oğlu, bunu annesinin bu fikrine çok sevindiğine yormuş.

Ocağa bir kazan su koymuş, altına odunu verip suyu iyice kaynatmış. Anneyi kurnaya koyup, kaynar suyu başına boca etmiş, sırtını keselemiş. Keselerken, bir yandan da konuşuyormuş.

‘Bundan sonra davarı nöbete koyduk. Bir o gidecek, bir ben. Sen merak etme anneciğim, ben sana bakarım, sana güzel banyolar yaptırır, yatak çarşaflarını kille yıkar, seni mis gibi yataklarda yatırırım.’

Pirkenin bom oğlu, annesini yakıp öldürdüğünden habersiz, onun cansız vücudunu yatağa koyup yorganla sıkı sıkıya örtmüştü.

‘Bak nasıl da hemen uyudu.’

Akşama diğer kardeşi eve gelmiş.

‘Anne nasıl?’ diye sormuş

‘Oho, bir görsen banyo yaptırdım, şimdi mışıl mışıl uyuyor.’

Kardeşi sevinmiş. Ancak bir süre sonra bakmış hiçbir kıpırtı yok. Bu ne derin uykuymuş, diye kendi kendine düşünmüş. Kalkıp annesinin yanına gitmiş. Bom kardeşinin annesini yakıp ölmesine neden olduğunu anlamış.

Annelerine güzel bir mezar yapmışlar, bom kardeş kendini yerlerden yerlere vurup, annesini yaktığı için pişmanlık duymuş. Kardeşi, o rahatlasın diye, ‘Sen banyo yaptıınca,

annemiz rahatladı, uyudu, bir daha uyanmadı,' demiş.

Pirkenin ölmesi üzerine eski iş bölümüne geri dönmüşler. Bom kardeş, demiş:

'Bundan sonra sen ne dersen ben onu yapacam. Ben ne zaman başkalarını dinlesem bir şey başımıza geliyor.'

Kardeşi, buna sevinmiş.

'İyi,' demiş, 'sen benim dediğimi yap.'

Aradan zaman geçmiş, bir gün akıllı kardeş ineği sağarken, ağzından, 'Bu inek artık süt vermez oldu. Her gün daha az süt veriyor. Kasabaya götürüp satarak yenisini almak lazım,' sözleri çıkmış.

Bu sözleri aklında tutan bom kardeşi, ertesi gün ineğin boynuna bir ip takıp doğru kasabanın yolunu tutmuş. Çok dereler geçmiş, ancak hangi dereden geçse bir kurbağanın sesini duyuyormuş.

Kurbağa, 'Gwrakk, gwrakk' diye bağırmış. Bom kardeş, hep aynı ses tonuyla seslenen kurbağaları tek kurbağa sanmış. Bir derenin kıyısında, söğüt ağacının altında mola vermiş. Bakmış, derenin içinde, 'gwrakk, gwrakk' diye bağırdıkça çenesinin altındaki balon şişip şişip inen yeşil kurbağayı görmüş.

'Ne var kurbağa kardeş?'

Kurbağa gene, 'gwrakk, gwrakk' diye bağırmış.

'Ha anladım, yavrularının süte ihtiyacı var.'

Kurbağa, güneşlenmek için derenin içinde, üstüne tündüğü taştan zıplayıp birkaç adım ilerisinde bir başka taşla tünemiş.

'Gwrakk, gwrakk...'

'Kurbağa kardeş sen ineği mi istiyorsun?'

'Gwrak...'

'Peki parası, kurbağa kardeş? Ben nasıl olsa bunu satıp yerine yeni bir inek alacam, kardeşim, genç bir inek görünce çok sevinecek, o zaman beni daha çok sevecek. Hadi, kurba-

ğa kardeş, parasını getir, inek hazır. Zaten ben de üzülürüm kasabın onu kesmesine...'

Kurbağa yeniden sıçrayıp önceki taşın üzerine tünemiş.
'Gwrakk, gwrakkk.'

'Tamam, anladım kurbağa kardeş, bugün paran yanında değil. Öyleyse, ben ineği bu söğüt ağacına bağlıyorum, yarın gelir parasını alır, kasabadan da bir inek alıp eve dönerim. Zaten bugün çok geç oldu. Ben anladım kurbağa kardeş, ta köydeki ilk dereden beri beni takip ediyorsun. Bak buraya bağlıyorum, yarın gelir parasını alırım. Parayı denkleştiremezsen, ineği alıp kasabaya götürürüm.'

Kurbağa, 'Gwrakk, gwrakk' diyerek sazlığın içine atlamış.

Bom kardeşin akşama eve ineksiz geldiğini gören kardeşi, 'İnek nerede?' diye sormuş.

'Sen yaşlı deyince kasabaya satmaya götürüyordum, ama yolda kurbağa kardeşe denk geldim. Kurbağa kardeş tutturdu ille de ineği bana sat diye. 'Yazıktır, kasabaya götürürsen keserler,' dedi. Ben de kıyamadım, kurbağa kardeşe sattım.'

Kardeşi, kurbağa kardeşin bir tüccar olduğunu sanmış.

'Peki, parasını aldın mı?'

'Kurbağa kardeşin hazır parası yoktu, yarın gel al dedi bana.'

Bom kardeş sabah kalkıp kasabanın yoluna düşmüş. İneği kurbağaya sattığı derenin kıyısındaki söğüt ağacının dibine gelmiş. Bir de ne görsün! İneği kurtlar parçalamış, kemikleri ile derisi kalmış. Kurbağa ise, gene aynı taşın üzerine tünemiş, 'gwrakk, gwrakk' diye bağırmakta.

Bom kardeş:

'Ama şimdi bu oldu mu kurbağa kardeş, o kadar bana yalvardın inek için, onu kurtlara yem ettin, ben şimdi kardeşime ne diyecem? Parasını ver o zaman?'

Kurbağa, bom kardeşin kendisine doğru geldiğini görünce gene sazlığın içine atlamış, bom kardeş, yakalamak iste-

yince kurbağa derenin kıyısında bulunan iki koca kayalığın çatalından içeri girmiş. Bom kardeş bir balyoz alıp gelmiş ve balyozuyla kayaları parçalamış, niyeti kurbağayı öldürmekmiş. Kayayı parçalayınca bir de ne görsün. Kocaman bir mağara ve kurbağa mağaranın bir köşesinde, yığılı bir altın kümesinin üstünde oturmakta.

Bunu gören bom kardeş sakinleşmiş.

‘Ha anladım, kurbağa kardeş, senin paran var, ama bu kayanın kovuğundan çıkaramadın.’

Kurbağa çenesinin altındaki keseyi yeniden şişirip indirilmiş.

‘Gwarkk, gwarrkk.’

‘Tamam, anladım, hepsini almayacam, ineğin parası neyse onu alacam.’

Kurbağa, ‘Gwarkk’ diyerek mağaranın bir başka köşesine kaçmış. Bom kardeş üç altın alıp evin yolunu tutmuş.

Kardeşi:

‘Ne oldu, tüccarı buldun mu?’

‘He, kurbağa kardeşe gittim, orada aynı taşın üstünde beni bekliyor, ineği de kurtlara kaptırmış, üç altın verdi bana, alıp geldim. Aha al,’ demiş.

Ineğin üç altın etmeyeceğini bilen kardeşi şaşkınlıkla onun gözlerine bakmış.

Gece ilerlediğinde iki çuval alıp yola düşmüşler. Akıllı olanı diğerine şöyle demiş:

‘Sakin köyde ineği kurbağa kardeşe satıp onun yerine inek aldığımızı söyleme. Muhtar öğrenip ikimizi de asar.’

Altınları çuvallara doldurup evlerinin yolunu tutmuşlar. Gökyüzünde pırıl pırıl bir ay varmış. Bom kardeş arkada, diğer kardeş önde eve gelmişler. Yolda, bom kardeş bakmış, ayın vurduğu gölgesi hep yanı başı yürüyor, bir süre sonra gölgesiyle konuşmaya başlamış.

‘Kurbağa kardeş, hakkın bizde kaldı değil mi?’ Çıkarıp

torbadan bir altın atmış gölgeye. Derken bir tane, bir tane daha. Ama gölge arkasını bırakmak bilmemiş.

‘Bak kurbağa kardeş, bu son, kardeşim duyarsa bana çok kızar, al. Bak bir daha vermem.’ Ancak gölge hep devam etmiş ve bom kardeş altınları tek tek vererek eve kadar gelmiş. Eve geldiklerinde, kardeşi, ‘Senin altınlar nerede?’ diye sormuş.

‘Ne yaptıysam kurbağa kardeş peşimi bırakmadı, ben de bir bir verdim.’ demiş.

Geri dönmüşler, ancak ay gittiği için altınları toplayamamışlar ve ertesi gün köylüler öğrenip muhtara haber vermişler...”

Sürüp giden bu masalda akıllı kardeşi hükümet idam ediyordu.

XVII

Annemin bana bu masalı neden anlattığını bilmiyorum. Sanırım, hesaptan yoksun insanların bu dünyanın işlerine aklı ermediğini söylemek isterdi. Ardıç ağacının altında annemin bu masalı anlattığı bir akşamüzeri, birden Hece’nin sesi tüm köyü inletti. Her yer candarma kaynıyordu, dağ taş, yeşil, gri candarmaydı. Candarma tüm köyü işgal etmiş, Kolsuz Musa, karısı Hece ve çocukları candarmaların arasında kalmıştı. Annem koyunumuzun ipini çektiği gibi yan ormana yöneldik. Ancak candarma bizden önce orman tarafını tutmuştu. Koca vadi Hece’nin bağırtısıyla inliyordu. Annemi ve koyunumuzu candarmalar çekiyordu. Bizi köyün içine getirdiler.

Candarmaların içinde, asker elbisesi giymiş, at sırtında bir de kadın vardı. Bu kadını daha sonra sık sık görecektim. Fatma Hanım dedikleri bu kadın, Zazaca ve Kürtçe kelimeler de biliyordu. Başka atlı candarmalar da vardı. Perhan ve kızları

dışında, tüm çocuk ve kadınlar oradaydık. Annem, Gare dediğimiz bir başka kadın ve iki çocuğu, Besik adında bir başka kadın, Kolsuz Musa ve karısı Hece. Perhan, adeta candarmanın kokusunu almış gibi ortadan yok olmuştu. Koyunumuzun ipi hâlâ annemin elindeydi ve ben annemin iki bacağı arasına girmiş, zangır zangır titriyordum. Candarmalardan biri, Kolsuz Musa'ya doğru gidince Hece yavrusuna yanaşmaya çalışan kediye kovalamak isteyen bir tavuk gibi içine girdiği kara palasla birlikte candarmanın üstüne atıldı. Bunu gören candarma gerisin geri çekildi. Kürtçe ve Kırmançki dili konuşan, annemlerin uzaktan tanıdığı bir tercüman gelince ortalık biraz sakinleşti. Candarmalar meğer Çavdar Hüseyin'i arıyormuş. Gece karakola girip bir askerin başını kesmiş. Yerini söyleyene bin altın verecekmiş hükümet. Annem, "bin altın verecekmiş hükümet" lafını duyunca, zangır zangır titreyen bacaklarını unutup, candarmanın dediklerini bize çeviren adama Zazaca ve Kürtçe bağır-maya başladı.

Hozat'ın İn köyünden eski bir muacır olan bu adam da bir tuhaftı. Bana öyle geliyordu ki, tüm muacırlar birbirine benziyordu ve hepsinin yanakları al aldı, burunları da kırmızı bir palyaço burnuna benziyordu. Annem ikide bir ölmüş hayvan leşi anlamında mırdar²¹ diyordu ona.

"Şu mırdara bak, askerin önüne düşüp buraya getirmiş... Kardeşim, biz para mara istemiyoruz... Candarmanı alıp git buradan, hükümet bize bin altın vereceğine aldığı keçileri-mizi versin..."

Tercüman:

"Fecire Hatun, bana ne diyorsun, yani ben elçiyim, bana söyleneni söylüyorum. Yani bu devirde, olur mu? Alimal-lah devlet ona ekmek vereni bilse, bu sefer toptan yakar bu-raları."

21 Mundar.

Annem daha bir hiddetleniyordu:

“Şu mırdara bak, tey kardeşim, sen bizden ne istiyorsun?”

Tercüman, annemin ona yaptığı yakıştırmadan rahatsız olmuş olacak ki, ikide bir,

“Valla Fecire Hatun, ben niye getireyim? Ama yani ben size söylüyorum, kumandanın dediğini diyorum. Yani bu devirde candarma karakoluna girip fukara candarmanın boy-nunu kesmek olur mu, ona da yazık değil mi?” diyordu.

“Kardeşim, dağ orada, o iblisin yüzünü kim görüyor, biz de görelim. O da diyor ‘ben paşayım,’ kendine tenekeler bağlamış, ‘ben paşayım,’ diyor...”

Annem sanki candarmayı unutmuş, Kolsuz Musa ile konuşur gibi konuşuyordu. Muacır ne yapacağını bilemez halde, bir devletin büyüklüğünü, bir kendisinin de gönüllü gelmediğini anlatmaya çalışıyordu. Annemse, “Yaksın kardeşim yaksın, söyle yaksın. O hükümetine söyle, Abdullah Paşa’ya söyle yaksın,” deyip duruyordu.

Sanırım annem korkusunu yenmek için böyle konuşuyordu. Konuştukça bacaklarındaki titreme gitti, yerine kızgınlık ve öfke geldi.

Muacır:

“Tamam, Fecire Hatun, ben Çavdar’ı hiç görmemişler diyecem.”

“De, ne dersen, de, candarmalarını al git. De ölmek bundan yeğdir, o paşaya de, ölmek yeğdir bundan.”

Annemin böyle konuştuğunu gören Kolsuz Musa, Hece’nin giydiği palasın arkasına saklandığı yerinden fırlayıp annemin ayaklarına kapandı.

“Yapma Fecire Hatun, yapma, çoluk çocuğumuz var...”

Atının başındaki kadın ve candarma kumandanı büyük bir şaşkınlık içerisinde olanlara bakıyordu.

Tercüman, Türkçe olarak onlara bir şeyler anlattı. Anne-me döndü sonra:

“Kumandan diyor, onun köyü Werozlar’da değil mi?”

Kolsuz Musa:

“Kardeşim, Fecire Hatun burada kalıyor, burası da onun köyü, kocasının kız kardeşi onun evlerini almış.”

Atın başındaki kadın inip, bildiği birkaç Kürtçe ve Zazaca kelimeyle bir şeyler anlattı.

“Siz var okula gitmek, şu kızlar var bana vermek, erkek çocukları alıp okutmak var...” Ardından atının terkisinden çıkardığı ve bir benzerini dayım Kahraman Salih Bey’in evinde gördüğüm resmi gösterdi.

Kocaman kaşları yukarı kalkık resmi bir askerin eline verdi. Bize seslendi:

“Bak, bu Atatürk, sizi var kurtarmak...”

Fatma Hanım denilen bu kadın, ben genç kız oluncaya kadar köyleri dolaşıp durdu. Ancak ben onu ilk kez Dervişler’de, annem o yarı kurumuş ardıc ağacının altında masal anlatırken candarmalar köyü bastığında gördüm. Sonradan asker elbiselerini çıkarıp aynı bizim eski kadınlar gibi giyinmeye başladı. Atatürk resimleri dağıtıyor, yetim çocukları topluyordu.

Candarmalar gittikten birkaç gün sonra, at sırtında Fevzi Müdür, Torut köyündeki muacır, atlı iki başka kumandan ve onlara eşlik eden yirmi-otuz asker çıkageldi. Fevzi Müdür, annemin durumunu öğrenmişti, bizi kendi eliyle götürüp Werozlar’daki evimize yerleştirecekti. Annem Werozlar’a gitme hikâyesini neredeyse tümüyle aklından çıkar-mıştı. Ancak birden Fevzi Müdür çıkıp gelince, annemde bir tereddüt başladı. Muacır, sağ gözünü kırıştırtarak konuşuyor, annemi ikna etmeye çalışıyordu. Ancak, annem, Perhan’ın kapısının yanına oturmuş, koyunun başını kollarının arasına almış, muacırın dediklerinde bir bit yeniği arıyordu.

Muacır:

“Anam, sen her gün gelip bana yalvarmıyor muydun, Deşt’e Fevzi Müdür’e beni götür diye, bak Fevzi Müdür kalkıp senin için buraya gelmiş. Zati ben o zaman demiştim, bu kadına karışanın arkasında Fevzi Müdür var diye, bak Fecire Hatun, koca devletin adamı kalkıp buraya seni dinlemeye gelmiş.”

Ancak annem, gene de büyük bir tereddüt içerisindeydi. Askerlerin bizi alıp götürmesinden korkuyordu. Fevzi Müdür Kürtçe bir şeyler söyleyince, Kolsuz Musa, “Fecire Hatun, kalk beraber gidelim. Werozlar şurası, olmadı geri geliriz,” dedi.

Kolsuz Musa’nın da bizimle gelme fikri üzerine annem kolları arasına aldığı koyunu bıraktı. Bileğindeki koyunun ipini çıkarıp benim bileğime bağladı. Perhan ve kızları gene ortadan yok olduğu için kolsuz Musa’nın karısı Hece’ye, “Hece, çocukla koyun, Perhan gelinceye kadar sana emanet,” dedi.

Ancak Hece kocasının gitmesine karşıydı. Bunu fark eden Fevzi Müdür, Kürtçe, “Gelsin bizimle,” dedi.

Bana öyle geliyordu ki, Fevzi Müdür’ün Kürtçe konuşması annem başta olmak üzere, Hece’yi, Kolsuz Musa’yı, köyedeki diğer kadınları rahatlatıyordu.

Kolsuz Musa, annem, muacır, atlı askerler yokuş aşağı giden yola dizildiler. Ancak o ana kadar sesimi çıkarmadığım halde, annemin öyle askerlerin peşi sıra gittiğini görünce ağlamaya başladım. Annem, geri dönüp koyunu Hece’ye bıraktı ve beni de yanına aldı. Muacır, yol boyunca Fevzi Müdür’ün atının yanı başı koştu, ikide bir bize dönüp müdürün dediklerini tercüme etti. Devletin bizden istediği, çocuklarımızı devlete verip okutturmak, onları kaymakam, paşa yapmış. Artık candarmadan korkmaya gerek yokmuş, candarma gelince ormana kaçmamalıymışız, erkek çocukları kız gibi giydirip, onları kız diye nüfusa kaydetmemeliymişiz. Hem

af da çıkmış, sürgünler beş yıla indirilmiş, yani iki yıla kalmaz sürgüne gidenler dönermiş, ister oraya gider yerleşirmiş, isterse onlar buraya gelirmiş. Hükümetin istediği, her erkeğin candarmalık görevini yapmasıymış. Fevzi Müdür diyormuş, candarma olmasa, kim gelip bizim evimizi bize geri verecekmiş. O eski devir kapanmış, öyle eline silah alıp ormana girmek, dağa çıkmak artık bitmiş. Ormana girseymişiz ne olurmuş, artık devletin tiyareleri varmış, sesinden dahi insan ölürmüş.

Muacır Werozlar'a gelinceye kadar konuştu. Bazen de, Fevzi Müdür'e karşı tepeleri gösteriyordu,

“Orası Balıkan Dağı, böyle burdan, Emirhan Deresi'ne oradan Yılan Dağı'na çıkılır... Bu yol Çet'e, oradan Kızılmezra altından dümdüz Karaoğlan'ın içinden Hozat'a çıkar.”

Bir süre sonra Werozlar'a vardık. Werozlar'da o zaman beş hane vardı, bunlardan biri bizim önceden komşumuzdu, ancak diğer dördü, başka köylerden kurtulanlardı. Halam bunların her birine yakılan evlerden birini vermiş, kendisi de bizim eve yerleşmişti. Candarmaları, annemi ve Kolsuz Musa'yı gören halam, kimse daha bir şey demeden, büyük bir sükûnet içinde eve girdi, çocuklarını alıp dışarı çıkıttı. Çocuklar korku içinde, annelerinin bacaklarına sıkı sıkıya yapışmıştı. Halam söylenirken, onlar bizi gözlüyordu. Öyle sağlam sollu annelerine sıkı sıkıya sokulmuş çocuklar, sanki onun üstündeki çullarda bir delik bulsalar oradan içeri gireceklerdi. Üzerimde kilitlenen gözlerinde kendimi görüyordum. Sanki onların yerinde ben durmuş, bir aynada seyreder gibi kendime bakıyordum. Karakeçi kılından elbisem, annemin yaptırdığı, tabanı Erzincan iskarpininden çarıklarım öylesine yabancıydı ki bana...

O an ne konuşulduğunu hiç hatırlamıyorum. Karşımdaki yaşıtlarıma öylesine odaklanmışım ki, sanki bir bomba patlamıştı da kulaklarım uğulduyordu. Karşımdaki her bir şeyi

en ince ayrıntısına kadar görmeme rağmen hiçbir şey duymuyordum. Sanırım halamın çocukları da hiçbir şey duymuyordu, öyle durmuş, birbirimize bakıyorduk. Ben annemin şalvarını tutmuştum, onlarsa sağlı sollu annelerine sokulmuştu. Halamın saçları, yine öyle çalı gibiydi. Çocukları da öyle. Büyük çalıya sokulmuş küçük çalılara benziyorlardı. Ben de onlar gibi mi gözüküyordum? Korkmuşlardı. Kocaman kafalarındaki patlak gözleri üzerimde kilitlenmişti, birkaç ay önce yaylım halinde saldırdıkları çocuk ben miydim, anlamaya çalışıyorlardı. Böyle askerlerin içinde çıkıp gelmeme şaşırmışlardı.

En küçükleri diye tahmin ettiğim erkek çocuğun üstünde, göbeğine kadar inen, kollarının yenini sümüşüne sürmekten parlayan, dirsekleri yırtılmış bir fanila vardı. Pipisi, çıplak bacakları arasında büzülmüş, küçük bir et parçası gibi sallanıyordu. Dibine kadar ağzına soktuğu başparmağını, gürül gürül süt akıyormuş gibi emiyor, yutkunurken zayıf boynundan bir horoz başı gibi dışarı fırlamış imiği aşağı inip sonra tekrar çenesinin altına geliyordu. Benim yaptığım gibi annesinin bacakları arasına girmişti. Burnundan hâlâ sarı sular akan kız çocuğu ise, Kolsuz Musa'nın karısı gibi elbise yerine çul giymişti. Onu da bir süre gözleyip durdum, bir ara neredeyse göz göze dahi gelecektik. Ancak onun baktığı, çarıkların içindeki ayaklarımdı. Burnundan sümükler akan kız ise, bir eliyle sıkı sıkıya halamın bacağına sarılmasına rağmen, diğer elini ne yapacağını bilemez bir haldeydi, o eliyle bir, bir kardeşini, bir ötekini tutuyor, ancak bir türlü elini nereye koyacağını bilemiyordu.

Diğer iki erkek çocuğu da annelerine arkadan yapışmış, askerler dahil olmak üzere her bir şeyi patlak gözleriyle bir bir süzüyorlardı. Atlar yerlerinde kıpırdadıkça, korkuyla sağa sola bakınıyorlardı. Bir ara baktım, başparmağını dibine kadar ağzına koymuş çocuğun bacakları arasında büzülmüş

pipisinden ince bir iş geldi. işinin geldiğini dahi fark etmemiş gibi parmağını emiyor, bana bakıyordu. Bir-iki damla gelen işi kesik kesik bacaklarına aktı, sonra da kesildi.

Muacıra ıkışan halam anneme hiçbir şey söylemedi. Ancak candarmaların evin içine girip ottan yataklarını ve birkaç ulu dışarı çıkardığını görünce ağlamaya başladı. Çok değerli şeylermiş gibi, candarmaların eşyalarına zarar verip vermediğine baktı. İki-üç askerin burunlarını tutarak dışarı attığı çulların üstüne kapanıyor, ne yapacağını bilmiyor-muş gibi onları st üste düzenli koymaya çalışıyor, eşyalara sahip çıkmaları için çocuklara bağırıyor, eşyaların etrafında gidip geliyordu.

“Zavallı ben nereye gideyim, zavallı ben nereye gideyim...” diye Zazaca söylenmeye başladı. Sanki bunu bekliyormuş gibi bir sakinlik içerisindeydi. Olanlar karşısında öylesine sakin ve öylesine çaresizdi ki. “Zavallı ben nereye gideyim, zavallı ben...”

Ardından büyük bir feryatla dizlerine vurup yakarmaya başladı.

“Sultan Baba, Sultan Baba tu koyta koe Sultan Baba, to a şia xo onta masero...” Kendini yerlere attı. Debelendi. Halamın bu yalvarmaları öylesine acıydı ki, candarmaların dahi, halamın söylediklerini anlamamalarına rağmen büyük bir acıyla bu feryatları dinlediğine nedense inanmaya başladım. Halam aynı annem gibi Sultan Baba Dağı’na sesleniyordu, ‘neredesin sen Sultan Baba Dağı? Glgeni neden çektin üzerimizden, Sultan Baba bana acımıyorsan şu yetimlere acı,’ diyor, sonra dizlerine vuruyor, uyy, uyy diye ağlıyordu. Biri ölürken hep böyle uyy, uyy denir, ağıt yakılırdı. Halam da ağıt yakmaya başladı.

“Uyy Sultan Baba, uyy ateş girmiş Yusuf Ağa’nın evine ya-nıyor, uyy uyy, lemen²² uyy,” diye bir ağlıyor, bir söylenip yalvarıyordu.

22 Lemen: Bir nida.

Sanki o ev onundu da, biz onu evinden atmaya gelmiştik. Ama candarmaların bize geri verdiği bu eve artık gitmek de istemiyordum. Hayal meyal aklımda kalan, şimdi neredeyse bir taş yığınınan farksız eski güzel evimize ait hiçbir anı da yoktu bende. Benim o eski eve dair hatırladığım tek şey, babamın vurulduğu o akşamüzeri annemin evin içinde gelip gitmesiydi.

Muacı, sağ gözünü kırıştıtararak anneme seslendi:

“Fevzi Müdür diyor, ev artık senin. Kimse de bu evi senden alamaz.”

Annem, hiçbir şey demedi.

Hozat yolundan batıya doğru gittiler. Onlar gidince annem yıkılmış evin duvarına kapanıp ağlamaya başladı. Yüksek sesle ağlıyordu. Kolsuz Musa elimden tutup, halamın candarmaların karşısında durduğu yerin yanında bir yere, yanına oturttu. Kolsuz yanında sallanan kazağın yelesini diğer eliyle tutup burnunu sildi.

Halamı unuttum, sanırım hâlâ Sultan Baba Dağı’na sesleniyordu. Hatırlamıyorum, ancak annem, yıkılmış duvarlara dokunuyor, yüksek sesle ağlıyordu.

“Sey Musa, bu yuvamızı kim bu hale getirdi, kim yakıp yıktı...” Bir yandan söylenirken, bir yandan da yüksek sesle ağlıyordu. Bir süre sonra o da gelip bizim yanımıza oturdu. Ağıt yakmaya başladı.

Kolsuz Musa, candarmaların dışarı attığı eşyalarının önünde çocuklarıyla oturan halamın yanına giderek ona şöyle dedi:

“Fecire Hatun diyor ki, ‘Burda kalsın, Veli Ağa’nın konağına yerleşir.’”

Ancak halam, Kolsuz Musa’nın sözlerini hiç duymamış gibi, “Sultan Baba, senin kapına gelmişim bu dört yetimle,” diyordu.

Halamı çocuklarıyla orada, eşyalarının yanında otururken bırakıp gerisin geri Dervişler'in yoluna girdik. Bir süre öyle sessiz yürüdük. Ne Kolsuz Musa'nın ne de annemin ağzından tek bir söz çıktı. Epey yol gittikten sonra Kolsuz Musa'nın aklına bir fikir gelmiş gibi annemin etrafında gidip gelmeye başladı. Dar patikada bir annemin önüne geçiyordu, bir arkasına, öylesine heyecanlıydı ki, patika yolun daraldığı yerde, annemin yüzünü görebilmek için onun yanı başında bayırdan yürüyordu. Sanki annemi ikna edecek kolsuz koluymuş gibi, üst üste giydiği kazak kollarının altındaki kesik kolu heyecandan dışarı çıkmak isteyen bir kuş misali çırpınıyordu. Konuşurken nefesi kesik kesik çıkıyor, iki de bir anneme, "Fecire Hatun... Fecire Hatun," deyip duruyordu.

"Hiç öyle olur mu, bir sürgünler dönsün..." Annem sürgünler dedikçe, Kolsuz Musa'nın kazak kolları nefessizlikten çırpınıyor, ne diyeceğini bilemiyordu.

"Fecire Hatun, Çet de sana ait değil mi, hiç olmazsa oradan iki tarla ver. Dönmezler, kim döner bu cehenneme, Mameki köylerinde ben kendi şu kulağımla duydum. Bir görsen, deniz kenarında koca koca ovalar vermiş devlet gidenlere."

"Musa olmaz, sürgünler döner, ben kimin hakkını sana vereyim?"

Annem olmaz dedikçe, Kolsuz Musa ne yapacağını bilemiyordu.

"Fecire Hatun, Werozlar'dan olmaz diyorsan Çet'ten ver. Keçilerden hangisini beğenirsen seç beğen al. Ben şimdi onları Torut'a götürüp tekeye verecem. Senin koyunu da götürürüm. Altı aya kalmaz bir kuzuyla oğlağın olur. Hangisini istiyorsan onu al."

Kolsuz Musa, Dervişler'e gelinceye kadar annemin yanı başında koşup durdu. Önüne geçti, ardından geldi, ancak ne yaptıysa annemi ikna edemedi. Annem Nuh diyor Peygamber demiyordu.

“Fecire Hatun, tamam Werozlar'dan verme, Çet'ten iki tarla ver. Bu koca köylerin tabusu artık sende. İki tarladan ne çıkar; bu zamanda ben bir keçiyi kime versem, değil iki tarla, bir köy verirler. Verdiler, vermediler değil, ama Hecce bırakmadı. Beyaz Dağ köylerinde, dediler, her keçin bir köy yapar. Yani Fecire Hatun Allah seni inandırсын, her biri iki kilo da süt veriyor. Keçi deyip geçme, yağı böyle apak kar gibi beyaz olur, kıymazsın yağın ekmeğe sürüp yiyesin. Yani ben senin hatırın için çıkıp ta o Bend köyüne geldim. Yani dedim, Fecire Hatun nereye diyorsa ben oraya giderim. Gelmedim mi? Geldim, sen değil Bend, Habeşistan deseydin ben gene gelirdim. Yani ben dedim, dedim Fecire Hatun olmasa biz bir lokma ekmek bulamayız. Dedim, Babası Süleyman Salih Bey bin Ermeni sakladı, hiçbirinin burnunu dahi kanatmadı. Yani Seyit Rıza dahi hükümetle anlaşma yapamadı, asmak için kandırıp Erzincan'a çağırdılar. Gel dediler, o koca adam kanıp gitti, gitti de astılar. Yani ben hep derim, Seyit Rıza, Kahraman Bey'i dinleseydi şu Dersim'de tek kişinin burnu kanamazdı. Yani Fecire Hatun, ben dedim, dedim bu vakitte hükümetin kapısına kim gitmiş, kim gitmiş de devletin koca müdürü kalkıp ayaklarına kadar gelmiş. Tamam, Werozlar'dan verme, tarlalarım bölünür diyorsan oradan verme, morabalar geri gelir diyorsun, tamam o zaman Çet'ten iki tarla bana ver, seç hangi keçiyi istersen onu al...”

Dervişler'e geldik. Kolsuz Musa çaresizlik içerisinde kendi evine gitti. Ancak annem birkaç gün söylenip durdu.

“Bir keçiye iki tarla istiyor, o yaşlı keçilerini kim ne yap-sın. Sen adam olsaydın o Demenanlar seni kovmazdı.”

Perhan, annemin böyle söylendiğini görünce sordu:

“Ne oldu Fecire Hatun, o Kolo sana bir şey mi söyledi?”

“Perhan, Perhan, o yaşlı keçisini bana verip karşılığında bir köy istiyor. Bir de keçiler kendisininmiş gibi bana yeminler edip duruyor. Kimde kaldı keçi, her bir şeyi candarma toplayıp götürmedi mi, sen o keçileri çalmasaydın böyle düvel düvel kaçmazdın, o çoluk çocuğu böyle yollarda perperişan etmezdin. O kolsuz haliyle o da beni kandıracak. Sen erkek olsaydın o ecnebi Ermeni’yi gördüğünde öyle dağ bayır kaçmazdın. Bir de görsen, üfürsen kendiliğinden yere düşecek. Bir de diyor beni sen götürdün. Anam, ben niye götürerim, başımın etini yedin durdun, gidelim, gidelim diye tutturmadın mı? Ben orayı cennete çeviririm demedin mi? Sonra da görünce o saç baş içinde kaybolmuş gulyabaniyi, arkana bakmadan kaçtın.”

Perhan’ın kızı Goe, annemin bu haline kahkahalarla güldü.

“Valla sen Fevzi Müdür’ü ayağına kadar getirdin ya Fecire Teyze, artık kimse senden bir şey alamaz.”

Annem:

“Tarla istiyor, ver o zaman ineği ben de sana diyeyim, sen çoluk çocuğunu düşünüyorsun, yaşlı keçilerini ben alıp ne yapayım? Diş dahi kalmamış ağızlarında. Bir görsen, keçisi de keçi olsa, aha bu yokuşu dahi çıkamıyorlar. Keçi dedin mi, böyle bu avcumun içi gibi kayalıktan dahi çıkar. Versin Perhan versin ineği ben ona değil iki tarla, Çet’in yarısını vereyim. Kime söylesem o ineğini koyup önüne gelir, hem de böyle buzağı karnında ineğiyle çıkıp gelir. O kolsuz da beni kandıracak akli sıra.”

Annem böyle söylenirken, kulağımdan hiç çıkmayan Çavdar Hüseyin’in kahkahası duyuldu.

“Hahaha... Fecire Hatun devletin koca müdürünü ayağına kadar getirmiş, yani ben ta Deşt’ten peşine düştüm, yani dedim şunu vurayım, hahaha... Devletin müdürü Rayber’e Sed

Ağa'nın atını çekmiş altına, Dersim köylerini dolaşıyor. Yani diyor, yeni rayberiniz benim. Bakın altımda da koca Rayberinizin doru atı... Yani Teştektek altında önlerine çıktım, hesaba getiremedim, Seypertek Dağı'nı dolandım, yetişemedim. Yani vuracaktım o it dölünü, vurup da koca madalyayı aha burama yapıştıracaktım.”

Çavdar Hüseyin adeta bir hortlak gibi ortaya çıkmıştı. Deşt'ten beri Fevzi Müdür'ü takip ettiğini söylüyordu. Annem, Perhan, Perhan'ın kızları şaşkınlık içindeydi. Tepeden tırnağa çapraz mermiler bağlamış, göğsünün iki yanını te-neke parçalarıyla süslemiş, sırtına çapraz iki beşli asmış, bir üçüncüsünü eline almıştı.

Annem Perhan'a:

“Perhan, Perhan, bu iblis benden ne istiyor, şuraya bak, Allah'tan korkmuyor, her yer candarma kaynıyor, hadi şu köylülere acımazsın, Allah'tan da mı korkmuyor, bu koca orduyu bu köylerin üstüne sürüyor.”

Çavdar Hüseyin, annem ona övgüler düzüyormuş gibi daha bir yanaştı.

“Perhan, susuzluktan öldüm, hahaha...”

Sede, tahta bir fiçinin içindeki sudan bakır üsküreyi doldurup Çavdar Hüseyin'e verdi.

“Yani Perhan, ben dağ dolandım kâfir kaçtı, ben kuş olup uçtum, gene yetişemedim, yani bir hesaba getirseydim. Yani ben ona gösterirdim Kopo Rayber'in o doru atını altına çekip gezmek neymiş, yani ben de o atı alıp şu köyleri gezseydim. Şu Bahtaryan'dan girip, Abasan'dan, Haydaran, Demenan'dan çıksaydım. Yani içime dert oldu, yani o at olmasaydı ben onu on kez hesaba getirmiştım. Yani o doru at, kendi insanının kokusunu almış gibi kişnedi durdu. Yani kâfir atı bıraksa, kendisi çıkıp gelecek.”

Çavdar, kürsüyü çekip daha önce oturduğu aynı yere oturdu. Sırtını gene duvara verdi, otururken, sırtından bir

yük indirmiş gibi derin bir oh çekti. Avını son anda elinden kaçırmış bir kurt gibi kıvranıyordu.

“Yani dedim, Fecire Hatun’un ayağına gitmeden, ben o kâfirin cenazesini alıp köy köy gezdireyim. Yani bir de mezar yapardık ki, yani alimallah ona törenlerin en büyüğünü yaptırırdım. Seyit Rıza’nın oğlu için yaptırdığı anıttan daha heybetli bir anıt yapardım. Yani yedi düvel duyacaktı ona yaptırdığım anıtı.”

Perhan:

“Çöyder Çöyder, anıt niye yaptırıyorsun?”

Çavdar Hüseyin elindeki beşlinin dipçliğini yere vurarak kahkaha attı.

“Yani yaptırıyordum Perhan, ona öyle bir anıt yaptırıyordum ki, yedi düvel duyacaktı. Rayberin o doru atına binip köylerini teftişe çıkmak neymiş ona gösterecektim. Seyit Rıza’nın Orta Dağ’da on iki askere yaptırdığı gibi bir mezar yaptırıyordum. Yani ona insaniyeti gösterecektim, seç diyecektim, sen söyle ben seni Sultan Baba Dağı’nın o mübarek tepesine dahi gömerim. Bokır Dağı’na, Haydaran Dağı’na, Jel Dağı’na, Düzgün Baba Dağı’na dahi gömerdim...”

Perhan:

“Tövbe tövbe, Çöyder Çöyder niye bizim ziyaretlere gömüyorsun?”

Çavdar daha büyük bir zevkle kahkahalar attı, derin göz çukurundaki küçük gözleri cam bir bilye gibi parladı.

“Yani Perhan, ben hesaba getiremedim, getirseydim, onu altına çektiği Rayber’inin o atının altına kurban edecektim. O ata bağlayıp köy köy bu kadınların içinden çekecektim. Yani ona bir de anıt yapardım, yani onu şu aşiretlerin içinden çeke çeke Düzgün Baba’ya götürüp o mübarek tepede bir de anıt yaptırıyordum ona, yaptırmıyordum, şu Dersim’de bana Alo bomun oğlu Husen-e Çöyder-e demesindi. O gidip o Rayber’inin atına dua etsin. O at olmasaydı ben onu on bin

kez vurmuştum. Yani Perhan, ben böyle at görmedim, yani dünya gezdim böyle at görmedim, bir de görsen hemen kokumu aldı, huylandı zındığın altında, ağladı, kurtar diye yalvardı bana, ama yetişemedim Perhan, ben tepe döndüm o tepe aştı, ben tepe aştım onlar dağı çıktı. Bir de görsen, o koca Rayber'inin atı, bastığı her adım toprağı hatırlıyormuş gibi kişnedi, ayaklarıyla mübarek toprağı adeta tırmaladı, yani hesaba getiremedim, getirseydim...”

Annem:

“Perhan Perhan, bu iblise söyle kalkıp gitsin, dağ taş asker kaynıyor, bizden ne istiyor... Bizim derdimiz bize yeter.”

Hele annem konuşunca, Çavdar'ın karanlıklar içindeki gözleri daha bir parlıyordu.

“Hahaha... Fecire Hatun, yani ben mi dedim birbirinize girin? Yani ben mi dedim Yusuf Ağa'ya sen de zorbalığa başla, git fakir fukaranın mal davarını vur getir. Yani ben bir tek kişinin davarını aldım mı, yani olur şey mi, hükümete gücünüz gitmiyor diye...”

Annem büyük bir öfke ile eline bir taş aldı.

“Köpoğlu, biz esküteklerden²³ ne istiyorsun? Hozat Alayı orada, Abdullah Paşa diğerlerine verdiği gibi sana da bir madalyon verir.”

Çavdar Hüseyin, oturduğu kürsüde başını bacakları arasına kadar eğdi, eliyle ensesine vurarak konuştu:

“Vur Fecire Hatun, yani senin elinden bana gelen taş, yani Sultan Baba'nın gülüdür. Yani o bilge adam Hıdır Efendi'nin nazarı hediyesidir bana. Aha vur, nereye istersen oraya vur, bakarsın Abdullah Paşa paraları sana verir, hahaha, yani dersin, aha bu kadın başıma başına taşı vurup getirdim dersin.”

Annem elindeki taşı yere attı.

“Kardeşim sana vuran vurmuş, zavallı benden ne istiyorsun? Sen kefenini sırtına almışsın, Allah senin de muradını

23 Eksiketek.

verir. Kimin vermedi ki, Hıdır Efendi'ninkini de verdi, Sahhan Ağa'nın da, Kopo Rayber'in de vermedi mi, iblis? Şuraya bak, Perhan Perhan, kan kokuyor kan..."

Çavdar, altındaki kürsüyü oynatıp göğüs kafesini gururla şişirdi. Bir çıtırtı duymuş gibi gözleri hızlı hızlı döndü. Çavdar'ın o halini görünce, kaçacağı yeri dahi hesapladığını düşündüm. Ürkmüştü. Üstünde oturduğu kürsüyü daha bir duvarın dibine çekti. Akşam güneşinin yandan vurduğu gölgesine baktı. Çavdar'ın o an aklından geçenleri sanki Perhan ve kızları okuyormuş gibi bir kıkırtı yükseldi.

Çavdar'ın gözleri öfke ve sinirle derin çukurlarında fıldır fıldır döndü.

"Bana güleceğinize..."

Perhan:

"Çöyder Çöyder, biz niye sana gülelim? Kızlar kendini boş buldu."

"Yani yok Perhan, Fecire Hatun bilir, yani kefenini sırtına almışsan gölgeni dahi terbiye edeceksin. Hıdır Efendi kendi gölgesinin kurbanı oldu."

Perhan:

"Hıdır Efendi niye gölgesinin kurbanı olsun Çöyder Çöyder, askerlerin önüne düşüp getirdi hainler."

Çavdar Hüseyin eski neşesini geri getirmek istiyormuş gibi zoraki bir kahkaha attı.

"Hahaha... Yani ben o dere ağzına yüz bin kez gittim. Yani o akıllı adam kendini o kırmızı taşın arkasına atmış ama akşam güneşini unutmuş. Yani eşkiya dedin mi bilir dostun kim, düşmanın kim olduğunu."

Perhan'ın kızı Goe, Çavdar Hüseyin'in Fevzi Müdür'ü nasıl vuracağını anlatmasını istiyordu. Ancak Çavdar Hüseyin'in keyfi kaçmıştı. Parkasının cebinden kocaman bir konserve kutusu çıkardı. Bir süre elinde oynadı durdu, ardından cebine koydu. Gitmeye yelteniyormuş gibi bir-iki hareket yaptı.

Perhan:

“O ne Çöyder, bu kadar kadını bırakıp gidiyor musun?”

“Yani, çok yolum var Perhan, yani ben onu hesaba getir-medim, ona yanarım. Getirseydim de, Munzur Baba yağ-murlu günde bir yudum suyu bana fazla görseydi. Yani ben vursaydım o iti de, madalyonunu aha burama yapıştırsay-dım da, dünya âlem bana gülseydi. Yani görülmüş müdür, insanoğlunda hiç görülmüş müdür Perhan, sen koca Ray-ber’e Sed Ağa’yı, Kopo Rayber’i huzuruna çağır, de o güze-lim, dünyalar güzeli atını da beraberinde al gel, sonra da bir battaniyeye sarıp süngüle. Yani bunu benim gönlüm kabul etmiyor Perhan, yani o koca Rayber’in Seyit Rıza’dan eksigi neydi, bir darağacını fazla gördü...”

Bu kez Perhan’la birlikte başka kadınlar da güldü.

“Çöyder, Çöyder, biri seni duysa, sanırsın onları hükümet kırmızı halıyla karşılamış.”

Çavdar Hüseyin’in yüzüne alaycı bir gülümseme yayıldı.

“Yani Perhan, darağacı bir onurdur, ölmesini bilen için Tanrı katındaki en yüksek mertebedir. Fındık Zade’nin ipi üç kez koptu, üçünde de kalkıp boynuna attı, attı da, ko-ca devletin hükümeti şaşır kaldı. Yani beklemişler, demiş-ler yarın Paşa Eleziz’e geliyor, haydutların ipini kendi eliy-le çeksın, yani bakmışlar o koca adam rap rap yürüyecek da-rağacına, demişler olmaz. Olmaz demişler Perhan, yani ben dünya gezerim, Dersim’den girer Bingöl’den, Bingöl’den gi-rer Erzurum’dan çıkarım. Dünya âlem görmüş, Seyit Rıza demiş, Paşa’ya söyleyin yarın gelmesin, gelip görürse, ben ne yaptım, ben ne yaptım da dağ taşı yaktım, yaktım da sizi böyle bi naçar darağacının önüne çıkardım. Yani demiş, kor-karım Paşa bizi affetsin...”

Annem hiddetle yerinden kalkıp Çavdar Hüseyin’in yüzü-ne bir okka tükürük attı.

“Tue, sana yalancı, tuu sana! Dağ taş senin attığın yalan-

lardan delirdi, ziyaretler köreldi, senin yüzsüzlüğünden, tue sana, yalancı iblis.”

Çavdar Hüseyin’in yüzü allak bullak oldu. Ne yapacağını bilemedi. Beklemiyordu böyle bir şey, kimse beklemiyordu. Kolunun yeniyle yüzünü sildi. Hiddetle ayağa kalktı. Ancak gerisin geri oturdu.

“Yani suç bende, sizinle konuşuyorum, suç bende sizi düşünüp, dağ taş demeden buraya gelip hatırlınızı soruyorum, yani ben yalan mı söylüyorum Perhan, ha Musa gel gel, ben yalan söylüyorsam şu Musa’ya sorun.”

Kolsuz Musa, Çavdar Hüseyin’in ne dediğini dahi duymamış gibi başka bir dünyadaydı. Çavdar Hüseyin baktı, Kolsuz Musa’dan destek yok. Elindeki konserve kutusunu cebine koydu. Pantolonuna takılı bıçağı önce yerinden çıkardı, bir elma soymuş gibi, başparmağı ile işaret parmağının arasına sıkıştırdığı bıçağın ağzını sildi. Tekrar yerine taktı. Çavdar Hüseyin’in küçük gözleri neredeyse göz çukurunda yitip gitti. O an değil çıtırtı, Hozat’taki alay dahi ayağa kalksaydı Çavdar öyle, yarım yamalak iliştiği kürsünün üstünden hiç kıpırdamayacak gibiydi. Nefessiz kalmış ceylanın artık adım atması gibi, öyle bir ağacın ya da bir taşın gediğine sokulup durması gibi, “alın götürün beni” diyecek gibiydi. Bir çocuk gibi sümkürmüş, dudaklarını adeta salmış, beş dakika önce kahkaha atan, hükümetin koca müdürünü vurup köy köy gezdiren adam gitmiş, yerine sanki küçük bir oğlan çocuğu gelmişti.

Ortalık öylesine sessizdi ki, bir koyunumuzun geviş getirmesi duyuluyordu. Çavdar Hüseyin bıçağını yerine soktuktan sonra, silahını destek yaparak ayağa kalktı.

Perhan:

“Çöyder, Çöyder, sen de büyüttün, konuşuyoruz, konuşmasak şu dünya sessizlikten ölür...”

“Yok, yani Perhan, ben Hıdır Efendi ile silah çatmış bir adamım. Hıdır Efendi’nin bana verdiği değeri yedi düvel bilir. Ya-

ni şu kolsuz adama bir tarlayı fazla görene ben ne derim. Hıdır Efendi insaniyet sahibiydi. Yani bana kaç kez dedi ydi, ‘şu Dersim’de bir sen, bir de kardeşim Sahan. Siz olmasaydınız şu koca Dersim’in boynu bükük kalırdı.’ Yani ölmek var, yani hıyanet de var, ama kadına el kaldırıldığını kim görmüş şu Dersim’de? Yani, devlet bunu bilmedi Perhan, sandı karşısındaki Rum, Ermeni. Yani karıştırdı. Dedi onlara yaptığım gibi kadınları karakola getirtir, candarmamı eğlendiririm. Yani ben Hıdır Efendi ile üç gün üç gece yol gütmüşüm. Üç gün üç gece o uyumuş ben nöbet tutmuşum, ben uyumuşum o nöbet tutmuş. Üç gün üç gece, sırdaş olmuş, yoldaş bilmişiz birbirimizi. Yani olmadı Perhan, ben de gitseydim, yetişseydim kurtulur muydu Hıdır Efendi, yani kurtulmazdı. Kâfir makinanalı kurmuş. Hadi kurtuldu, Sahan gibi gece uyurken en yakın adamı başını kesip götürürdü. Yani, ölmek yeğdir, ölmek de bir erdemdir... Ben dedim, demedim değil, dedim hıyanet denen şey düşmüş şu Dersim’e, hele açlık. Kâfir öğrenmiş zayıf yanımızı, aç bırakmış ki, biz birbirimizi yiyelim Perhan.”

Konuşurken bir Perhan’ın yüzüne bakıyordu. Sanki Perhan dışında kimseler yoktu orada. Bir-iki sesi karıncalandı, konuştukça afsunlu bir su içmiş gibi sesi bir canlandı bir söndü, gözleri karanlık göz çukurunda bir göründü, bir yitip gitti. Acılar içinde kıvranıyordu, sanırsın aslanı kafese koymuşlar, dünya kükreyen aslanın çaresizliğini seyre gelmişti. Haline acıyordu, içine girdiği kafesi parçalamak, bağırarak ormana dalmak istiyordu. Duruyor, duruyor, babamla yaptığı yolculuğu, kadının hükmünü anlatıyordu. Birden ses tonu düştü, çaresiz gözlerle etrafa baktı, sanki bir boşluğa bakıyormuş gibi:

“Yani,” dedi, “yani Perhan ben üç gün üç gece...”

Annem:

“Tey, Perhan Perhan, bu iblis benden ne istiyor, ben ne dedim şimdi kendisine, sabahtan beri söylenip duruyor?”

O ana kadar öyle bir köşeye gelip sinmiş Kolsuz Musa, birden oturduğu köşeden ayağa fırladı.

“Haklı,” dedi, “yerden göğe kadar haklı.” Gözleri öfkeden kıvılcımlar saçıyordu, sağlam eliyle bir kök gibi elbisesinin altında duran kolsuz kolun başını tutup salladı. “Yani Cenabı Hak herkese bir kusur vermiş, yani bu kolum sağlam olsaydı, bir gün dahi durmazdım yerimde.”

Karısı Hece oturduğu yerde birbirine yapışmış çocuklarının arasında debelenip ayağa kalktı. İçine girdiği palasıyla, kocası Kolsuz Musa’nın burnunun dibine gelip dikildi.

“Ne yapardın ha? Ne yapardın Alover?”

Kolsuz Musa, Perhan’a doğru bir-iki adım attı.

“Yani Perhan bunu al elimden, sen anlamazsın, kadın aklınla her şeye karışma. Yani hak mı, şu dünya yıkıldı, bir mezar yeri bir bana mı çok bulunur? Yani Allah herkese bir dert vermiş.”

Perhan:

“Musa, Musa, ne istiyorsun, Fecire Hatun diyor ‘Getirsin ineği, istediği tarlayı alsın.’”

Musa, duyduklarına inanmak istemedi.

“İnek! İnek!”

Söyleyecek söz bulamamış gibi birkaç kez daha inek, inek deyip durdu. Kalabalığa döndü.

“Size soruyorum, bu zamanda insan para yapar mı, verseniz en güzel kızını köyün, kaç kile buğday alırsınız? Buğday diye verdikleri de taş toprak. Sorarım size bu devirde insan para yapar mı? Ama inek, inek, inek insandan üstündür. İneğe elbise gerekmez, inek ottan hastalanıp ölmez, aha bak Perhan hepsi hasta, burunlarını tutamıyorlar, sen söyle Goe, benim inek olmasaydı sen ölmemiş miydin? Bu inek olmasaydı bu Dervişler böyle yerli yerinde durur muydu? Yani ben onunla çift de sürerim. Ama kıyamam...”

Bu konuşmalar sürerken, Çavdar Hüseyin kalkıp gitti.

Herkes unutmuştı onu, gittiğini bir ben gördüm bir de Perhan'ın kızı Sede. Bir ara büyük bir acıyla gözlerime dahi baktı, ama bu o kadar küçücük bir andı ki, sanki yuvasındaki gözler bir an gözlerimin içine bakmış, o gözlerde babamın üç gün, üç gece kendisine yoldaşlık yaptığı anı hatırlamıştı. Sanki bir daha gelmeyecek gibiydi, ormanın içine uzanan patikaya doğru gitti, ben ve Perhan'ın kızı Sede'nin arkadan ona baktığımızı biliyordu. Buna rağmen, bir kez dahi dönüp arkasına bakmadı. Adımlarının sesini dinleyerek küçük tepenin ardında kayboldu...

XIX

Evimize yeniden kavuşsak da annemin ayakları Werozlar'a gitmek istemiyordu. Anneme kalırsa, tüm Dervişler'i alıp oraya gitmemiz lazımdı. Hem bu Dervişler de yaşanacak gibi değildi. Kış olunca bir damla ışık almazdı, oysa Werozlar sabah akşam güneş görürdü. Rüzgâr esince tipi tüm karı toplayıp Dervişler'e doldururdu. Dışarı adım dahi atılmazdı. Buradaki komşularımızı bırakıp Werozlar'a gitmeyi ben de hiç istemiyordum. Perhan, kızları, Kolsuz Musa, diğer komşularımız, artık hepimiz bir aileydik. Ancak birkaç hafta sonra kalkıp Werozlar'a gittik. Bizimle beraber Geyik adında, iki çocuk annesi bir kadın da geldi.

Halam biz gelmeden kendisi gidip Veli Ağa'nın konağına yerleşmişti. Konak, köyün içinden geçen derenin diğer yakasındaydı. Bizim evimiz kadar güneş almıyordu. O evi hiç görmedim, ta ki halamın iki çocuğu o kış ölünceye kadar. Ancak, her gün Veli Ağa'nın konağından yükselen dumanın çevresinde çocuklarının oturduğunu sanki görür gibiydim.

Werozlar, ismi gibi²⁴ güneşin vurduğu cepheye kurul-

24 Werozlar: Güneşli.

muştı. Sabah ve akşam güneşinin tamamını alırdı. Candar-
ma yıkmadan önce köyün diğer evlerinden biraz daha yu-
karılara kurulmuş olan babam Hıdır Efendi'nin konağının
yerinde, şimdi o güzel konağın yıkıntısının üstünde, hala-
mın tepesine çalı çırpı attığı barakamız vardı. Dervişler'deki
komşularımız koyunumuzla beraber bizi kendi elleriyle bu
barakaya yerleştirip geri gitmişlerdi. Geyik de iki çocuğuy-
la, yıkılmış evlerden birine yerleşmişti. Geyik, kışın yemek
için tarlalardan o kadar çok ot toplamıştı ki, bizim eşyamız-
dan çok eşyası vardı. Komşuları onun Werozlar'a gitmesini
istemiyordu. Sanırım onun da gönlü Dervişler'i bırakmaya
elvermiyordu. Bunun için konuşup duruyordu:

“Anam, güneşi yeter, aha kış geldi gelecek, şimdi kış gelir-
se, tipi dağların tüm karını toplayıp Dervişler'e getiriyor. Dı-
şarı adım atamazsın, bu çoluk çocuğu kış geldi mi nasıl ısı-
tırım. Valla, demişim ölürsek Fecire Hatun'un yanında öle-
lim. Elbet biri bir kürek toprak atar üstümüze.”

Kolsuz Musa da eşyalarımızı taşımamıza yardım etti. Ge-
yik, yıkılmış evlerden birine yerleştirildi. Yıkılmış duvar taş-
ları elbirliği ile toplanıp, getirilen çalı çırpı evin üstüne atıl-
dı. Yeni evinden memnundu. Kolsuz Musa, Geyik eve yer-
leşmesine rağmen, her sabah Dervişler'den yola düşüp geli-
yordu. Tek koluyla taşları çekiyor, eve rahat girilip çıkılsın
diye Geyik'le birlikte yolak yapıyordu. Annemle konuşmu-
yordu, ama gene de her gün bizim yanımıza geliyor, başını
kaldırıp halamın yaptığı evi inceliyordu:

“Biraz meşe yaprağı şuraya döşemek lazım, yağmurlar
başladı mı, aha burası havuz olur.”

Kolsuz Musa, kimse kendisine bir şey demeden gidip me-
şe yaprağı getiriyor, onları dama serip üstüne toprak atıyor-
du. Bir ara gene annemden, keçilerinden birine karşılık ken-
disine tarla vermesini istedi. Annem:

“Musa, Musa, tarlalar benim olsa, al köyün yarısını derim,

aha odur af çıkmış, şimdi o fakir fukara sürgünden döner, tarlasının verildiğini görürse ben ne derim?”

Kolsuz Musa çaresizlik içerisinde çekip Dervişler’e gitti ve uzun süre hiç gelmedi. Ve tabii Fevzi Müdür’ün toprakları anneme verdiğini duyanlar çıkıp geliyordu, hepsi de annemle evlenmek istiyordu. Ta Pertek, Kırgan köylerinden gelenler vardı. Nedense bu insanların hepsinin altında birer katır olurdu. Bana bu katırlar, üstündeki insanlardan daha bir ilginç geliyordu. Katırların gözleri acı doluydu ve gözlerinin etrafında bir sinek yığını yuvalanmıştı, ufak ufak binlerce sinek bazen katırları bırakıp bize de saldırıyordu. Uzun yol gelmekten bitkin düşmüş katırlar her zaman evimizin hemen batı cephesindeki küçük ceviz ağacına bağlanır, boyunlarındaki heybenin içine doldurulmuş yonca otunu yerlerdi. Bu katırların dışkısını ise Ceme denilen bir kadın topluyordu. Annemin dediğine göre, katır dışkısında arpa varmış. Ceme dışkıyı yıkayıp, alta çöken arpayı seçiyormuş.

Annemin bu yeni talipleri arasında Doğık adında biri de vardı. Annemden neredeyse dört parmak daha kısaydı, şehir görmüş insanlar gibi kahverengi bir pantolon, ceket giyer ve o zamanlar şehirden gelenler gibi şapka takardı. Doğık, önceleri Pırço’nun adamlarıyla dağlarda gezmiş, daha sonra bir ara amcam Sahan ve sonra da babamın birliğinde bulunduktan sonra, 1936’da hükümetin yaptığı çağrı üzerine başka bir isimle nüfus çıkarıp askere gitmiş biriydi. Askerde Türkçe de öğrenmişti. Konuşurken, çevresindekileri etkilemek için sık sık sözlerinin arasına Türkçe kelimeler serper, ardından bu kelimelerin açıklamasını be-so ve here-were²⁵ dillerinde yapar, kendine bir anlam katardı.

Askerliğini yaptığı için köyleri serbest gezebiliyordu Doğık. Biz Werozlar’a taşındıktan sonra neredeyse haftada bir-

25 Zazaca ve Kürtçe dillerine yörede verilen ad.

iki kez köye geliyor, bir yolunu bulup anneme sokulmaya çalışıyordu.

Halamın sesi ise derenin karşı yakasından hep duyuluyordu. Evin önüne çıkıp ona bakıyordum. Bir top çalı gibi, Veli Ağa konağının taş yığınları arasında gelip gidiyor, söyleniyordu. Bu söylenmelerini o kadar çok duymuştum ki, neredeyse, sabah ne söyleyeceğini, öğlen sıranın kimde olduğunu, akşamleyin kiminle kapatacağını dahi tahmin ediyordum. Sabah güneşine dua ederken dahi söyleniyor, birilerine beddua ediyordu.

“Rayber’e Sed Ağa’nın atını altına çekip kapıma dayanmış, sen öyle kanun getirdiysen, Rayber’inin atına binme de ben sana devletin müdürü diyeyim. Koca orduyu alıp kapıma gelmiş, beni kardeşimin evinden dışarı atıyor, Heko, Heko, sen büyüksün, Ana Fatma, sen ocağımıza incir ağacı diken, iki kardeşi birbirine düşman edenlere Yusuf Ağa’nın emeğini helal etmeyesin. Kız Efe, o kardeşin niye ağlıyor, başıma bela oldunuz, benim suçum neydi, Sultan Baba, bir avuç toprağı bana mı fazla gördün? Bu kadar kulunu çağırdın, bir beni mi günahkâr buldun?”

Derenin o yakasında bir tek halam vardı. Veli Ağa konağını neden o gölge kıyısına yapmıştı? Burada güneşli tepe dururken, öyle gölge tarafına, kuzey yakasına neden gidip konağını yapmıştı?

Annemin arkasında artık devlet vardı, koca Fevzi Müdür candarmalarıyla yola çıkıp annemin ayaklarına gelmiş, köyde bas bas bağırarak bu köylerin sahibinin annem olduğunu söylemişti. Devletin bir müdürü, at sırtında dağ taş aşarak, başına ödül konmuş, üstüne üstlük devletin karakollarını basmış, candarmalarına meydan okumuş bir eşkiya karısının ayaklarına gitmişti. Annem büyük insandı, tek başına muacırı alıp, Deşt alayına gidip, Fevzi Müdür’ün kapısına tak tak vurup içeri girmiş, müdüre, “Fevzi Müdür, Fev-

zi Müdür, yaktınız, kalanları açlığa terk ettiniz, devletin büyüklüğü bu mu?” demişti. “Biz kadınlar da mı, silahlarımızı alıp dağlara çıkalım?” demiş, böyle Fevzi Müdür’ün masasına da eliyle tak tak vurmuştu. Fevzi Müdür, “Tamam Fecire Hatun,” demişti, “tamam, devlet bir kusur etti.” Vermişti askeriye’nin erzak deposunun anahtarını, “Git aç,” demişti, “aç ne istersen al,” demişti. Annem bir çuval ekmeği alıp Deşt’ten Dervişler’e gelinceye kadar dağıtmıştı.

Werozlar’a geldikten sonra, kadınlardan, anneme dair o kadar çok şey duyuyordum ki, bazen bunlara ben dahi inanıyordum. Annemin sahiden Fevzi Müdür’ün odasının kapısını çat diye açıp, müdürün masasına iki eliyle vurduğunu görür gibi oluyordum. Kadınlar beni yalnız yakalar yakalamaz, “Gülüzar, hele buraya gel, Fevzi Müdür anneni görünce ne dedi?” diye soruyorlardı, ancak ben hemen kaçıyordum, onların konuştuklarını dinliyor, ama onlar bana bir şey sorduklarında kaçıyordum. ’38’de köy yakıldığında da annem köylülere söylemiş, “Etmeyin, kalkın Erzincan’a gidelim, kardeşim devletle imza etmiş,” demiş, ama kimse inanmamış Kahraman Bey’in devletle imza yaptığına.

Zaman denen şeyi durdurmak imkânsızdı. Meşe ormanları hızla sararmaya, karakavak ağaçlarının yaprakları kırmızı mora çalmaya başlamıştı. Göz açıp kapayınca kadar tüm bir yaz gelip geçmiş, kara kış kapıya dayanmıştı, herkes telaşlıydı. Palamut toplanmalıydı. Annem hemen işe koyuldu, gün ıştır ışmaz küçük heybemizi alıyor, meşe ormanlarından palamut toplamaya gidiyorduk. Topladığımız palamutları getirip evin içinde kazdığımız bir çukura dolduruyorduk. Bir kat palamut, bir kat toprak, bir kat toprak, bir kat palamut. Böylelikle, palamutlar yerin altında tatlanacak, kışın yiyeceğimiz biterse bu palamutları çıkarıp külün içinde pişirerek yiyecektik. İnsan da önemliydi, kara kışı atlatmak için ne kadar çok insan olursa o kadar iyiymiş.

Annem kurtulup başka köylere yerleşen birkaç komşumuzu daha getirtti Werozlar'a. Her bir şey iyi gidiyordu. Bu kış atlattık mı, seneye yeni bir hayata başlayacak, payımıza düşen neredeyse bir koca çuval arpamızı tarlalara atacaktık. Perhan'ın kızları dünya kadar pancar kurutmuştu, kurutulmuş mantar, glüng otu, madımaklar yetermiş bizlere, annemin dediğine göre, değil ikimizi, on nüfusu dahi beslermiş bu yiyecekler. Koyunumuzun çökeleği ve yağı da cabasıydı. Akşam ocağın karşısına otururken annem başlıyordu kafasında planladıklarını bir bir bana anlatmaya.

“Perperikam, sabah madımak çorbası yaparız,” diyordu avucunu göstererek, “aha böyle bir dirhem de çökelek attık mı içine, tüm gün bizi tutar.” Akşam palamutlarımızı küle gömer, soyup yermişiz. Bu Dersim ala karga ve sincap doluymuş, onlar tüm kış palamutla beslenirmiş. Palamut yiyen insan kolay kolay ölmezmiş.

Annem böyle konuştukça aklıma Zeranik'teki, dayım Kahraman Salih Bey'in ahırında kalan kadın geliyordu. Palamut ekmegi dahi yapıyorlardı.

“Ama acı,” dedim, “anne, böyle çok acı.”

“Yok, kızım, toprak şimdi onların acısını alıp götürür, ala karga günde bin palamut saklar, her birinin yerini de bilir, kış oldu mu onları tek tek nereye gömdüğünü, hangisini önce sakladığını bir bir bilir.”

Ala karga ve sincaplar tüm kış sadece palamut yermiş, palamut yedikleri için hastalık mastalık da bilmezmiş kargalar. Bir de o Kolsuz Musa bizimle gelseymiş, iyiymiş. Ille de tarla istiyormuş, evler hazırmış, gelip birisine yerleşsin, istediği tarlayı da ekip biçsinmiş. Ne de olsa erkekmiş, bir erkek sesi gelse dahi iyiymiş.

Karısı Hece olmasaymış Kolsuz Musa gibisi yokmuş, annem kendisine o kadar laf söylediği halde gelip koyunumuzu koça vermeye götürmüşmüş. Erkek soyu merhametliy-

miş, şu Dersim bir kadından dolayı birbirine girmemiş miydi? Seyit Rıza'nın oğlu Baba ile Sed Ağa'nın oğlu Kopo Rayber aynı kadına âşık olmamış mıydı? Yeryüzünde kadın olmasaymış dünya güllük gülistanlık olurmuş. Dünyaya kötülüğü de kadınlar getirmiş. Dervişler'de de kadınlar varmış, hiç kavga ederler miymiş, şu Werozlar'da üç-beş kadın varmış, hepsi de birbiriyle kavgalıymış, erkek sesi olsaymış kavga mavga olmazmış. Anneme kalırsa başımızda bir erkek olsaymış, varsın yatalak olsunmuş, yeter ki sesi çıksınmış.

Annemle birlikte, halamın daha önce derme çatma bir şekilde bir araya getirdiği evimizde ocağa odun atıyor, karşısına geçip oturuyorduk. Annemin kucağına giriyor, ocakta yanan ateşe bakıyordum. Annem bazen benimle, bazen kendi kendisiyle konuşup duruyordu.

Aklına kim geliyorsa onunla konuşurdu, bazen o insanlar karşısındaymış gibi, bazen onlara sesleniyormuş gibi... Alık ile Fatık'ı, kurbağa kardeşi, daha pek çok masalı bana bu ateşin karşısında anlatırdı. Konuşmalarında kimler yoktu ki, Kolsuz Musa'yı bir yerip, bir övüyordu. Perhan da yanlış yapıyormuş, bizimle buraya gelmeliymiş, çökeleğimizin çoğunu da kendisine almışmış. Ama çok iyi kadınmış. Demiş, "Al Fecire Hatun, bu senin koyunun hakkı, ister bize verisin, ister vermezsin." Annem de tutup hepsini vermişmiş, ama o da 'bu fazla' dememiş. Evin sahibi hiç der miymiş ekmeğim az, olanını misafirin önüne getirirmiş, misafir düşünmeliymiş bunu. Ama Allah razı olsunmuş, kadın bize evini açmış, bir gün anneme şuradan kalk şuraya otur dememiş, bir gün annem pancar toplamaya da gitmemiş, gene de fazlasını bize vermişlermiş. Onlar üç nüfusmuş, böyle hepsini toplayıp bize vermek olur muymuş. Hece de iyiymiş, düşünüp o Kolsuz Musa'nın peşine dağ taş geziyormuş, dört çocuğu olmasına rağmen tek başına bir erkekten daha yamanmış, nasıl da candarmanın önüne kendini atmış, bir kor ateş

olmuş, candarmanın Kolsuz Musa'ya dokunmasını engellemiş. Öyle erkek mi olurmuş, candarma gördü mü tir tir titriyormuş. Candarma komutanı kendisi demiş, demiş "Musa sen sakatsın, devlet senin gibi bir sakatı alıp başına bela mı etsin, sen tüfek de tutamazsın." Ama o gene de candarma gördü mü korkudan tir tir titirmiş. Karısının arkasına saklanıp bir kelime dahi etmezmiş.

Annem tüm bunları anlatırken, ben ocakta yanan ateşe bakardım. Bazen annemin sesinin o alevlere karıştığını, orada alevlerin konuştuğunu, kavga ettiğini görürdüm. Alevlerin yalazlarını en çok Kolsuz Musa'ya benzetirdim. Alevlerin de elleri, kolları vardı, Kolsuz Musa'nın yanında sallanan kazak kolları gibi sallanırlardı. Böyle annemin kucağına sığınıp ocaktaki ateşi izlemek, onu dinlemek çok hoşuma giderdi. O ocağın karşısında binlerce masal, yüzlerce hikâye dinledim. Söyleyecek söz bitmişse annem odun közlerini külle kapatırken ağzını kıpır kıpır oynatarak dualar ederdi. Sabaha kadar o közler öyle külün altında kalırdı, sabah kalkıp yeniden odun atardık közlere. Annem ateşi aramaya giden üç kardeşle ilgili bir masal da anlatırdı bana. Bu masalı hatırlamak için çok düşündüm, ancak hepsini hatırlayamıyorum.

XX

Gene eski zamanların birinde insanlar birbirini sevmez olmuş, kimse kimseyi dinlemezmiş, kadın kadınlığını, erkek erkekliğini bilmezmiş. Tanrı bakmış, kulları rahat durmayacak, ateşi alıp Sultan Baba Dağı'na vermiş. Yıllar yılı ateş Sultan Baba Dağı'nda yanıp durmuş, her yerden görülürmüş de, kimse ateşi alıp geri getiremezmiş. Bu masalda da küçük kardeş, ateşi alıp o şehrin insanlarına geri getiriyordu. An-neme sorarsan, ateş kızdı mı, kimse önüne geçemezmiş, kız-

gınlığı geçinceye kadar önüne ne çıkarsa yakıp kül edermiş. Büyük dedem, Tanrı'nın çalıp Sultan Baba Dağı'na verdiği bu ateşi görmüş.

Tanrı'nın ateşi çalıp Sultan Baba Dağı'na vermesini anlamak zordu, sanırım annem de bunun sebebini tam bilmediği için bana kızardı. Ne zaman sorsam, "İnsanlar birbirine zulüm etmiş, bir sevgiyi unutmuş," derdi.

"O zaman gene yakar mı anne?" diye sorardım.

"Kim bilir," derdi, "kim bilir, belki yakar perperikam." Durur, boşluğa bakar, ocaktaki alevlerle konuşuyormuş gibi, "Yaktı ya," derdi. "Yaktı güzel kızım, daha ne yapsın, yaktı da kimse anlamadı."

Derken bir sabah Kolsuz Musa'nın sesini duyduk, ineğini önüne koymuş bizim evin önünde çıktı, kapıyı aralayıp kafasını içeri soktu.

"Al," dedi. "Fecire Hatun al. Madem inek diyorsun, aldım geldim. Dedim, 'Hece inek ha bizim ha Fecire Hatun'un.' Dedim, 'kız bu inek bizimdi de ne oldu, herkese sütünü eşit dağıtmadık mı?' Dağıttık, yani aldım getirdim Fecire Hatun, al istersen bir karış toprak dahi verme, de Musa, ineği bırak git, madem beni o kadar kırdın ineği bırak git de, Oriha Hıdır ziyareti üzerine yeminler olsun, bu sarı kızı kapına bağlayıp giderim. Dedim, yani Fecire Hatun gitti, Dervişler'in tadı kaçtı, bu zamanda bir insan kulu gelsin diye insanın dört gözü yollarda kalıyor. Sen de, ben keçileri de alıp getireyim. Dedim, 'Kız senin aklın ermez, kadın aklınla her şeye karışma, o Fecire Hatun Süleyman Salih Bey'in kızıysa, bizi aç bırakmaz, şu çocukların kursağından bir yudum sütü eksik etmez.' Al Fecire Hatun, aha getirdim, de, bana de 'Musa beni çok kırdın, ineği bırak git,' babamın Demanan Dağı'ndaki o kara mezarı şahidim olsun, aha buraya bırakır giderim. De, Fecire Hatun. İstersen verme, de senin bu inek bir köy etmez, ben gene sana bırakır giderim bu dünyalar güzeli sarı kızımı. Dedim,

‘Kız sus, sen ne anlarsın, günlerdir kendini yedin bitirdin. Senin soyun soy olsaydı, o dünyalar akıllısı kangal size küsüp de gitmezdi.’ Gelmiş benim aileme laf söylüyor, yani Fecire Hatun, benim babam en azından merhamet dilemedi düşmandan, İsmail Hakkı Paşa’nın karşısına dikilip, ‘vur,’ dedi, ‘yigitlik insana mahsustur,’ dedi. ‘Sus kız,’ dedim, ‘şimdi bu sürgünler döner, dönerlerse, bir bey kapısını bulmak bu zamanda kolay mı?’ Yani madem ölüm, Fecire Hatun’un kapısında ölürüz. Koca müdür, kendisi kalkıp ayağına geldi, dedi, ‘Kusura kalma Fecire Hatun, senin deden olmasaydı Urus ordusu şu Anadolu’ya bir uçtan girer öte uçtan çıkardı.’ Ahmet Muhtar Paşa Hazretleri Urus ordusunun önünden kaçarken kendini zor atmış Süleyman Bey’in topraklarına, Osmanlı’nın o koca Kafkas kumandanı, Süleyman Bey’in adamlarının Urus ordusunu bozguna uğrattığını görünce kalkıp ayaklarına kaplanmış o ulu adamın, demiş, ‘Bir de size haydut derler, inançsız Kızılbaş derler, ben dünya gezdim, gezdim de böyle inançlı, toprağına böyle bağlı insanlar görmedim,’ demiş. O koca Ahmet Muhtar Paşa Hazretleri eğilip üç kez ayaklarına gitmiş Süleyman Bey’in, nişanesini yakasından söküp kendisine vermiş, demiş ‘Al bu benden çok senin hakkın, al,’ demiş, ‘bu hasbehas Abdülhamit Hazretlerimiz’in kendi elleriyle yakama diktiği nişanedir, al,’ demiş, ‘bir haftada koca ordumu tarumar eden Urusu sen iki günde geri püskürttün.’ Ancak o ermişler ermişi Süleyman Bey, bir kez dahi dönüp bakmamış paşanın yüzüne. Yani dedim, kız sen sus, bir bey kapısında maraba olmak var, bir de it kapısında.”

Kolsuz Musa konuştu, bir anneme dönüp annemin soyunu, bir ineğini gösterip sarı kız dediği ineğin soyunu açıkladı, boynuna sarılıp ağladı, onun marifetlerini, sütünün ne kadar kıymetli olduğunu anlattı.

“Yani Fecire Hatun, sütünü bir görsen, sanırsın has Merinos koyununu sağmışsın, aha daha sağlar sağlamaz böyle bir

parmak yağ birikir sütünün üstüne. Bir de nazik alışmış ki, otlarken sanırsın Hazreti Ali'nin Döldöl'ü gelmiş otluyor, şu Sincik Dağı'ndaki ceylanlar gibi, otları tek tek seçer, şu kendi gözümle gördüm, candarmanın ayak bastığı otu yemedi, ne yaptım yemedi. Yani böyle bayırlara tırmanır, has çiçeklerin tomurcuklarını toplar keçiler gibi. Fecire Hatun, sabah götürürsün, bilmezsin nasıl akşam olmuş, ben kaç kez Hece ile kavgalar ettim. Anlamaz, kadın aklı, yani şu sarı kız otlarken bir insan izlemeye koyulmasın, bakarsın akşam olmuş. Öyle insanı alıp götürür mübarek. Bir de sütü, böyle Munzur yaylalarında otlamış keçi sütü gibi anafatma çiçekleri kokar. Dedim 'kız, Fecire Hatun bizden daha iyi bakar ona, bir üsküre sütü benim biçarelerime mi çok görür?' Böyle bir avuç dahi versen yeter, ota karıştırır sebillerle çorba yaparız."

İneği de yanımıza alıp Kolsuz Musa'ya tarla seçmeye gittik. Ancak annemle bir türlü anlaşamadılar, tartıştılar, Kolsuz Musa sinirlendi, bir anneme bağırdı, bir ellerine gitti. Ancak annem ısrarlıydı:

"Musa, daha ben ne yapayım, sana yaşlı bir ineğe karşılık köyün en güzel iki tarlasını veriyorum, sen köyün tamamını istiyorsun."

"Yani Fecire Hatun, bir ineğe karşılık vere vere bana bu susuz iki tarlayı mı veriyorsun? Tamam ver şu sulak iki tarlayı ben de diyeyim, sen merhamet sahibiymişsin. Ben iki susuz tarlayı alıp ne yapayım? Hece'nin yüzüne nasıl bakarm?"

Kolsuz Musa ile annemin pazarlığı çok uzun sürdü, bir ara Kolsuz Musa ineğini alıp geri Dervişler'in yoluna düştü, ancak tekrar dönüp geldi. Başka tarla bakmaya gittiler, ancak gene anlaşamadılar. Söylene söylene ineğini alıp Dervişler'e geri gitti.

"Müstahak," diye söyleniyordu. "Şu Dersim'e her bir şey müstahak, Paşa şu ağaların kökünü getirseydi, getirseydi de

bizi bu zulümden kurtarsaydı. Yani onun merhameti sizden iyidir, siz de fakir fukarayı yakmadınız mı, sizde Allah korkusu olsaydı fakir fukarayı ezmez, ezip de o kâfire muhtaç hale getirmezdiniz. Müstahak. Ben koca bir ineği alıp kapına geliyorum, sen bana içinde çakıl kaynayan kurak bir tarla veriyorsun, yani sen insan olsaydın, o zavallılar zavallısı Çöyder'i öyle bir çocuk gibi ağlatmaz, biçare adamın gönlünü kırmazdın.”

Kolsuz Musa öylesine bir tırısla gidiyordu ki, bas bas bağıırıyordu.

“Şu ağaların zulmü şu toprakları yerle bir ettirdi. Onların tepişmesinden fakir fukara ezildi. Siz adam olsaydınız o büyük adam Diypap Ağa Hazretleri'nin eteğini öpmüş, yedi düvele kafa tutmuş adama o bombaları üzerimize yağdırtmazdınız. Yani düşmüş ordunun önüne devletin koca müdürü, gelmiş koca köylerin anahtarını bir kadına verip gitmiş. Ben nereye götürsem sarı kızı, değil iki tarla, iki köy alırım...”

Ancak Kolsuz Musa iki gün sonra karısı ve çocuklarıyla çıkıp geri geldi. Annemle anlaştılar. Böylelikle, ilk yılın buzağısını onlar alacaktı, buzağı erkek olursa ortakmış, dişi olursa Musaların olacaktı. Zaten bir inek de iki yıl üst üste erkek buzağı doğurmazmış. Öküz de şartmış, tarlaları ekmek için öküz de şartmış. Zaten dört ay sonra da doğuracakmış inek. Musa, biri susuz olmak üzere üç tarla aldı.

Anneme şöyle diyordu:

“Fecire Hatun, bir görsen, benim sarı kız çok doğurgan, Torut'un tepesine çıkar çıkmaz koşmaya başladı, meğer biz hayvana zulüm etmişiz de haberimiz yokmuş, erken götürseymişiz, değil bir, benim bu sarı kız senede iki buzağı dahi verirmiş. Koşup arkasını boğaya döndü, yani Fecire Hatun o muacırlar damların başına çıkıp, şaşırıp kaldılar, dediler ‘Biz de mal davar sahibiyiz, böyle inek görmedik.’ Dediler ‘Bizim inekleri biz zorla boğaya veririz, boynundan tutar, hayvanın

doğumluğuna tuz basarız, basarız ki, hayvan kızsın, kızsın da döllensin.’ Bir de dediler, ‘Bir inek böyle usul usul eriline gidiyorsa yavrusu dişi olur.’”

Böylelikle, ineğimizle birlikte dört kişilik bir aile olduk. Annem iki kocaman tarla vermiş, karşılığında bir inek almıştı. İneğimize hemen evin bir köşesinde yer yaptık. Arka tarafa otları yığdık. Dışarıda da otumuz vardı. Ama gene de kışın yetmezmiş, annem kadınlara ot toplattı, ota karşılık birer üsküre süt veriyordu. Kışın ineğin sütü azalıyormuş, ama gene de herkese yetermiş. Arpa çuvalımıza hiç karışmazmışız. Bir kış geçsin, seneye bereketten kapıları açamazmışız, her eve beş-on çuval arpa girermiş.

Kolsuz Musa, Veysel Dayı’nın evine yerleşti. Annemin dediğine göre, bir orduya yetecek kadar yiyeceği varmış Kolsuz Musa’nın, Dervişler’den getir getir bitmiyormuş.

Havalar hızla soğuyordu. Sıncık Dağı’nın tepesine karların düştüğü günün sabahı Dervişler’deki tüm kadın, çoluk çocuk Werozlar’a doldu. Hırsızlar gece girip, köyü talan etmiş, ne var ne yok, toplayıp götürmüşler. Bu nasıl şeydi, kış böyle kapıdayken insanlarda hiç merhamet yok muydu? Yoktu, kışı geçirebilmek için yeterli yiyecekleri olmayanlar gelip Dervişler’i basmış, ne var ne yok alıp gitmişlerdi.

Kim yapmıştı bunu? Nereden gelmişlerdi? Kolsuz Musa’ya sorarsan bu devirde kimsede silah kalmamıştı, dağ taş da candarma kaynıyordu.

Bir önceki kış, sürgün ve ölümden kurtulanların gerisi kışın açlıktan ölmüştü. Annem bu olay üzerine evin arkasına yığıldığı odunları artırdı. Ancak birkaç gün sonra bizim evler de ateşe verildi, koyunumuzla ineğimiz dahil, her bir şeyi alıp götürdü hırsızlar. Annem ve ben alevler içerisinde kendimizi dışarı atmıştık, ancak hiçbir şeyimiz kalmamıştı, tüm umutlar yok olmuştu. Herkes söyleniyor, ağlıyor, beddua-lar ediyordu.

Hükümet onları, onlarsa bizleri aç bırakmıştı. Bu soygundan bir halama bir şey olmadı. Hırsızlar derenin karşı tarafına geçmemişti. Buna rağmen, sanki hırsızlar bizim değil de, halamın her bir şeyini alıp götürmüş gibi köyün içindeki harmanda kendini yerlerden yerlere vurdu.

“O müdür ordusuyla kapıma dayanacağına bu hırsızların peşine neden düşmez, sorarım size, şu Dersim’de hırsızlık nedir bilir miydik? Herkes kapısını açık bırakır, yabana giderdi. Anam, anam, anam, ordun geldi geleli başımıza taş yağdı, insan insanın düşmanı oldu, kardeşi kardeşe verip, Hozat’ta ayak ayak üstüne atıp oturdu Paşa, madem paşaydın, gücün bize mi gitti, yedi düvel senin hududun değil miydi, kaybettiğin her yerin acısını bizden mi çıkardın? Anam, böyle gündüz gözüyle üç-beş kişi gelip alıp götürsün, mal davarı alıp götürsün.”

Kolsuz Musa, bizimle gelen Geyik, diğer kadınlar yere çökmüş halama bakıyorlardı. Annem babamın silahlarının yerini biliyormuş, birini ona vermeliymiş. Sahi elden ne gelirdi, ağıt yakmak, beddua etmek dışında?

Acı bitmedi, ertesi gün Geyik kendini ormanda bir ağaca astı. Nasıl haber alındığını hatırlamıyorum. Herkes ağıtlar yakarak Geyik’in kendini astığı yere doğru gitti. Burası annemle benim, askerler köyü yakmadan önce sık sık kullandığımız bir patikaydı. Kuzeybatıya, Balıkan Dağı’na doğru uzanan bu patika üzerinde yabani bir armut ağacı vardı. Geyik kendini asmak için burayı, bu armut ağacını seçmişti. Herkes ağlıyordu, orman o kadar hüznü doluydu ki, meşe ağaçları, çıplak karakavaklar ve ormanın içine yayılmış yabani armutlar boyunlarını eğmiş Geyik’e ağlıyorlar hissine kapıldım. Geyik’in iki küçük çocuğu, ipte sallanan annelerinin paçalarını tutmuş, kendilerine yaklaşan bizlere boş gözlerle bakıyordu. Sanırım ölümün ne olduğunu henüz bilmiyorlardı. Annelerine, “Hadi anne, in aşağı evimize gidelim,” der gibiydiler. Geyik’in

ipi attığı armut ağacının çatalındaki kabuklar dökülmüştü. Çocuklar ağlayan kadınlara hayretler içerisinde bakıyordu, sahi neden ağlıyorlardı ki? Ne olmuştu? İpi nereden bulmuştu? Kolsuz Musa'ya sorarsan, bu ipi hep yanında taşımış. Annem Werozlar'a gelince umutlanmış. Bazen kızınca, çocuklarına, "Önce sizi, sonra kendimi öldüreceğim," diyormuş.

"Kendi kulağımla duydum, ben sarı kızı otlatıyordum, baktım Geyik ormanda bir yandan glüng toplarken, diğer yandan söyleniyor, Sultan Baba bir ölümü neden bize çok gördün, al onları yanına Sultan Baba, bu gelen kıştır, hangi ana dayanır yavrusunun gözleri önünde ölmesine. Kurudu, ormanlar dahi kurudu, eskiden bereket kaynardı bu ormanlarda, bir orduyu besleyecek kadar yemlik otlar bulunurdu. Yani ben kendi bu kulağımla kaç kez duydum. Dedim, 'Kız Hece, bu kadına bir üsküre süt ver,' dedim 'kız insanıyetlik ölmedi,' yani o da verdi. Sarı kız da yok, yani olsaydı da sütü onun olsundu."

Taşıyıp köye getirdik; ne olacaktı çocuklara? Ya bize, bize ne olacaktı? Kış kapıdaydı, palamut dışında yiyecek hiçbir şeyimiz kalmamıştı.

Yeniden aç kalmıştık. Annem yanan evimizin bir köşesinin üstüne meşe çalıları yığdı ve bir ayı inine girer gibi bu inin içine girip kuru otlarla deliği kapattı. Altımızda soğuk toprak vardı, o kadar açtım ki, yediğim palamutların acısı karnımda gurulduyor, acı su genzime kadar gelip, boş bir hortum horulduyormuş gibi gerisin geri, daha bir acı tat alarak karın boşluğuma gidiyordu. Annem çıkarıp yeniden memesini ağzıma veriyordu, "Em," diyordu, "em." Ama hiçbir şey yoktu o memelerde. Sabahleyin ormanda yiyecek aramaya gittik, Geyik'in kendini astığı yaban armudunu geçip Balıkan Deresi'ne yöneldik. Derenin içinde Kolsuz Musa'yı gördük. Tek eliyle tuttuğu baltasıyla bir yere saldırıyordu.

Bizi görünce,

“Fecire Hatun,” dedi, “aha kovaladım, buradan içeri girdi, bir kuzu kadar vardı.”

Annem,

“Musa, sansar mı?” diye sordu.

“Tavşan, Fecire Hatun tavşan, biliyorum haram, bu zıkkım, yani yaşadıklarımız...”

Baltasını ağacın köküne vurdu. Annem heyecanla kuru bir meşe dalı aldı, o da Kolsuz Musa’nın baltasını vurduğu ağacın dibindeki oyuğa girişti. Ancak tavşan birden ikisinin arasından sıyrılıp kaçtı. Kolsuz Musa kan ter içinde baltasını yere attı.

“Yani ben biliyorum kaçacağını it dölü, ama umut,” diye söylendi. Daha bir yukarılara gittik. Yemek için kenger kökleri söktük. Ormanın içinde söğüt armudu dediğimiz bir ağaç bulduk. Yaprakları dökülmüş ağacın, bir küçük çocuğun serçeparmağı büyüklüğündeki kırmızı meyveleri dallarında duruyordu. Ağacı görür görmez annemin sevinçten nutku tutuldu.

“Musa, Musa? Vialmuri, Vialmuri!”

Kolsuz Musa ağaç kaçacakmış gibi sesini kısıtı.

“Hani, nerede Fecire Hatun?”

Ağacın dibine geldik. Kolsuz Musa baltasını kenara indirip tek koluyla ağaca tırmanmaya çalıştı. Bir-iki kez dene-diye de kayarak yere düştü. Sinirle baltasını alıp, “Dur Fecire Hatun, namussuzu buraya sereyim,” dedi, ancak annem bırakmadı, kendisi ağaca çıktı. Ayaklarıyla dallarına vurarak küçük kırmızı meyveleri aşağı döktü. Yere düşen meyveler, kuru meşe yaprakları arasında yitip gitti.

Kolsuz Musa, “Bu tarafa gel Gülüzar,” dedi. “Basma, bu tarafa gel, onlar artık aşağı geldi. Sen yeter ki basma, ben onların hepsini bir bir bulurum.”

Meşe yapraklarını tek tek elimizle eşeleyerek, küçük meyveleri toplayıp, annemin hep yanında taşıdığı küçük heybe-

sine koyduk. Kolsuz Musa birkaç tane yememe izin verdi. Yuttuktan sonra, sahiden bir söğüt dalını ağzına alıp çiğnemişsin gibi, acımsı, kuru bir tat bırakıyordu. Öylesine efsunlu bir meyveydi ki, bir süre sonra, kurumuş ağız sulanıyor, bal gibi tatlı bir sıvıya dönüşüyordu.

Palamudu bir taşım kaynatıp acı suyunu döktükten sonra söğüt armutlarına karıştırarak yeniden kaynatacakmışız.

Yolda Kolsuz Musa:

“Fecire Hatun, yasaklar kalkmış, artık erkekler de gezebiliyor.”

Annem:

“Yok, Musa, devletin kâğıdı olmadan kimse bir yere gidemiyor.”

“Valla, duydum Fecire Hatun, inekle keçileri Torut’a götürürken söylediler. Artık serbestlik gelmiş.”

XXI

Hazırlandık, Perhanları da yanımıza alıp gidecektik. Nereye gideceğimizi bilmiyorduk. Ama karlar gelmeden gitmeliydik. Yeniden yollara düşme planları yaparken, dayım Kahraman Salih Bey, yüklü at ve katırlarla, yanında on beş-yirmi erkekle çıkıp geldi. Böylelikle, sahiden de hükümetin üç yıl önce koyduğu yasağın kalktığını öğrenmiş olduk. Gerçi kadınlar gidiyordu gideceği yere, candarmadan izin alanlar da gezebiliyordu, ancak birkaç erkeğin birlikte gezmesi, bir köyden başka bir köye gitmesi yasaktı. Dayım, yasak kalkar kalkmaz, hırsızlığı da duyunca, adamlarıyla çıkıp gelmişti. O zamanlar on-on bir yaşlarında olan dayımın oğlu Ağa Cihan da yanlarındaydı.

Dayım, 1939 depreminde zarar gören Erzincan köylüleri için toplanan yardımları katırlara yükleyip getirmişti. Bu eşyaları köy köy dağıtıyorlardı. Gelen eşyalarda ne yoktu ki?

Dayım Kahraman Salih Bey'e bağlı Ovacık ve Erzincan köylerindeki erkekler, yasak kalkar kalkmaz, ellerine baltaları, kazmaları almış, köy köy geziyor, insanlara ev yapıyorlardı. Werozlar'a gelen dayım ve yanındaki adamların altlarında katırlar, bu katırlara bağladıkları baltalar, taş kırma balyozları ve kazmaları vardı.

Annemin başımızda erkek olsun derken ne demek istediğini o zaman daha iyi anladım. Gelen adamlar katırlarından iner inmez yıkılmış evlere giriştiler. Çökmüş evlerin taşlarını seçerken ormanlarda balta sesleri yükselmeye, koca koca ağaç kütükleri evlerin önüne yığılmaya başladı.

Tüm bunlar olurken dayım, herkesi köyün meydanına toplayıp elbise ve yiyecek dağıtmaya başladı.

Dayımın oğlu Ağa benim elbiselerimi ayırmıştı bile, üstümdeki kıl çulları çıkarıp getirdiğı bu elbiseleri bana giydirdi. Cebinden çıkardığı kırmızı, mavi akide şekerlerini avucuma koydu. Belli ki, bunları bana vermek için saklamıştı. Saçlarımı dahi taramaya çalıştı.

"Beni tanıdın mı?" diye sordu. Evet, anlamında başımı salladım. Elbiselerim de güzeldi. İçinde beyaz ve sarı çizgileri olan bir kazak, kadifeden kalın bir pantolon, yeşil bir hırka ve içi tiftikli bir parka. İlk defa böyle elbiseler giyiyordum. Elbiseler daha önce giyilmişti, parkanın bir kolunda yanık izi vardı.

Elbiselerden sonra, at ve katırlardan indirilen buğday, pirinç, bulgur ve unlar da dağıtıldı. Dervişler'e de gidilecekti. Herkes halamı unutmuştu, derenin öbür yakasında bağırtıları duyulunca, dayım Kahraman Salih Bey, Kolsuz Musa'ya halamı alıp getirmesini söyledi. Kolsuz Musa halamı da alıp getirdi, ancak o önce hiçbir şey almak istemedi, önüne konulan şeylere arkasını dönüp oturdu. Annemin onun kapısına devletin müdürünü getirdiğini söyledi.

Dayım, halam Wae'nin yanına kadar gitti.

“Sen de benim ahir bir kardeşimsin, Yusuf Ağa’nın benim üzerimde hakkı var... kavga zamanı değil...” gibi bir şeyler söyledi.

Dayım adamlarıyla iki gün Werozlar’da kaldı, gelen adamlar kaşla göz arasında bizim evi yeniden inşa ettiler. Üstelik gerçek bir ev. Diğer evleri de sağlamlaştırıp yaşanılabilir hale getirdiler.

Yeni evimiz iki gözdü, hayvanlar için ayrı bir göz yapılmıştı. Pencere yerleri dahi vardı, pencereler taşlarla kapatılmıştı, kış geçer geçmez dayım adamlarını yollayıp gerçek pencereleri taktıracaktı. Kocaman kalın taş duvarlarla yapılan evin üstündeki meşe ağaçları en kalınlarından kesilmişti, ocağımız gene aynı yerdeki eski ocaktı ama diğer duvarlar neredeyse yeniden yapılmıştı. Eskiden yarısı yanmış kapının yerine yine meşe ağacından sağlam bir kapı yapılmıştı. Bu o kadar ağır bir kapıydı ki, tek başıma yerinden dahi kıpırdatamıyordum. Akşam olduğunda, kapıyı içerden kapatıyor, arkasına başka bir ağaçla destek veriyorduk. Ağaçlarla iki kısma ayrılan evi çamurla sıvamalıydık, topraktan çok ne vardı, suyla karıştırıp bir-iki kat sürecektik. Kuru otları ve dayımın bize getirdiği yiyeceklerimizi bu arka bölmeye koyduk. Artık kimse oradan evimizi ateşe veremeyecekti. Pencere yerleri taşla örülmüştü ve annem başka bir önlem de almıştı. Evin içinde sakladığımız bir de silahımız vardı. Bu bölme arasına eski yanmış kapımız tamir edilip konmuştu. Kışın yakmamız için odunlarımız da vardı. Gerçi bunlar yaş meşe odunlarıydı, ama biz öndeki kuruları yakıncaya kadar arkadakiler zaten kibrit gibi olurmuş.

Sonradan annemin anlattığına göre, dayım bizi Zeranik’e götürmek için ısrar etmiş. Anneme demiş ‘Gel, biz toprakları bölüştük, gel biz ne yersek sen de onu yersin.’ Ağa’nın da çok içi yanıkmiş, o yaşta ağlamış, halasına yalvarmış, ancak annem, kendisine bir inek verilmesini istemiş. Ağa’ya, “Ba-

bana söyle, ben ondan razıyım, Sultan Baba da razı olsun, verirse bir inek versin bana,” demiş.

Sanırım evimizin yeniden yapıldığı bu telaşta ben tüm bu konuşulanları kaçırdım. Ancak annem, sonradan yaşadıklarımızdan yakındıkça, “Allah bana kaç kez yüzünü döndü, döndü de ben gitmedim, eğer dayınla o kış Zeranik’e gitseydik tüm bunları yaşamazdık,” derdi.

Dayım Kahraman Salih Bey’in adamlarının bizim evleri yaptığı gün bir başka şey daha oldu. Çavdar Hüseyin, gene öyle hortlak gibi çıkıp geldi. Üç silahı ikiye indirmişti. Birini her zaman yaptığı gibi çaprazlama sırtına asmış, öteki beşliyi eline almıştı. Evleri tamir eden adamları tek tek süzdü. Adamlar da işlerini bırakmış, Çavdar Hüseyin’e bakıyordu. Dayım Kahraman Salih Bey’le bizim evlerin üstündeki kayalıklara gidip oturdular. Hiç konuşmadılarsa bir yarım gün, bir zamanlar annemle birlikte oturduğumuz o kayalıkta oturup konuştular.

Söylenene göre dayım, “Çavdar, bu işin sonu yok,” demiş, “gel seni kendi ellerimle Erzincan’a götürüp teslim edeyim.” Ancak, dayım ne yapmışsa Çavdar kabul etmemiş.

Dayım, Çavdar’a adamlarından birinin parkasını ve yarım çuval da un verdi. Bir başka yıkılmış evin üzerini örttüler ve Çavdar Hüseyin’in ’38’de kurtulan kız kardeşi Serayi ile küçük kızı gelip bu eve yerleşti. Serayi’nin nereden çıkıp geldiğini kimse bilmiyordu. Sanırım, komşu köylerden birinde saklanmışlardı o zamana kadar.

Serayi, aynı Çavdar Hüseyin gibi uzun boyluydu, neredeyse ondan daha küçük gözleri vardı. Dayımın getirdiği elbiseleri bir bir ayıklamış, içlerinden erkek elbiselerini alıp giymişti.

Dayım gider gitmez, bize Ali Hüseyin’le yeni eşyalar gönderdi. O kıtlıkta Erzurum’dan bir de inek satın alıp göndermişti. Ali Hüseyin bindiği katıra gene bir sürü giyecek eşyası

yüklemişti. Anneme, “Analık,” dedi. “Bunlar depremzedeler için toplanan eşyalar, ta Sovyetler Birliği’nden, Amerika’dan gelen elbiseler var. Dünya kaynıyor, savaş olmasa depremzedeler için toplanacak eşyadan geçilmezdi.” Ama harp varmış. Hitler diye bir adam her yeri yakıp yıkmış. O olmasaymış, belki Dersim de yakılmazmış.

Bu sözleri duyan halam şöyle dedi:

“Kardeşim, kardeşim sen de Erzingan’ı²⁶ gördün, sanırsın reysicumhur dünya havadislerini sana vermiş.”

“Öyle, analık, dünya şimdi Hitler’i konuşuyor. Şu Dersim ne ki, bir görseniz, adam dünyanın bir ucundan girip öte ucundan çıkmış.”

Annem:

“Kardeşim, o da mı tarlaları yakıyor?”

Ali Hüseyin, anneme dönerek cevap verdi:

“Analık, yakmaz mı, hem de nasıl, şu Dersim ne ki?”

Halam, “Yaksın,” dedi, “o da yaksın, yaksın ki bu ateş onları da yaksın.”

Ali Hüseyin, halamın ne demek istediğini anlamadı.

“Onlar niye yanacakmış analık, o sarayında durup emirler veriyor.”

Halam:

“Paşa da veriyordu.”

Ali Hüseyin etrafına bakındı:

“Öyle deme analık, her şey de ama ne hükümete, ne de Paşa’ya bir şey deme.”

“O nedenmiş?” dedi halam. “Benim babam da şu Bahtar-yan’ı yönetti, bir tek insanın burnu kanamadı, öyle sarayda oturmak olur mu, oradan emir vermek bir paşaya yakışır mı? Ver kardeşim, benim eşyalarımı ver, ben gideyim.”

Ali Hüseyin, dayımın halam için gönderdiği eşyaları verdi, halam onları alıp gitti. Halamla annem hâlâ konuşmu-

yordu, ancak halam sık sık bizim evlerin orada görünüp söyleniyordu.

Sıncık Dağı'nın tepesindeki beyaz karlar her geçen gün daha bir aşağılara doğru geliyordu. Birkaç gün sonra, Perhan ve kızları Dervişler'den taşınıp bize geldiler. Herkes eski çullarından kurtulmuş, yeni kıyafetler giymişti. Perhan'ın iki kızını görünce tanıyamadım. Dayımların getirdiği elbiseleri eski Dersim usulüne göre kesip yeniden dikmişlerdi. Elbiselerini o kadar güzel yakıştırmışlardı ki kendilerine, ilk karşılaşmamızda onlar bana, ben onlara bakıp güldük.

Goe:

“Kız Sede, bizi tanımadı Gülüzar, biziz biz kelebek, biziz böcek, ne kadar güzel olmuşsun, dayına söyleseydin, sana sarı etek getirseydi...”

Onları ellerinden tutup içeri götürdüm, un çuvalını, bulgur çuvalını gösterdim. ‘Hepsi bizim,’ dedim, buğday çuvalını göstererek, ‘bu da tohum, seneye tarlaya atacağız.’ Onları oradan alıp elbiselerimin yanına götürdüm. Artık iki çift ayakkabım vardı. Biri yırtıldığında ötekini giyecektim.

Hele annem, annem, Perhanlar geldiği için çok mutluydu.

“Perhan, ev büyük, ben de sende kaldım, her bir şey var, aha iki top da kaput bezi var, keser, yatak döşek yaparız. Aha ben bir çuval kuru söğüt yaprağı topladım, dağ taş dolu kuru ot, toplar, içine doldururuz, bak vur elini, sanırsın pamuk. Yorgan da yaparız.”

Böylelikle Perhan ve kızları kışı geçirmek için bizim eve yerleştiler. Annem:

“Perhan, sen olduktan sonra değil hırsız, aç kurt dahi bu Werozlar'dan geçmez. Aha, onu da bunun yanına koy. Zati, bu ev bir kale, ustalar dedi, Fecire Hatun, Pertek Kalesi yıkılır, senin bu konağın gene yıkılmaz. Bir görsen, böyle bir metre de toprak kapattılar üstüne.”

Perhan:

“Yazık, bu eve çok yazık, buna bir de aynalı cam gerekir. Fecire Hatun, biz sırt sırta verdik mi, değil hırsızlar, o Abdullah Paşa, ordusunu kaldırıp üstümüze sürse dahi, bizi buradan söküp atamaz.”

Annem, heyecanlandı.

“Atamaz Perhan, inek de var, hemi de karnı ağzında, bir inek ki, kardeşim en iyisinden seçip gönderdi. Sütü tüm bu Bahtaryan’a dahi yeter.”

Perhan, eve baktıkça hayretler içinde kalıyordu, bir barakada yaşıyorduk Dervişler’deyken.

“Fecire Hatun?”

“Söyle Perhan...”

“Bu eve çok yazık, demişlerdi de ben inanmamıştım, bu ev değil, konak, hemi de Olbeg Bey’in konağından, o camekânlı Seyit Rıza’nın konağından daha da güzel bir konak, cam tak-sak şu pencerelere, ta Hozat’a kadar görünür.”

Annem:

“Görünür, bunun yerinde iki katlı konak vardı, o konağın terasına sen bir çıksaydın, sanırdın Sıncık Dağı’ndan Demanan Dağları’na bakıyorsun. Öyle havadardı.”

Annem ocağın üstüne astığı yarısı yanmış bir tahta parçasını indirip Perhan’a gösterdi.

“Aha Perhan, her tahtası böyle işlemeliydi. Ateşe tut, bak gördün mü, böyle karacalar, turnalar kanatlanmış uçarlardı. Ermeni Keyrok bunları bir yıl boyunca bu konağa nakşetmiş. Ustalar görür görmez, Kahraman Salih Bey’e gösterdiler, ‘Verin,’ dedi, ‘kız kardeşime verin, eşinin yadigârıdır, bir yere asar.’”

Perhan:

“Fecire Hatun, şu Dersim’de Hıdır Efendi’nin konağını bilmeyen mi var, bir de Kopo Rayber’in Haçeli’deki konağı varmış. Gören nefesini tutup öyle geçermiş camekânlı konağın önünden. Babam anlatırdı, içi böyle iki harman ka-

dar büyükmüş, her katı üç insan boyu yüksekmiş. Alçı sıvanın üstü boydan boya resimmiş. Tüm hikâyeleri oraya resmetmiş ustalar. Rahmetli babam bir gün baksan bitiremezsin derdi. Kuran'ı, İncil'i, Tevrad'ı satır satır resimler arasına şekletmiş.”

Annem:

“Olur Perhan, gene olur, bu kış bir geçsin, sen gör. Devlet odur dolaşmayı serbest bıraktı, insan dolaştı mı aç kalır mı? Kalmaz, bizi vuran bu yasak oldu, ne sürgün ne de ölüm, bu yasak bizi vurdu. Şu Dersim üç kez yıkılmadı mı? Üçünde de yeniden kurulmadı mı? Kuruldu. Koçgiri vurulduğu zaman senin baban da gitmedi mi Koçgiri'ye?”

“Gitti.”

“Bir tek insanı dahi dışarıda bırakmadılar, bizi bu yasaklar vurdu Perhan, yasak kalktı mı artık ölüm yok, yarın öbür gün sürgünler de döner.”

Kışın ısı kaçmasın diye Perhan, kızları ve annem evi ikiye ayıran ağaç bölmeyi çamur harcıyla iyice sıvadılar. Harç kurduğunda birkaç kat daha çamur sürdüler. Tüm duvarları da böyle birkaç kez içten sıvadılar. Kaput bezlerini dikip, otla doldurarak gerçek yatak yaptık. Perhan nereden bulduysa koca bir cam çerçevesini alıp getirdi, taşla doldurulmuş pencere açılıp çerçeve duvarın içine gömüldü, taş ve çamurla etrafı dolduruldu. En güzeli bu pencere oldu, çünkü sadece ocaktan ışık alan evin içine gün ışığı dolmuştu. Önceden annemle otun içine girip uyurduk, oysa şimdi gerçeğini aratmayacak kadar güzel yataklarımız vardı.

XXII

Tüm bu hazırlıkları yapmışken, hükümet yeniden sürgünleri başlattı. Ancak bu seferki sürgün önceki sürgünler gibi de-

ğildi. Fevzi Müdür, çocukları toplayan Fatma Hanım, daha pek çok sivil vardı. Uzun uzun bize anlattılar. Hükümet bizi düşündüğü için Çorum'a götürecekti. Orada hazır evler vardı. Rumlardan kalma evler, yağmur, kar soğuk almayan evler. Devlet bu kışı geçirmek için odundan kömüre, yiyecekten giyeceğe her bir şeyi evlerin içine koymuş.

Kimlikleri tek tek kontrol ettiler, halamı ve bir başka kadını ayırdılar. Annemin ismini dayım kimlikte Fede Güzel diye kaydetmişti, sürgün ise Fecire'ye çıkmıştı, ancak toplanan kimlikler arasında böyle biri yoktu. Çavdar Hüseyin'in kız kardeşi Serayi'nin ise kimliği filan yoktu.

Fevzi Müdür, tercüman aracılığı ile sordu:

“Sorun, kimliğini ne yapmış?”

Serayi:

“Söyle, yok ama söyle, beni de kızım la alsınlar.”

Fevzi Müdür, “Olmaz,” dedi. Sonra herkese açıklama yaparak, kendisinin bu sürgünlerde bir payı olmadığını söyledi.

“Bu liste beş yıldır elimizde, biz kendi başımıza karar veremiyoruz, Fede Güzel'in Fecire Güzel olduğunu ben de biliyorum, ancak hükümet Fede Güzel'i değil, Fecire Güzel'i bizden istiyor.”

Fevzi Müdür, Serayi için, kimlik yerine geçen bir karneyi doldurup verdi, kızını da kaydetti. Fevzi Müdür onun Çavdar Hüseyin'in kız kardeşi olduğunu bilmiyordu.

Böylelikle halam ve şimdi ismini hatırlamadığım bir başka kadın köyden sürgüne götürüldü. Dervişler'den, Elkaji, Malmes, Sovge, Xerbo ve başka pek çok köyden, daha önce sürgünden kaçıp kurtulanlar, 1940 yılının o soğuk sonbaharında yeniden sürgüne gönderildi. Tüm kafileler bir araya getirilip Elazığ'a doğru yola çıktığında, halam Pertek taraflarında çocuklarıyla kafileden kaçıp köye geldi.

Bu yeni sürgünler üzerine Çavdar Hüseyin adeta kudurdu. Neredeyse her gün Werozlar'da görünür oldu. O giriyor,

asker çıkıyor, asker köye giriyor, Çavdar çıkıyordu. Bas bas bağırıyordu:

“Yani Musa sen Demenanlısın, bilirsin, hiç bu devlete güvenildiğini duydun mu? Sen koca yazın geçmesini bekle, kış böyle kapıdayken eski listeleri sakladığın yerden çıkar, de hükümet böyle istiyor, bu hükümetiniz sadece zulüm mü bilir, yani bu hükümet bir zulüm için mi çalışır. Yani Musa, herkesin arkasında Kahraman Bey yok, yani herkes saf saf gidip gerçek ismini söyledi hükümetin memurlarına, yani biz bilmez miydik, Çöyder’i arpa yapıp nüfusa yazmasını. O koca adam gelmiş bana, diyor ‘Gel seni götürüp Erzincan’ın bir köyünde kayıt yapayım.’ Yani ‘gücüm de var,’ diyor, ‘seni öyle bir yazarım ki, birkaç yıl sonra gelip şu Bahtaryan’da elini kolunu sallaya sallaya dolaşırsın.’ Perhan, sen söyle bu olur mu, yani bu ihanet düşmüşken bu topraklara, yani üç kuruş için can atanlar Hozat Alayı’nın kapısından ayrılmazken bu olur mu? Yani arkamda bin adamı var devletin, bin gözü benim bastığım yere basmakta. Yani ben de Hüseyin-e Çöyder isem, o koca orduyu bir adamın peşinde bu dağlara kaldırmasını bilirim. Yani kedinin fareyle oynadığı gibi, yani öyle Rayber’e Sed Ağa’nın atını altına çekip gezmek kolaydır.”

Çavdar’ın böyle gündüz gözü ile köyün içinde görünmesine en çok annem ifrit oluyordu.

“Perhan, Perhan, şuna söyle Kemah eşiği gibi köyde zırlayıp durmasın. Serayı Bacım sen söyle buna, bizden ne istiyor, ne belası varsa alıp gitsin başımızdan.”

Çavdar Hüseyin’le annem hâlâ horoz gibi birbirlerine zıt gidiyordu.

“Hahaha, Perhan hâşâ, hâşâ de, Kemah eşiği arpayla beslenir, sıcak ahırlarda yatar, şu Dersim’de sıcak bir ahır bulup başını sokan kaç kişi var? Yani Kemah eşiği bizim yaşadıklarımız yanında cennette sultandır. Ben de bilirdim, adımı veli yapıp, ayak ayak üstüne atıp oturmayı.”

Perhan:

“Çöyder, Çöyder, o eşek cennette sultansa, sen de bu dağların sultanısın. Bak bu kadar kadın sesini duyar duymaz ellerindeki her bir şeyi bırakıp seni görmeye geliyor.”

“Gelirler yani Perhan, kocaları ellerini kaldırıp gidip Abdullah Paşa’ya teslim olmasalardı, onlar da böyle bir erkek sesine dahi hasret kalmazdı. Yani şu Bahtaryan’ın onuru yerdedir, yani onu yerden alıp kaldırmayı Cenabı Hak bana nasip etmiş.”

Perhan, Çavdar’ı bizim eve davet etti, ancak Çavdar böyle bir teklif beklemediği için kısa bir tereddüt geçirdi.

Perhan, anneme:

“Fecire Hatun, şuna söyle içeri gelsin, baksana tir tir titriyor, ısınmaya gelmiş.”

Annem:

“Ev orada, gidiyorsa gitsin, kim ona demiş şuradan kalk, şuraya otur.”

“Çöyder bak, Fecire Hatun diyor, ‘İçeri girip ısınsın, soğukta kalmasın,’ diyor.”

Çavdar gürültülü bir kahkaha attı.

“Yani Perhan, bana ev mi yok, şu Abasan köylerine gitsem kapılarını arkaya kadar bana açarlar, Kahraman Bey kendisi bana dedi, ‘Gel,’ dedi, ‘gel misafirim ol,’ dedi, Şu Kırgan’a gitsem, gene her kapı arkaya kadar açılır bana, yani ben burada doğdum, babam burada doğdu, onun babası burada doğdu. Şu Balıkan Dağı yedi kuşak, analarımızın doğum sancısını duydu. Yani ben bilirim, ölüm yaklaştı mı insan kendi toprağının kokusunu alır. Yani Aleyder’i vurduklarında kanı kendi toprağına girinceye kadar akmadı. Cenabı Hak herkeşe bir ölüm nasip etmiştir, yani bileceksin ölmesini, yeter ki hainin eline düşürmesin kulunu.”

Soğuktan ellerini kollarının altına saklamış annem, gözaltından Çavdar Hüseyin’e bakarak:

“Duyan da Peygamber soyundan geldi sanır, anam, babası Kureyşanlıydı, kovdular, kovdular da, Yusuf Ağa kendisine toprak verdi Emirhan Deresi’nde.”

“Yani benim kimsenin evine ihtiyacım yok Perhan, aha dağ gibi kız kardeşim var, kız Serayi, ah şu çocuk olmasaydı, seni şöyle yanıma alıp şu Dersim’den girip Koçkiri’den çıkardım. Yani şu Serayi, uçan turnayı art ayağından vurmuştur, yani Perhan senden iyi olmasın, aha böyle bir bakışta atmacayı kara bulutların içinden yere indirdiydi. Kız Serayi... yani şu kardeşin olur da ölürse, sakın üzülmeysin, ölümdür, ölümü bildin mi, ölüm küçüktür. Yani Geyik gidip kendini bir kuru armut ağacına astı. O da bir ölümdür, hıyanet kötüdür. İnsanı kahreden hıyanettir. Yani Seyd Rıza’yı ihanetti darağacına götüren. Yani oğlu yaşındaki adam şahit oldu onun doğumunu hatırladığına, ya o dünyalar güzeli Zeynel’i ihanete götüren neydi, yani gelip koca Alişer Efendi’nin başını kesti, kesti de acıdan çatlayıp öldü. Yani Perhan ihanet olmasa, bu dağlarda ölüm yok.”

Çavdar Hüseyin bir garip konuşuyordu. Sanki çok uzaklara gidip geri dönmeyecekmiş gibi vedalaşmaya gelmişti.

“Kız Serayi, kız için rahat etsin, bak koca ordu geldi buraya, kimse adını anmadı, yani bu da var, hıyanet de var, şu Dersim’de Tanrı’dan sonra kadın gelir, yani kadının günahını almayacaksın, bir kadın sana zehir dahi verse alıp cennette fokurdayan zezemdir diye içeceksin. Yani Perhan, söyle telaşlanmasın, yani rayberler pirlere kavga etmiş de, bizimkisi can sıkıntısı, yani insan acıdan konuşur, yani dert kendini dile vurmasa, insan o zavallı Geyik gibi çatlar. Konuşmadı, konuşsaydı ölümü kovardı. Yani Perhan, ona söyle, benim de bir bildiğim var, yani Canabı Hak bana nasip etmiş o günü...”

Annem, Çavdar’ın ağzından çıkan bu sözleri duyunca sığındığı kapının eşiğinden fırlayıp Çavdar Hüseyin’in burnunun dibine dikildi:

“Perhan,” dedi. “Perhan, bu iblis başımıza işler açacak, kalk, yalancı iblis kalk, kalk şu fakir fukaranın başını yakmadan kalk git. Kalk nerede yapacaksan orada yap.”

Çavdar’ın gözleri ıslıl ıslıl parıldadı, güldü.

“Yani Perhan, söyle vursun, kaldırmışken elini vursun, vurmadı mı, vurdu, söyle bir daha vursun, hahaha, yani benim nereden geçeceğime de mi o karar verecek?”

Annem, dizlerine vurarak Çavdar Hüseyin’in etrafında gelip gitti.

“Serayım şu ite söyle kalkıp gitsin, ne yapacaksa gidip başka yerde yapsın, ben de diyorum, bu nedir her Allah’ın günü gelip bu köyün ortasında bar bar bağırıyor, ben de diyorum...”

Lafını tamamlamadan yeniden dizlerine vurdu, “Vay,” dedi. “Vay bu kara kışta başımıza iş açacak bu iblis. Kalsın, kalsın bizim davamız mahşere kalsın, kalsın Sultan Baba, sen bu iblisi neden böyle başımıza bela edersin?”

Çavdar Hüseyin, sanki büyük bir zafer elde etmiş gibi derin bir kahkaha attı.

“Yani Perhan, söyle sen listeleri sakladığın yerden çıkacak, şu çoluk çocuğu bu kara kışta sürgüne götüreceksin, yani Rayber’e Sed Ağa’nın atını altına çekip tek tek isimlere çentik atacaksın, yani düşmüşü insan, insanı düşmüş belleyeceksin... Yani, olur şey mi?”

Annem:

“Başımızdan defol iblis, gitmezsen şu taşla başını ezerim.”

Çavdar Hüseyin, koşup başını bir taşın üzerine koydu.

“Ez!” dedi, “ez, sen de Süleyman Salih Bey’in, o soylu adamın kızıysan ez, ez de ben de sana fakir fukaranın anasıymış diyeyim.”

Annem eline aldığı taşı yine kenara attı.

“Sen adam olsaydın Pırço’nun oğlu Hıdır’la ta Erzurum’a gidip köy vurup getirmezdin... Sen adam olsaydın o itin ağzını kana alıştırırmazdın.”

“Yani gittim, ben gitmedim demiyorum, yani ben en azından şu fakir fukaranın rızkını soyup soğana çevirmedim, gittim de boynuna ip takıp getirdim, hükümetin yüzbaşısını getirdim de şu Dersim’i köy köy gezdirdim. Yani devletin koca paşasının onurunu beş paralık ettim.”

Arkasını dönüp kapıya doğru giden annem bu sözler üzerine bir çalımla geri döndü.

“Tue,” dedi. “Sana tue, bırak beni Musa bırak şu yalancı iblisin yüzüne tüküreyim, yüzbaşıymış, anam anam, zavalı candarmayı alıp getirdiler, şu Dersim ayağa kalktı, yazıktır dedi, yazıktır bırak dedi. Şu dağ taş ağladı zavallı candarmaya, ağladı da bu iblis, Abdullah Paşa’nın yaverini esir almış gibi böbürlendi durdu...”

Kolsuz Musa:

“Tamam Fecire Hatun, bırak, o da biçaredir, başını üzerine koyacak bir kuru taşı dahi yok, bırak konuşsun.”

Çavdar Hüseyin kudurdu, ta Hozat Alayı’nın dibine kadar gidiyor, candarmayı peşine takıp geliyordu. Herkes nefesini tutmuş bekliyordu. Kolsuz Musa:

“Yani Fecire Hatun, yapmayacaktın, yani Çavdar kaldıramadı. Korkarım başına bir bela getirsin, getirsin de şu çoluk çocuk ortada kalsın.”

Tam kar beklerken birkaç gün yeniden güneş attı. Çavdar Hüseyin bir tepeden iniyorsa, candarma öteki tepeden çıkıyordu. Çavdar, köyün etrafında gelip gidiyor, ancak köye girmiyordu. Anneme kalırsa, akşamları söğütlüğe saklanıp yatıyormuş. Kanına susamış diyordu annem. Ve bu sessizlik bir akşamüzeri, daha soğuk sonbahar güneşi tepelerden çekilmemişken bozuldu. Sabah Çavdar Hüseyin’in peşinden Balıkan Dağı’na çıkan askerler dağdan geri inerken Çavdar Hüseyin babamın vurulduğu dereye pusu attı. Asker bağırırları tüm köyü inletti, bazı askerler Werozlar’a kaçtı. Kadınlar el kol hareketleriyle askerlere Torut’a doğru kaçma-

larını söylediler. Bir süre sonra sadece Çavdar Hüseyin'in silah sesi duyulmaya başladı. Sonra bir tepeye çıkıp be-so dilinde bağırdı:

“Heyt, Usen-e Çöyder'e Alo Bom'un oğlu, hey, duwa, duwa²⁷ hey...” Arada bir beşlisinin namlusuna asılıyor, mavzerin sesi havada ıslık çalarak gidiyordu.

Hava biraz daha kararınca Çavdar Hüseyin köye geldi. Hâlâ meydan okuyordu. Bizim kendisine baktığımızı görüyor muydu bilmiyorum. Ancak, yüzünü seçmek o kadar zordu ki. Elindeki heybenin yanında sallanan asker postallarını Kolsuz Musa'nın önüne attı.

“Al Musa, bunlar senin hakkın. Al!”

Ancak o an Kolsuz Musa, değil candarmanın postasını almak, hepimiz gibi hiçbir şey düşünemeyecek kadar şaşkındı.

“Al Musa, al! Onlar senin anandan emdiğin helal süt gibi hakkın.”

O kadar büyük bir telaşla köyün meydanında dönüyordu ki, gören onu, yaz sıcağında, boynu harman dönmekten köpük köpük terlemiş at sanırdı. Yerinde duramıyordu, ha bir dönüyor, ne yapacağını bilemez bir halde, bir köşeden bir köşeye koşup duruyordu.

“Yani, ben Hıdır Efendi ile üç gün üç gece yol gütmüşüm Musa, al giy, giy bak kâfir ne ayakkabı yapıyormuş candarmasına.” Ayağına geçirdiği bir başka candarma postasını tasma vurarak şöyle diyordu:

“Kâfir işi biliyor, demir koymuş potinin ucuna, koymuş ki, iyi ezsin fakir fukarayı. Yani Musa, sen benim can bir kardaşım Hıdır Efendi'yi, o okumuş bilge adamın kafasını kes götür, Hozat'ta o dağ kartalı kardeşi Sahan'ın kafasının asıldığı direğe as. Yani diyeceksin, bakın başlarını kestim, aha burada sergiliyorum, yani duyunca martinin sesini, nasıl da çil yavruları gibi kaçıştılar. Gel Perhan gel, Serayi kız

27 Gelin, gelin.

sen de gel, Wae? Gel gel, kardeşinin kanı yerde kalmadı, yedi düvel duysun, Abdullah Paşa'ya da söyleyin, söyleyin Sahhan Ağa'nın ve o bilge adam Hıdır Efendi'nin kanları yerde kalmadı, gelsin alsın hediyesini, deyin kumandanın başını merak etmesin, ben onu Hozat yolundaki lepık²⁸ ağacına astım. Hahaha... yani deyin, Hüseyin-e Çöyder-e diyor, biz senden öğrendik ölenin başını kesmesini, aha bu da madalyonu.”

Kimseler konuşmuyordu, Çavdar Hüseyin, öfkesi daha yatışmamış bir boğa gibi gürlüyor, karanlık göz çukurundan adeta ateşler fışkırıyordu, gözleri karanlık çukurun içinde kaybolmuştu. Konuşurken arada bir halama sesleniyordu:

“Wae, kardeşlerinin kanı yerde kalmadı, kız Serayi sen de duy, korkma, bu çocuk olmasa seni de alırdım yanıma, köy köy şu Dersim'i dolaşırdık. Yani devlete gücünüz gitmiyor diye, fakir fukarayı soymak da neymiş, yani demişler köpek ki köpektir soyunun etini yemez, aç kalır, açlıktan ölür gene yavrusunu yemez. Yani yakışır mıydı, o ulu adama gidip Sin'i yakmak, yani siz gibi erkek bir aşirete yakışır mıydı, gidip Rayber'inin mal davarını vurup getirmek, tue, tue size aşiretler. Sizi aç bırakan hükümete gücünüz gitmez...”

Öldürdüğü askerlerden ele geçirerek heybesine koyduğu konserve kutusunu alıp harmanın ortasına attı.

“Aha, ekmek aslanın ağzında, fakir fukaranın ağzından herkes alır, hükümet almadı mı, aldı, tarlalarınızı ateşe verip mal davarı toplayıp götürmedi mi? Götürdü. Niye götürdü, yesinler, it soyu gibi birbirini yesinler.”

Durdu, nefes aldı, küçük gözleri karanlık bir bulut dağılıyormuş gibi aralandı, ama yeniden gürlledi:

“Yani ben, insanda onur olmalı, yani görülmüş müdür devletten merhamet beklenildiği, yani eskiden merhamet vardı, kadının cemaatin ortasında kalkıp tükürdüğü ne-

rede görülmüştür? O dünyalar güzeli, bilge adamın başını kesen, can bir yoldaşım, üç gün üç gece yol gittiğim, Hıdır Efendi...”

Durdu, kötü bir şey söylüyormuş gibi durdu.

“Yani, siz Süleyman Salih Bey’in, üstelik o koca adamın, Kahraman Bey’in kız kardeşini hükümetin kapısına kadar gönderdiniz.”

Halamı göstererek:

“Bu Wae’yi öne sürüp arkadan seyrettiniz, yani dediniz Süleyman Salih Bey’in torununu şu Bahtaryan’a sokmayalım.”

Durdu, boş gözlerle annemi aradı, benden merhamet bekliyormuş gibi kederli gözlerle, kapının eşiğinden olanları seyreden bana doğru baktı:

“Yani Perhan, ben şu nimete elimi koydum, şu Sıncık Dağı üzerine yemin ettim, dedim, ‘ben orada değildim.’ Hıdır Efendi pusuya düştüğünde ben Balıkan Dağı’ndaydım, yani şu Dersim yalan atmaktan birbirine girdi, birbirinin kökünü getirdi, gelip şu Serayi neyse gözümde ömür billah kardeş bildiğim, benimle üç gün gece yoldaşlık yapmış Hıdır Efendi’nin can yoldaşı Fecire Hatun’a, ‘Hüseyin-e Çöyder orada ormandaydı, elini tüfeğine atmadı,’ dediler. Yani Perhan, şu Serayi bilir, o size emanet, yani ben babamın öldürülmesine, o dünyalar güzeli kardeşimin, anamın öldürülmesine dahi bu kadar üzülmedim. Yani ben de insanım, o zavallı candarmaları neden öldüreyim? Yani ben neden kesip o it dölünün başını götürüp o kayın ağacına asayım?”

Durdu, annemin evden çıkıp gelmesini bekledi. Gelip, ‘tamam Çöyder ben yaptım sen yapma, kim kime kızmamıştır ki, kim kimin günahını almamıştır ki,’ demesini bekledi. Ancak annem yer yarılmış da içine girmiş gibi yitip gitmişti. Konuşulanları belki duyuyordu, ancak karanlık evin içinden bir kez dahi başını çıkarıp Çavdar Hüseyin’e bakmadı.

Çavdar Hüseyin bir çocuk gibi olduğu yere yığıldı. Çöker-

ken elini gayriihtiyari, öldürdüğü askerlerin erzaklarını doldurduğu heybesine attı, kendisinden birkaç adım ötede duran miğferine baktı. Bitkindi, acı doluydu. Kısa bir sessizlik oldu. Havada kar soğuğu vardı.

Sanki beş dakika önce gürleyen, o meydanı dört dönen, meydan okuyan Çavdar Hüseyin'den hiçbir şey kalmamıştı geride.

“Musa?” dedi.

Kolsuz Musa:

“Söyle Wusen.”

“Bana yardım et, şu tüfekleri şu sırtı kadar taşıyayım... Yarın gelip sizin yakanıza yapışsınlar.”

XXIII

Hayat bizim için çok acımasızdı. Ne çabuk kış gelmiş, dağlar ne çabuk karlara teslim olmuştu böyle. Ve halamın karşı kıyıdan gelen sesi neden bu kadar çaresizdi? Ve tipi Sıncık Dağı'ndan, Balıkan Dağı'ndan önüne kattığı her şeyi alıp bize getiriyordu. Bu amansız rüzgâr dinmeyecek miydi, dinip de halamın ne dediği anlaşılmayacak mıydı?

Goe:

“Fecire Teyze, bir ses geliyor, Sede duydun mu?”

Gömme duvardaki küçük pencremizi karlar kapatmıştı. Pencerenin önüne toplandık. Perhan kapıya doğru gitti. Kapıyı açmasıyla, kapaması bir oldu. Rüzgâr, kapı aralanır aralanmaz önüne kattığı karı evin içine doldurdu. Kapıyı yeniden sıkı sıkıya kapattı Perhan.

“Mübarek,” dedi, “hey mübarek, sanki kudurmuş...”

Kafasını küçük pencerenin girintisine sokmuş Goe:

“Bir sus anne, valla bu halanın sesi, bak, duydun mu Sede? Halanın sesi bu.”

Sesi iyice anlamak için yeniden sustuk, Goe yine:

“Valla bu halanın sesi, imdat diyor.”

Derin kuyulardan sesleniyormuş gibi gelen ses halamın sesiydi. Fırtına hiçbir şeye izin vermiyordu, sanki imdat diye çağıran halam değildi de, kapıya vuran rüzgârın sesiydi, inliyordu. Dışarıda tipi vardı. Tipi, değil halamın kaldığı karşı kıyıya gitmemize, adım atmamıza dahi izin vermiyordu. Dışarı çıktık. Perhan, anneme benim gelmememi, Kolsuz Musa'nın çocuklarının yanında kalmamı söyledi, ancak annem beni sırtına aldı. Göz gözü görmüyordu, esen rüzgâr kar tozunu küçük kristal cam tozlarıymış gibi savuruyor, yüzümüze gözümüze sokuyordu. Karlar toz kristaller gibi canımızı yakıyordu.

Serayi:

“Çık Musa, çık, sen yol güdeceksin de, biz göreceğiz, çık.”

Serayi'nin arkasında birbirimize sokulduk. Halam bizi çağırıyor, ağıtlar yakıyordu. Ölüm hep böyle duyurulurdu. Evet, bu ölümdü, kara kış bize merhaba demiş, her zaman olduğu gibi, ölüm gelip en küçükleri yakalamıştı. Hep çaresizler yenik düşerdi. Ve o kış küçüklerden başlamıştı işe. Halam inliyordu, isyan ediyordu.

“Anam, anam, daha akşam benden nartanesini istemişti, istemişti de kendisine anlatmıştım, gelin, anam, anam, deyin kara kış gelmiş, benim kınalı kekliğimi alıp gitmiş. Gelin komşular gelin, herdo asmen²⁹ gelmiş, kınalı kuzumu alıp götürmüş.”

O kış ölen ilk çocuktan halamın kızı. Ölmek için kışı beklemişti, tüm yaz burnundan akan sular onu öldürmemiş, herkes artık kurtuldu derken, karlar ilk onu götürmüştü.

Halam, sürgün kafilesinden kaçtığı için kendine beddualar ediyor, kaderin onu kızının ölümü için geri getirdiğine inanıyordu.

29 Yer ve Gök.

“Gitmedim, gözüm kör olsun, dedim yola dayanamaz, yolda ölür, ben nereden bileyim kaderimize kaçmışız. Gelin anam gelin, kınalı kekliğini Sultan Baba alıp götürmüş, benden daha akşam ‘nartanesini’ istemişti, istemiş de annesi ona anlatmıştı.”

Nartanesi bir masaldı. Perhan’ın kızı Goe’den duymuştum bu masalı ilk kez. Halam, kızına en son bu masalı anlattığını söylüyordu. Nartanesi ne kadar güzel bir kızdı, küçücük bir burnu, sevgi dolu bir yüreği vardı. Duyduğu her sese koşar, her insanın gözyaşını silmesi için mendilini uzatırdı. O da bizim gibi yetim kalmıştı, belki onun da babasını candarmalar öldürmüş ya da alıp bilinmedik bir yere götürmüştü.

“Nartanesi, annesi ve küçük erkek kardeşiyle böyle bizim gibi uzak dağların ardında, küçük bir köyde yaşarmış. Gelenekmiş, bir yaşa gelindi mi, en güzel yemekler hazırlanır, dibinde bir pınarın kaynadığı taştan ziyarete gidilirmiş. Nartanesi’nin de vakti gelmiş, annesiyle yola düşüp, yaşayacağı hayatı öğrenmek için ziyarete gitmişler. Vardıklarında anne sormuş:

‘Sana geldik ulu ziyaret, sen herkesin ne olacağını, kaç çocuk sahibi olacağını, nasıl öleceğini bilir, söylersin. Benim kızımın da kaderini söyle, söyle ki, kızımın muradının olup olmayacağını bileyim.’

Ziyaret dile gelip konuşmuş:

‘Senin kızının muradı ölmüş bir ruhtadır.’

Anne:

‘Sen ulu bir ziyaretsin, herkese güzel şeyler söylersin.’

Ziyaret:

‘Kısmeti ölü bir ruhtur.’

Anne ile kızı büyük bir üzüntü içerisinde eve gelmiş. Kız kardeşini çok seven küçük erkek kardeşi onların çok üzgün olduğunu görünce sormuş:

‘Anne ne oldu, ziyaret ne dedi?’

‘Ne diyecek oğlum, kuru bir taş işte, taş konuşur mu, yaptığımız yemeği ziyarete bırakıp geldik, börtü böcek yer, onları unutmamışız diye dua eder bize.’

Çocuk bakar, yemek kabı hiç dokunulmadan, annesinin kolundaki sepette üstü tülle kaplı durmaktadır.

‘Ey wah anne,’ der, ‘ey wah, yemeği koysaydınız o ziyarette, sahipsiz yaban hayvanları, kuşlar, iyi ruh sahibi böcekler ve hayvanlar yeseydi, kız kardeşime dua edip onun kaderini değiştirirlerdi.’

Sepeti annesinin kolundan alıp ziyaretin yoluna düşmüş.

Ziyaret:

‘Geldin, ama geç geldin, açlar geldi, tokların kendisini unuttuğunu görüp gitti. Bana inanan da gelir, kötü söz duyan da, ama her gelen ben ne dersem diyeyim getirdiğini bırakıp gider. İyi sözün kıymetini bilmek, kötü söz duyduğunda öfkelenmemektir. Benim gölgemde çağılayan bu pınardan cinle peri, kurtla kuzu, otla böcek aynı suyu içer. Ama herkes benden dilediğini alıp gider.’

Çocuk:

‘Ulu ziyaret, annem öfkeden değil, üzüntüden unuttu.’

‘Üzülseydi, ölü ruhun hakkını bırakıp giderdi.’

Çocuk bilmezmiş, yeryüzündeki her sesin, her canlının, muradına ermeden zamansız ölmüş insanların bu dünyadaki hatıraları olduğunu. Ağaçtaki meyvenin, tarladaki mahsulün, öten şu kuş deryasının, zamansız ölmüş insanların bu dünyadaki sesleri olduğunu.

Çocuk bakmış, çare yok, ziyaretten ayrılmış. Annesine:

‘Anne, ben kız kardeşimi alıp buralardan, yaşayacağı kötü kaderinden çok uzaklara götüreceğim,’ demiş.

Anneleri yolda yemeleri için katık hazırlamış.

Çocuğun niyeti, ablasını alıp büyük bir şehre götürmekmiş. Çok yol gitmişler. Dört dağ inip, dört dağ çıkmışlar.

Dördüncü dağın tepesinde, çok uzaklarda karanlıklar içinde bir ışık görmüşler.

Demişler, gidip o ışığın yandığı evde yatıya kalalım. Sabah kalkıp yolumuza devam ederiz. Ormanlar içinde, içi ısıll ısıll lambalarla aydınlatılmış bir evmiş burası. Ev o kadar güzelmiş ki, pencerelerinden altın sarısı bir ışık yıldızlara kadar süzülüyormuş. Eve yanaşıp pencereden içeri bakmışlar, büyük bir odada, karyolada, ipek yataklar içinde birinin yatmakta olduğunu görmüşler. Seslenmişler. Ancak yataktaki adamdan hiçbir ses gelmemiş. Evin kapısını bulup çalalım demişler.

Çocuk:

‘Kardeşim sen burada dur, ben şu binaya bakayım, kapısı neredeymiş.’

Evin etrafını dönmüş ama kapıyı bulamamış. Ablasının beklediği yere gelmiş, bir de bakmış ki, kız kardeşi bıraktığı yerde yok.

Çocuk, kapıyı ararken, kör duvar açılmış ve Nartanesi oradan içeri girmiş. Evin içine girip bakmış ki, yatakta ipek çarşaflar içinde, kuş tüyünden yatakta yatan adam bir ölü. Pencereye çıkmış:

‘Kardeşim, bu binanın kapısı yok, beni kurtarayım derken kendi elinle kaderime getirdin. Git, boş yere beni bekleme, ben bu ölüye hizmet edecem. Kaderimde varmış, dört dağ inip dört dağ çıktık, vara vara o ölü ruhun yattığı yere geldik. Git, annemize, beni çok güzel bir şehre götürdüğünü, çok mutlu olduğumu söyle.’

Ancak, kardeşi günlerce evin önünden ayrılmamış, ablasının her gün ölünün çarşaflarını değiştirdiğini, mumları yeniden yaktığını ve ölünün baş ucunda oturup kaderine ağladığını görmüş. Bakmış, kardeşi hep pencerenin dibinde beklemekte.

Nartanesi yeniden pencereye çıkıp, ‘Git,’ demiş. ‘Kaderim beni, bu ölüye hizmet etmek için buralara kadar getirmiş.

Git ulu ziyaretimize, kıymetini bilmediğimiz, onu bir kuru taş sanıp saymadığımız için özür dile. Söyle, sen yağmur verdiğinde seni sevdik, selini gördüğümüzde kızdık de.'

Aylar gelmiş, yıllar geçmiş. Nartanesi, her sabah kalkıp ölünün yattığı bu evi temizlemiş, yastıkları, yorganları havalandırmış, mumları yakıp yataktaki bu ölüye hizmet etmiş.

Ve bir gün genç bir kadın gelmiş pencerenin dibine.

Demiş:

'Bacım! Yıllardır sen bu ölüye hizmet edersin, onun çarşaflarını değiştirir, evi baştan sona silersin. Mumlarını her akşam yeniden yakarsın. Bıkmadın mı?'

Nartanesi, bu kadına başından geçen hikâyeyi bir bir anlatmış.

Genç kadın:

'Öyleyse, ben gelip sana yardım edeyim.'

Nartanesi:

'Ben de çok isterim birinin yanıma gelmesini, ama görüyorsun, bu binanın bir kapısı yok, seni nasıl içeri alayım.'

Kadın:

'Bu taş duvarlar seni görüp açıldığına göre, seni dinler de. Emir ver açılır, böylelikle ben de içeri gelir, seninle dertleşirim, arkadaş oluruz.'

Nartanesi, taş duvara açılmasını söylemiş ve duvarda bir kapı açılmış, genç kadın içeri gelmiş. Meğer ölü ruhun artık uyanma zamanı gelmişmiş. Her şey böyleymiş, zamanı gelince uyanırmış, acı, keder, kuru toprak dahi zamanı gelince uyanırmış. Önce ölür, sonra dirilir. Ölü ruh dirilip kendine gelince başındaki iki kadını görüp şaşırır.

'Söyleyin bana,' demiş, 'hanginizin emeği bana çok geçti?'

Birkaç gün önce gelen kadın:

'Tabii ki benim efendim, yıllardır, ben diyeyim on, sen de yirmi yıldır her gün, yaşıyormuşsun gibi yorganının kılıflarını değiştirdim, her akşam mumlarını yeniden yaktım. Son-

ra da başında oturup sana ağıtlar yaktım, masallar anlattım, örgü örmekten gözlerim kör oldu.'

Nartanesi, bunları duyunca utancından kızarmış, bir şey diyememiş. Dirilen adam şöyle demiş:

'Öyleyse sen benim karım, ol, o da hizmetçimiz olsun.'

Yıllar geçmiş, Nartanesi hizmetçilik yapmış ve hiç konuşmamış. Bir gün, adam şehre giderken, 'Ben hiç bu hizmetçimize sormuyorum, şehirden bir şey istiyor mu acaba, ona da bir sorayım,' demiş.

Nartanesi'ni çağırmış:

'Şehre gidiyorum, istediğin bir şey var mı?'

Nartanesi:

'Alabilirsen efendim, bana iyisinden kara bir taş, bir bıçak, bir de oyuncak gelin al.'

Adam tüm yol boyunca düşünmüş. Bıçak tamam demiş, lazımdır, bir şeyler kesmek istiyordur. Gelin de tamam, peki taş? Taşı ne yapacak benim bu hizmetçi? Yolda içi içini yemiş.

Hizmetçinin dediği gibi, şehirden kara bir taş, bıçak ve oyuncak bir gelin alıp gelmiş. Nartanesi adamın getirdiği hediyeleri alıp bir derenin kıyısına gitmiş.

Başından geçenleri, oyuncak geline anlatmış. Demiş, 'Yıllarca yatakta yatan ölü bir ruha hizmet ettim. Yaşıyormuş gibi yatağını, yorganını havalandırdım, çarşaflarını değiştirdim, mumları yaktım. Sen olsan ne yapardın?'

Oyuncak gelin dayanamamış, dile gelip konuşmuş:

'Ben olsam, bu deritten şimdi çoktan ölmüştüm.'

Nartanesi, siyah taşla dönmüş:

'Ya sen, sen benim yerinde olsaydın ne yapardın?'

Siyah taş:

'Senin yerinde ben olsaydım, çat diye ortadan çatlardım.'

Bıçağa sormuş:

'Ya sen bıçak! Sen benim yerimde olsaydın ne yapardın?'

‘Senin yerinde ben olsaydım kendimi bıçaklardım,’ demiş bıçak.

Bunun üzerine Nartanesi bıçağı öfkeyle kaldırıp karnına indiriyormuş ki, o ana kadar olanları bir ağacın arkasından izleyen adam fırlayıp bıçağı Nartanesi’nin elinden almış.”

XXIV

Ama halamın kızı ölmüştü. Glüng otu sadece hayat kurtarmıyordu, bazen sarı bir zehir olup böyle burunlardan akıyor, bir kemik yığınının üzerinde kocaman kafalar bırakıyordu. Yürüyen kemiklerin üzerinde patlak bir çift göz, vücut zayıf düştükçe daha bir büyüyor, anlatılan masallardaki gibi sessizce sönüp gidiyordu. Masallar, biz çocuklar için uydurulmuş yalanlar mıdır diye düşündüğüm çok olmuştur. Belki de yaşadığımız acıyı hafifleten tılsımlı seslerdi onlar. Rüzgârı konuşturan, yıldızlardan ışıklar yapan, yılanları sığındıkları deliklerden çıkarıp konuşturan, ölü ruhlara can veren, katı yüreklere merhameti gösteren efsunlu kelimelerdi onlar. Kışın karlar altında kalmış dünyalarımızın hayata dair tek belirtisi, anlatılan bu masallar ve bacalardan yükselen dumanlardı. Evimizin o küçük penceresinden dışarı baktıkça, o dumanları, karanlık evleri aydınlatan ocakların etrafında toplaşmış insanları, kendini kelimelerin ruhuna bırakmış masalları düşünürdüm. Dinlerken, locen dediğimiz kara ocakta yalımlanan alazlar bir görünüp bir kaybolurdu, bir sarı bir kırmızı, bir mavi, bir yeşil. Dans mı ediyorlardı, kavga mı, yoksa bir an önce duman olup geceye mi karışmak istiyorlardı?

Halam ağlıyordu, dizlerine vuruyordu. Dövünüyor, üstündeki elbiseleri paralıyordu. Aynı şeyleri tekrarlayıp duruyordu.

“Gitmedim, kaçtım. Ben nereden bileyim dönüp kaderimize gelmişiz. Gitseydik de, bizi kurşuna dizselerdi. Anam, anam, bizim günahımız nedir, neden birden almaz şu canımızı da kurtulalım.”

Halamın bu yakarmaları öylesine içtendi ki, sahiden de hep birlikte ölüp gitmeyi çok istiyordu. Geyik gibi, kendisinin de çocukları için yaşadığını söylüyordu.

“Anam, anam, gelin, benim kınalı kuzumu Sultan Baba kanatlarına alıp gitmiş, annesi ölsün güzel kızına.”

Halamın bu yakarmalarına başka kadınlar da katılıyordu. Sanki ölen, halamın kızı değil, onların kocaları, kardeşleriydi. Herkes kendi hikâyesini çıkırıyor, nasıl kurtulduklarını, kimin nerede öldüğünü, ölenlerin son sözlerini, bazen de kendilerinin pişmanlık sözlerini tekrarlayıp duruyorlardı.

Halamın kızının cenazesi, gördüğüm ilk ölümdü. Halam onu, ocağın yanında, otların üstünde bezlere sarmış, mektebe gönderiyormuş gibi elini yüzünü yıkamış, saçlarını taramıştı. Sanki ölmemiş de uyuyormuş, kendine yakılan ağıtları dinliyormuş gibiydi. Etrafında oturmuş kadınlar sırayla ağıt yakıyordu. Biri bitirip biri başlıyordu. Yaşadığımız tüm dertler dile gelip konuşuyordu.

Annemin kucağına oturmuş, olanlara bakıyordum. Alevler, yerde yatan halamın kızının yüzüne vururken gözleri sanki açılıp kapanıyor, yakılan ağıtlara tepki veriyor gibiydi. Annem başladı, Zeranik’e kaçarkenki hikâyemizi, çocuklarının hikâyesini anlattı. Nenem bir karyolada ölmüştü, ölmeden önce istediği tek şey bir kesme şekermiş.

“Düşman, sen Allah’tan korkmazsın, bir kesme şekere muhtaç edersin...”

Sonra başladı Paşa’ya söylenmeye:

“Rayber diyor, kaçın artık ulu Tanrı dile gelip konuşsa Paşa’nın ordusunu durduramazmış, Paşa fermanımızı imzalamış, tel etmiş Abdullah Paşa’ya, Rayber diyormuş, bohça-

nızı toplayın, bu gelen zulümdür. De way, way, anneciğim tunç karyolada, zalim felek kapıda...”

Sonra başka kadınlar sözü alıp kendi hikâyelerini anlatıyordu.

O zaman öğrenecektim cenazede ağlamanın ağlama olmadığını, aksine, bir hayatın yeniden dile döküldüğünü. Bir de güzel ağlayanlar vardı. Onlara “berbiçi” denirdi. Ağlayıcılık yapan, düşmana dahi ağıt yakan berbiçiler, bir yakınları ölmüş gibi, “De way, way,” deyip, ellerini sallayarak ağıtlar yakarlardı. Kolsuz Musa’nın karısı Hece’nin bir berbiçi olduğunu ilk halamın kızının öldüğü o kış günü gördüm. Artık nerede biri ölüm yatağına düşse, Hece’yi çağırıp hayata gözlerini yummadan kendi hayat hikâyesini Hece’nin ağzından ağıda döktürerek dinlerdi. Biri ölmüşse ya da acılar içinde büyümüş bir genç kız evleniyorsa gene Hece berbiçi olarak çağrılıyordu. Hece, iki seste, bazen birçok seste ağıt yakıyordu.

“İsmail Hakkı Paşa atına binmiş ordular kumanda etmekte, İsmail Hakkı Paşa, Çanakkale’de mevzide siper etmiş Haydaranlı Ali Kadir’i kendisine. Ali Kadir koruyun diyor, koruyun paşalar paşasını, değmesin kurşun bu yiğit paşaya, yoksa alır yürür İngiliz ordusu... Haydaranlı Ali Kadir’in kalın bacağında³⁰ İngiliz martinin sancısı. ‘Ali Kadir,’ diyor, İsmail Hakkı Paşa, ‘ben yanarım da seninle aynı mevzide saf tutmuşluğuma değil, bacağımdaki bu İngiliz sancısına yanarım...”

Hece söylüyor, diğer kadınlar, “De way, way Ali Kadir,” diye tekrarlıyordu. Hece, İsmail Hakkı Paşa’nın askerlerinden kaçan Haydaranlı Ali Kadir’den alıp, babasının hikâyesine getiriyordu. Kardeşlerini önce bir bir tarif ediyordu, onların gözlerini, boylarını, ata nasıl bindiklerini, ne kadar keskin nişancı olduklarını, nasıl mert dövüştüklerini anlatıyordu. O tarif ederken, sanki her kardeş canlanıp karanlık evin

30 Baldırında.

içinden geçiyordu. Sonra Hece'nin annesi, babası bir bir dile gelip ağıtta konuşuyordu.

Kolsuz Musa, "Sus, kız," dedi. "Sus, yani herkes öldü. Yani en azından babanın kemikleri kızgın güneşin altında kalmadı. Yani şu Fecire Hatun, Hıdır Efendi'nin başsız ölüsünü bir mezara koydu... Sus ahmak, sus. Oturmuş yiğit insanın arkasından ağıt yakıyor. Yani insan yetime, gün yüzü görmemiş, biçare insana ağlar."

Kolsuz Musa'ya göre insan, ölüm karşısında küçülmüş, bacakları titremiş birine ağlardı. Onlar için ağıt yakardı. Annem babamın arkasından ağıt yakıyor muymuş? Seyit Rıza'nın arkasından da ağıt yakılmazmış. Çok zulüm yapmış, koca Rayber gidip Sin'i yakarak çocukları evsiz bırakmış, onun gibi bıçak dahi eline almayan insan bile kızmış. Hiç Rayber kızarmıymış, Rayber dediğin, fakir fukaranın babasıymış. Ama evlat acısı o ulu adama dahi ağır gelmiş. Unutmuş rayberliğini ama ölüm karşısında dik durmuş. Bu ancak yiğit insanda, ulu insanda olurmuş. Ağıt, Alişer'in başını kesip, beş kuruş para almak için Abdullah Paşa'ya götürülen Zeynel'e yakılırmış, Pırço'nun oğlu Hıdır'a da ağıtlar yakılmalıymış. İnsan düşmüşse ağlarmış, yiğit insana ağıt yakmak günahmış.

Gelenekti, ölen bir gün bekletilir, sonra gömülürdü. Halamın kızı ertesi gün gömüldü. Ancak bir süre sonra halamın diğer iki çocuğu da öldü. Ardından Serayi'nin küçük kızı, daha başka çocuklar da. Perhan'a kalırsa, bu salgın, kurutulmuş glüng otunun çorbasından kaynaklıyordu. Salgın beni de yataklara düşürdü. Günlerce ottan yatakların içinde yatıp durdum.

Çocuklarının ölmesi halamı iyice korkuttu. O, devlete, hükümete küfürler eden, bir top çalı yuvarlanıyormuş gibi söylenerek gelip giden halam, nasıl olduysa teslim olmak için karların donmasını beklemeye başladı. Karlar donar

donmaz kendi ayaklarıyla gidip Hozat Alayı'na teslim olacaktı. Her şeyi bir bir anlatacaktı.

“Yalan,” diyordu. “Şu Dersim'e ateş düşüp yansın, anam yalanın bini bir para, teslim olmuşu hükümet niye öldürsün? Doğık kendisi gidip teslim olmadı mı, gidip candarmalık görevini yapıp gelmedi mi, bak Çet'te Yarım Ağa gidip teslim olmadı mı? Niye hükümet onu asmadı? Devlet hapse atıyormuş, atsın anam, o hükümet kala kala benim gibi bir esküetekten öç alacaksa, varsın alsın. Bu biçaremi alır kapısına giderim, derim geldim asacaksan as derim, Sahan benim kardeşim, Hıdır da kardeşim, o koca devlet, karısına bir şey demiyor, bana mı diyecek. Doğık demedi mi, ‘Korkmayın, hükümet artık eski hükümet değil,’ demedi mi?”

Sürgün kafilesinden kaçıp gelen halam, üç çocuğunu kaybettikten sonra kendi ayaklarıyla gidip teslim olmayı aklına koymuştu. Kim ne diyorsa kulaklarını tıkıyordu, daha önce değil teslim olmayı, candarmaya selam verenleri dahi kınayan halam birden kanatlarını suya indirmiş ördek gibi, peşine düşmüş avcının ayaklarına kendisi gidiyordu. Daha önce hükümete küfürler eden kendisi değilmiş gibi konuşuyordu.

“Anam, öleceksek varsın sürgün yolunda ölelim. Ben size diyor muyum gelin, gelin gidelim diyor muyum? O hükümet bu biçareyi benden alacak değil ya. Derim, sür, istersen beni Ermeni gibi Mısır çöllerine sür, istersen Habeşistan'a sür, kapına gelmişim. Yezid ki, Yezid'dir, gölgesine sığınmış turnaya içi yanarmış. Demiş, yazıktır, bir tas su koyun önüne. Derim yavrusuna kanatlarını siper etmiş turna kuşu gibi çocuğunu alıp hükümetin kapısına gelmişim. Derim, gölgene sığınmışım. Derim, Hazreti Ali Efendimizin kılıcının altında taş nasıl ki yumuşak bir pamuğa dönmüşse, hükümetimizin kılıcının altında boynum kıldan incedir. Derim, kurt dahi gölgesine sığınmış ceylan ahusunu yavrusu sanıp

bağrına basmış. Derim, candarman da sığındı bize. Biz hı-zır olup kanat gerdik yedi candarmana, gerdik de Çöyder, ‘tamam,’ dedi, ‘bırakın gitsinler. Madem sığınmışlar, bira-kın gitsinler,’ dedi o Çöyder. Demedi mi? Derim, o Çöyder ki, gözleri kızgın demirle dağlanmış babasının intikamı için dağları yiyip bitirdi. Ama dedi, ‘Bırakın, merhamet dileyene merhamet etmemek günahdır,’ dedi. Demedi mi?”

Kolsuz Musa’ya döndü:

“Öyle olmadı mı Musa? O candarmalara sen yolu göster-meseydin bu dağlardan yol bulup çıkarlar mıydı? Derim ben de, gelip kapına sığınmışım.”

Halamı ikna etmek o kadar zordu ki. Doğık’ı bekliyordu, o gelir gelmez yanına onu alıp Hozat Alayı’na teslim olaca-ğını söylüyordu. Karlar bir donsunmuş, Doğık hemen çıkıp gelirmiş. Tek istediği karların donması, karlar dondu mu, ayakları dahi üşümezmiş. Perhan’ın çarıklarını da alacak-mış, oğlunu da sırtına alıp Hozat’a gidecekmiş.

“Perhan, çarıklarını Doğık’a verir gönderirim. Ne olacak şuradan şuraya, sanki çakıl mı var yırtılsınlar. Böyle don-muş karı da hafiften yumuşak kar aldı mı, sanırsın pamuk, ertesi gün, çarıklarını Doğık hiç el değmemiş gibi getirip sa-na teslim eder.”

Halamın bir de gümüş kemeri varmış. Evlenirken baba-sı Yusuf Ağa çeyizlik olarak ta Erzurum’da yaptırıp getirmiş. Karlar olmasaymış, gömdüğü yerden çıkarıp Perhan’a çarı-ğa karşılık verirmiş ama şimdi yerini bilmek zormuş, karlar olmasaymış o kemeri Hozat’ta satıp, değil bir, on tane cız-lavet lastik olarak Perhan’ın çarığına karşılık gönderirmiş. Ama karlar varmış.

“Perhan, karlar olmasa, ben çıkarır senin bir çarığına kar-şılık bir gümüş kemer verirdim. Bir de görsen ne kemer, böyle yüz metreden pırıl pırıl parlar, sanırsın on güneş doğ-muş, kıyamazsın bakasın kemere, sanırsın bir top ışık insa-

nın gözlerinin içine dolmuş. Yusuf Ağa, ta Erzurum'da has gümüşçülere özel yaptırdı, bir kese de altın para saydı ustanın avuçlarına. Bir görsen ne kemer. Bak ben Süleyman Salih Bey'in kızıyla kanlı bıçaklıyım. Sor, ona sor. Sor söylesin sana nasıl kemer olduğunu. Ondan da isterim, yani Allah burada, istesem benim bir dediğimi iki etmez. Benim kardeşim Sahan, Pırço'nun oğluyla gidip Kahraman Salih Bey'in o güzelim köyünü talan etti. Tüm mal davarı vurup getirdi, kim yapmadı ki, açlıktı, kimin zoru kime gitme zamanıydı. Hükümet top tüfengini³¹ üstümüze çevirip bizi bu dağların arasına hapsetti. Aşiretler birbirini yedi. Allah burada, o Kahraman Salih Bey beni görür görmez gözyaşlarını tutamadı. Dedi, 'Wae, o Sahan Ağa yaşasaydı da şu dünyalar ona kurban olsaydı. Babamın mal davarını vurup getirmiş de ne olmuş,' dedi, 'ben şu deprem eşyalarını katırlara yükleyip getirdim, seç önce sen seç. Bak kız kardeşim burada ama önce sen seç,' dedi. 'Yok, olsa sana bir çift de cızlavet lastik verirdim. Böyle içi de astarlı. Ama yok,' dedi. Şu Gülüzar'ın ayağındaki lastiği çıkarıp benim şu biçareye verdi.

"İstesem Allah burada, Süleyman Salih Bey'in kızı da verir. Kim kime yapmadı ki, anam ne başımıza geldiyse bu müzevirlikten geldi. Şu Dersim, aşiretlerin müzevirliklerinden bu hale geldi. Yoksa kimin burnu kanardı..."

Kolsuz Musa, Hece, Perhan, halama teslim olmaması için yalvarıyorlardı.

Perhan:

"Tamam, git, kimse sana gitme demiyor. Karlar erisin, gene git. Şunun şurasında kışın çıkmasına ne kaldı. Bu ölümdür, kimin kapısına gelmemiş ki? Bak benim şu Sede kocaman kız, kaç gündür yataklarda. Birkaç gün sonra gağand. Gağand çıktı mı kaç gün kış kalır? Hele bekle, gağand gel-sin, ölmüşlerimizin hakkını verelim, sonra gene git. Kim sa-

31 Tüfegini.

na gitme diyor. Gağand çıktı mı, inek de doğurur. Karnı yerlerde, doğurdu doğuracak, inek doğursun, artık ölüm olur mu, Fecire Hatun kendisi dedi, dedi 'Şu inek doğursaydı, o Wae'nin tek bir çocuğu dahi ölmezdi.' Demedi mi Musa?"

Kolsuz Musa:

"Yani, Wae sen de yaptın. O büyük adam Olbeg Bey'in hem de özbeöz torunu kalkmış hükümetin kapısına gidiyor, kendi ayaklarıyla gidip, 'Gelin kelepçe vurun beni soğuk trenlerinize atıp sürgüne gönderin,' diyor. Yani Perhan, Doğık kendisi demedi mi, candarmalar dahi sevkiyatta o demir yığınlarında donup kaldılar diye. O candarma ki, aha parkaları böyle döşek gibi kalın olur, potinlerinin içinde üç kat pamuk, üç kat camış derisi olur. Demedi mi, donup katarın soğuk demirlerine yapıştılar. Yani ölümdür, ölüm çocukları çağırıyorsa bildiği bir şey vardır. Ben şu Hece'ye dedim, 'Kız,' dedim, 'yani Sultan Baba birini fazla görmüş bize, demiş verin onu benim kanatlarıma, demiş verin ulu Tanrı'nın cennetine götürüyüm.' Çocuklar masume pak soyundandır. Hazreti Yunus Aleyselam, açlık geldiğinde demiş çocukları verin Sultan Baba'ya, verin, dünyanın bu nur tanelerini kanatları altına alıp zulümden korusun. Yani dedim 'Kız, zır zır ağlayıp durma, ağlayıp da şu çoluk çocuğun aklına Allahu Tala'nın çağrısını hatırlatma,' yani hastalıktır, kimi vurmadı ki, yani o salgın geldiğinde şu Dersim'in yarısını kırıp geçti. Koca Osmanlı ordusunu verdi Urusun karşısında hastalığa. Canabı Hak çoluk çocuğumuzu sahipsiz komasın. Şu Geyik'in bıçareleri bir köpek yavrusu gibi köyün içinde inleyip durdular. Görülmüş müdür insan yavrusunun köpek eniği gibi inlediği? Beterin beteri var demiş Allahu Tala. Yani o Geyik'in bıçareleri günlerce annelerinin mezarının etrafında inleyip durdular. Kara toprak dahi utandı. Yani dememişler beterin beteri var diye. Yani Perhan ben kendi şu kulağımla duydum Geyik'in toprağın altından seslendiğini. Dedim, 'Kız Hece,

şu yavruların acısı bu topraklara düştükten sonra ulu Tanrı arştan çıkıp gelse de bu toprağın inlemesini durduramaz.' Dedim, 'Kız Hece, sen de zır zır ağlıyorsun, ağıt yakıyorsun. Allah'tan kork kız,' dedim, 'hiç Allah'tan korkmaz mısın, bu acıyı dillendirirsin.' Acı dile gelip konuştu mu kim susturabilir? Tamam, anam git, kim sana gitme diyor, git. Ama bizim çoluk çocuğumuzun günahı nedir, bırak anam, bırak çoluk çocuğumuz içinde ölelim. Ölümdür, ölümlü olmayan bir canabı Haktır. Yani insan da sahipsiz kalır ama ölünün sahipsiz kaldığını kim görmüş? Dedim, 'Kız Hece yani en azından ölümüzü kendimiz gömüyoruz. İnsan buna da şükretmeli.' Şu ağalar it soyu gibi birbirine girdi, girdi de nice insan kara toprak yüzü görmedi. Kokudan şu kuş cennetinde kuş kalmadı. Kuşun, cenneti terk ettiği görülmüş müdür? Börtü böcek uçmaz oldu. Yani Afrika çölündeki çekirge sürüsü ceset kokusuna kalkıp geldi. Geldi de cenneti bir çöle çevirdi. Dedim, 'Kız sus, en azından ölümüz kokmuyor.'"

Halam kafasına takmıştı. Karların donmasını ve Doğık'ın gelmesini bekliyordu. Karlar donsunmuş, Doğık bir gün dahi beklemezmiş, Elkazi şurasıymış, karlar bir donsunmuş, Doğık hemen çıkıp gelirmiş. Dünyanın sonu değil ya, biri çağırını verirmiş ona. Oğlunu da sırtına alıp gidermiş.

"Yok, anam, siz kalın, ben kimseye benimle gelin diyorum mu? Aha Doğık, bülbül gibi de Türkçe konuşuyor. Alır beni Paşa'ya götürür. Derim, 'Paşa, benim soyum da Türk soyudur, hem de ne soy.' Derim, 'Olbeg Bey'in namını Anadolu'da duymayan yoktur.' Derim, 'Paşa Hazretleri, kuşun yuvasını yıkarsın, biçare etrafında kanat çırpıp gelip gider, yeniden yıkılacağını bile bile dönüp viranesini yeniden yapar. Sen haklıymışsın,' derim. Sen bize mal mülk de verdin, dedin 'Gidin, devletten korkmayın, gidin gülistanlar bahçesinde konaklar yapın,' dedin. Dedin de, biz korktuk. Senden değil, dil bilmezliğimizden korktuk. Derim aha,

Doğık'ı bulur bulmaz, 'beni çabuk Paşa'ya götür, götür bizi o cennet evimize göndersin.'"

Kolsuz Musa:

"Yani Wae, sen koca Yusuf Ağa'nın kızıydın. İki kardeşinin kafasını kesip götürdü kâfir, götürdü de, günlerce Hozat'ta asılı tuttu. Yani çoluk çocuğumuz var, ölümdür, herkesin kapısında. Yani benim inek burada olsaydı tek bir insan dahi ölmezdi. Bir görsen, böyle bir fırt çocuklar içsindi, burnlarındaki bu sarı su tık diye kesilirdi. Yani koklat benim sarı ceylanın sütünü yeter. Yani, ben devlete kızmıyorum, olur şey mi ineği çalıp götürmek, hadi ineği çaldın, bir keçi de mi bize fazla buldunuz. Yani Fecire Hatun kızmasın, ben bu ineği görür görmez dedim, kar yere düşsün, bunun memeleri kerbelaya döner. Hasan Hüseyin su, su diye inlese, bu kâfirin memesinden tek damla süt gelmez. Benim sarı ceylan öyle miydi? Yani benim sarı ceylan on köy ederdi."

Perhan:

"Musa Musa, gene başladın, biri de görse, ineğini Hızır çeşmesi sanacak."

"Yani öyle Perhan, bu Hece bilir, süt kaba değer değmez aha böyle bir parmak kaymak bağlardı. Yani ben diyorum, yazıktır, hepimiz çoluk çocuk sahibiyiz. Bu kış günü candarma buraya gelirse bir tekimizi dahi köyde bırakmaz. Yani kâfire güven olur mu, yani bir de kudurmuş Çöyder, kâfiri kudurtup üstümüze saldı."

Tüm bunlar olurken annemin ağzından tek kelime çıkmadı. Günlerdir herkes halama yalvarıyor, onun gidip teslim olmasını engellemeye çalışıyor, ancak annem hiçbir şey demiyordu. Sanırım annem de artık halamın teslim olmayı kafasına iyice yerleştirdiğine ikna olmuş olacak ki, Perhan'a, "Perhan Perhan, bırakın gitsin," dedi. "Zaten bundan sonra ne olmuşsa olmuş, bundan sonrası ölümdür. Ben kendisine ev de verdim. Köyün yarısını da verdim. Bırakın gitsin."

Canımızı alacak değil ya candarma. Bizim de elbet ağzımız var. Çöyder'e biz mi dedik gel orada o fukaraları öldür. Biz mi dedik, candarmalar gelip Balıkan Dağı'na tırmanıyor, şuradan da iniyorlar diye. Şu koca hükümetin gücü ona yetmiyor da bize mi yetiyor? Gitsin anam, aha alsın benim Erzincan iskarpinlerimi de alsın. Alsın. Deyin, sürgün trenine iskarpinsiz kimseyi almıyorlar! Alıp giysin, geri de yollamasın. Aha içine bir de çorap yapmışım ki, alıp giysin. Giysin, sanırsın zemheri ayında ayaklarını ateş közünün içine koymuşsun. Bir giysin, candarma potini ne ki, aha böyle dersin, harman ayında kızgın güneşin altında yanmış kumda yürüyorsun. Deyin, kim donmuş buradan Hozat'a gitmekle, Deli Haskar kadar da mı olamıyor, çıpıldak haliyle Sıncık Dağı'nı vurup Haçeli'ye gitti. Ha alın verin, deyin alsın güle güle giysin.”

XXV

Hep böyle olurmuş, gağand bayramı öncesi günlerce kar yağarmış. Günlerdir kar yağıyordu. Halam, Veli Ağa konağını bırakmış, hayatta kalan tek çocuğu ile Serayi'nin yanına sığınmıştı. Kış günü bir nüfus da biz çoğalmıştık. Kızılmezra'dan bir kadın o kış günü yola çıkıp bize gelmişti. Herkes şaşkındı, çünkü çığ vaktiydi. Değil insan, bu aylar Bahtaryan'da bir kartal kanat çırpısa dağlar kopup gelirdi. Hem de ne gelme, sanırsın on top birden atılmış, ortalığı toz duman kaplamış, öyle çığ kopardı dağlardan. Çığ önüne ne katarsa alıp giderdi. Dediklerine göre, dedem Yusuf Ağa 1938 Kışı, on üç adamıyla böyle fırtınalı bir günde kaybolmuş. Eğer Bahtaryan'da biri çığda kalmışsa aramak boşaydı. Yaz ayları beklenenecekti. Karlar eriyip, vadilere dolmuş çığlar eridikten sonra çığın düştüğü vadilere bakılır, ceset ara-

nırdı. Çığda adam aramanın da bir usulü vardı. Koca sııklar alınır, bunlar çığın düştüğü vadilerdeki karlara batırılırdı. Yan yana dizilen erkekler ellerindeki sııkları karlara batırıp tarla sürüyormuş gibi gelip giderlerdi. Eğer çığ almış biri yüzeydeyse kara batırılan sııklardan anlaşılırmış, yok birkaç sıık boyu derinliklerde kalmışsa artık karların baharda erimesi beklenirdi.

Kar çok yağmışsa, çığın düştüğü bu vadilerde bazen kar kara değerdı. Karlar erimek bilmezdi. Dedem Yusuf Ağa'nın ne olduğunu kimseler bilmiyordu. Böyle bir kış günü candarma geliyor korkusuyla adamlarıyla kaçmış, bir daha da kimseler ondan ve adamlarından haber alamamıştı. Herkes Yusuf Ağa ve adamlarının çığın altında kaldığına inanıyordu. Kim bilir, belki sürgüne götürülmüştür diyenler de vardı. Ama eğer candarmaların eline geçseydi, onu da Eleziz'de idam ederlerdi.

Kızılmezra'dan çıkıp gelen kadın, bez bağladığı halde, ayakları kar soğuşunda yanmış, yüzü gözü kara mora dönmüştü. Ama sağ salım Werozlar'a geldiği için gülüyordu. “Çığ almasın diye tepelerden geldim,” diyordu.

“Geldim, dedim, Fecire Hatun'u köpek ısırduğında ben ona tarla tarla gezip pancar topladım, dedim o pancarlar olmasaydı o bacakla yaşar mıydı?”

Kadının ayaklarını karlarla ovdular, ardından buldukları eski gübreye gömüp evlerden sıcak kül topladılar. En iyisi koyun, keçi gübresiymiş, ama odun külü de olurmuş. Donan insan gübreye gömülür, iki üç gün, bazen bir hafta böyle gübrenin içinde bekletilirdi. Kadın evimizin bir kıyısında gübreye gömüldü. Kurutulmuş otlardan sıcak çorbalar kaynatıp içirdik. Bu çorbaları içtikçe, derin bir “ohh” çekiyor, Perhan'ın kızı Goe'ye, “Baban rahmet kızım, baban rahmet, ohh,” diyor, Kızılmezra'dan nasıl geldiğini anlatıyordu.

“Dedim, Torut'a gideyim, göz gözü görmüyor, hem o dağ

nasıl aşılır? Dağ izin verse kendimi Kırgan köylerine atardım. Bir görsen, diyorlar bu yıl Deşt'te, Sin'de tarlalar bire kırk vermiş, her ev kırk-elli çuval buğday yığmış ambarlara. Dedim, 'Kalkın gidelim, burada ölümü bekleyeceğinize kalkın gidelim, insan böyle yerinde bekler mi, tüm bir yaz bekledik.' Anam, şu Fecire Hatun o yaralı bacağıyla yollara düşüp tohum buldu. Dedim, 'Onun kadar da mı olamıyoruz, kalkın gidelim, Fevzi Müdür herkese bir yol gösteriyor, elbet bize de bir yol gösterir.' Yok, diyelim. Olanı da haydutlar vurup götürdü. Onlar da insan, kanun çıkarmış hükümet, ne yapsınlar, dağda aç mı kalsınlar?"

İki gün kül ve gübre içinde kalan kadının üzerine ocaktan sürekli yeni kül kondu. Hangi evde kül birikiyorsa sıcak sıcak alıp geliyorlardı. Böbrekleri ile ayakları önemliymiş. Ve kadın iki gün boyunca konuşup durdu. Duruma bakılırsa halinden memnundu, şikâyetçi olduğu tek şey helaya gidememesiydi. İki gün sonra kendisi çıktı, ayaklarını soğuk karlarla ovdu. Annemler ona dayımın getirdiği eşyalardan yeni elbiseler yaptılar, birini öteki ile denkleştirip giydirdiler. Yeni hali komik olmasına rağmen o, "Allah varmış," diyordu. "Üstümdekiler çürümüştü. Anam, kış oldu da biraz eksildiler, böyle koca koca bitler kaynıyordu. Çürümüş, yıkasan dağılıp gidiyorlar, oh Allah o Kahraman Salih Bey'den razı olsun. Ben Bey dedim mi ona derim. Kimin aklına geldi gidip deprem eşyaları getirmek. Oh, Allah onun tuttuğunu altın etsin. Dedim, 'Bu Kızılmezra yıkılsın, siz altında kalasınız, böyle insan durduk yerde ölümü bekler mi?' Dedim, 'Kış, kim bizi kovar, kalkın Pertek köylerine gidelim. Anam, her köyde yüz hane var, böyle bir avuç arpa unu verseler dahi bize bir ay gider. Karıştırır suya içeriz.' Gitsin gebersinler. Müstahaktır onlara."

Zelxe adındaki bu kadın her şeyi göze alıp gelmiş, davetsiz misafir olarak bizim eve yerleşmişti. Zaten evine biri gel-

diyse kim ona çık git derdi. Ama Zelxe'nin dur durak bilmeden konuşmasından anladığım, yeni insanların çıkıp geleceğiydi. Annemle Perhan'ın korktuğu düpedüz buydu. Onun için, halamın teslim olmasını unutup bu telaşa düştü herkes. Birkaç gün sonra gağandı. Gağandı atlattık mı, ölümün yarısını da atlatmış olacaktık.

Bu gağand bayramı da bir garipti, annem bir keresinde gağandı bana anlatmıştı. Tüm günler gelip gağand günü biter diyordu. Önce kapkaranlık bir gece olurmuş, ay yüzünü göstermez, sabah gelmek bilmezmiş, gece ile gündüz gağand akşamı birbiriyle bitmez tükenmez bir kavgaya tutuşurmuş. Horozlar gece yarısı ötermiş, köpekler ise gağand akşamı havlamak yerine ulurmuş.

“Niye ulurlar?” diye sordum.

“Ulurlar kızım, korkarlar güneş geri gelmez diye.”

“Güneş gelmezse ne olur?”

Annem kızıyordu.

“Gelmezse iyilikle kötülük birbirine karışmış, yerle gök yer değiştirmiş.”

Garipti bu gağand, bir seferinde Goe'ye sordum.

“Goe...” dedim.

“Söyle Perparıkam...”

“Yerle gök yer değiştirse biz yıldızlara mı gideriz?”

“Kız Sede duydun mu? Gülüzar diyor, yerle gök yer değiştirse yıldızlara gider miyiz?”

Sede:

“Gideriz tabii, her birimiz bir yıldız oluruz.”

“Ya Sultan Baba?” dedim, “ziyaretteki iyi melekler, onlar da gelecek mi?”

Goe, kız kardeşine dönerek:

“Sede, bence gelirler, sen ne diyorsun?”

“Bence onlar burada kalır, bir sabah candarmalar gelir bakar ki kimseler yok...”

“Çöyder’i o zaman candarmalar alıp götürür,” dedim.

Goe yüzüme ciddi ciddi baktı.

“Çöyder’i candarmalar götürürler mi diyorsun? Onu nasıl götürecekler, o zaten yıldızlarda.”

Bir an Çavdar Hüseyin’in sırtına çapraz astığı beşlisi ve çapraz boy boy fişeklerin kaburga kemikleri gibi önünü sarmaladığı haliyle gökyüzünde yıldızdan yıldıza atladığını düşündüm. Omzuna, boynuna astığı tenekelerin, kollarına yapıştırdığı candarmaların eşyalarının o atlarken çıkardığı sesleri duyar gibi oldum. Annemle kavga ederken başındaki demir miğferi yere fırlatıp boynunu taşın üstüne koyması aklıma geldi. Ama bu yıldız meğer başka yıldızmış. Yıldız dedikleri, Çavdar Hüseyin’in mısaybının³² karısı Yıldız’mış. Meğer Çavdar, böyle amansız soğuk kış günleri, gelip Çet köyünde mısaybiyle karısı Yıldız’ın evinde uyuyormuş.

Gağand akşamı, böyle gece ile gündüzün birbirine girdiği günün akşamı, kim ne dilek tutarsa olurmuş. Ancak bunun da bir kuralı varmış, ilk gece, yani güneşin doğmak bilmediği akşam, iyiliğin kötülüğü alt etmesi için dua etmek gerekirmiş. Allah korusun, bir de kötülük baş eder, yani karanlık ışığı yenerse ne olurdu? Bunun için dualar etmek lazım-mış, ırılar yakıp dilekler tutmak gerekirmiş. Annemler ocağın etrafında “hu hu” çekerken korkmamalıymışız. Sultan Baba’yı çağırıyorlarmış, Sultan Baba atını şaha kaldırırmış, Hazreti Ali Aleyselam kılıcını karanlığın orta yerine vururmuş, bu bitmek bilmeyen gecenin sebebi öylesine garipmiş ki, bir gün, yetim bir çocuğun dünyaya gelmesini önlemek isteyen kötüler, doğum sancısı çeken kadının bebeğini çalmak için güneşin önüne kanat germişler. Amaçları, rahimden düşen çocuğun ışığı fark etmeyip dünyaya geldiğini anlamamasıymış. Ama kadın da bir türlü doğurmak bilmiyormuş. Yezid demiş, ‘Eyvah kadın anladı güneşin önüne per-

de gerdiğimizi.’ ‘Ne yapalım,’ demişler, ‘ne yapalım da çocuk dünyaya geldiğini anlamasın?’ Kötüler tüm gece konuşmuşlar. Demişler ‘Bu çocuk doğar, doğar da gün ışığını görürse ağlar, ses verir, ses verdi mi Sultan Baba anlar onun doğduğunu.’ İşte o zaman öldüremezlermiş çocuğu. Onun için demişler, ne yapıp edip bu gece güneşin doğmasını engelleyelim. Engelleyelim ki, Tanrı anlamasın ondan bir zuhurun yeryüzüne geldiğini.

Tanrı bakmış, Yezid yol vermiyor güneş doğsun. Yezid’in adamlarından birinin donuna giren Hızır şöyle demiş:

“Ey Yezid, bunun kolayı var. Bırak güneş doğsun. Kadın da çocuğu doğursun. O doğurur doğurmaz, deriz çocuğun bağırmasına kimse izin vermesin. Daha çocuk rahmin ağzındayken on el birden kapansın ağzına, zaten çocuktaki can ne ola ki, oracıkta boğulur.”

Yezid, “Doğru,” demiş, “biz neden telaş ediyoruz, altı üstü bir kundak değil mi dünyaya gelen, bilemedin gözlerini de kapatırız, anne karnında olduğunu sanır.”

Hızır Aleyselam:

“O vakit ağzını kapatmayı siz bana bırakın.”

Böylelikle çocuk doğar doğmaz bağırmış, bağırınca börtü böcek uyanmış, çocuk dünyaya nefesini üflemiş. İşte bizim aldığımız nefes o çocuğun dünyaya üflediği nefesmiş. Çocuğun sesini duyan Sultan Baba onu kanatlarına alıp uçurmuş, Yezid’in onu öldürmesini engellemiş. Ancak çocuğu boğamayan Yezid odur budur, her yıl gece ile gündüzün gelip bulunduğu bu kış akşamını fırsat bilerek güneşin doğmasını engellemeye çalışıyormuş. Eğer o güneş doğmasa bu karlar böyle kalakalmış, ağaçlar böyle çıpıldak kalır, sular böyle karların altından akıp gidermiş.

Gün, sabah yüzünü gösterse dahi buna aldanmamak lazımmış, Yezid öyle yapıyormuş ki, herkes inansın güneşin geldiğine. Bunun için üç gün üç gece çıralar yakıp dua et-

mek lazımmış. Sadece insanlar değil, sadece gece yarısı öten horozlar değil, havlamak yerine uluyan köpekler de değil, tüm canlılar üç gün, üç gece biz insanlar gibi dua edermiş. Sahiden de bizim inek o gün sabaha kadar böğürüp durdu. Annemin dediğine göre, bir de koyun ve keçileri görmeliymişim. Böyle birbirlerine sokulup ayaklarını yere vurarak ahırın bir yanından diğer yanına gelip giderlermiş. Biçareler, güneş artık gelmez diye korkarlarmış.

“Peki, Allah, anne?”

“Kızım, Allah dermiş, ‘Ben ışıkla karanlığı ikiye böldüm, ancak gağand gecesini ayıramadım. Ne yaptıysam bölemedim.’ Demiş, ‘Ne yaptıysam, senede bir gün gece ile gündüz gelip birbirine karıştı.’ Bunun için karışmazmış.”

Zaten Zındık da yalan söylermiş, öyle yaparmış ki, kendisi Tanrı’nın yerine geçsin. Tanrı her bir şeyi yapıp kenara, istihata çekilmiş. Her şeyi eşiyile yaratmış yeryüzünde. Kimsenin kimseye hakkı geçmesin diye, her bir şeyi kılıcıyla ikiye ayırmış. Bir de Tanrı demiş, ben her şeyi kılı kırk yararak ikiye böldüm. Dişi ile erili, soğuk ile sıcak, yeryüzüne karşı gökyüzünü. Her bir şeyi birbirinden ayırdım. Demiş, artık bundan sonrası size ait, soğukla sıcak ayırdığınız gibi, iyilikle kötülüğü de artık siz ayırın. Size akıl irfan verdim demiş. Size iyi ziyaretler verdim. Kavga ettiğiniz zaman, biri size kötü söz söylediğinde dibinde oturup beni hatırlayasınız diye. Gidip benim yalnızlığımı hissedesiniz diye size ziyaretler bıraktım demiş. Ama Yezid dermiş, Tanrı hâlâ konuşuyor ve onu bazıları duyuyor. Yalanmış, Tanrı hiç konuşur muymuş, o nefesini üfleyip dünyaya gitmiş, demiş, ‘Artık bundan sonrası size ait.’ Demiş, ‘Kulağınızı yere vurursanız benim sesimi duyarsınız, ben taşlarla, ağaçlarla, çiçeklerle konuşuyorum.’ Demiş, ‘Gidin her ziyarette benim sesimi duyarsınız.’ Tanrı konuşsaymış, o zaman rüzgâr niye esermiş.

“Ama pir, pirlere anne?”

“Kızım, pir keramet sahibidir, pir elçidir, pir, rayber olmasa, kim kimi dinler?”

Ama has pirleri devlet toplayıp öldürmüş. Pir Nuri varmış, Hese Gaj da pirmiş, bazıları pir değil diyormuş ama yalan. Onda pirlilik olmasa o kadar güzel saz çalıp gulbend³³ tutabilir miymiş? Hese Gaj'ın arkadaşı Ermeni Mam varmış, o da pirmiş, ikisi saza vurdu mu, sanırsınmış ki saz ibadet ediyor. Her dilden de söylerlermiş, tembura vurdukça tembur dile gelip konuşurmuş. Hese Gaj gelip bizim evde de çalmış. Babam sormuş, demiş:

“Hesen, nasıl bu kadar güzel çalıp söylüyorsun?”

Hese Gaj,³⁴ babama dönüp şöyle demiş:

“Sey Hıdır, ben bu saza el vurur vurmaz her bir şey kendiliğinden olur, ben de bilmem ne söylediğimi.”

Hese Gaj büyük ozanmış, Seyit Rıza bir onu dinlermiş. Zaten Seyit Rıza, Sin köyünü yaktıktan sonra, dönmüş Hese Gaj'a, “Heso,” demiş. “Sen beni yaktın, Cenabı Hak da seni yaksın. Sen neden öldürülmüş oğluma böyle ağıtlar yaktın, yaktın da beni kaldırıp buralara getirdin.”

Hese Gaj, öyle güzel söylermiş. Eğer Seyit Rıza, Hese Gaj'ın oğluna yaktığı ağıtları dinlemeseymiş hiçbir şey olmazmış. Aşiretler de birbirine girmezmiş, candarmalar da bunu fırsat bilip bu kadar orduyu köylerin üstüne sürmezmiş.

Abdullah Paşa, Hese Gaj yakalandığında şöyle demiş:

“Bırakın onu, bırakın. İdam ederseniz ona iyiliklerin en büyüğünü yapmış olursunuz. Onu bırakın, sazını alıp bırakın. Bir daha da eline sazı vermeyin. Onu öyle bir diyara sürün ki, değil saz, sazın ismini dahi oralarda bilen olmasın.” Abdullah Paşa demiş, “Bu fakir fukarayı bu dağlara kaldıran bu adamın sazıdır.”

33 Cem ritüeli.

34 Zazaca'da, isim unvanıyla birlikte kullanıldığında ismin sonundaki harf duruma göre düşer. Hesen, Hese Gaj olur.

Hazreti Süleyman, yeryüzündeki her dili bilirmiş. Rüzgârın dilini, suyun sesini, börtü böceğin dilini bir bir bilirmiş. Ama bir gün Canabı Hak bakmış, Süleyman bir köşeye oturmuş düşünmekte. demiş, “Ey Süleyman, ben sana her bir şeyi verdim, ama görüyorum ki, sen gene de kara kara düşünmekte. Kuşların ne söylediğini anlayan sen, çiçeklerin ne dediğini anlayan sen, ama gene de mutsuz görüyorum seni.”

O büyük Süleyman demiş, “Doğru, ey ulular ulusu, her bir dili bilirim, yeryüzündeki her canlıyı dile getirip konuşturdum. Ama sazı gördüm,” demiş. “Ozanın elindeki sazı gördüm.” demiş, “Bu sazı görünceye kadar sanırdım ki, her mahlûku anlayan, onun donuna girip onun sesiyle ona seslenen bir benim.” “Ama,” demiş, “ozanın elindeki sazın kerametini ben anlayamadım, yılanın dahi deliğinden boynunu uzatıp ozanın elindeki sazı dinlediğini gördüm.” demiş, “Bu da bana dert oldu.” Saz öyle bir şeymiş, eğer saz has ozanın elindeyse, bir su olup akarmış, rüzgâr olup inlirmiş. Annem kendi gözleriyle görmüş, Hese Gaj saz çalarken, semah tutan Pir Nuri’nin duman olup sobanın borusundan süzülerek gittiğini. Hese Gaj, saz çaldığında pirler, rayberler gözlerini kapatıp uçarmış, onların nefeslerinde evler titrer, cemaat, “hu erenler, hu” dedikçe kullar kanatlanırmış. Has ozan saz çaldı mı, önce büyükler kalkmalıymış semaha, böyle her el kalbe gelip gitmeliymiş, kalpten alıp vermeliymiş, önce pirler, rayberler kalkarmış ceme. Eğer saz has ozanın elindeyse ve pir kemale zuhur etmişse, odun korunun altında pişen gömme somunu gibi beklemeliymiş.

Pir Nuri, bir gün Hese Gaj’ı dinlemiş Rayber’e Sed Ağa’nın evinde, birden yerinden fırlamış, demiş, “Rayber, yol verin, yanıyorum, beş dakika daha yerimden kalkmasam yanıp küle dönerim.” Hese Gaj’ın sazını dinleyen öyle kor ateşin altında pişen somun ekmeği gibi içten içe yanarmış.

“Ama anne,” dedim, “niye yanmış adam?”

“Tey, kızım saz çalarken pir kalkıp dönmese kendi kendine çatlar, ölür. Has ozan tele vurdu mu, kim yerinde durabilir?” Has ozanlar saz çalıp gezseymiş açlık maçlık kalmamış, dert de kalmamış.

Şimdi yasakmış, yoksa bu gağand gecesi cem tutmak lazımmış. Hele Hese Gaj, Ermeni arkadaşı Mam’la bir de saz çalsaymış, kış mış kalmamış, ahırlar bereketlenir, ağaçlar meyvenin ağırlığından boyunlarını yere kadar eğermiş. Ama ortalık hükümetin adamlarıyla kaynıyormuş, yoksa gene eskiden olduğu gibi gulbend tutulurmuş. O vakit, güneşin önüne kanat geren kötülük bir anda dağılıp gider, sabah tan atışı böyle nar tanesi gibi kızarır, kışın ortasında yaz olurmuş. Ama yasakmış, hükümet yasaklamış gulbend tutmayı. Zaten gulbend yasak olmasaymış aşiretler de hükümete karşı gelmezmiş. Seyit Rıza, Diyab Ağa Hazretleri’ne demiş, “Paşa’ya söyle, gulbendimizi serbest kosun, isterse bizi assın. O serbest kosun, üstümüze ordu göndermesine de gerek yok, biz candarma gelmeden Ankara’ya gider teslim oluruz. Deriz, sen ki cem tutmamızı serbest kodun, istersen bizi teker teker, Hasan Hayri Bey’i yüce Meclis’in kapısına astığın gibi as.” Demiş, “Bir tekimiz dahi gıkımızı çıkarmayız. Gözün üstünde kaşın var demeyiz.” “Ama,” demiş, “sen ozanın elinden sazı, Pir’in nefesindeki ‘hu’yu alırsan, değil ordu, Urus ordusunu da yanına alıp Munzur’a dayansan, tek birini dahi bu isyandan vazgeçiremezsin.”

Sabah gağand, aynı zamanda ziyaret olan köyün mezarına gidilerek başladı. Herkes neyi varsa alıp ziyarete geldi. Ziyaretteki bir karakavak ağacının etrafında daire olduk. Ağacın dibine tek tek çırılar yakıldı, yakılırken dualar edildi, üç kez karakavak ağacı öpülüp alınlar ağacın gövdesine kondu. Yapılan helvalar orta yere dizilip herkese birer parça verildi, bize ne kadar verildiyse o kadarı da karakavak ağacına verildi.

Ardından, karların altında kalmış yakınların mezarları ziyaret edildi. Yerin altındaki yakınlarla seslenildi.

Akşam herkes eline bir şey alıp bize geldi. Kolsuz Musa, karısı Hece, halam, hayatta kalan küçük oğlu, Serayi, daha başka kadınlar, çocuklar, hepsi bizim evde toplandı. Gece yarıya vurduğunda kadınlar kıpırdamaya, hafiften dizlerine vurup, “Hu! hu! ya İmamsen hu, hu!, Sultan Baba hu!...” demeye başladı.

Perhan otların arasından üç telli bir saz çıkarıp eline aldı. Parmaklarıyla dokundu sazın tellerine. Parmaklar bir daha vurdu? Hu! erenler hu! huuu, hu Sincik Dağı! Düzgün Baba kayası hu! Acılar yok ola, dertler sevinç ola, düşmanlıklar dost ola hu! Hu erenler, yetimler hu! Hu kırklar, yediler hu! Dizler, dizlere giden eller hızlandı, eller, huu diye aralanan dudaklarla birleşti, hu! hu! Ortadaki daire açıldı, alevler ocaktan taşıp tavanı yaladı, hu! hu! Annem, birden yerinden kalktı, kollarını iki yana açtı, huu! Ya Munzur Baba huu! Kalabalık halla, halla huu diye inledi. Toprak kıpırdadı, taş duvar titredi, hu! hu! Gökkubbe sarsılıyormuş gibi gelip gitti, Kolsuz Musa söyledi, halla, halla erenler, halla halla, dertler yok ola, düşmanlar dost ola, halla halla, Sultan Baba, halla halla. Sazın sesi, dizlere vuran eller, döndükçe hızlanan çember, ocakta korlanan alevler huzursuzlandı. Hu, diye inleyip dizlere giden eller koptu vücuttan, sazın tellerine vuran parmaklar, dönen çember birden ocaktaki ateşe varıp secdeye durdu. Başlar eğildi, alınlar yere kondu, nefessiz düşen göğüslerden hıçkırıklar yükseldi. Dünya birden bir sessizliğe gömüldü, havalanan, kanatlanın duvarlar aynı sessizlikte kanatlarını söndürüp yere indi. Yarılan gök kubbe, utancından gerisin geri kapandı. Sanki bin yıllık bir keder dile gelip konmuş da, utancından akan nehirler dahi susmuş, secdeye varmıştı. Ocakta korlanan alev çıtırtısı hıçkırıklar gibi gittikçe sakinleşti, küllenip toza döndü. Secdeye varmış başlar öy-

lece bir süre kaldı, hep bir ağızdan, “Halla halla zikrimiz du-
amız, sevdamız niyazımız, acımız kederimiz, tamburumuz
sazımız gidip ulu divanda hak nezdinde kaim ve kabul edile,
Allah Allah, tarlalar bereket, kötülükler nur, vakitsiz gidenle-
rin yeri cenneti nur ola, Allah Allah,” dendi. Gece bitip sabah
oldu, karanlık yenilip güneş oldu, göğüslerdeki nefret yanıp
bağışlayıcı kül oldu. Kötülük nur olup bereket diye yağdı,
esir düşen turna kuşu havalanıp mısır çölüne elçi oldu.

Cem öyle bir şeymiş. Cem tutulduğu zaman insan turna
kuşu gibi kanatlanıp uçarmış. Bir de, turna kuşu sadıkmış.
Kerbela yasını bir tutan oymuş. Turna unutmazmış yoldaşı-
nı, bırakıp gitmezmiş. Turna kuşunu yakalayıp kafese koy-
san, aynı ala keklik gibi çat diye çatlarmış. O çatlayıp ölün-
ceye kadar eşi beklermiş. Kendine başka bir eş de bulmaz-
mış. Eşi ölmüş turna kuşu turna sürüsüyle uçsaymış dahi
yapayalnızmış. Otuz yıl yas tutarmış. Mecnun da Leyla için
otuz yıl yas tutmuş, yememiş içmemiş. Turna bir de soyunu
çok severmiş. Kargalar gibi değilmiş. Bu kela kargaları aynı
Dersim aşiretleri gibi gücü gücüne gideneymiş. Sabahın kö-
ründe kavgayla güne başlarlarmış. Karga soyu hırsız da olur-
muş. Aynı bu Dersimliler gibi, biri ötekinin yuvasını bozar-
mış, bir karga fırsat buldu mu öteki karganın yavrusunu ka-
cırıp yermiş. Turna öyle miymiş...

XXVI

Karlar dondu. Halam Elkazi'den gelen Doğık'ın arkasına dü-
şüp Hozat'ın yolunu tuttu. Dayımın annem için getirdiği Er-
zincan iskarpinlerini giyip gitti. Herkesle vedalaştı, vedala-
şırken söylendi, beddualar etti.

“Anam, ben davacıyım, ulu divâna kadar davacıyım. Ateş
bu Dersim'e düştü, taş taş üstünde kalmadı, ama gene de ya-

lanın, müzevirliğin önüne geçemedi. Bu aşiretlerin Cenabı Allah kökünü getirsin. Koca Rayber'e Sed Ağa'yı yoldan çıkardı bunların yalanları. Yeğeni amcanın peşine düşürmediler mi? Ben davacıyım müzevirlik yapanlardan, beni Süleyman Salih Bey'in kızıyla düşman eden Bahtaryanlardan davacıyım. İkrarı bozan pirlerden, fukarayı ezen rayberlerden davacıyım. Muratsız giden üç yetimimin günahı onların boynunadır."

Kolsuz Musa:

"Wae, biz de senden razıyız. Kim yapmadı ki, korkma, devlet gelip teslim olsun diyorsa, bir şey yapmaz. Fevzi Müdür kendisi demiş, demiş, 'Gelip teslim olsun.' Yani bu Hece'ye ben kaç kez söyledim, 'Kız kalk gidelim,' diye. Yani kadın akıllı ermiyor her şeye, Doğık kendisi dedi, kar dahi düşmüyormuş sürgünlerin gittiği yerlere. Yani bir de deniz varmış, kışın ortasında püfür püfür ılık rüzgâr esermiş."

Sürgün kafilesinden kaçan halam, Doğık'ın peşine düşüp teslim olmaya gitti. Çorum'a sürgüne gitmişti. Candarmanın gelip kendisini götürmesini bekleyen annem, Doğık çıkıp gelince rahatladı. Dediğine göre, Çorum diye bir yere sürmüşler halamı. Candarma kumandanı kendi eliyle yemek vermiş halamla çocuğuna, yeni elbiseler, ayakkabılar vermiş.

Çavdar Hüseyin kükrüyordu. Annemse onun böyle yolunu şaşırmış turna kuşu gibi karların üzerinde gelip gitmesinin akıl kârı olmadığını söylüyordu.

Çavdar Hüseyin, "Köpek," diyordu. "Şu Dersim köpeğin zuhur ettiği it soyunu aratır oldu. O köpek ki, sahibi için ölür. Değil düşmanı, yaban kuşlarını dahi yaklaştırmaz sahibine, ne oldu? Sorarım sana Perhan, senin o has kangalın ne oldu, yani Murtaza silahı kuşanır kuşanmaz o has kangal ondan önce fırlamaz mıydı? Yani sorarım sana Perhan, senin o has kangalına ne oldu? Murtaza'ya değen kurşunun

yarasını üç gün üç gece yalamadı mı? Üç gün üç gece Boker Dağı'nda Murtaza'nın başında yas tutup gözyaşı dökmedi mi o köpek? Ne oldu o has kangala? Aç kalınca, gidip Murtaza'yı öldüren candarmaya sığındı. Değil candarma, candarmanın kokusunu duyduğu zaman ifrit olurdu köpekler. Sonra ne oldu? Bir bir gidip sahiplerini öldüren candarmanın çöplüğüne sığındılar. Şu Dersim'in tek mil köpekleri Hozat Alayı'nın çöplüğüne toplandı, candarmanın çöplüğünde kurt sürüsü gibi birbirlerine girmekte, çakal soyu gibi birbirlerini parçalamaktalar. İşte, bu Dersim o it soyu gibi, daha gözyaşını silmeden koşup havlamak için kendine yeni bir kapı buldu.”

Çavdar Hüseyin'in böyle bar bar bağırdığını gören Doğık bir yolunu bulup bizim eve girdi, Çavdar'ın sesini duymamak için kapıyı arkasından kapattı.

Doğık'ın çat diye kapattığı kapı, sanki Çavdar'ın yüzüne kapanmıştı. Çavdar'ın bir alev topuna dönen gözleri, avını kaçırmış bir atmacanın gözleri gibi önce kısıldı, ardından bir öfke koruna döndü.

Hiddetle kükredi:

“İt!” dedi. “İt! İtte dahi bir onur vardır. Küçük olan, düşmüş insan değil Perhan, küçük olan düşmüşü düşüren insandır.”

Bağırdı:

“Fecire Hatun, Fecire Hatun, Süleyman Salih Bey'in kızı, bana da yad olsun, şu Sultan Baba şahidimdir, bana yad olsun!”

Durdu, elindeki silahını, öldürdüğü candarmanın başındaki demir miğfere vuruyormuş gibi ayaklarının dibindeki donmuş karlara vurdu, ayağındaki candarma potinleriyle karları tekmeledi. Öfkelenmiş beygir gibi yerinde tepindi. “Ulan,” dedi. “Ulann!” Bağırarak, dağları parçalamak istiyordu. “Daha toprağın altında ölümünün etleri çürümedi,

ulan.” Sanki bir kaplan esir düşmüş de, ne yapacağını bilemez bir halde, esir tutulduğu demir kafesine saldırıyordu. Başındaki demir miğferi çıkarıp yere çaldı, göğsüne bağladığı madalyonlara öfkeyle asıldı. Kötü şeyler olacaktı, Kolsuz Musa yerinden fırladı.

“Wusen, Sey Wusen, ayaklarına geldim, Sultan Baba olup ayaklarına geldim. Kız Hece, kız bir tas su getir Sey Wusen’e, çabuk bir tas su. İçine o sarı ineğin lorundan karıştır. Kız, çabuk Sey Wusen’e bir tas su getir.”

Çavdar, Kolsuz Musa’yı çaresiz bir kuşun kanadı gibi telaştan inip kalkan sağlam kolundan tutup savurdu.

“Çıkmayın önüme, insan olan, ölülerimizin rahmetine dua okuyan, çıkmasın önüme.”

Annesine küsen bir erkek çocuğu gibi kendini yere atıp öfkeyle çığlıklar attı. “Musa,” dedi. “Musa sen içimizde Tanrı elçisisin, Süleyman Salih Bey’in kızına söyle, tez elden cemaatimizi kursun. Bu kutsal gağand Hızır gününe kavuşmadan, tez elden cemaatimiz kurulsun. Kim görmüş, eşkıyalık yapmış adamın daha üç yıl geçmeden af edildiğini? Perhan, Süleyman Salih Bey’in kızına söyle, cemaatimizi tez elden toplasın.”

Sakinleşti, sırtından kaymış beşlisini düzeltti, fişekliğini kontrol etti, madalyon diye üstüne yapıştırdığı tenekelerden biri kopmuş, yarı kara batmış duruyordu. Onu yerden alıp nereden kopmuş diye göğsüne baktı. Cebine koydu. Bağırdı, sesi vadide davul çalıyormuş gibi yankılandı.

“Perhan! Musa sen de duy, kız Serayi kız korkma sen de gel, Süleyman Salih Bey’in kızına söyleyin, o da duyusun. Benim can bir kardeşim Sahan Ağa’nın yek be kardeşi Wae’nin önüne düşüp candarmaya götürmek, teslim etmek olur mu?”

Konuşurken korktu, göz çukurundaki küçük gözleri, burnuna tehlike kokusu gelmiş gibi fıldır fıldır dönmeye başladı.

“Yani,” dedi. “Eşkîyalık yapmış, Sahan Ağa gibi bir yiğitle, silah kuşanmış bir yiğide yakışır mı bir kadının önüne düşüp candarmaya götürmek. Kimse demesin Husen-e Çöyder demedi. Yani ben merhamet sahibiyim. Süleyman Salih Bey’in kızı kalkıp cemaatin içinde yüzüme tükürmüş, ben gık dememişim. Yani demişim, o ki kadın başına kimsenin yapmadığını yaptı, Hıdır Efendi’nin başsız cesedini sırtına vurup getirdi, getirdi de, üstüne Kuran okudu. Yani ben diyorum, bu demirin namlusundaki barut zavallı candarmaya değmesin. Yani zavallılar barutun kokusunu duyunca dizlerinin bağı çözülüyor. Yani ben baktım, zavallının dili tutulmuş, bir taşın arkasına sığınmış, hüngür hüngür ağlıyor. O da biçare, kumandanın başını kesip eline verdim, ‘al,’ dedim, ‘al Paşaya götür,’ dedim. Yani zemheri ayında suya düşmüş çocuk gibi zangır zangır titredi. Şu Çet’te Yarım Ağa var, gidin sorun kendisine, deyin Seydali, sen Yemen görmüş adamsın, deyin sen Yemen çölünde yasir³⁵ düştün, yani deyin sen yasirlikten kaçmış adamsın. Yani olmaz, Hıdır Efendi kendisi dedi, candarma öldürmekle bitmez, şu Anadolu’da kadın soyu olduğu sürece öldürmekle candarma biter mi?”

Çavdar Hüseyin’in ne konuştuğunu kimse anlamadı. Ama büyük bir savaşı kaybetmiş de, nasıl yenildiğini izah edemiyormuş gibi bir karmaşa içerisindeydi. Yenilmiş, korkmuştu. Yeryüzünün en sadık mahlûku olan köpeğin dahi ihanet ettiğini, üstelik sahibine taş atana gidip sığındığını söylüyordu. Karşısına geçmiş, ne yapacağını bilemez bir halde Çavdar’ı sakinleştirmeye çalışan Kolsuz Musa’ya:

“Musa sen Demenanlısın, bitti, Dersim bitti. Artık bu Dersim, bir it soyunu aratır oldu.”

“Hâşâ, hâşâ Wusen, bir insanın gidip teslim olmasıyla...”

“Yok, Musa, ben ona da bir şey demiyorum, gel beni götür demiş, gelip götürmüş. Ama bitti. Benim boynum iptedir,

35 Esir.

ama korkarım çoluk çocuğumuz yüz yıl, yüz yıl geçse dahi ihanetin acısını taşısin üstünde. Sey Musa, şu Perhan gitsin o alayın çöplüğüne sığınmış, üç gün üç gece Murtaza'nın yarası iltihap tutmasın diye yalamış kangalı alıp gelsin, rayber ağırlıyormuş gibi ağırlasın, kebablarla beslesin, ne yaparsa yapsın o kangal eski kangal olmaz.” Dönüp Musa'nın gözlerinin içine baktı. “Musa böyle baş köşede oturtup o kangal köpeğini beslesin. Olmaz, o köpek artık eski köpek olmaz. Niye olmaz Musa?”

Kolsuz Musa, ne diyeceğini bilemedi.

“Şey,” dedi sadece.

“Olmaz Musa, çünkü ihanetin düştüğü yerde tohum bitmez Sey Musa. Bu Dersim üç kez yıkılıp üç kez yeniden inşa edildi. Bu Dersim Ermeni'ye kol kanat oldu, Koçi Bey'i bağrına bastı. O Koçi Bey ki peşinde yüz bin Osmanlı candarması vardı. Sarısaltık Hazretleri gelip buraya sığındı. Yani bu Dersim, kendine sığınmış baş tacı yaptı. O büyük Koroğlu gelip Sultan Baba'da atıyla kırklara karıştı. Bitti. Musa bu Dersim artık bitti. Üç kez yıkılıp üç kez inşa edildi. Tunç askerini, Urusu kovdu. Ama artık ihanetin suyunu içti.”

Konuşurken belliydi, bağırmak istiyordu, öfkelenmek, başındaki delikli candarma miğferini çıkarıp yerlere çalmak, üst başını paralamak, bağırmak, meydan okumak istiyordu, ama sanki masumu suçlu diye mahkemeye çıkarmışlar da, kendisine kesilmiş idam cezasını kabullenmiş gibi sakindi. Çavdar Hüseyin'in öfkesi çaresizdi.

XXVII

Nihayet dayım Kahraman Salih Bey'in bize gönderdiği inek doğurdu. İneğin doğurduğunu duyan, kar kış demeden eline aldığı bir kapla dağlar aşıp Werozlar'a gelmeye başladı.

Süt istiyorlardı. Gelenlerin en garibi, bizden daha yukarılar-
da, Sıncık Dağı'nın dibinde, küçük bir vadinin içerisine sak-
lanmış Malmes köyünden gelen iki kadındı. Alacakları sü-
te karşılık anneme ayı postundan bir çift çarık getirmişler-
di. İkisinin ayağında da tiftikleri öyle duran çarıklar vardı.

Annem, "Anam, ben ne yapayım çarığınızı. Allah sizi
inandırsın süt yok. Süt olsa, ben niye yok diyeyim, yok," di-
yordu. Kadınlar anneme bir yalvarıyor, bir kızıyordu.

Kolsuz Musa, herkesin çıkıp süt istemeye gelmesine kı-
zardı, ancak bu iki kadından yana olmuştu.

"Fecire Hatun, yani kadın başlarına gidip ayı vurmuşlar,
şu çarıklara bak, sanki çarık değil, Fevzi Müdür'ün ayağın-
daki İstanbul çizmesi. Ne de güzel dikmişler. Yani aylar ko-
ca yaz gelip köyün içinde cirit atırlar, kimin aklına geldi?"

Annem:

"Musa, Musa, inek orada. Yok, inek ot mu yiyor süt olsun.
Sen kendin gördün, el atıyorsun memesine, sanırsın zaval-
lının ciğerleri yerinden kopup geliyor, hayvan öyle acı çeki-
yor. Yok, Allah sizi inandırsın, süt müt yok. Ben olmayan şe-
yi nasıl var diyeyim? Ben nasıl o süt danasını ölüme bıraka-
yım. O da can."

Kadınlar annemin, "süt yok" demelerini duymak istemi-
yordu. Annem onların ineğini çalmış da getirip ahıra bağla-
mış gibi bağıryorlardı.

"Anam, biz senden ineğini istemeye mi geldik? Böyle şu
sitilin altına bir üsküre koy, çoluk çocuğumuzun gırtlığı yu-
muşasın."

Annem yok dedikçe kadınlar öfkeleniyor, neredeyse an-
nemle saç saça baş başa birbirlerine giriyorlardı.

"Biz kendi hakkımızı istiyoruz, sanki gelmiş, ineği bize ver
götürelim diyoruz. Böyle bir üsküre, şu sitilin altına koy, ma-
yalayıp çoluk çocuğa Hızır orucunda gavut yapalım. Bir üs-
küre sütle kim ölmüş? Anam, boşa dememişler Allah ağalara

fırsat vermesin. Şu Musa'nın ineği vardı, dağ taşta dağıttı sütünü. Gelmesek kendisi bize haber salar, 'Gelip haklarını alsınlar,' derdi. Anam, sanki biz gelmiş, ondan çoluk çocuğunun rızkını istiyoruz, bize hakkımızı ver gidelim. Karda kışta bu kadar yol çıkıp gelmişiz, hakkımızı versin biz gidelim.”

“Anam, ben daha size ne vereyim, sabah sütünü verdim, siz almadınız. Ben size bir haftalık sütü verirsem, yarın gelenlere ne veririm? Yok demekle bu zamanda insan anlıyor mu? Anam, duyan çıkıp geliyor, her gelen bir kazanla çıkıp geliyor, demiyor nasıl dolar, biri de görse inek sanır, anam, bir keçi kadar sütü var. Böyle el atıyorsun memelerine iki cız cız diyip bitiyor. Yarın başka köyler de çıkıp gelir, alın götürün odur orada, alın götürün ineği, götürün siz de kurtulun ben de.”

Kadınlar bizim ocağın önünde oturmuş, gitmiyordu.

“Yok, anam, biz senden bir şey istemiyoruz. Her gelenin kabını ağzına kadar doldurup yolladın. Biz boş da gelmedik. Sana hasından bir çift çarık getirdik. Giy, Balıkan Dağı'na tırman. Böyle ayağın karı dahi hissetmez. Biz çoluk çocuğumuzun hakkını almaya geldik.”

Kadınlar bir gece bizde yattıktan sonra ertesi gün sütlerini alıp gittiler. Başka köylerden insanlar gelmeye başladı. An-nem gelenlere bağıyor çağırıyor, ama gene de her gelene sütünü verip yolluyordu. Günahtır diyordu. Çocuklar zaten kırılıp gidiyor, en azından bizden sanmasınlar. Sahiden, iki günde bir çıkıp gelenler de vardı. En sonunda Perhan:

“Fecire Hatun, sen her şeyi benim kızlara bırak, kime ne verirlerse versinler, Musa da yardım eder. Yoksa yarın bunlar ilk fırsatta seni gene tefe koyarlar.”

Böylelikle her gün bir bardak sütü alıp katık olarak pişirdiğimiz çorbalara katıyorduk. Geri kalanını Kolsuz Musa ile Perhan'ın kızları dağıtıyordu. Kolsuz Musa'ya sorarsan bu bir ay sürermiş, donmuş karın üstüne kar yağdı mı kim cesa-

ret edermiş dışarı çıksın. Kara ses girdi mi, dağlardan kopup gelirdi. Marta kadar rahat edermişiz, hele bir o mart gelsin, isterlerse ineği alıp götürsünlerdi. Karlar eridi mi her yerden bereket fışkırırdı. Tohum da vardı. Annem tohumluk arpayı öyle bir yere saklamıştı ki, açlıktan ölsek tek bir taneyi dahi bize koklatmazdı. Ama şimdi bahar geldi mi tarlaları kim ekecekti? Hayvan olmadan, bu koca tarlaları kim sökerdi?

Halamı Hozat'a götüren Doğık, karların donduğu o ocak ayı neredeyse her gün Werozlar'daydı. Kolsuz Musa, Çavdar Hüseyin'in Doğık'a yılan gibi baktığını, ama annemden dolayı karışmadığını söylüyordu. Çavdar, Kolsuz Musa'ya demiş:

“Musa, ben bu itin bağırsaklarını buraya dökerdim, ama arada Süleyman Salih Bey'in kızı var. Yoksa ben bu itin bağırsaklarını buraya sererdim.”

Anladığım kadarıyla, Kolsuz Musa da Doğık'ı sevmiyordu. Kolsuz Musa konuştuğu, Perhan:

“Musa, Musa, sen de yaptın. Çöyder'dir konuşuyor. Doğık ne yapsın, kadın tutturdu gidecem diye. Doğık ne yapsın?”

“Yok Perhan, Çöyder diyor, ‘O geldi geleli her gün biri gidip teslim olmaya başladı. Olmaz,’ diyor.”

Ama kıtlıkmiş, erkek kıtlığıymış, koyunun olmadığı yerde keçi Abdurrahman Çelebi'ymiş. Yiğit insan kalmamış. Çavdar her bir şeyi biliyormuş, ama diyormuş, ben kimi öldüreyim. Diyormuş, öldürmekle insan soyu düzelseydi, şu Der-sim'de ölülerin ayakları birbirine değdi. Toprakta boş yer kalmadı insan adım atsın. Düzeldi mi? Yok, daha bir bozulmuş. Bir de Çavdar, Kolsuz Musa'ya demiş, “Ben bugüne kadar candarma dışında tek bir insana silah doğrultmadım. Pırço'nun oğlu Hıdır'la Erzurum'a gidip karakol bastık, Pırço eline aldığı bıçakla tuttuğu candarmanın boynunu kesmeye, tavuk gibi boğazlamaya kalktı.”

Kolsuz Musa diyordu, Çavdar demiş, “Gece sızmışız candarma yatakhane-sine, hepsini kaldıracamız dağa Musa, ama

Pırço'nun gözlerini kan bürümüş, dışarıdaki nöbetçiye yatırıp kurbanlık koç keser gibi kesti. Yatakhaneye girdik. Kaldırdık bıçareleri, ben, Pırço, Hese Gaver, Memli Ağa da dışarıda nöbetimizi tutuyor. Bıçareleri yataklarından kaldırdık. İçimizde dil bilen bir Hese Gaver var. Diğerlerimiz ha duvar ha biz. Dedik 'Hesen sor, içlerinde Celâli var mı? Kırmanç var mı?' Üç Celâli'yle, bir Kırmanç'ı ayırdık. Baktım Pırço geri kalanları tavuk gibi boğazlayacak, koşup elinden sımseri³⁶ aldım. Şah damarı kesilen candarmanın kanları yatakhanein tavanına fışkırdı. Odur budur tövbe etmişim. Değil candarma, Yezid çıkıp gelse öldürmem. Ama Abdullah Paşa kızgın demirle babamın gözlerini dağladı. Kardaşlarımı öldürdü."

"Musa," diyordu, "Allah kimseyi öfke sahibi yapmasın. Öfkede din iman yok, öfke düşmana duyuluyormuş gibi durur ama sahibine düşmandır. Düşmanı bitirmeden sahibini bitirir." Çavdar, Kolsuz Musa'ya demiş, "Musa, ince hastalık nedir bilir misin, işte öfke akacak yatak bulamadı mı, o ince hastalık gibi içten içe sahibini kemirip bitirir." Demiş, "Öfke kendisine akacak yatak bulsa dahi kendi yatağına zarar verir." Demiş, "Seyit Rıza'yı o darağacına götüren öfkedir. Oğlu öldürüldüğü zaman öfkelenmeseydi, öfkelenip o güzelim Sin köyünü yakmasaydı, şu Dersim'e kimse girmezdi." Çavdar Hüseyin demiş, "Sey Musa, ben bugüne bugün kimseye sırrımı açmadım." Demiş, "Herkes beni cesur bilir, Hozat Alayı'nı dahi peşime takmamı kahramanlık sayar." Demiş, "Af çıktığında gidip teslim olmayı çok istedim. Kahraman Salih Bey bana dedi, 'Gel seni götürüp Erzincan'da teslim edeyim. Burada seni ele geçirirlerse ölünü dahi kimse bulamaz.'" Demiş, "Musa, çok düşündüm, dedim Seyit Rıza, Fındık Zade ipe gittiğinde keşke ben de orada olsaydım. İnsan yiğit insanla ölüme gider, yiğit insanla ölüm, ölüm değildir." Demiş, "Çok pişman oldum. Seyit Rıza yakalandı-

36 Ucu eğri uzun bıçak.

ğında Hozat Alayı'na gidip geldim, ben Bahtaryanlı Hüseyin'e Çöyder. Devletin idam ipini göğüslemeye geldim" diyecekmiş. Ama gitmemiş. Bir de demiş, "Tam üç gün üç gece Hozat Alayı'nın dibinde toprak kazıp altına girdim, dedim Pırço'nun oğlu Hıdır, Abdullah Paşanın yanında, nizamiye kapısından çıkarken vurayım." Demiş, "Ben böyle bir tepeyi kendime siper almışım. Toprağın altındayım, üstümde ardıc ağacı bitmiş." Demiş, "Pırço bir atın, Abdullah Paşa bir atın üstünde etrafında bir süvari ordusuyla önümden gelip geçtiler." Demiş, "Gez göz arpacık, nefesimi tuttum, ama tam o esnada bir üveyik kuşu gelip delikten dışarı uzattığım beşlinin namlusuna kondu." Çavdar, kuyruğunu sallayan üveyik kuşuna bakmış, demiş, "O üveyik kuşu, Zaloğlu Rüstem'in ayağını bağlayan kuştı."

Kolsuz Musa dur durak bilmeden Çavdar Hüseyin'in kendisine anlattığı hikâyeleri anlatıyordu. Her fırsat bulduğunda başlıyordu anlatmaya. Hele Doğık oradaysa, Çavdar Hüseyin'i anlatmak için adeta yanıp tutuşuyordu. Anlatırken, Çavdar'ın beşlisi elindeymiş ve kendisi sahiden bir ardıc ağacının altında toprağı kazıp içine girmiş de, tek koluyla nişan alıyormuş gibi kolunu uzatıyordu.

"Çavdar diyor, üstümde ardıc ağacı bitmiş, dışarıda görünen bir beşlinin namlusu, gez göz arpacık, nefesimi tutmuşum. Musa, tetiği düşürmüş, nefesimi tutmuşum. Tam çekecekken, bir üveyik kuşu gelip delikten dışarı uzattığım beşlinin namlusuna tünedi. Kuyruğunu sallayıp delikten aha böyle gözlerimin içine baktı."

Kolsuz Musa'ya göre, Çavdar'ın üzüldüğü bir başka konuda, kafasını kestiği kumandanın başını, korkudan bir taşın arkasına saklanmış candarmanın eline vermesiymiş.

Çavdar, Kolsuz Musa'ya şöyle demiş:

"Musa, kumandana değil, bir taşın arkasına sığınmış, dizlerinin bağı çözülmüş candarmaya üzüldüm. Böyle gözleri

donmuş soğuk bir buz gibiydi, dizleri iki yay gibi birbirine vuruyordu. Böyle zemheri ayında Munzur suyuna düşmüş bir çocuk gibi dizleri zangır zangır titriyordu.” Demiş, “Musa, çok candarma öldürdüm. Ben ne kadar öldürdüysem, babamın ve kardeşlerimin intikamını alamadım. İçimdeki öfke ateşini ne yaptıysam söndüremedim.” Demiş, “Ben onu zemheri ayında buzlu sulara gömdüm, oradan çıkarıp toprağa gömdüm, fırtına koptuğunda çıkarıp fırtınaya attım, ne yaptıysam içimi yiyip bitiren öfkeyi dindiremedim. Ben öldürdükçe candarma geldi.” Demiş, “Biz bu Fecire Hatun’la kanlı bıçaklıyız. Benim içimde yanan bu öfkeye o tutup bir tas soğuk su döktü. Döker dökmez de böyle bir cızırtı koptu, içimi bir duman aldı. Ocaktaki kızgın köz nasıl ses çıkarır bilir misin, aha sanki öyle, biri bir tas su, ocaktaki kör ateşe bir tas su dökmüş gibi bir cızırtı koptu şu bağrımdan.” Demiş, “Ben o beş candarmayı öldürmeseydim, gidip o kumandanın başını kesmeseydim, kesip de o taşın arkasına gizlenmiş, dizleri zangır zangır titreyen candarmayı görmeseydim daha çok can yakardım.” “Ama,” demiş, “o taşın arkasında çökmüş, korkudan zangır zangır titreyen candarmanın gözleri önünde nasıl o kumandanın başını kesip, kesik başı o biçarenin eline verdim. Sanki biri içimdeki öfke seline bir tas soğuk su döktü.” Demiş, “Ben o kadar candarma öldürdüm, nasıl ki, ben bacakları öyle zangır zangır titreyen candarmayı öldürdüm, yapanın yaptığıyla kaldığını gördüm.”

Kolsuz Musa, duruyor, kesik kesik nefes alıyor, gözaltından Doğık’ı süzüyor, yeniden konuşmaya başlıyordu. Gören onun Çavdar Hüseyin’le gün yirmi dört saat yoldaşlık tuttuğunu sanırdı. Sözüm ona Çavdar Hüseyin demiş, “Musa, şu Laçınan Ovası’nda sazında tek tel kalmış bir ozan var. Adı Mehmet Ali, bir görsen, böyle küçücük bir adam. Sazında tek bir tel var. Diğer teller boş. Sazının boyu kendisinden aha böyle bir karış büyük.” Demiş, “Ben o Laçınanlı ozanı

gördüm, bir hal oldum. Yani dedim, eyvah, Canabı Hak herkese bir keramet vermiş ama saz çalma kerametini herkese vermemiş. İyi ki de vermemiş.” Demiş, “Ben o ozanı dinler dinlemez anladım Abdullah Paşa’nın neden Hese Gaj’a sazı yasak ettiğini. Tek tele vurup çalarmış, çalıp ağlarmış.” Demiş, “Ben o tek telli ozanı dinler dinlemez hak verdim. O tek telli ozan, ordular ayaklanıp gelmiş, öfkelerini arkada bırakıp gitmişler.” Demiş, “Musa, bu Laçınanlı ozan bir de Sahan Ağa üzerine bir ağıt yakmış. Dinledim, bir dinlesen Hese Gaj ne ki, sanırsın o tek telli sazın perdelerinde gelip giden ozanın parmakları değil, Sahan Ağa ile adamlarının atları, öyle koşarlarmış atlar, kuyruklarını kaldırmış, kişneyip cirit atarlarmış.” Demiş, “Musa, sanırsın her perde bir Der-sim dağı, her tını bir acı, ozanın perdede gelip giden parmakları tırısı kalkmış atlar gibiymiş. Öyle kuyruklarını kaldırmış, şaha kalkmışlarmış.”

Çavdar Hüseyin bu Laçınanlı ozana çok gidip gelmiş. Tek istediği, ozanın onun hayatını bu tek telli saza dökmesiymiş.

Çavdar Hüseyin, Kolsuz Musa’ya demiş:

“Ozana dedim, ‘Sen bu tek telli saza vurur, ölüyü diriltip konuşturursun, ölmeden benim hikâyemi de bu saza vursan.’” İşte o vakit ozan dönüp, Hüseyin-e Çöyder’e şunu söylemiş:

“Hüseyin, merak etme, şu topraklarda sökölüp atılmayacak bir şey varsa o da senin namındır. Sen benden hikâyeni duymadın diye üzülme, söylemeyi çok isterdim ama ben ne zaman elime şu sazı alsam, nasıl sen o yerin altında, nizamiyenin karşısında mevzi tuttuysan, nasıl ki, o üveyik kuşu gelip senin dışarı uzattığın namluyu ardıç dalı sandıysa, ben de bu sazı elime aldığımda parmaklarım donup kalır. Hani, elim tele vursa devamı gelecek, ortalığı bir toz duman alacak ama ‘sen nasıl o tetiği çekemediysen, benim parmaklarım da bu tek tele vuramıyor, kilitleniyor.’” Ozan çok üzülmüş, de-

miş, “Keşke öfkeyi benim sazımın telleri zapt edebilse. Öfkeyi sazın teli zapt etse dünyada ölüm mölüm olmaz. İnsan insanı dinler, dert derdin kapısını açar.” “Ama,” demiş, “benim bu sazımın telinin işlemediği tek şey öfkedir, ben taşı dile getirtip konuşturdum. Zemheri ayında yılanı kış uykusundan uyandırıp afsunladım, kurdu kuzuya nöbetçi diktim.” “Ama,” demiş, “öfkeyi huzura kardeş kılamadım. Ama sen merak etme, şu Dersim’de bir şey bitmeyecekse o da senin öfkendir.” Demiş, “Çöyder, ben korkarım, senin bu öfken bu topraklardan sökölüp atılamasın. Ayrık otu nedir bilir misin? Böyle tarladan çıkarır, kızgın güneşin altına atarsın. Sanırsın bitti, tarla temizlendi, bir de bakarsın, bitirmek yerine çoğaltmışsın, kurumuş ayrık otu toz olup düştüğü yerde bitiyor. İşte senin bu öfken öyle bir şey.” Demiş, “Benim bu sazımın kudreti, tarladaki ayrık otu gibi senin öfkeni bir bir ayıklayıp bu saza dökse, bir rüzgâr estiğinde şu Dersim’in her bir karış toprağına yayılır.” Bir de Çöyder’e demiş, “Tanrı büyüktür derler, yalan, öfke Tanrı’yı dahi yakacak kudrete sahiptir. Ateş kora döner, bir tas su dökersin söner, yılan, kursağına doldurduğu zehiri kusacak yer bulamadı mı intikamını bir çakıl taşından alır. Tüm zehiri kusar.” “Ama” demiş, “insan öfkesi kendisini yakmadan durmaz. Keşke dursaydı, keşke dursaydı.” “Keşke, ekşimiş süt mayalanıp mayhoş bir kap yoğurt olabilseymiş.”

Çavdar’a demiş, “Sen üzülmeye, bugüne kadar aşiret beylelerinin yaptığıının tersine hiçbir mazlumun kanına girmedin. Bundan sonra da kendini şaşırtma, şaşırtırsan işte o zaman kork.” Çavdar demiş, “O ozan olmasaydı ben şimdi çoktan bu itin bağırsaklarını bu Werozlar’a dökerdim.”

“Bir de,” demiş, “Fecire Hatun’un hatırı var. Yoksa Allah demezmiş. Fecire Hatun geçmiş önüne, demiş ‘Doğık bundan böyle Hozat Alayı’nın değil önünden, yakınından dahi geçmeyecek.’” Demiş “Doğık dil biliyor, candarma geldiğin-

de tek bir erkek yok içimizde, şu koca köyler onun dudakları arasından çıkanlara bakıyor.” Demiş, “Fecire Hatun olmasa onun bağırsaklarını dökerdim buraya.”

Perhan’a sorarsan, Çavdar’la Doğık eski silah arkadaşymış. Üstelik Perhan kendi öz be kulaklarıyla duymuş Çavdar’ın Doğık’tan makine yağı istediğini. Doğık da demiş, “Ben ne yapar eder sana iyisinden, incesinden en iyi silah yağını bulur getiririm.” Öyle olsaymış, Doğık, Çavdar’ın mavzerini yağlaması için yağ getirir miymiş?

XXVIII

Allah bu Kolsuz Musa’nın tek kolunu almış ama gene de erkekmiş. O tek koluyla koca ağaçları kesip getiriyormuş. Keserken baltayla dövüşüyormuş ama olsun. Bir de bu Hece’ye herkes öyle böyle diyormuş ama en akıllımız oymuş, öyle diyordu Perhan. Musa’nın diğer kolu olsaydı ne olurdu, onu da candarma ya sürgüne gönderir ya da bir çalının dibinde öldürürdü. İyi ki yokmuş. Olsaymış ne olurmuş.

Yeni gelen Zelxe adındaki kadın da bir garipti. O da artık Kızılmezra’ya dönmeyeceğini söylüyordu.

“Dönmem anam, dönmem,” diyordu. “Benim orada bir tarlam mı var? Bir oğlum vardı, onu da Allah aldı. İyi ki de aldı, almayıp da ne yapacaktı. Baktı, o da benim gibi açlıktan ölecek, aldı. Benim orada başımı sokacağım bir yuvam mı var, pars toplar³⁷ gezerim. Şu Dersim’de kim kapısına gelmiş Tanrı’nın bir kulunu kovmuş ki, beni kovsun.”

Perhan da herkese kızıyordu.

“Zelxe Zelxe, sen de yaptın, dur şimdi yarın öbür gün sürgün biter, erkekler hapisten, askerden döner, ben seni bir de o zaman göreyim. Kim alıp çocuklu kadını başı-

37 Pars toplamak: Köylülerin verdikleriyle geçinmek.

na bela eder, sen öyle misin, genç kız gibisin. Gücün kuvvetin de yerinde.”

Zelxe:

“Tey Perhan, ben gördüm göreceğimi, ben çektim çekeceğimi. Elime bu heybeyi alır köy köy gezerim. Bu Bahtaryan'ın da Allah belasını versin. Şimdi sürgünler dönsün gene köpek gibi birbirini yerler. Olan biz zavallılara olur. Yek başımı alır giderim. Çöyder gibi Laçınanlı ozana gider, derim benim de hikâyemi bu tek telli saza vur. Herkesin vurdun, benimkini de vur. Sesim güzel değil, şu Hece'deki ses bende olsa berbiçi olurum. Anam, o sesi duyan kim seni aç bırakır? O ses bende olsa, vardığım kapıda değil bir avuç arpa ekmeği, her ev bana bir kepiç³⁸ keser. Hemi de böyle, özel fiğ yoncasıyla beslenmiş kepiç keserler. Yek başa değil miyim? Alır başımı, şu Abasan'dan girer, Haydaran köylerinden çıkarım. Olmadı, çocuklara masallar anlatırım. Bir de görsen, çocuklar ne çok masal sever. Çocuklar masal duydu mu, kendileri elimden tutup evin baş köşesinde oturturlar. Karlar erisin, alır başımı giderim. Bu Fecire Hatun'dan da Allah razı olsun, bana kapısını açtı, çoluk çocuğun boğazından ke-sip bana verdi.”

Goe:

“Zelxe doğru söylüyor. Evlenip ne yapacaksın? Heybeni al, gez. Ben anneme de söylüyorum, diyorum ‘Anne şu Der-sim’de saz çalan kaç kadın var. Sazını al gez, sen çal, Hece söylesin. Hece söylesin, sen çal.’ Herkes bir avuç buğday ver-se, çuval çuval buğday çuvalları dikeriz evin içine.”

Bu Doğık da bir garipti. Sabah çıkıp gidiyor, akşam geri geliyordu. Karda batmamak için ayağına kocaman lekenler³⁹ takıyor, öyle çıkıp gidiyordu. Bazen geceyarıları geldiği da-hi oluyordu. Doğık ne zaman evden çıksa ve ne vakit dönse,

38 Keping: henüz bir yaşında keçi yavrusu, oğlak.

39 Leken: karda batmamak için ayağa takılan, tenis raketine benzer kar ayakkabısı.

Kolsuz Musa'nın dört gözü üzerindeydi. Kolsuz Musa annemin etrafında gelip gidiyor, "Fecire Hatun, her yer kadın dolu, genç kız dolu," diyordu.

Kolsuz Musa'nın neden böyle telaşlandığını anlamıyordum. Doğık artık neredeyse her gün bizdeydi. Gidip ormandan odun getiriyordu, yaban hayvanları vurup getiriyordu. Şehir ekmeği getirdiği de oluyordu. Kolsuz Musa ne görmüştü bu Doğık'ta, o çıkar çıkmaz böyle huzursuzlaşmasının, o gelirken ne yapacağını bilememesinin nedeni neydi?

"Fecire Hatun, ben koca ineğimi iki susuz tarla için verdim, benim ahırımdan çalsalardı, tamam. Ben sana verdim, bu ziyaret de şahidimdir. Dervişlerden önüme katıp getirdim. Herkes de gördü. Sarı ceylanım bende olsaydı, değil hırsızlar, Paşa'nın ordusu yeniden kalkıp gelse, ölümü almadan o ineği benden alamazdı."

Kolsuz Musa'nın her gün böyle söylenmesine karısı Hece de kızıyordu.

"Kolo kolo, Fecire Hatun daha ne yapsın, sana yeminler etti, ekmeğe el bastı. Sabah kalkıyorsun, inek, akşam kalkıyorsun inek. Kim senin tarlanı alıp başkasına vermiş?"

Kolsuz Musa'ya biri kurşun sıksındı ama karısı Hece konuşmasındı, hemen öfkeleniyordu.

"Sus, sus, ahmak. Kadın aklınla her bir şeye karışma, sana sus deyince sus! Sen ağla ahmak, ağıt yak, ölü çağır. Ama ben sus deyince sus, sus ahmak sürüsünün soyu!"

Ocağın başında oturup mırıl mırıl söylenen, pars toplayarak yaşamayı kafasına koymuş Zelxe, ocaktan aldığı kocaman bir odun közünü adeta Kolsuz Musa'nın gözüne soktu.

"Sultan Baba olsun, böyle gözünün içine sokarım. Yakarım köpoğlu, Heceme dokunma, yakarım."

Kolsuz Musa beklemiyordu böyle bir şey. Kimse beklemiyordu. Bu manzarayı gören Goe ile Sede kahkahalarla güldüler.

Kolsuz Musa'nın gözleri şaşkınlıktan kocaman olmuştu.

"Allah, allah, Zelxe! Dur bacım, dur, yani ben bir şey mi dedim? Perhan! Yani ben bir şey mi dedim bacım?"

Kolsuz Musa'nın şaşkınlığını gören kızlar daha bir yüksek sesle kahkaha attılar. Zelxe elindeki odun közünü ocağa attı.

"Mart bir gelsin, topunuzun yüzünün cehenneme kadar yeri var. Anam, şu heybemi atar koluma parsa çıkarım. Gelmem, bu Bahtaryan'a da gelmem. Bilsem Sultan Baba gelip bereket çadırını bu Bahtaryan'a kurmuş, gene gelmem."

Öfkeyle Goe ve Sede'ye baktı.

"Şunlara bak anam, şu şıllıklara bak, sanki ben onların eğlence kapısıyım. Fevzi Müdür sizin, tövbe tövbe... Ağzımı bozacaklar. Siz önce üstünüze bakın. Takıp takıştırmışlar, biri de görse delikanlıların biri gelip biri gidiyor sanacak."

Kızlar Zelxe'nin lafları karşısında ne yapacaklarını bilemediler.

Kolsuz Musa:

"Tamam, Zelxem. Ne yapsınlar, gülüyorlar. Siz de susun. Tövbe! Tövbe! Akşama kadar kıkır da kıkır. Sanki açıkta bir yerimiz var!"

Bir köşeye sinmiş, bir elleriyle ağızlarını kapatmış kızlar, Kolsuz Musa'nın bu sözü üzerine sıkışmış gazlı su gibi patladılar. Kıkır kıkır gülmeye başladılar. Üst başını süzen Kolsuz Musa, yırtılmış, dikmek yerine çaputlarla birbirine bağladığı pantolonuna baktı.

"Hay Allah," dedi. "Yani çocuklar çuvaldızı kırmış."

Zelxe, "Gülün," dedi. "Gülün, buldunuz benim gibi kimsesizi, gülün." Zayıflamış omuzları sarsılarak ağlamaya başladı. "Gülün," dedi, "ben bir şey demiyorum. Gülün. Allah bana vurmuş, bir de siz vurun, sahipsiz kim vurmamış, siz de vurmayasınız, vurun."

Başını iki eli arasına alıp hıçkırmaya başladı.

Kolsuz Musa:

“Tey anam, şimdi biz ne yaptık. Zelxe, anam? Tey anam, kim sana şuradan kalk şuraya otur demiş. Yani kimin çocukluğu ölmedi. Ağlama bacım, ağlayıp yaramızı deşme.”

Zelxe kendisine yalvaranları duydukça, dolmuş kara bulutlar gibi hıçkırarak ağlıyordu. Ağlarken omuzları sarsılıyor, göğüs kafesi zangır zangır titriyordu.

“Zavallı ben,” dedi. “Nereye gideyim. Allah o Kızılmezra’nın belasını versin. Ben nereye gideyim. Anam, her bir şeyimi aldı, ne vardı, oğlumu böyle sırtıma alır köy köy gezdim. Onu dahi bana çok gördü. Birini Abdullah Paşa aldı, yetmedi diğerini de verdim kara toprağa.” Ağlarken sarf ettiği sözleri ağıt yakıyormuş gibi uzatmaya başladı. “Anam, anam, varaacaaak bir yerim yok. Ben dedim, gitme, Hemo gitme, bizi bu derede bırakıp gitme. Dedim, gitme Hemo, candarmalar tepeyi almış gitme. Dedim gitme, Hemo beni bu iki yetimle bırakıp gitme...”

Zelxe, kaldıkları vadide, kocasının gizlendiği yerden çıkıp etrafa baktığında nasıl vurulduğunu anlatmaya başladı. Kocasısı Ahmet’e yerlerinin iyi olduğunu söylediğini, ama onun ne olup bittiğini görmek için çıktığı tepede candarma tarafından öldürüldüğünü anlatıyordu. Saklandıkları yer kuytu ormanmış, kara meşe ormanı. Her meşe ağacının ucu bulutlara değiyormuş, Ahmet başını kaldırıp baksa, şapkası yere düşecekmiş gibi yüksek ağaçlar. Öyle ulu ağaçlarmış ki, başı sırtına değermiş. Ama Ahmet saklandığı yerden çıkmış, çıktığı tepede candarmanın tek kurşunuyla ölmüş.

Herkes şaşkındı, Zelxe sanki kocası Ahmet yeni ölmüş gibi, cenazenin başında ağıt tutmuştu. Gidecek yeri yoktu. Bir kadını moraba olarak kim alırdı?

Perhan, konuyu değiştirmek istermiş gibi:

“Musa, Musa, Fecire Hatun sana on kez dedi, tarla senin. ‘İneği verdin, ben de tarlayı verdim,’ dedi. Her gün gelip bu zavallının kulağının dibinde konuşursun.”

Kolsuz Musa:

“Yani Perhan, ben şimdi ne yaptım? Ben bu zavallı naçar bacım Zelxe’ye ne yaptım? Ben de onun gibiyim. Yani ben diyetimi daha yedi yaşındayken ödedim. Canabı Hak bir kolumu alıp götürdü. Gencecik kadın, ona tarla vermeyecek de bana mı verecek bu ağalar. Benim gibi yarım bir adama mı? Yani, ersiz kadını kim kapı dışarı etmiş? Aha çoluk çocuk, hepsi gözlerimin içine bakar, yarın sürgünler dönsün. Aha, koca bir ineği verdim, odur, gelmiş elimden alıyor.”

Annem:

“Tey Musa, Musa, ben Nuh dedim, sen Peygamber demedin. Ben daha ne diyeyim. Ben yeminler ettim, şu dilime teberik⁴⁰ sürdüm. Dedim, söz bir kez ağızdan çıkar, ben senden razıyım. Ben dedim, ‘bu iki tarlaya bir inek,’ sen ağzımdan çıkana yok demedin. İneğini önüne koyup kapıma geldin.”

Kolsuz Musa kalkıp annemin ellerine gitti.

“Yok Fecire Hatun, ben şimdi ne desem yalan...”

Ağlamaya başladı. Hece’ye döndü:

“Kız bana bir bardak su ver,” dedi.

“Su orada, kör Kolo, kulağımızı sağır ettin her gün, dır dır dır.”

“Fecire Hatun, yemin et. Yemin et, de, tarlanı elinden alırsa ben duvar olup önüne geçerim. Yemin et. Yemin et, aha, bir daha konuşursam, bu Hece şahidim olsun, şu dilimi kökünden kendim kesip atarım. Konuşursam, benim o baba yadigârı sımserimle böyle kökünden keser atarım. Konuşursam, yemin et. Şu Hızır orucu üzerine yemin et, ben de tamam diyeyim. Yani Perhan, sen söyle, ben kanun mu bilirim? Kanun bilsem niye yalvarayım? Şimdi kanun derse tarla Doğık’ın, ben ne yaparım?”

Annem öfkелendi.

“Tey, tarlalar niye onun? Çoluk çocuğun hakkı. Sen de

40 Ziyaretten alınıp yemin ederken dile sürülen toprak.

gelmiş bana bin yıllık kanunu değiştiriyorsun. Tarlalar niye onun, Yusuf Ağa'nın mührü ne diyorsa o, Yusuf Ağa şu ko-
ca Bahtaryan'ı kılı kırk yarararak herkese dağıtmadı mı? Tey,
Perhan Perhan, bu Kolo ne diyor? Sen de gördün, adam yaz
kış demedi geldi, yalvardı, yakardı. Ben de çaresizim. Ne ya-
payım? Hükümetin ordusundan kaçtım, şu Bahtaryanların
elinden kaçamadım. Kadın başıma gelmeyen kalmadı. Yu-
suf Ağa'nın kızını fitleyip üstüme sürdüler, o yetmedi, gelip
ev bahtımı yakıp yıktılar, koyunumla ineğimi alıp gitti hay-
dutlar. O iblis mi gelip beni koruyacak? Her gün gelip bura-
da bar bar bağııyor. Her gün gelip şu zavallı Musa'yı fitliyor.
şimdi de gelmiş kanunsuz köye kanun getiriyor.”

Annem habire Çavdar Hüseyin'e söylendi, durdu:

“Tue,” dedi, “Tue şu Bahtaryan'ın lanetli toprağına. Bun-
lar kış uykusundaki yılanı rüyasında huzursuz ederler.” “İb-
lis,” dedi. “O iblis üstümüze ordu sürdüğü yetmiyormuş gibi
şimdi de kalkmış bu naçar Musa'yı...” Durdu. Zelxe'ye bak-
tı. “Anam, sen de geldin geleli söylendin durdun. Kim sana
kalk git demiş. Bir morabalar gelsin. Elbet bir evlek tarla da
sana düşer. Eker biçersin. şu Dersim bir avuç ayası toprak
için birbirine girip birbirinin kökünü getirdi. Git anam, bize
beddua edeceğine, ağalara beylere beddua et. Birbirini yiyip
bitirdiler. Tue sizin soyunuza, boşa dememişler erkek soyu.
Perhan bu gelen bahar. şimdi bu tarlaları kim ekip biçecek.
Hecem, sen söyle, o iblis mi bana öküz getirip çifte sürecek?
Biz açlıktan ölmüşüz. O hâlâ eski davanın peşinde!”

Kolsuz Musa, Çavdar'ın adını andığı için pişmandı. Anne-
mi sakinleştirmek için alttan aldı.

“Haklısın Fecire Hatun. Yani öyle dedi bana. Dedi, o can-
darmalıkta kanun öğrenmiş. Dedi, ‘Fecire Hatun evlendi mi
her bir şeyi kocasına geçer.’ Yani ben de zavallıyım. Çoluk ço-
cuğumun rızkı, benim elimde hükümetin kırmızı mühürlü
kâğıdı mı var, şimdi bana yarın çık git derse ben ne yaparım?

Yani Çavdar burada değil, Allah'ı burada, yazıktır Süleyman Salih Bey'in kızına, dedi o bu kadını soyup soğana çevirir."

Annem daha bir öfkелendi.

"Anam, üzülmesin bana, ona neymiş. O mu çekip çevirecek bunca köyü? Yarın sürgünler döndü mü, o mu koyacak kanun? Bana üzülyormuş, kendisine üzülsün o iblis. Söyle, sen kendine üzü. Söyle, sen böyle orta yerde dön dolaş, karı gibi dedikodu yap."

Kolsuz Musa, "Hâşâ Fecire Hatun," dedi. "Hâşâ, o da bir zavallı, yattığı yeri bir görsen insanın içi parçalanır. İnsan nasıl yaşar o taş mağaranın içinde. Yani kendisi bana dedi. Dedi, 'Hıdır Efendi'nin vurulduğu o dereyi her gördüğümde içim cız ederdi.' Yani, dedi, 'Musa biz Süleyman Salih Bey'in kızıyla kavga ederiz ama...'"

Kolsuz Musa'nın sözlerinin sonrasını duymadım. Kendi kendime, "Demek annem Doğık'la evlenmiş," dedim.

XXIX

Annem Doğık'la evlenmişti. Ne zaman evlenmişti, Doğık ne zaman bizim evin bir parçası olmuştu? Tüm bunlar konuşulurken, Goe ile Sede'nin arasında oturmuş, olanları anlamaya çalışıyordum. Evlenmenin ne demek olduğunu tam olarak kestiremiyordum. Sadece Kolsuz Musa ile Hece'yi evli olarak görmüştüm. Evlilik o muydu? Küçük çocukların peşlerinden koşması, beraber tarlaya gitmek, Kolsuz Musa ile karısı Hece'nin yaptığı gibi, bir sinir harbi yapıyorlarmış gibi kadın ve erkeğin birbirleriyle konuşması mıydı? Baktım, Kolsuz Musa hâlâ konuşuyordu. Doğık hiç farkına varmadan bizim ailemizin bir parçası olmuştu. Neredeyse her gün gelmişti. Akşam geç vakit gelip sabahın köründe çıkıp gitmişti. Ocağın yanında oturup, bize askerlik anılarını anlat-

mişti. Doğık'ın anlattıkları bir bir yeniden canlanıyordu gözlerimin önünde. Kolsuz Musa'nın sesi yitip gitti, Doğık konuşuyordu:

“Teslim olunca beni tutup candarmalığa verdiler. Bir trene bindik. Git git bitmiyor, ben diyeyim on gün, siz deyin bir ay. Soğuk bir trende varız bin candarma. Tren duruyor, biz inip yürüyoruz. Tren gidiyor, biz donuyoruz. Tren her durduğunda beş-on candarma bırakıyoruz. Tren her durduğunda böyle taş gibi somun ekmekleri atıyorlar içeri. Kâfir on beş candarmayı Çanakkale'ye vermiş. Bizi böyle çivi gibi yan yana dizdiler.”

Ayağa kalkıp hazır ola geçmiş, çivi gibi nasıl durduğunu göstermişti. Hazır ola geçerken başındaki şapkayı çıkarıp avucunun içine sıkıştırmıştı.

“Ha böyle durmuşuz. Yani Perhan, dil biliyorum. Kumandan nasıl say dedi, başladım adımlı soyadımı söylemeye. Nasıl Hozat dedim, kâfirin sillesi kulağımda patladı, sandım şimşek çaktı da yer yarıldı. Öyle. Beynim gözlerimden geldi. ‘Atın,’ dedi, ‘bu Ermeni dölünü zindana atın,’ dedi. Zindana attılar beni, kâfir her gün gelip yedi posta dayak atıyor bana, baktı hırsı geçmiyor, beni böyle, aha böyle bir kenefe kapattı.”

Annemle evlenen Doğık üç yıl bir yüzbaşının kendisini küçük bir kenefe kapattığını söylüyordu. Sonra bir gün teftişe gelen bir albay onu oradan çıkarmış, “Askerliğin bitti,” demiş. Doğık'ın askerlik anıları öylesine feciydi ki, neredeyse her gün bize bunları anlatmış ve biz dinlemiştik. Kendisini o kenefe kapatan yüzbaşı meğer en yakın arkadaşını Dersim'de yitirmişmiş. Yeni hayatımız bana karşı hep iyi davranacak olan annemin bu üçüncü kocası etrafında dönecekti.

Annem evlenmişti. Doğık'ın annemin kâğıtlarını alıp Hozat'a gittiği gün Zelxe kendini asmış, Derik köyünde Çavdar Hüseyin birini öldürmüştü. Çavdar'ın kız kardeşi Sera-

yi, bir kurt ulur gibi başını dağlara dönüp Çavdar'a beddu-
alar ediyordu.

“Çöyder, annemin sana verdiği emek burnundan gelsin,
Çöyder.”

Kolsuz Musa:

“Ben dedim, ben dedim Perhan, ben dedim, benim bildiğim
Çöyder bir ucundan girer öte ucundan çıkar şu Dersim'in.
Yani, duymayan duymadım demesin.”

Kolsuz Musa konuşurken, ikide bir başparmağını diline
vurup ıslatıyor, duvara çentik atıyordu.

“Aha, Perhan ben buraya yazıyorum. Madem ölüm, alın
size ölüm. Bu Bahtaryan meşe yaprağı için otuz cenazeyi yan
yana dizdi. Yani iki kelime dil bilen başımıza candarma ke-
siliyor. Asıp kesiyor, bu dağları ben yarattım diyor. Yani ben
dedim. Benim tanıdığım Çöyder, şu Dersim'e bir uçtan girer
öte uçtan çıkar.”

Serayi:

“Musa, dur. Tanrı namına dur. Herkes bu safa bir şeyler
söylüyor. Sus, olan olmuş, Çöyder ne yapsın? On iki aşiret
toplandı, şu Dersim'e kanun getiremedi, Çöyder nasıl getir-
sin? Eline hükümetin kâğıdını alan başımıza paşa kesiliyor.
Çöyder ne yapsın?”

Kolsuz Musa, adeta sevinç naraları atıyordu. Halay çeki-
yormuş gibi sağlam elini havaya kaldırıp parmaklarını şak-
latıyor, ayaklarıyla tempo tutuyordu. Kolsuz yanında sallan-
nan kazak kolları sağa sola uçuşuyor, kimi görüyorsa, kara-
çor halayına katılması için davet ediyordu.

“Ha, ha, Goe gel, Sede kız sen de gel, böyle pinti pinti
oturma, kalk. Ha, ha...”

Perhan içeri girince, durdu. Nefes nefese kalmıştı.

Perhan, buna ne oluyor, der gibi kızlara baktı.

Kolsuz Musa, kesik kesik konuştu, ayaklarını gene tepretti.
Elini yukarı kaldırıp gene halaya durdu. Karaçor çekiyordu.

“Ha, Perhan, ha, ha, ha.” Kendini öylesine kaptırmıştı ki, karısı Hece’nin içeri girdiğini dahi fark etmedi.

“Ha, Perhan, ha.” Nefes nefese durdu. “Yani şu kolum olsaydı.”

Şaşkınlıkla ona bakan Hece:

“Ne yapardın Kolo, ne yapardın? Ben de diyorum nedir bu gürültü. Arsız utanmaz, sabah akşam karaçor çekiyor. Ne yapardın? Söyle, ne yapardın? Kolsuz cenabet, bir taraftan da sen mi girerdin?”

Kolsuz Musa kesik kesik nefes aldı. Keyfi bozulmuştu. Bu ne zaman içeri girdi der gibi etrafına baktı.

Perhan’a döndü.

“Perhan, buna ne oluyor? Nefes almak da mı yasak?”

Hece:

“Yasak,” dedi. “Yasak Kolo! Biri de görse Hızır günü bayram sanacak.”

Kolsuz Musa, karısı Hece’nin kendisini bir çocuk gibi azarlamasına hiçbir şey demedi. Ocağın kenarına gidip Zelxe’nin her gün, elindeki çubukla ocaktaki külleri karıştırdığı yere oturdu.

“Bacım, ölecek yer mi yoktu, gelip burada kendini astın,” dedi. “Alışmıştık Perhan. Ne de kendini alıştırmıştı. Yani o da bir ölüm, kendini ikna edemedi. Bakma pars toplayacam, pars toplayacam diyordu, ama korkuyordu.”

Sağlam elini cebine daldırıp bezlere sarılı sımser bıçağını çıkardı. Sımserin ağzına sarılı bezleri ağır ağır çözdü ve odun isinin kararttığı ocağın taşına sürmeye başladı. Sonra sımseri iki bacağı arasına sıkıştırdı. Eline bir tahta parçası alıp sımserin keskin ağzına vurdu. Beğenmedi, yeniden taşa sürdü, ağzını yeniden sildi. Ocağın üstünde asılı kıl heybenin sarkan püskülüne salladı. Keskin sımser parmağını kesmiş gibi “uhh” dedi. Bıçağın sapını yeniden bacaklarının arasına sıkıştırıp ağzını bir kundak çocuğunu sarıyormuş gibi ağır ağır sardı.

Annem, “Bu da yeni oyun,” dedi, “eski köye yeni âdet.”

Kolsuz Musa:

“Yani, Fecire Hatun, ben de çoluk çocuk sahibiyim. Her gün bu Hece’den duyduğum lafın bini bir para. Yani ben de ademoğluyum. Bu zavallı Zelxe’nin kimseye bir zararı var mıydı? Böyle kendi kendine şu ocağın köşesine oturur konuşurdu, gülecek ne vardı? Hepimiz insanız, taşı görsek dert kapısı biliriz. İnsan konuşmasa, gülmese olur mu? Yani insan konuşmasa, yabanda kuş türü olur mu? Çöyder kendisi bana dedi, ‘Sey Musa, insanın olmadığı diyarda kuş muş yoktur.’”

Cebine koyduğu sımserini yeniden çıkardı. Sapını yine dizlerinin arasına sıkıştırdı ve bağladığı bezleri bir bir sökmeğe başladı. Ocakta isten kararmış taşa kırt kırt sürdü. Bıçağı sürerken, alevin vurduğu yüz çizgileri bir açılıp bir kapandı. Gözleri bir kısılıp bir aralandı. Dışarıda fırtına koptu. Sultan Baba Dağı’ndan kopan çığ, Torunoba Vadisi’ni aşıp Vank Geçiti’ne vurdu.

XXX

Kolsuz Musa, karaçor tutup halay çektiği o günden sonra derin bir sessizliğe gömüldü. Her gün gelip Zelxe’nin oturduğu yerde, ocağın köşesine oturuyor, sımserini cebinden çıkarıp keskin ağzına sardığı bezleri bir bir söküyor, bıçağın yarı hilal biçiminde keskin ince ucunu alevlere tutup bakıyor, tahtaya vurup deniyor, ocağın üzerine asılı kıl heybeye sallayıp keskinliğine hayran kalıyor ama yeniden ocaktaki isli taşa kırt kırt sürüyordu. Konuşmuyordu, gülmüyordu. Annem ne diyor, sa, Kolsuz Musa, “Söyle Fecire Hatun,” demekle yetiniyordu.

Kolsuz Musa’nın bu hali en çok karısı Hece’yi rahatsız ediyordu. İkide bir çıkıp geliyor, ona bakıp gidiyordu. Söyle-niyordu, küfürler ediyordu. Ama ne yapıyorsa Kolsuz Musa

sa ağzını açıp tek söz söylemiyordu. “Ahmak,” demiyordu. “Sus kız,” demiyordu. Kangal köpeğinin, babasını terk edip gittiğini de söylemiyordu.

Kolsuz Musa kendine yeni bir arkadaş da bulmuştu. Dayım Kahraman Salih Bey’in bize gönderdiği ineğin yeni doğmuş yavrusu. Evin içinde kuyruğunu sallayarak gezen yavru, Kolsuz Musa gelip Zelxe’nin köşesine oturur oturmaz, annesini arka bölmeden serbest bırakmışlar gibi kuyruğunu sallayarak Kolsuz Musa’nın yanına gidiyordu.

“Gel,” diyordu Kolsuz Musa. “Gel. Sen de olmasan...”

Başparmağını meme diye yavrunun ağzına veriyor, ineğin yavrusu, annesinin memesini emiyormuş gibi kuyruğunu sallayıp Kolsuz Musa’nın parmağını emdikçe, biri kendisini gıdıklıyormuş gibi gülüyordu.

Bazen benimle de konuşuyordu:

“Görüyor musun Gülüzar, insan da böyledir, kuru taş görse o taştan umut bekler. Aynı bu biçare dana gibi, emdikçe sanır ağzına verilen kuru parmaktan oluk oluk süt gelir. Rahmetli babamın bir keçisi vardı, yavrusunu doğururken ölmüştü, zavallı oğlak koca bir keçi oluncaya kadar rahmetli babamı annesi sandı. Babam nereye gitse, nasıl bir yavru, anasını takip eder, öyle takip edip durdu.”

“Tövbe, tövbe,” diyordu. “Boşa dememişler Allah büyüktür. Boşa dememişler, Allah kimseyi şaşırtmasın. İnsan şaştı mı, aynı bu biçare yavru gibi, her bir şeye kanmak ister. İnsan dediğini Tanrı bu dünyaya inandırmak için getirmiştir. Umut olmadan insan yaşar mı, umut olmadı mı, insan bu zavallı Zelxe gibi delirir. Söyler söyler inanır, sonra inancının boş olmasına dayanamayıp çatlar.”

Kolsuz Musa diyordu:

“Ben şimdi bu yavrunun ağzından bu parmağımı çekmemsem, böyle bu parmağımı emer emer, sonra aynı Zelxe gibi çatlayıp ölür. Dervişler’de Melek candarmadan kaçarken,

korkudan memeleri kurumuş, Melek'in memeleri kuru bir taşa dönmüş. Bakmış çocuk durmuyor, böyle aynı benim gibi başparmağını bebenin ağzına koymuş. Çocuk emip emip ölmüş. Böyle aynı bu inek yavrusu gibi, Melek'in başparmağını emdikçe, gözleri gülüyormuş, sanıyormuş ki karnına süt gidiyor. Umutsuz insan ağlarmış, ağlayan insanı susturmak için ona umut verecekmişsin."

Bana, "Bak," diyordu. "Gülüzar, bu inek yavrusu ben gelmeden bu evin içinde böğürür durur. Çitin önüne gider, annesinin memesini emmek ister, annesi de orada böğürür, ama ben gelir gelmez kuyruğunu sallayıp yanıma gelir. İşte bu Dersim, Gülüzar, aynı bu inek yavrusu gibi böğürdü böğürdü, sonra onu böyle açlığa mahkûm eden hükümet değilmiş gibi gidip Abdullah Paşa'nın kendisine uzattığı yalancı memeyi emdi. Şimdi ben bu parmağımı bu zavallının ağzından çekmesem, böyle ciğerleri kopup gelir, zavallı Melek'in yavrusu gibi, o biçare Zelxe gibi çat diye çatlayıp düşer."

Kolsuz Musa her gün gelip ocağın dibine oturuyor, cebinden bıçağını çıkarıp, kırt kırt diye isli taşa sürüyordu. İneğin yavrusunun ağzına başparmağını koyup yavru emerken gülüyordu. Bir insanmış gibi onunla konuşuyordu. Sonra bana dönüp, ocağın önündeki kürsüyü göstererek,

"Otur Gülüzar," diyordu. "Gel, aha böyle ateşin yanına otur. İçimizde sesini çıkarmayan bir sensin, bu inek yavrusu dahi benimle dile gelip konuşur. Ben her bir şeyin sesini duydum. Şu evin içinde otursam, yani beni yerin altına gömseler, demir kapıların ardına atsalar, Musa, dışarıda esen rüzgâr ne rüzgârı diye sorsalar, bilirim. Yeter ki kokusunu duyayım, kokusunu duydum mu o rüzgârın akşam rüzgârı mı, yoksa sabah rüzgârı mı olduğunu dahi bilirim. Hemen bilirim, derim aha bu Balıkan Dağı'ndan kopup gelen rüzgâr. Safi palamut meşe kokar, akşam üzeri hafif böyle meşe yosunu kokar. Emirhan Deresi tarafından gelen rüz-

gâr karakavak kokar, kulağını versen sanırsın karakavak ormanının yaprakları kıpır kıpır kıpırdar.”

Bana göstermek istiyormuş gibi gözlerini kapatıp havayı burnuna çekti.

“Aha böyle gözlerini kapat. Kapattın mı, bak duydun mu, nasıl hışırdıyor kavak yaprakları, kokla kokla, duydun mu, işte bu Emirhan Deresi rüzgârı. Hele Sincik Dağı’ndan gelen rüzgârı kıyamazsın koklayasın, sanırsın bin bir çiçek yaprağını rüzgâr katmış önüne püfördüyor. Böyle kuşlar öter gibi, sanırsın bir serçe tüyü bulutlardan kopmuş da inmek için kendine yer arıyor. Böyle sessizdir, sanırsın Sincik Dağı’nın rüzgârı estiğinde dünyada tek bir tel kıpırdamaz. Hani dersin, biraz daha essin, böyle sanki bulutlara çıkmışsın da ciğerlerine hava dolmuş, öyle boğuluyormuşsun gibi olursun.”

Durdu, o konuşurken yüzüne bakan gözlerime baktı.

“İşte,” dedi. “Seni anlayamadım, böyle annenin peşinden dolanıp durursun, kimse sesini duymaz, ne düşündüğünü bilmez. Çocuklar ağlar, ağlamadan çocuk olunur mu? Benim milcanlar beş dakika dahi susmak bilmeden zır zır ağlarlar.”

Durdu, uzun uzun yüzüme baktı. Eliyle saçlarımı okşadı, yüzümü yokladı. Eli kuru meşe odunu kokuyordu. “Bilmem ki,” dedi. “Niye konuşmazsın? Hani konuşsan, bir çift laf da sen söylesen. Hep dinlemek, içine atmak olur mu?”

Cebinden simserini çıkardı, bir süre öyle baktı ağzı sarılı sımserere. Sanki takatı kesilmiş de o bezleri bir bir çözecek gücü kendinde bulamıyordu. Tüm hayalleri yok olmuş, her bir şeyini kaybetmiş gibiydi.

Çöyder öldürüldü, değil mi?” dedim.

Kolsuz Musa şaşkınlıkla yüzüme baktı, gözleri yaş doldu. Sımseri parmaklarının arasından kayıp yere düştü. Bağırды:

“Fecire Hatun! Fecire Hatun! Konuştu! Konuştu! Gülüzar konuştu, Fecire Hatun, Gülüzar konuştu.”

Sahi, konuşmuyor muydum? Kolsuz Musa bağılıyor, yuvada yavrusu kanatlanmış uçan tarla kuşu gibi dönüp duruyordu.

“Konuştu Fecire Hatun, konuştu. Böyle gözlerimin içine baktı, yani ben dedim. Bu çocuk konuşuyor. Dedim, kimi insan kendi kendisine söyler. Sesini bir kendisi duyar. Ben dedim, Hece, kız gel, Gülüzar konuştu.”

Annem benim konuştuğumu biliyordu, Perhan'ın kızları da biliyordu. Ya da bugün ben öyle sanıyorum. Benim konuşmadığımı, babamın kesilmiş başını gördükten sonra bir daha konuşmadığımı söylüyorlardı. Ancak ben bunu hiç hatırlamıyorum.

Hayatımda büyük bir yeri olan Kolsuz Musa'ya ait son anım bu. Karlar eridi, bahar bize yeni yüzünü gösterdi. Artık tarlalar ekecek, yeni bir hayat kuracaktık. Ancak Dersim'in son sürgünleri o 1942 ilkbaharında gerçekleşti. Kolsuz Musa, karısı Hece, çocukları, Edirne'ye beş yıllığına sürgüne gönderildiler. Kolsuz Musa'nın tarlaları Perhan'la kızlarına kaldı. Birkaç yıl onlar ekip biçti, ancak sürgünden ilk dönen insanlar gittikleri yerlerde çalışmış, beraberlerinde para getirmişlerdi. Doğık köyün yarısıyla beraber Kolsuz Musa'nın iki tarlasını sürgünden dönenlere sattı. Evimizin üstüne bir kat daha çıktı. Cihan Harbi bitti.

Ve...

Soğuk bir kış günü Çavdar Hüseyin ısınmak için musahibi Hüseyin'in evine gitmiş. Dört kişi evin içine saklanmış, Çavdar'ı beklemekteymiş. Çavdar içeri girip, musahibine selam vermiş. Silahını kapının arkasına asmış. O anda, dört adam, Çavdar'ın üzerine çullanmış. Musahibinin karısı Yıldız evde yokmuş, onu, önceden planladıkları gibi, başka bir eve gön-

dermişler. Eğer Yıldız olsaymış, değil dört adam, dört yüz adam gelse, avdar'ı esir alamazmış.

Dört adamla avdar boğuşmaya başladığında hava daha yeni yeni kararıyormuş. avdar aniden elini bıçağına atmış. Bıçağın ağzını aabilseymiş belki de ellerinden kurtulabilecekmiş ama adamlar can havliyle bağırmışlar:

“Tutun, tutun... Zındık aarsa bıçağın ağzını, tekimizi sağ komaz.”

avdar, dört adamla boğuşmaya başlamış. Gece yarısı olmuş. Yok, teslim alamıyorlar. Bir avdar üste çıkıyor, bir adamlar. Kan ter içinde kalmışlar. avdar'ın musahibi uzun süre karışmamış boğuşmaya, oturduğu yerden öylece izlemiş. Ondan yardım istemişler, “Hüseyin, avdar bu evden çıkıp giderse, başta seni öldürür.” Sonunda, musahibi Hüseyin de yardımına koşmuş dört adamın. Gece sabaha devrilmiş. avdar:

“Beni siz esir almadınız, ağaran bu tan atışı aldı. Bir eşkıyanın üstüne ışık doğdu mu, o eşkıya zaten ölmüştür. şimdi siz beni burdan bıraksanız, hadi git deseniz de gitmem,” demiş.

Bıçağın üstünde kenetlenmiş elleri kendiliğinden çözülmüş, bıçak yere düşmüş. Derdest edip bağlamışlar. Madalyaları sklmş, elbiseleri dğşmekten lime lime olmuş. Asker postalinın biri ayağından ıkımış. Unutmuşlar giydirmeyi.

Gökyüzünde tek bir bulut dahi yokmuş, dağlar apak beyazmış. Ama o, tüm dağlar toplanmış onu dinliyormuş gibi meydan okuyormuş. Torut Dağı'nı aşmışlar, aşağıda Deşt Ovası bir deniz gibi görünüyormuş.

avdar, yalvarmaya başlamış. “Ulan anladım,” demiş, “sizde din iman kalmamış. Anladım, beni teslim edeceksiniz. Hiç böyle şey görülmüş müdür? Bırakın beni.” Kendini yakalayanlardan Doğık'a dönmüş. “Biz sizinle silah ku-

şandık, Sahan Ağa'yla, Hıdır Efendi'yle yoldaşlık ettik," demiş. Bağırılmış, beddualar etmiş.. "Vurun," demiş "vurun beni. Sizde hiç din iman kalmadı mı, beni götürüp düşmanıma teslim ediyorsunuz." Yalvarır gözlerle Doğık'a bakmış, "Vur," demiş. "Bunlarda din iman yok, bari beni sen vur."

Seypertek'i geçmişler. Doğık, "Bırakalım," demiş, ama ok yaydan çıkmış artık. Bıraksalar, Çavdar'ın onların tekini sağ komayacağını biliyorlarmış. Çavdar anlamış artık dönüşün olmadığını, susmuş. Ona küfür etmişler, hakaret etmişler. Çavdar'ın ağzını bıçak açmamış. Çavdar'ın ayağının birinde postal yokmuş, karlar kesmiş, kanıyormuş.

Teştek altına varmışlar. Deşt Ovası'nda jandarmalar görünmeye başlamış. Koca ova bir bayrak denizi olmuş, akıyormuş Teştek altına doğru. Sanki bir karga sürüsü ovaya yayılmış, dalgalanıyormuş. Bayraktan göz gözü görmüyormuş. Greyderlerin karları yolun iki yanına bir dağ sırası gibi yığıldığı caddeye inmişler. Atın üzerinde Fevzi Müdür ve kumandan görünmüş. Kumandan atından aşağı atlamış.

"Oooo Hüseyin-e Çöyder, sen hoş gelmişsin!" demiş. "Bak, bu koca cumhuriyet ordusu seni karşılamaya gelmiş. Sen hoş gelmişsin Hüseyin Bey! Bak, bu alay günlerdir yolunu bekliyor. Günlerdir bin candarma senin için hazırlık yapıyor. Sen hoş gelmişsin Hüseyin Bey!"

Kumandan kahkahalar atmış. Jandarmalarına dönmüş.

"Bakın," demiş, "bakın, tanıdınız mı Hüseyin-e Çöyder'i! Hahaha... Korkma Hüseyin Bey! Balıkan Dağı'na mekân tutmuşsun gibi meydan oku, duwa, duwa duwa! De! Hahaha..."

"Bak, Hüseyin Bey!" demiş. "Bak bu koca ordu seni karşılamaya gelmiş. Bu ordu, Reisicumhur'u dahi böyle karşılamadı! Hahaha..."

Çavdar'ı, kendisini getiren adamların elinden alıp üstü açık bir at arabasına koymuşlar. Eli kolu bağlı, jandarmala-

rın arasındaymış. At arabası geçmiş, jandarma alayı sessizce arabanın geçişini izlemeye başlamış. Sanki bir cenaze geçiyormuş gibi, bir tek, at arabasının dönen tekerleklerinin sesi duyuluyormuş. Deşt kışlasının meydanına gelmişler. Jandarmalar, üç sıra halka olmuş. Çavdar'ı görmek için adeta birbirlerini eziyorlarmış.

Kumandan,

“Çözün!” demiş, çözmüşler Çavdar'ı. Ne var ki, Çavdar kalkmamış ayağa, şaşkınca etrafındaki jandarma çemberine bakmış. Bakıp durmuş kendisini görmek için birbirinin üstüne yığılmış asker kalabalığına. Sanki, o an etrafında dizilen jandarma alayı değil de, sıra sıra karlı dağlarmış. Sanki gökyüzünden bir insan kümesinin içine düşmüş de, düştüğü yerde öylece kalakalmış. Bir kıpırtı bekler gibiymiş. Etrafını çepeçevre sarmış bu asker yığnında bir kıpırtının olması için adeta yalvarıyormuş. Çıt yokmuş. Bulutlar dahi durmuş durduğu yerde. Dönüp, Doğık'a bakmış. Ne olur, beni bu yalnızlığın içinde bırakıp gitme der gibiymiş. Musahibi Hüseyin'e bakmış. Kimse anlamamış ne düşündüğünü. Bakışları, soğuk karların kestiği çıplak ayağına takılmış. Üstüne başına bakmış, göğsünden yarı yarıya kopmuş, öylece sallanan teneke madalyasına gitmiş eli.

Duymamış kumandanın emrini. Bir teneke gaz yağı dökülmüş tepesinden aşağı, hiç kıpırdamamış. Doğık'ın gözleri kararmış, Çavdar Hüseyin'in yere yayılmış siyah bir nokta gibi yitip gittiğini görmüş.

Bir alev topu insan çemberinin içinde dönmüş, çılgınlık atmış, yer gök sarsılmış. Bulutlar birbirine girmiş. Dönmüş, alevden bir bulut kümesi nasıl dönerse gökyüzünde, öyle dönmüş. Bağırmış, “Ulan,” demiş, “ulanann...” İmdat istemiş. Alev almış bir gece keleşbeğ nasıl kendisini yakan ateşin etrafında dönerse öyle dönmüş, yanık bir et kokusu almış Deşt Ovası'nı.

Sürgün treni Kayseri’de mola verdi. Kolsuz Musa, bir aralık indi, tren hareket etti. Bir daha kimse kendisinden haber alamadı. Karısı Hece, onun Dersim’e döndüğünü düşündü. Sürgünden geri döndüğünde, Kolsuz Musa’nın Kayseri’den Dersim’e dönmediğini öğrendi.

Perhan, yıllar sonra kızı Sede’yi kaybetti. Evlenip Kızılkilise tarafına gelin giden kızı Goe’nin yanına yerleşti.

Çorum’daki sürgünden geri dönen hala Wae, Veli Ağa konağına yerleşti. Yaşamını pars toplayarak sürdürdü.

Çavdar Hüseyin’in kız kardeşi Serayi, Emirhan Deresi’nde ağabeyini yakalayıp jandarmaya teslim eden Hasan Ali’nin kardeşi Mehmet Ali ile evlendirildi. Üzerine bir türkü yaptılar. Türkü, Dersim’de dilden dile yayıldı.

....

*Emirhan Deresi, yolumuz kara toprak,
Bayırda bir dağ çiçeğiyim, dağlar uzak*

.....

Kocasını bırakıp Malatya taraflarında ortaya çıkan bir akrabasının yanına kaçtı.

Hece, Kolsuz Musa’nın kaybolduğunu öğrendikten sonra berbiçi oldu. Duyduğu her ölümü ağıda döktü. Her cenaze-ye, her gelin alayına berbiçi olarak katılıp ağıtlar yaktı.

Fecire Hatun, kocası Doğık’ın, Çavdar Hüseyin’i yakalat-
tığını daha sonraları bizzat Doğık’tan öğrendi. Bütün tarlala-
rını, varını yoğunu Doğık’a kaptırdı. Toprakları hileyle üze-
rine geçiren Doğık onları satıp satıp yedi. Fecire’nin üstüne
Derman adında genç bir kız getirdi.

Ve...

Gölüzar, birçok talibi çıkmasına rağmen annesini bırakıp gitmek istemedi. Haçeli köyünden kendisini istemeye, ne-

redeyse iki insan boyunda, kel bir adam geldi. Adamın adı İmam'e Laç'tı. Gülüzar'ı, üvey oğlu Ağa'ya istiyordu. İmam'e Laç, Zazaca, Kürtçe ve Ermenice türkü söyleyip saz çalan bir ozandı. Annesinin rızasını alan Gülüzar, Ağa ile evlenmeyi kabul etti.

Gülüzar'ı almaya kalabalık, atlı bir kafile geldi. Gelini süsleyip doru bir ata bindirdiler. Her şey eski usule göre yapıldı, kafilende yedi davulcu, yedi berbiçi de vardı. Haçeli köyü yarım gün uzaklıktaydı. Gülüzar'ın üstüne, has yemen ipeğinden, rengârenk, püsküllü uçları, ayağına giydiği Erzincan iskarpinlerine değen bir puşu atıldılar. Beline gümüş bir kemer taktılar, başına, alnından yüzüne doğru dökülen, pezeneleri sallanan bir fes giydirdiler. Süslenen gelin kapıya çıkarılıp, yerinde huzursuzlanan doru ata bindirildi.

Gelin alayı Sıncık Dağı'na doğru yola çıktı. Davulcular öndeki erkek kafilesiyle gitmekteydi, dağları yarararak ilerleyen bu yolda tokmaklarını davullarına "güm, güm" vurarak ilerlemekteydiler. Berbiçiler, gelinin bindiği atın yanı başında ağıtlar yakıyorlardı. Fecire Hatun, kızının bu en güzel gününde, bu gelin kafilesinde yer almadı. Gülüzar'ı yolculadıktan sonra, ormana kaçtıkları günlerde olduğu gibi, gidip küçük Gülüzar'la oturdukları taşın dibine oturdu.

Sıncık Dağı'nı bir bıçak gibi yarararak Haçeli köyüne giden bu gelin alayında tanıdık biri daha vardı: Hece. Hece, tüm yol boyunca önde yürüyüp ağıt yaktı. Yaşadıkları hayatı bir kez daha o ağıtlarda dile getirip konuştu.

Sıncık Dağı'nın zirvesine geldiklerinde, ayaklarına kadar puşuyla kapatılmış gelin,

"Durun!" diye seslendi. Kafile durdu. Attan kendini aşağı attı Gülüzar. Evet, orasıydı. Annesinin sesi hâlâ oradaydı. Dua ettiği o taşların arasında. Esen rüzgâr, her bir şey yerli yerindeydi. Koyunları bile oradaydı. Aynı annesi gibi taşlara kapandı, gelin alayı sustu.

Gölüzar, üst üste konmuş her taşı bir bir okşadı. Bu nasıl bir hayattı, nasıl bir dünya? Werozlar'da o taşın dibinde oturmuş, giden gelin kafilesine bakan annesini düşündü. Anladı annesinin neden bu kafilede olmadığını. Gün bitecek, yeni bir gün doğacak. Annesi o taşın dibinde oturup, kızının gözden yitip gittiği bu yola bakacaktı. “Anne,” diye inledi, sanki dağların ona ses vermesini istiyormuş gibi. “Anne, anne,” dedi. Etrafına baktı. Ceylanları aradı. Uğuldayan rüzgârı dinledi. Rüzgârda inleyen annesinin sesini duydu:

“Gördün mü Perperıkam, dağ keçileri.”

“Gördüm, anne...”

“Onların sahibi Sultan Baba’dır, bak orada, o başı dumanlı bulutların arkasında.”

Dönüp baktı. Sultan Baba Dağı’nın başı gene öyle kapkara bir bulut yığınıydı.

Yarpuz otları, anafatma çiçekleri, kekik kümeleri, esen rüzgârla boyunlatını dağ yamacına doğru eğmişlerdi. Rüzgâr gene öyle çakıl taşları arasında ıslık çalarak uğulduyordu. Küçük bir çocuk, yeni ıslık çalmayı öğrenmiş gibi, dudaklarını aralamış, “uvvv, uvvv” diye ses çıkarıyordu. Bir çarşır kümesinden iki kırlangıç, kuyruklarını sallayarak uçtu.

“Kim demişti,” dedi, “kim, taşların konuşmadığını, kırlangıç kuşlarının yol gözetmediğini, kim demişti?” Rüzgârın önüne kattığı kuru bir geveng otu çakıl taşları arasında sürükleniyordu. Annesinin, onun saç telinden ve kendi kol yepninden koparıp altına koyduğu kırmızı taşı kaldırdı. Çürümüş ot gibi bir şey vardı...

Zürih, 11 Şubat 2009

Elinizdeki kitapla ilgili olarak size sadece şu kadarını söyleyebilirim: Alın ve okuyun. Okuyup bitirdiğiniz zaman, Haydar Karataş'ın bu romanının, Yaşar Kemal ve Cengiz Aytmatov'un romanları ayarında bir roman olduğunu göreceksiniz. Büyük bir insanlık trajedisini roman tadında okumak istiyorsanız, yine alın, okuyun derim. Hayatta beni üç roman ağlattı. Biri, 1965 yılında, on dokuz yaşındayken okuduğum, John Steinbeck'in *Gazap Üzümleri* romanı; ikincisi, dört-beş yıl önce okuduğum ve tanıtımını yaptığım, Robert Sabatier'in *İsveç Kibritleri*; üçüncüsü ise, şu anda elinizde tuttuğunuz *Perperik-a Söe*.

Gün Zileli

Bir yanıyla acılı bir yurt... bir yanıyla da sanki sürekli bir "yurtsuzluk" hali... Müthiş yoksulluk... kahredici imkânsızlık... Derininden zonklayan yara... Umursamayan "merkez" in dağlayan zulmü... ve çaresiz kalan dil... Bütün bunları anlamaya çalışan yaşlılar... yetişkinler... çocuklar... ve onların "çocuk ölümleri"... İşte bunlarla karşılaşacak, işte bunlarla yaşayacaksınız *Perperik-a Söe*'de. Olağanüstü diliyle baştan başa bir çığlık... baştan başa bir ağıt bu roman. Şaşıracak okudum; bu denli yoğun acı, bu denli koyu keder meğer böyle ballandırılır, meğer böyle anlatılmış.

Sina Akyol

Sanki *Yüzyıllık Yalnızlık* ile Lessing'in *Mara* ve *Dann*'ı arasında gezinen, çok kuvvetli bir bileşim ortaya koyuyor... Coğrafyanın, zorlu tabiatın, yoksunluğun, o yoksunlukla başa çıkma gayretinin anlatılışı, tüyler ürpertici bir manzaraya vesile oluyor... Adeta Dersim'de değil de, nükleer savaşın vurduğu bir dünyada, "Kum İnsanları"nın arasında geziniyoruz...

Murat Uyrukulak

ISBN-13: 978-975-05-0770-0

9 789750 507700